

www.pescanik.net

Urednice:

Svetlana Lukić i Svetlana Vuković

Naslovna strana:

Slaviša Savić Ideaman

Lektorka:

Jelena Gall

Korektorka:

Lana Budimlić

Kompjuterska obrada teksta:

Ivan Miladinović, Selena Miladinović

Štampa: Fullmoon, 2008.

Tiraž: 1000

ISBN 978-86-86391-13-1

Beograd, 2008.

ANA POLITKOVSKA PUTINOVA RUSIJA

S engleskog prevela Olja Petronić

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

323 (470) „2000/2004“

POLITKOVSKA , Ana
Putinova Rusija / Ana Politkovska ;
s engleskog prevela Olja Petronic . - Beograd :
Pescanik, 2008 (Beograd : Fullmoon) . 208 str. ; 22 cm

Prevod dela : Putin's Russia / Anna
Politkovskaya . - Tiraz 1.000 . - Str . 7-8 :
Putinova Rusija / Pavle Rak . - Napomene uz tekst.

ISBN 978-86-86391-13-1

a) Rusija - Politicke prilike - 2000 - 2004
COBISS . SR-ID 150877452

Naslov originala:

Anna Politkovskaya

Putin's Russia

The Harvill Press, Random House, London, 2004

Copyright © The Harvill Press, 2004

Copyright © za srpski jezik Peščanik, 2008

SADRŽAJ

Predgovor.....	7
Uvod.....	9
Vojska moje zemlje i vojničke majke.....	10
Naš novi srednji vek, ili ratni zločinci svih Rusija.....	29
Tanja, Miša, Lena i Rinat: gde su oni sada?.....	84
Kako oteti tuđu imovinu uz prećutno odobravanje vlasti.....	110
Još priča iz raznih oblasti.....	143
<i>Nord-Ost</i> : poslednja priča o uništenju.....	163
Akakij Akakijevič Putin II.....	196
Postscriptum.....	206
Nakon Beslana.....	208

PREDGOVOR PUTINOVA RUSIJA

„Privikavanje na probadanje, prolivanje krvi i nanošenje rana živom biću. Specijalna vežba: uhvatiti u klopku živog zeca, ubiti ga tako što mu glavu udarimo o drvo, vezati zadnje noge, brzo odrezati glavu i posle udisaja, popiti krv koja je šiknula, a zatim izdahnuti. ... Psihološki nije lako iz čista mira ubiti ni krivo ni dužno živo stvorenje, ali će /bez takve pripreme/ još mnogo teže biti da se ubije mirni žitelj, koji je slučajno video našu jedinicu u neprijateljskoj pozadini“ (Taras A. E., Zarucki F. D.: „Obuka obaveštajaca: sistem komandosa GRU“, udžbenik za obuku vojnih obaveštajaca, Harvest, 2000, str. 18-19).

U zemlji koja ne samo štampa ovakve udžbenike, nego su ti udžbenici namenjeni i „članovima vojno-sportskih i vojno-patriotskih klubova, polaznicima škola preživljavanja u prirodi, turistima, lovcima i ribolovcima i uopšte svima koji žele da se nauče kako da savladaju bilo kakvu opasnost“ (iz anotacije iste knjige) – i najgora stvar se može dogoditi. U zemlji kojom, kao predsednici ili premijeri, rukovode oficiri tajnih službi iz kojih ovakvi udžbenici izlaze u svet, najgora stvari se i događaju. Svi stanovnici takve zemlje su kao uhvaćeni zečevi, kojima će vrlj obaveštajci odrubiti glavu i ispiti krv, samo ako im padne na pamet da bi to zbog nečega trebalo učiniti.

U rukama imate knjigu koja opisuje takvu zemlju i njenog vrhovnog obaveštajca. Jedan od zečeva kojima je odrubljena glava bila je i autorka ove knjige. U zemlji u kojoj oficiri tajnih službi u svojim rukama drže zakonodavnu, sudsku i izvršnu vlast, u kojoj nema nezavisne policije, istražiteljstva, tužilaštva, u kojoj je velika većina medija pod teškom šapom vlasti, ubijanje mirnog stanovništva prolazi, naravno, nekažnjeno. Tim pre ako ubijeni zasmeta nekome od vrhovnih obaveštajaca, kome ruka neće zadrhtati. Oni su prvi uspešno prošli obuku odsecanja glava i pijenja krvi. I sada obučavaju druge. I ne kriju kakve su im namere.

Leksika vrhovnog obaveštajca je jasna i nedvosmislena, a najgrublja je kada je u pitanju Čečenija (to mu valjda podiže popularnost kod njegovih sunarodnika). Stranom dopisniku, koji se usudio da ga pita jesu li prilikom vojnih operacija u Čečeniji bile preduzete mere da se zaštiti civilno stanovništvo, on je pred desetinama novinara odgovorio da, pošto je taj strani dopisnik očigledno zainteresovan za islamski ekstremizam, obrezivanje mu mogu obaviti i u Moskvi, a da će se moskovski obrezivači pobrinuti da dotični dopisnik više nikada ne dobije potomstvo. Poznata je i pretnja da će čečenske teroriste daviti u klozetima.

Od tada su, u vezi sa Čečenijom ili nečim drugim, pobijeni, što u sačekušama, što gasom, što podmetanjem eksploziva pod stambene zgrade, Ana Politkovska, novinarka koja je znala ko i šta joj preti, pa je o tome otvoreno govorila, i general Lebed, strateg mirovnog sporazuma posle prvog čečenskog rata, i Galina Starovojtova, poslanica ruskog parlamenta koja je život posvetila rezrešavanju međunacionalnih sukoba, i mnogi, mnogi drugi, poznati i anonimni.

Ana Politkovska je u svetu postala simbolička figura žrtve jednog brutalnog režima. Iz knjige koju držite u rukama najbolje ćete videti kakav je taj režim i zašto je njena autorka izgubila život. Knjiga je vapaj upozorenja svima koji sa Putinovom Rusijom imaju posla. Ali taj vapaj, iako glasan, iako poznat i prepoznatljiv, nailazi na malo odjeka. Delimično zato što ljudi imaju svoje brige: na primer, kod nas još uvek nije rasvetljeno ubistvo Ćuruvije, i ne samo ono. Delimično zato što takav vapaj zaglušuju prejakim poslovnim interesima. Delimično zato što svoje pretnje, kako vidimo, Putin ostvaruje. Malo je onih koji su spremni da se nađu na mestu Politkovske, ili da sa Rusijom zarate zbog Gruzije, ili da se makar suoče sa perspektivom zatvorene slavine na gasovodu.

Ipak, korisno je znati u kakvom svetu živimo.

Pavle Rak

UVOD

Ova knjiga je o Vladimiru Putinu, ali na njega gleda drugačije nego što ga obično vide na Zapadu. Dakle, ne kroz ružičaste naočare.

Zašto je teško podržati ružičastu tačku gledišta kad se suočite sa stvarnošću u Rusiji? Zato što Putin, proizvod najmračnije tajne službe ove zemlje, nije uspeo da prevaziđe svoje poreklo i da prestane da se ponaša kao potpukovnik sovjetskog KGB-a. Još je zauzet sređivanjem svojih zemljaka – ljubitelja slobode; ne odustaje od uništavanja slobode, baš kao što je radio u svojoj prethodnoj karijeri.

Ova knjiga je i o činjenici da nije svako u Rusiji spreman da podnosi Putinovo ponašanje. Ne želimo da i dalje budemo robovi, čak i ako to najviše odgovara Zapadu. Zahtevamo pravo da budemo slobodni.

Ova knjiga nije analiza Putinove politike. Ja nisam politička analitičarka. Ja sam samo jedno od mnogih ljudskih bića, lice iz gomile u Moskvi, Čečeniji, Sankt Peterburgu i drugde. Ovo su moje emocionalne reakcije, pribeležene na marginama života kakav se danas živi u Rusiji. Previše je rano za distancu koja je neophodna kada se želi nepristrasna analiza. Ja živim u sadašnjosti i beležim ono što vidim.

VOJSKA MOJE ZEMLJE I VOJNIČKE MAJKE

Vojska je u Rusiji jedan zatvoren sistem, koji se ne razlikuje od zatvora. Niko ne ide u vojsku ili u zatvor osim ako država ne želi tamo da ga vidi. Kad jednom uđeš, živiš životom roba.

Svuda u svetu vojske pokušavaju da drže u tajnosti ono što rade, i možda zato o generalima govorimo kao da su pripadnici nekog međunarodnog plemena čiji je profil ličnosti isti širom planete, nezavisno od toga kojem predsedniku ili državi služe. Postoje, međutim, neke osobenosti vezane za vojsku u Rusiji, ili pre za odnose između vojske i civilnog stanovništva. Civilne vlasti nemaju kontrolu nad onim čega se dokopa vojska. Redov pripada najnižoj kasti u hijerarhiji. On je niko. On je ništa. Iza betonskih zidova kasarni oficir može vojniku da uradi šta god hoće. Slično tome, viši oficir može da uradi šta god poželi svom kolegi nižem oficiru.

Sigurno mislite da stvari ne mogu biti baš toliko loše.

I nisu uvek. Ponekad su bolje, ali samo zato što je neki humani pojedinac uveo red među sebi podređene. Jedino tada postoji tračak nade.

„Ali šta je sa vođama zemlje?“, možda ćete se zapitati. „Predsednik je vrhovni komandant i stoga je lično odgovoran za ono što se događa, zar ne?“

Nažalost, kad se dokopaju Kremlja, naše vođe ne pokušavaju da zauzdaju bezakonje u vojsci, već najčešće višim oficirima daju još veću moć. Zavisno od toga da li vođa udovoljava vojsci, ona ga ili podržava ili potkopava. Jedini pokušaji da se vojska humanizuje činjeni su u vreme Jeljcinove vladavine, u okviru programa promovisanja demokratskih sloboda. Nisu dugo potrajali. U Rusiji je opstanak na vlasti važniji od spasavanja vojničkih života, tako da je

pod baražnom vatrom gneva iz Generalštaba Jeljcin podigao belu zastavu i predao se generalima.

Putin nije čak ni pokušao. On je i sam oficir. I tu je kraj priče. Kada se prvi put pojavio na ruskom političkom radaru kao mogući vođa države, a ne nepopularni direktor opšteomražene Federalne službe bezbednosti (FSB), počeo je da izdaje proglase koji su doveli do toga da je vojska, koja je pod Jeljcinom bila oslabljena, počela ponovo da staje na noge, i jedino što joj je nedostajalo da se preporodi bio je drugi rat u Čečeniji. Sve što se od tada dogodilo u regiji severnog Kavkaza, zapravo je krenulo od ove premise. Kada je počeo Drugi čečenski rat, vojsci su date određene ruke da u Čečeniji radi šta joj je volja te su na predsedničkim izborima 2000. njeni pripadnici kao jedan glasali za Putina. Vojska je otkrila da je taj rat za nju veoma profitabilan, da je izvor ubrzanih unapređenja, mnogih odlikovanja, i brzog pravljenja karijera. Generali u aktivnoj službi postavili su osnove za svoje karijere u politici tako da su katapultirani pravo u političku elitu. Za Putina je preporod vojske već završena priča, tvrdi kako joj je pomogao da stane na noge nakon poniženja koja je pretrpela pod Jeljcinom i poraza u Prvom čečenskom ratu.

Kako je tačno Putin pomogao vojsci videćemo u pričama koje slede. Možete sami da odlučite da li biste voleli da živite u zemlji u kojoj se takva institucija izdržava od poreza koji plaćate. Kako biste se osećali da vaš sin napuni 18 godina i bude regrutovan kao „ljudski resurs“? Koliko biste bili zadovoljni vojskom iz koje svake nedelje dezertiraju buljuci vojnika, a ponekad i celi vodovi ili čete odjednom? Šta biste mislili o vojsci u kojoj je tokom samo jedne godine, 2003, ceo jedan bataljon od preko 500 ljudi ubijen, i to ne u ratu nego batinanjem? U kojoj oficiri krađu sve, od novčanica od deset rubalja koje regrutima šalju roditelji pa do čitavih kolona tenkova? U kojoj su oficiri ujedinjeni u mržnji prema roditeljima vojnika zato što s vremena na vreme, kada okolnosti prosto postanu previše sramotne, besne majke protestuju zbog ubistava svojih sinova i traže odmazdu.

Br. U-729343. Zaboravljen na bojnopolju

Godina je 2002, 18. novembar. Nina Levurda, penzionisana nakon 25 godina rada u prosveti, krupna je žena koja se sporo kreće, stara je, i umorna, i teško bolesna. Čeka već satima, kao što je čekala mnogo puta prošle godine, u negostoljubivoj čekaonici Međupštinskog suda u ulici Krasnaja Presnja u Moskvi.

Nina više nema kome da se obrati. Ona je majka bez sina: još gore, bez istine o svom sinu. Poručnik Pavel Levurda rođen je 1975. Za vojsku je on samo br. U-729343. Poginuo je u Čečeniji, na početku Drugog čečenskog rata, rata u

kojem se, po Putinovim rečima, vojska preporučila. Kako se to preporučila videćemo iz priče o poslednjim mesecima života broja U-729343. Nije tek činjenica da je poginuo nagnala Ninu da obija pragove raznih institucija u poslednjih jedanaest meseci, već su to bile okolnosti njegove smrti i ono što se dogodilo nakon toga. Ona ima samo jedan cilj: da od države dobije precizan odgovor zašto je njen sin ostavljen na bojnopolju. I da istovremeno upita zašto se, nakon njegove smrti, Ministarstvo odbrane tako užasno ponaša prema njoj.

Kao dete, Pavel Levurda je sanjao da postane profesionalni vojnik. Ovih dana tako nešto nije uobičajeno. Doduše, dečaci iz siromašnih porodica prijavljuju se na vojne akademije, ali njihov cilj je da steknu zvanje i da zatim napuste dužnost. Beskrajni samočestitajući izveštaji iz predsednikovog kabineta o sve većem interesovanju za prijem na vojne institute jesu tačni. Ali, to ima više veze sa krajnjim siromaštvom onih koji žude za obrazovanjem nego sa porastom ugleda vojske. Na isti način se objašnjava katastrofalan nedostatak nižih oficira u jedinicama. Kada niži oficiri diplomiraju, jednostavno se više ne pojave u garnizonima u koje su raspoređeni. Najednom se „ozbiljno razbole“ i pošalju potvrde koje svedoče o svim mogućim neočekivanim nedostacima. To nije teško srediti u zemlji korumpiranoj poput Rusije.

Pavel je bio drugačiji. On je zaista želeo da bude oficir. Roditelji su pokušali da ga odgovore od toga jer su znali kako je to težak život. Pjotr Levurda, njegov otac, i sam je bio oficir, i porodica se celog života seljaka zbog njegovih prekomandi u daleke garnizone. Ali i nezavisno od toga, ranih devedesetih se, nakon raspada sovjetske imperije, raspadalo i sve ostalo. Svršeni srednjoškolar bi, po opštem mišljenju, morao da bude lud pa da izabere vojnu akademiju koja nije mogla čak ni da nahrani svoje pitomce.

Pavel je uporno želeo da ostvari svoje dečačke snove, tako da je otišao na studije na Dalekoistočnu školu za oficire oružanih snaga. Proizveden je u oficira 1996. i poslat je da služi nedaleko od Sankt Peterburga. A onda je 1998. bačen u pakao: u 58. armiju.

Pedeset osma armija bila je na lošem glasu u Rusiji. Ona je sinonim za moralnu degeneraciju oružanih snaga. Naravno, to je počelo i pre Putina, međutim on snosi veliku odgovornost, u prvom redu zbog toga što niko ne obraća pažnju na potpunu anarhiju među oficirima, a u drugom zato što je stavio oficire iznad zakona. To praktično znači da ne odgovaraju pred zakonom ma kakav zločin počinili.

Pedeset osma armija je, osim toga, armija generala Vladimira Šamanova. Šamanov, heroj Sovjetskog Saveza koji se borio u oba čečenska rata, postao je čuven po izuzetnoj brutalnosti prema civilnom stanovništvu. General Šamanov više nije u službi, podneo je ostavku i postao gubernator Uljanovske oblasti,

iskoristivši svoju ulogu u Drugom čečenskom ratu, kada se nije skidao sa televizijskih ekrana. Svakog dana je zemlju obaveštavao kako su „svi Čečeni banditi“, i stoga zaslužuju da budu eliminisani. U tome je uživao punu Putinovu podršku. Štab 58. armije nalazi se u Vladikavkazu, glavnom gradu Republike Severne Osetije-Alanije, koja se graniči sa Čečenijom i Ingušetijom. Njene trupe su se borile u Prvom čečenskom ratu i još se tamo bore. Oficirski korpus 58. armije je, sledeći primer svog generala, poznat i po izuzetnoj brutalnosti kako prema stanovništvu Čečenije, tako i prema sopstvenim vojnicima i nižim oficirima. Rostov na Donu je sedište Glavnog štaba Severnokavkaske vojne oblasti kojem je 58. armija podređena. Najveći deo arhive rostovskog Odbora vojničkih majki sastoji se od dosijea koji se odnose na dezertiranje redova zato što su ih pretukli oficiri iz 58. armije, a koji su takođe dobro poznati po krađama zaliha iz skladišta, kao i po izdaji – jer oni ne samo da krađu oružje iz sopstvenih magazina nego ga i prodaju čečenskim zapovednicima. To jest, pomažu neprijatelju.

Lično poznajem mnoge niže oficire koji su činili sve da izbegnu služenje u 58. armiji. Levurda je, međutim, odlučio drugačije. Nije odstupio, pisao je pisma potresna za čitanje, došao je kući na odsustvo, i njegovi roditelji su приметili da im sin postaje sve smrknutiji. Međutim, kad god bi pokušali da ga nagovore da podnese ostavku, on bi odgovorio: „Što se mora, mora se“. Pavel Levurda je očito bio onaj koga bi vlasti s pravom opisale kao Rusa s posebnim osećajem dužnosti prema svojoj otadžbini i velikog patriotu. U stvari, on se nadao istinskom, a ne putinovskom preporodu ruske vojske. Pavel Levurda je 2000. imao još jednu priliku da odbije da ode u rat u oblast severnog Kavkaza. Malo je onih koji bi mu zbog toga zamerili. Mnogi niži oficiri našli su način da budu odmah oslobođeni. Ali Pavel je objasnio roditeljima da ne može da napusti svoje vojnike. Otišao je u rat 13. januara 2000, i najpre se javio u 15. motorizovani pešadijski gardijski puk 2. (Tamanske) gardijske divizije (vojna jedinica 72881), u Moskovskoj oblasti. Nina je 14. januara poslednji put preko telefona čula glas svog sina. Potpisao je poseban ugovor za odlazak u Čečeniju, i...

Bilo je sasvim jasno šta je to zastrašujuće „i“ nagoveštavalo.

„Plakala sam. Uradila sam sve što sam mogla da ga nagovorim da se predomisli“, seća se Nina. „Ali, Pavel je rekao da nema povratka. Zamolila sam rođaku koja živi u Moskvi da ode pravo u Tamansku diviziju i pokuša da ga odvrati. Kada je stigla u jedinicu, saznala je da je zakasnila samo nekoliko časova. Već je bio odleteo za Mozdok.“ Ovaj gradić u Severnoj Osetiji nalazi se na granici sa Čečenijom. Kada je počeo rat, on je bio glavna baza Ujedinjene komande armija mobilisanih za Putinovu „antiterorističku operaciju“. I tako se 18. januara 2000. br. U-729343 obreo u Čečeniji.

„Trenutno se nalazim na jugozapadnim obodima Groznog...“, napisao je Pavel

u svom prvom i jedinom pismu roditeljima iz rata. Ono nosi datum 24. januar 2000.

„Grad je blokiran sa svih strana, i svuda se odvijaju ozbiljne borbe. Paljba ne prestaje ni na trenutak. Grad gori, nebo je potpuno crno. Ponekad u blizini padne minobacačka granata, ili borbeni avion ispali raketu koja proleti tik pored tvog uha. Artiljerija nikada ne smanjuje paljbu. Gubici u bataljonu su užasni. Svi oficiri u mojoj četi stavljeni su van stroja. Oficira koji je pre mene komandovao ovom jedinicom raznela je jedna od naših mina. Kada sam otišao kod svog komandira čete, on je ravnodušno zgrabio pušku i ispalio rafal na zemlju, nekoliko centimetara od mojih nogu. Pukom srećom nisam pogođen. Svi su se smejali. Rekli su: „Paša, bilo je pet komandanata ove jedinice pre tebe, a ti umalo da ne potraješ ni pet minuta!“ Ljudi su u redu, ali nemaju baš jaku volju. Oficiri su pod ugovorom, a vojnici se, uz neke izuzetke, uglavnom dobro drže, iako su veoma mladi. Svi spavamo zajedno u šatoru, na zemlji. Sve je puno vašaka. Daju nam govna da jedemo. To se nije promenilo. Šta nas čeka, ne znamo. Ili ćemo napasti bogzna gde, ili ćemo samo sedeti ovde dok se ne pretvorimo u idiote, ili dok nas ne izvuku i ne spakuju nazad za Moskvu. Ili bogzna šta treće. Nisam bolestan, ali osećam se jako slabo. To je sve za sada. Voli vas i ljubi Paša.“

Teško da ovakvo jedno pismo može da uteši roditelje. Ali, u ratu vi izgubite sposobnost da zvučite utešno i zaboravite šta bi moglo da šokira nekoga ko je daleko, naročito kada ste i sami do te mere već šokirani da u glavi imate još samo zbrku.

Kasnije je postalo jasno da je Pavel svojim pismom zaista hteo da uteši svoje roditelje. Kada ga je napisao, nije baš ležao u šatoru i pitao se šta ga čeka. Bar od 21. januara aktivno je učestvovao u „ozbiljnim borbama“, preuzevši najpre komandu nad minobacačkom jedinicom i ubrzo nakon toga nad celom četom. Drugi oficiri su zaista bili „van stroja“ i nije bilo nikog drugog da preuzme komandu.

Niti se nalazio „na obodima“ Groznog.

I tako je 19. februara, pomažući obaveštajnim grupama bataljona da se izvuku iz obruča i „pokrivajući povlačenje svojih drugova“ (kako je stajalo u pismenom predlogu da bude odlikovan ordenom za hrabrost) iz sela Uškaloj, okrug Itum-Kalin, poručnik Levurda ozbiljno ranjen i umro je od „obilnog krvarenja izazvanog višestrukim prostrelnim ranama“.

Dakle, poginuo je u Uškaloju. U zimu 2000. tamo su se odvijale najžešće borbe – krvavi gerilski rat po šumama i kozjim stazama na brdima. Ali, gde je bilo Pavelovo telo?

Nikakav kovčeg sa posmrtnim ostacima sina Nine Levurde nije predat porodici kako bi ga sahranila. Njegove ostatke je, po Nininom saznanju, prosto izgubila upravo ona država kojoj je sa tako očajničkom lojalnošću pokušao da služi.

Pošto je preuzela uloge vojnog tužioca i istražitelja, Nina je saznala da su se 19. februara, što je zvaničan datum smrti njenog sina, „drugovi“ čije je povlačenje pokrivaio zaista izvukli. Ali su Pavela, zajedno sa još šest vojnika koji su ih spasli probivši se kroz obruč uprkos snažnoj vatri, jednostavno ostavili za sobom na bojnopolju. Većina ostavljenih bila je ranjena, ali još u životu. Vikali su tražeći pomoć, preklinjali da ih ne ostave, o čemu su posvedočili stanovnici ovog zabačenog planinskog sela. Seljani su previli neke od ranjenih, ali nisu mogli da urade ništa više od toga. U Uškaloju nema bolnice, nema doktora, nema čak ni medicinske sestre.

Ne samo da je Pavel Levurda ostavljen na bojnopolju već su zaboravili i da njegovo telo leži tamo. Zaboravili su da ima porodicu koja čeka njegov povratak. Oni koji su preživeli jednostavno su prestali da razmišljaju o onima koji su poginuli, kako bi mogli da nastave da žive.

Ovde je neophodno objasniti: ono što se dogodilo Pavelu Levurdi nakon smrti tipično je za našu vojsku. Ova sramna epizoda sažeto predstavlja njen način razmišljanja. Za vojsku ljudsko biće nije ništa. Niko ne prati kretanje trupa. Ne postoji osećanje odgovornosti prema porodicama.

Setili su se Pavela Levrude samo 24. februara, kada je, po informacijama koje je objavio Glavni štab u Čečeniji, Uškaloj u potpunosti očišćen od čečenskih boraca i „stavljen pod kontrolu“ federalnih snaga. (Ovo objašnjenje je sklepano kasnije kako bi se dokazalo da „nije bilo objektivne mogućnosti“ da se pokupi Pavelovo telo.)

U stvari, vojska je 24. februara pokupila iz Uškaloja samo tela šest od sedam vojnika koji su se probili kroz obruč. Nisu mogli da pronađu sedmog, Pavela Levurdu, pa su ga tako i zaboravili.

A Pavelova majka je kod kuće očajavala. Jedino saopštenje koje je dobila bilo je to zvanično pismo od 7. februara. „Vruća telefonska linija“ Ministarstva odbrane nije bila od velike pomoći. Razgovor sa dežurnim oficirima o žalosti koja ju je neumoljivo mrvila bio je kao razgovor sa kompjuterom. „Poručnik Pavel Petrovič Levurda nije na spisku poginulih ili nestalih.“ To je bio večiti odgovor.

Nina je zvala „pouzdanu“ telefonsku službu nekoliko meseci. Neverovatno je da se, čak ni nakon što je sopstvenim snagama locirala Pavelove posmrtno ostatke, čak ni nakon što je zvanično obavestena o njegovoj smrti, oficiri nisu potrudili da ažuriraju informacije u svojoj bazi podataka.

Ali, da se vratimo priči... Tri meseca nakon bitke, 20. maja, u Uškaloju je lokalna policija otkrila „mesto na kojem je zakopano telo čoveka sa znakovima nasilne smrti“. Međutim, tek je 6. jula, nakon još mesec i po dana svakodnevnih Nininih poziva Ministarstvu i lokalnom vojnom komesarijatu, lokalna policija ispunila odgovarajući formular, „Nalog za potragom br. 464“, kao odgovor na upit o nestaloj osobi.

Formular je 19. jula konačno stigao u Odeljenje za kriminalističke istrage u Brijansku, gde je živela Pavelova porodica. Nina je, jurcajući po svim mogućim službama, predala zahtev za istragu o nestaloj osobi u tamošnju policijsku stanicu. Tako je 2. avgusta detektiv Abramočkin, običan policajac, svratio kod Pavelovih roditelja.

Kod kuće je bila samo Pavelova četrnaestogodišnja nećaka. Detektiv Abramočkin joj je postavio nekoliko pitanja o Pavelu, saznao je šta je od ličnih stvari imao kod sebe, i bio je veoma iznenađen kada je iz priče shvatio da je reč o vojniku – on je mislio da se traži neki dečko koji je iz bog zna kakvih razloga dospao u Čečeniju i tamo poginuo. Pošto mu je dodeljena ova rutinska istraga, upravo je, dakle, obični policajac Abramočkin, a ne neki zvaničnik Ministarstva odbrane obavestio majku heroja da je njen sin zvanično zaveden kao nestao bez traga, i da mu je od 20. februara ukinuto pravo na sve vrste snabdevanja i novčane pomoći. Policija Itum-Kalina zamolila je Abramočkina da običe njegove roditelje u Brijansku kako bi saznao „adresu stalne baze vojne jedinice 73881 u kojoj je Levurda, P. P. služio“, kako bi mogli da kontaktiraju njegovog komandanta i da ustanove pod kojim je okolnostima došlo do smrti osobe za koju se, po majčinom opisu, ispostavilo da liči na jednog od njihovih oficira!

Ovo je navod iz zvanične prepiske. Govori nam mnogo o realnom stanju u vojsci i o prirodi rata koji Putin vodi na Kavkazu. U ovoj vojsci desna ruka ne zna šta radi leva, tako da je lakše poslati pismo roditeljima koji su daleko, nego telefonirati vrhovnom štabu u Hankali (vojnoj bazi u blizini Groznog).

Detektiv Abramočkin je, videvši u kakvom je stanju porodica, odlučno posavetovao Ninu Levurdu da ode u Rostov na Donu čim bude u mogućnosti. Čuo je da su posmrtni ostaci nepoznatih vojnika iz Uškaloja odneti u tamošnju glavnu vojnu mrtvačnicu kako bi ih identifikovao pukovnik Vladimir Ščerbakov, direktor 124. vojne forenzičke laboratorije, veoma poznat i poštovan čovek u Rusiji. Treba reći da Ščerbakov ne obavlja ovaj posao po zapovesti komandanata, generala ili Generalštaba, već zato što mu srce kaže da je to ispravno.

Abramočkin je, osim toga, posavetovao Ninu da ne očekuje previše, jer, kao što se kaže, „svašta može da se desi u Rusiji“, gde prečesto bude zabuna sa mrtvim telima. U međuvremenu se u rasvetljavanje celog slučaja uključio Odbor vojničkih majki iz Brijanska, i samo su zahvaljujući njihovim uslugama

i naporima detektiva Abramočkina elitni 15. Gardijski puk i još elitnija Tamanska gardijska divizija konačno proključili da bi sedmo telo, koje su za sobom ostavili „drugovi“, moglo biti telo Pavela Levurde.

„Stigli smo u Rostov 20. avgusta“, priča mi Nina. „Otišla sam pravo u laboratoriju. Nije bilo stražara na ulazu. Ušetala sam u zgradu i ušla u prvu salu za obdukcije na koju sam nabasala. Videla sam da je patolog radio na glavi odvojenoj od tela i stavio ju je na nekakvo postolje pored stola. Tačnije rečeno, bila je to lobanja. Odmah sam znala da je to Pavelova glava, iako je bilo i drugih lobanja pored nje.“

Postoji li način da se proceni ili nadoknadi bol koji je pričinjen ovoj majci?

Naravno da ne postoji. Uostalom, ko bi mogao da ospori potrebu patologa da ređa lobanje po svojim stolovima ili da spreči ma kog prolaznika da mu pravo s ulice ušeta u salu?

A ipak... Kakva to otupela, prosta rulja postajemo, nepromišljena, glupava i, zbog toga, amoralna?

Nini su dali sedative nakon susreta sa lobanjom svog sina, koju je zaista tačno prepoznala. Upravo u tom trenutku je predstavnik Pavelove jedinice žurno došao da se vidi s njom. Detektiv Abramočkin je, saznajući od ožalošćenih roditelja adresu jedinice, poslao telegram, tako da je komandant poslao svog predstavnika u Rostov da se pobrine za formalnosti.

Predstavnik je pokazao Nini nekakvu belešku. Ona ju je pogledala i onesvestila se. U belešci su gardijski potpukovnik A. Dragunov, vršilac dužnosti komandanta vojne jedinice 73881, i gardijski potpukovnik A. Počatenko, načelnik štaba iste jedinice, zahtevali da se „građani Levurda“ obaveste da je „njihov sin, dok je bio na zadatku, a u skladu sa svojom zakletvom, pao u borbi pokazavši nepokolebljivost i hrabrost“. Čime je jedinica zapravo pokušavala da zataška tragove bedne „zaboravnosti“.

Kada je došla k sebi, Nina je pažljivije pročitala belešku. U njoj nije bilo naznačeno kada je njen sin poginuo.

„A šta je sa datumom?“, upitala je Nina predstavnika.

„Upišite ga sami, koji god želite“, odgovorio je.

„Kako to mislite, da ga upišem?!“, uzvicknula je Nina. „Dan kad se Paša rodio je njegov datum rođenja. I ja imam pravo da znam tačan datum njegove smrti!“

Predstavnik je slegnuo ramenima, kao da hoće da kaže „ne pitajte mene“, i

pružio joj još jedan odlomak iz naređenja operativnim snagama da „izbrišu poručnika Levurdu sa spiska članova puka“. Ni u njemu nije bilo datuma ni uzroka smrti, ali je u dnu bilo mnogo raznih pečata i potpisa. I ponovo je, sa prostodušnošću deteta, predstavnik zamolio Ninu da sama popuni praznine i da to preda lokalnom Vojnom komesarijatu kad se vrati kući, kako bi Pavel mogao da bude izbrisan iz registra.

Nina nije više mogla ništa da kaže. Kakve svrhe ima razgovor sa osobom koja nema ni srca, ni mozga, ni duše?

„Tako je najjednostavnije, zar ne? Bolje nego da ja idem čak do Brijanska?“, nesigurno je nastavio predstavnik.

Naravno da je tako bilo lakše. Ne može se poreći da prostodušnost i glupavost mogu da vam olakšaju život. Uzmite našeg ministra odbrane, Sergeja Ivanova, predsednikovog pajtaša još od vremena kad je Putin radio u FSB-u u Sankt Peterburgu. Ivanov se svake nedelje pojavi na televiziji kako bi nas izvestio o predsednikovim ratnim pohodima. Poput Gebelsa u vestima tokom Drugog svetskog rata, izjavi kako nas niko neće naterati da „kleknemo pred teroristima“, kako namerava da nastavi rat u Čečeniji do nekakve navodne „pobede“. Od ministra Ivanova nikad ne čujemo ni reč o sudbini vojnika i oficira koji njemu i predsedniku omogućavaju da ne kleče pred teroristima. Ova politička linija u potpunosti je neosovjetska: ljudska bića ne postoje samostalno, ona su šrafovi u mašineriji čija je funkcija da bez pitanja sprovodi sve do jedne političke eskapade što ih smišljaju ovi na vlasti. Šrafovi nemaju prava. Nemaju čak ni dostojanstvo u smrti.

Mnogo je teže ne biti glupav. Za mene bi to značilo da je neko u stanju i da skrene svoj pogled sa „glavne linije partije i vlade“ na pojedinosti njenog sprovođenja. U ovom trenutku te pojedinosti kažu da je 31. avgusta 2000. br. U-729343 konačno sahranjen u gradu Ivanovu, u koji su se Pavelovi roditelji preselili kako bi pobjegli od mračnih uspomena iz Brijanska. Patolozi iz Rostova vratili su Nini glavu njenog sina Pavela. Nažalost, izgleda da je to bilo sve što su imali.

Mnogi ljudi u Rusiji čuli su za Ninu Levurdu zato što se, devet dana nakon što je ono što je ostalo od njenog sina predala zemlji, uputila u štab 15. puka Tamanske divizije u Moskovskoj oblasti. Kada je krenula iz Ivanova, namera joj je bila samo da pogleda Pavelove komandante u oči i da u njima, kada se budu suočili sa majkom svog oficira, pročita bar malo kajanja zbog svega što su „zaboravili“ da urade.

„Naravno, nisam očekivala izvinjenje“, kaže Nina, „ali, nadala sam se da ću videti makar malo saučešća na njihovim licima.“

Međutim, kada je stigla u Tamansku diviziju, niko nije hteo da se vidi s ovom majkom. Komandant je bio prosto nedostupan. Nina je tri dana sedela tamo čekajući da ga vidi, bez hrane, čaja, ne spavajući, i niko nije obraćao pažnju na nju. Viši oficiri su trčkarali tamo-amo pretvarajući se da je ne vide. Tada se Nina zaklela da će tužiti državu, da će podneti tužbu protiv Ministarstva odbrane i ministra Ivanova za duševne bolove koje su joj naneli. Ne u vezi sa smrću njenog sina: on je ipak poginuo vršeći svoju dužnost. Već zbog onoga što se desilo nakon toga. Prevedeno sa zamršenog pravničkog žargona na običan govor, htela je da zna ko je odgovoran.

Šta se sledeće dogodilo? Prvo je u Vojnom komesarijatu u Ivanovu Nini Levurdi uručen orden za hrabrost, posthumno dodeljen njenom sinu. Drugo, vojska je počela da se sveti. Ministarstvo odbrane i Tamanska divizija krenuli su u ratni pohod protiv majke koja se usudila da pokaže koliko je besna zbog njihovog ponašanja.

Evo kako su to izveli. Za nešto manje od godinu dana bilo je osam sudskih ročišta, prvo 26. decembra 2001, a poslednje 18. novembra 2002, i ni na jednom od njih nije donet nikakav zaključak. Sud nije uspeo čak ni da razmotri sadržinu Ninine tužbe, zato što su predstavnici Ministarstva odbrane potpuno ignorisali ročišta smatrajući se nedodirljivim. I nisu pogrešili. Slučaj „Nina Levurda protiv države“ najpre je došao pred sudiju Tjuljenjeva (Međuopštinski sud u ulici Krasnaja Presnja, Moskva). On je odlučio da majka „nema prava na informaciju“ o telu sopstvenog sina, i shodno tome Ministarstvo odbrane nije bilo u obavezi da joj takvu informaciju dostavi. Nina je otišla u moskovski Gradski sud, gde je, s obzirom na očiglednu apsurdnost prethodne presude, slučaj vraćen sudu u ulici Krasnaja Presnja kako bi se održalo novo ročište. Tehnika državne mašinerije protiv ožalošćene majke sastojala se u tome da zvanični predstavnici ministra Ivanova i komanda kopnenih snaga kojoj pripadaju Tamanska divizija i 15. puk redovno bojkotuju ročišta. Oni se jednostavno ne pojavljuju na suđenjima, drsko i sistematično. Tako da je Nina Levurda neprestano morala da putuje iz Ivanova u Moskvu, samo da bi se suočila sa praznom optuženičkom klupom i sa još jednim protraćenim danom. Obična žena koja živi od svoje državne penzije, dovoljne samo da se ne umre od gladi, i sa mužem koji je nakon Pavelove sahrane u flaši video način da pobjegne od patnje.

Na kraju je sudija Bolonjina iz Okružnog suda u ulici Krasnaja Presnja, kojoj je moskovski gradski sud dodelio ovaj slučaj, počela da očajava. Na petom ročištu koje su optuženi propustili, kaznila je Ministarstvo odbrane sa 8.000 rubalja. Platili su ih poreski obveznici, naravno. Šteta je što kaznu nije platio lično ministar Ivanov Nini Levurdi. Ali, ne postoji način da se tako nešto uradi. Rusko pravosuđe ne štiti interese slabih, već naprotiv, svemoćnih vlasti.

Nakon te kazne, predstavnici Ministarstva konačno su se pojavili u sudnici 18.

novembra 2002, ali bili su to neki čudni predstavnici. Nisu znali ništa o slučaju i odbili su da se identifikuju, žaleći se da je kaos u Ministarstvu odbrane uzrok svih problema. Rezultat toga bilo je ponovno odlaganje ročišta, ovoga puta za 2. decembar.

Nina je bila sva u suzama dok je stajala u sumornom hodniku zgrade suda.

„Zašto ovo rade?“ pitala je. „Čovek bi pomislio da nisu uradili ništa loše.“

Kako zavidim Sergeju Ivanovu, šefu našeg Ministarstva odbrane koje je tako nemilosrdno prema našem narodu! Njegov život je tako jednostavan. Ne mora da se zamara detaljima, majkama čiji su sinovi poginuli u tom „ratu protiv međunarodnog terorizma“ o kojem tako lirski govori. On ne zna ništa o životima koje je uništio, ne zna ništa o hiljadama majki i očeva koje je sistem napustio nakon što su njihova deca položila živote za njega.

„Ne može Putin da bude odgovoran za sve!“, protestuju predsednikovi obožavaoci.

I zaista ne može. Njegov posao kao predsednika jeste da bude odgovoran za metode, za pristup. On je taj koji ih oblikuje. U Rusiji ljudi oponašaju onog na vrhu.

E, pa opisali smo njegov pristup vojsci. Jedino njega treba kriviti za brutalnost i ekstremizam usađen i u vojsku i u državu. Brutalnost je ozbiljna zaraza koja lako može postati pandemija. Prvo je primenjena na ljude koji žive u Čečeniji a sada se koristi protiv „našeg naroda“, kako oni patriotski nastrojeni vole da opisuju građane Rusije. Uključujući i one Ruse koji su se patriotski borili protiv ovih koji su brutalnost prvi iskusili.

„On je tako odabrao i sledio je svoju sudbinu“, kaže Nina, brišući suze s lica. Sudija Bolonjina gordo prolazi u svojoj odori, nedokučiva. „Ali, za ime Boga, i oni su ljudska bića!“

Jesu li? Ponekad se pitam je li Putin zaista ljudsko biće, a ne samo ledena, metalna statua. Ako i jeste, ne vidi se.

Pedeset i četiri vojnika, ili emigracija kući

Ljudi emigriraju iz domovine kada ostanak u njoj postane opasan po život ili izazove snažnu agresiju države na njihov integritet i dostojanstvo. Upravo to se dogodilo u ruskoj Federalnoj vojsci 8. septembra 2002. Pedeset i četiri vojnika su odustala i pokušala da emigriraju.

Poligon za obuku 20. gardijske motorizovane pešadijske divizije nalazi se na obodima sela Prudboj u Volgogradskoj oblasti. Ljudi iz 2. odeljenja vojne jedinice 20004 odvedeni su iz svoje stalne baze u gradu Kamišinu, takođe u Volgogradskoj oblasti, na poligon za obuku u Prudboju.

Sve je izgledalo uobičajeno: trebalo je da idu na obuku. Obučavali su ih njihovi drugi očevi – dakle, njihovi komandanti. Međutim, tog 8. septembra njihovi su drugi očevi, potpukovnik Kolesnjikov, major Širjaev, major Artemijev, poručnik Kadijev, poručnik Korostiljev, poručnik Kobec i potporučnik Pekov, odlučili da sprovedu istragu koja nije bila u njihovoj nadležnosti. Kada su se vojnici okupili na paradnom terenu, rečeno im je da će biti sprovedena istraga o tome ko je ukrao borbeno oklopno vozilo (BOV) sa poligona tokom noći.

Vojnici su kasnije uporno tvrdili da niko nije ukrao BOV. Bio je na svom uobičajenom mestu u voznom parku divizije. Oficirima je prosto bilo dosadno. Pili su danima, verovatno su se zbog toga osećali bolesno i odlučili da se rasonode uz malo maltretiranja. Ne treba napominjati da ovo nije bilo prvi put da se takve stvari dešavaju na poligonu u Kamišinu, koji je na lošem glasu.

Nakon te objave, prva grupa vojnika odvedena je u oficirski šator: narednici Kutuzov i Krutov, redovi Generalov, Gurski i Gricenko. Drugima je naređeno da čekaju napolju. Uskoro su čuli jauke i ječanje svojih drugova. Oficiri su ih tukli. Prva grupa je izbačena iz šatora. Rekli su drugovima da su ih oficiri tukli po zadnjicama i leđima drškama alata za kopanje rovova, i šutirali ih u stomake i rebra. Opis je bio nepotreban. Tragovi batiranja bili su jasno vidljivi na telima vojnika.

Oficiri su objavili da će napraviti pauzu. Potpukovnik, dva majora, tri poručnika i jedan potporučnik nameravali su da večeraju, te su obavestili preostale vojnike da će svako ko dobrovoljno ne prizna da je ukrao BOV biti pretučen na potpuno isti način kao oni koji se sada valjaju po travi ispred njihovog šatora.

Nakon te objave, oficiri su otišli na supu.

A vojnici? Otišli su. Pobunili su se, ne želeći da čekaju kao ovce na klanje. Ostavili su za sobom one koji su bili na straži, pošto je napuštanje stražarskog mesta krivično delo zbog kojeg se dospeva pred vojni sud i u kazneni bataljon, kao i Kutuzova, Krutova, Generalova i Gricenka, koji nisu bili u stanju da hodaju.

Vojnici su obrazovali kolonu i odmarširali sa poligona prema Volgogradu da potraže pomoć.

Velika je razdaljina između Prudboja i Volgograda, gotovo 180 kilometara. Pedeset i četiri vojnika pešice su prešli celu tu razdaljinu u koloni, ne pokušavajući

da se sakriju, i to pored prometnog autoputa kojim su oficiri iz 20. divizije putovali na posao i s posla. Nijedno vozilo se nije zaustavilo. Nikome nije palo na pamet da upita kuda to vojnici idu bez oficira, što je protiv vojnih propisa.

Vojnici su hodali dok se nije smračilo. Legli su da spavaju u senci drvoreda pored autoputa. Niko nije došao da ih traži, uprkos tome što su potpukovnik, dva majora, tri poručnika i jedan potporučnik po izlasku iz trpezarije u kojoj su pojeli svoj obrok otkrili da je 2. divizion značajno proređen. Gotovo da više nisu imali kome da komanduju.

Oficiri su otišli na spavanje, bez ikakve ideje o tome gde su vojnici za koje su, po zakonu, bili lično odgovorni, ali znajući vrlo dobro da u Rusiji nijedan oficir nikada nije kažnjen za nešto što se dogodilo redovu.

U rano jutro 9. septembra, 54 vojnika nanovo su krenula duž autoputa. I nanovo su se oficiri bezbrižno vozili pored njih.

Ova grupa vojnika blagoslovena samopoštovanjem hodala je dan i po, i nikome iz 20. divizije nije nedostajala. Sasvim otvoreno su umarširali u Volgograd 9. septembra uveče. Zapazila ih je policija, ali se ni ovog puta niko nije zainteresovao za njih.

Vojnici su umarširali u centar grada.

„Bilo je oko šest po podne, i spremali smo se da krenemo kućama kad je najednom zazvonio telefon. 'Jeste li još otvoreni? Možemo li da dođemo kod vas?'“ Ovo mi govori Tatjana Zozuljenko, direktorka organizacije Prava majki Volgogradske oblasti. „Rekla sam: 'Dođite pravo ovamo.' Naravno, sve sam mogla da očekujem, ali ne i ono što se potom desilo. Četiri mlada redova ušla su u našu sobicu i rekla da ih je 54. Upitala sam gde su ostali, i momci su me odveli u maleni podrum naše zgrade. Ostali su stajali tamo. Radim u ovoj organizaciji jedanaest godina i nikada ranije nisam videla tako nešto. Prva briga mi je bila gde ćemo da ih smestimo. Već je bilo veče. Pitali smo ih jesu li nešto jeli. 'Ne', odgovorili su, 'od juče nismo'. Naši članovi su otrčali da kupe hleba i mleka koliko god su mogli. Momci su navalili na hranu poput izglednelih pasa, ali to je nešto na šta smo navikli. Vojnici se veoma loše hrane u svojim jedinicama, hronično su pothranjeni. Kad su završili s jelom, upitala sam: 'Kakav želite da bude ishod vaše akcije?' Odgovorili su: 'Hoćemo da budu kažnjeni oficiri koji su pretukli vojnike'. Odlučili smo da ih preko noći smestimo u kancelariju Prava majki, sve zajedno na pod, kako bismo dobili vremena da razmislimo. Čim svane otići ćemo kod garnizonskog tužioca. Zaključala sam vrata i otišla kući. Živim u blizini i mislila sam da mogu brzo da stignem ako bude potrebe. Telefonirala sam im oko 11h te večeri, ali se niko nije javio. Pomislila sam da su sigurno umorni, da verovatno spavaju ili se plaše da se jave. U 2h me je probudio naš advokat Sergej Semušin. Rekao je

da ga je zvao neko ko se nije predstavio i zatražio od njega da 'obezbedi svoje prostorije'. Stigla sam tamo za nekoliko minuta. Ispred su stajala mala vojna vozila puna oficira. Nisu se predstavili. Vojnici su nestali. Upitala sam oficire gde su, i nisam dobila odgovor.“

Službenici organizacije Prava majki otkrili su i da je neko provalio u njihov kompjuterski sistem sa informacijama o zločinima u 20. diviziji i da je sve izbrisao. Ispod tepiha su pronašli poruku jednog od vojnika u kojoj je pisalo da ne znaju gde ih vode; bili su pretučeni i bila im je potrebna pomoć.

Nema više bogzna šta da se doda. Oficirima na poligonu počeli su da „nedostaju“ vojnici tek nakon što su im telefonirali nadređeni. To se odigralo kasno uveče 9. septembra, pošto je Tatjana Zozuljenko kontaktirala novinare u Volgogradu i pošto je vest o neopravdano odsutnim vojnicima otišla u etar. Regionalni štab je naravno zatražio objašnjenje od oficira. Tokom noći, vozila su dovezena do Prava majki i svi vojnici su sklonjeni u stražarnicu kancelarije komandanta. Zatim su vraćeni u jedinicu pod nadzorom istih onih oficira čije je nasilničko ponašanje nateralo vojnike da napuste poligon. Tatjana Zozuljenko je upitala Černova, tužioca volgogradskog garnizona, čija je dužnost da se stara o sprovođenju zakona u garnizonskim jedinicama, zašto je to uradio, a on je odgovorio ne trepnuvši: „Zato što su to *naši* vojnici.“

To je ključna rečenica u sagi o 54 vojnika. „Naši vojnici“ znači „naši robovi“. Sve ostaje onako kako je uvek bilo u Vojsci Rusije. Izopačeno shvatanje „oficirske časti“ mora neprekidno da se štiti, i uvek ima prednost nad životom i dostojanstvom bilo kog redova. Marš sa kamišinskog poligona posledica je, u prvom redu, ogavne tradicije ruske vojske koja kaže da je vojnik oficirov rob. Oficir je uvek u pravu i može da se ponaša prema vojniku onako kako poželi. S druge strane, međutim, ovaj marš je posledica tužne činjenice da je civilna kontrola vojnih procedura, o kojoj se mnogo govorilo u Jeljcinovo vreme i čak je napisan i nacrt zakona, sada mrtva i pokopana. Predsednik Putin se slaže sa tradicionalnim pogledom na prava oficira i smatra civilnu kontrolu oružanih snaga u potpunosti neumesnom.

Ne smemo zaboraviti ni činjenicu da je 20. divizija – nazvana Rohlinova divizija po svom zapovedniku Lavu Rohlinu, junaku Prvog čečenskog rata, a danas poslaniku Državne Dume – a naročito jedinica 20004, odavno na zlu glasu u Volgogradu i širom Rusije.

„Godinu dana smo slali informacije vojnom tužilaštvu, prvenstveno g. Černovu, garnizonskom tužiocu, ali i svakom drugom na višem položaju, sve do šefa vojnog tužilaštva u Moskvi, o zločinima koje su počinili oficiri jedinice 20004“, kaže Tatjana Zozuljenko. „Jedinica 20004 je prva po broju pritužbi koje dobijamo od vojnika. Oficiri tuku svoje vojnike, otimaju 'isplate za aktivnu službu' od onih koji su se vratili iz Čečenije [20. divizija se borila i u

Prvom i u Drugom čečenskom ratu, i bori se tamo i dan-danas]. Vikali smo o ovome koliko nas grlo nosi, ali ništa se nije dogodilo. Tužilaštvo je odlučilo da sve zataška. Epizoda sa kamišinskog poligona u potpunosti je predvidljiv rezultat neodgovornosti i nedodirljivosti oficira“.¹

Nekoliko kratkih priča

Rusija ima vojni budžet, naravno, i o njemu se vode mnoge rasprave. Vojni lobi se bori za nova ulaganja, a narudžbine se plaćaju iz državne kase. To je standardna međunarodna praksa. Jedan važan detalj po kojem se izdvajamo od drugih zemalja jeste to što smo mi glavni proizvođač oružja, koje onda prodajemo širom sveta. Rusija je podarila svetu kalašnjikov. Mnogi Rusi su na to ponosni.

Ja, međutim, ne želim da se zadržavam na statistikama. Ono što se ja pitam jeste da li su ljudi srećni u poretku koji je ustanovio predsednik Putin. Smatram da je to glavni kriterijum za procenu onoga što radi lider države. U potrazi za odgovorom odlazim u Odbor vojničkih majki i pitam žene tamo: „Jesu li vaši sinovi bili srećni što su otišli u vojsku? Je li ona zaista napravila od njih ljude?“ Mnogo naučim iz njihovih odgovora.

Detalj je važniji od velike slike. Pojednost je karakterističnija od celine. Tako se bar meni čini.

Miša Nikolajev je živio u Moskovskoj oblasti. Porodica ga je ispratila u vojsku u julu 2001. Raspoređen je među graničare, na granični prelaz koji je od Moskve udaljen deset sati leta, u selo Gorjači Pljaž na ostrvu Anučina koje pripada Malim kurilskim ostrvima. To su ostrva koja mnogo ljute ruske i japanske političare još od kraja Drugog svetskog rata.

Dok oni raspravljaju, neko mora da čuva granicu. Miša je bio jedan od onih koji su to radili. Izdržao je samo šest meseci na tom položaju, na ruskom Dalekom Istoku, i umro je 22. decembra 2001.

¹ Priča o 54 vojnika dobila je veći publicitet nakon što je sprovedena zvanična istraga pod okriljem šefa vojnog tužilaštva. Istragom je otkriveno da su tokom „obuke“ vojnika oficiri prekoračili ovlašćenja, ali ih je ponašanje vojnika na poligonu navelo da izgube strpljenje. Slučaj nije došao do suda, i nijedan od oficira nije krivično gonjen. Vojnici su razaslati u različite jedinice da ne bi pravili probleme. Ovo solomonsko rešenje izmišljeno je upravo za pripadnike oružanih snaga. Slične slučajeve istražuju vojni tužioci i predaju ih vojnim sudovima. Ovi tužioci i vojne sudije i sami su pripadnici oružanih snaga, zakleli su se na lojalnost i imaju svoje nadređene, i sve tako do ministra odbrane. Shodno tome, tužioci i sudije na bilo kojem nivou ne mogu nezavisno da donose odluke.

Već u jesen je počeo da piše kući alarmantna pisma, pošto je otkrio gnojne rane na telu.

Zamolio je porodicu da mu pošalje lek: melem Višnjevskog, sulfanilamid, „u stvari, bilo koji lek protiv gnojenja, metapirin, antiseptik, zavoje i što je moguće više flastera. Ovde nema ničega“. Njegovi roditelji su slali pakete bez pritužbi, svesni da naša vojska nema sredstava i misleći da stvari ne mogu biti toliko loše, s obzirom na to da Miša i dalje radi kao kuvar u vojnoj kuhinji. Da je ozbiljno bolestan, mislili su njegovi roditelji, ne bi mu bilo dozvoljeno da bude tamo gde se sprema hrana.

Miša je, međutim, nastavio da priprema obroke za vojsku čak i kad mu je koža bila prekrivena gnojnim ranama. Patolog koji je obavio autopsiju izvestio je da se tkivo nesrećnog vojnika bukvalno raspadalo pod njegovim skalpelom. Na početku dvadeset i prvog veka ruski vojnik je živ istrulio pred očima svojih oficira, a da niko nije ni pomislio da ga pošalje kod lekara. Mišu je ubila potpuna neodgovornost njegovih nadređenih.

Dmitrij Kiseljev je raspoređen u selo Istra, u Moskovskoj oblasti. U Rusiji se tako nešto smatra velikom srećom. Bio je blizu Moskve; pošto su mu roditelji Moskovljani, mogli su da posećuju svog sina i da pronađu put do njegovih komandanata ako mu bude potrebna pomoć, nisu to bila Kurilska ostrva. Sve to ipak nije spaslo Dmitrija od izopačenosti njegovih oficira.

Potpukovnik Aleksandar Boronjenkov, komandant redova Kiseljeva, imao je unosan poslić sa strane. To nije ništa neobično u današnjoj Vojski Rusije. Ljudi pribegavaju raznim trikovima, budući da su im plate veoma male. Dotični potpukovnik je, međutim, trgovao vojnicima. Istra je vikendaško naselje, te je Boronjenkov prodavao svoje vojnike vlasnicima zemlje u okolini kao jeftinu radnu snagu. Vojnici su radili samo za hranu; njihova plata je odlazila pravo kod njihovog komandanta. Ovakva šema za pravljenje para nije ni u kom slučaju jedinstvena, naprotiv, veoma je raširena: vojnici se tokom vojnog roka „prodaju“ kao neplaćena radna snaga – to jest, kao robovi – bogatim ljudima. Oficiri na ovaj način trguju sa „korisnim ljudima“. Ako oficiru treba da se poprave kola, a on nema novca, onda pošalje nekoliko vojnika u servis za popravku automobila. Oni tamo rade besplatno koliko god servis zahteva, a oficir zauzvrat dobije popravljena kola.

Krajem juna 2002. došao je red i na tek regrutovanog Dmitrija Kiseljeva da bude prodat u roblje. Redov Kiseljev je poslat da gradi kuću za izvesnog g. Karabutova, člana Udruženja za hortikulturu „Mir“ u okrugu Istra. Na početku je gradio kuću, ali onda su on i još sedmorica regruta poslani da kopaju dubok rov duž imanja. U 7h uveče 2. jula stranice rova su se urušile i zatrpale trojicu mladića, uključujući i Dmitrija, koji se ugušio pod zemljom. Njegovi roditelji su pokušali da izdejstvuju izvođenje potpukovnika Boronjenkova pred sud, ali

on se izvukao. Poznao je mnogo „korisnih“ ljudi. Dmitrij je bio jedini sin Kiseljevih.²

Na dan 28. avgusta 2002. vojna jedinica 42839 razmeštena je u Čečeniji blizu sela Kalinovsko, mesta na kojem dugo nije bilo borbi. „Džombe“ su se opijale do besvesti. „Džombe“ – „stare kuke“, „isluženi“ vojnici koji čekaju da budu poslani u rezervu – jesu najstrašnija i najubitačnija sila naše vojske. Te večeri se „džombama“ učinilo da će ostati bez votke, tako da su prvom vojniku koji je naišao, Juriju Dijačenku, rekli da ode u selo i „nabavi još malo, kako zna i ume“. Vojnik je odbio. Prvo zato što je bio na straži i nije smeo da napusti stražarsko mesto. A drugo, kako im je objasnio, zato što nije imao novca. „Džombe“ su mu rekly da ukrade nešto u selu i da im tako nabavi votku.

Jurij je, međutim, odlučno rekao: „Ne, neću ići“. Brutalno su ga tukli do 5h ujutru, a između dve ture batina ponižavali su ga na surov i odvratn način. Umakali su krpu za pod u zajednički toalet i onda njome trljali Jurijevo lice. Naterali su ga da počisti pod, a kada se sagnuo, naizmenično su mu zavlčili dršku metle u anus. Za kraj „obuke“, kako su to zvali, „džombe“ su odvukle Jurija u kantu i primorale ga da pojede tri litra kaše, tukući ga kad bi pokušao da prestane.

Gde su bili oficiri? Te noći su se opijali do besvesti i fizički nisu bili u stanju da komanduju bilo čime. Oko 6h ujutru 29. avgusta 2002. Jurij Dijačenko pronađen je u skladištu sa hranom. Obesio se.

Sibir nije Čečenija. Veoma je daleko od tamošnjeg rata, ali to i nije tako važno. Valerij Putincev, dečko rođen u Tjumenskoj oblasti, raspoređen je u Krasnojarski kraj da služi u gradu Uzhuru, u elitnim jedinicama strateških raketnih snaga. Njegova majka, Svetlana Putinceva, bila je oduševljena. Pošto su imali posla sa najsavremenijim i najopasnijim oružjem na planeti, smatralo se da su oficiri u raketnim jedinicama najobrazovaniji u vojsci, da se ne opijaju, ne tuku svoje regrute i održavaju disciplinu. Međutim, i ona je ubrzo počela da dobija potresna pisma od svog sina, u kojima je pisao da oficiri nisu ništa bolji od „šakala“:

² Sa ovim incidentom bilo je gotovo isto kao i sa slučajem 54 vojnika. Istragu je sproveo garnizonsko tužilaštvo, čiji su službenici direktno podređeni komandantu jedinice u kojoj se incident odigrao. I ponovo je tužilaštvo oficire oslobodilo optužbe. Ilegalna „prodaja“ i „iznajmljivanje“ vojnika kao jeftine radne snage na poslovima u poljoprivredi i građevinarstvu, a koju sprovode njihovi niži oficiri, uobičajena je praksa u Rusiji. Plate obično idu oficirima zbog njihove uloge u poslu. Veoma retko se dešava da vojnici budu plaćeni nekako drugačije do u hrani, cigaretama i smeštaju. Povremeno čak nema nikakve isplate. Ako su oficir i poslodavac pristojni ljudi, vojnici ponekad mogu biti premešteni iz svojih jedinica jednostavno zato što se izvan vojske mogu mnogo bolje hraniti.

„Zdravo, mama! Ne želim da ovo pismo vidi iko osim tebe. Naročito čuvaj od bake ovo što pišem. Oboje znamo u kakvom je stanju, siguran sam da nećeš dozvoliti da se naruši ono malo zdravlja što joj je ostalo. Ne mogu da podnesem to što moram da radim kao rob u korist ljudi koje prezirem. Više od svega na svetu želim da radim za dobrobit svog naroda i svoje porodice. Tek kad sam se našao ovde, shvatio sam koliko ste svi vi važni...“

Valerij se nikada neće vratiti da radi za dobrobit svog naroda. Oficiri u kasarnama u Uzhuru bili su potpuno razulareni. Poručnici su otimali od vojnika sve što imaju, ponižavajući svakoga ko je, poput Valerija, pokušao da odbrani svoje dostojanstvo. Za pola godine provedene u jedinici, četvorica vojnika su iznesena u kovčezima, svi su bili redovi i svi su nasmrtno pretučeni.

Prvo su oficiri uzeli Valeriju uniformu (naši vojnici nemaju druge odeće osim uniforme). Rekli su mu da mora da je otkupi. Pretpostavljali su da će pisati kući i tražiti da mu se hitno pošalje novac. Valerij nije pokleknuo. Znao je da njegova majka živi veoma skromno, sa njegovom bakom, starovremenskom penzionerkom, njegovom sestrom i njenom malom ćerkom, i da teško može da mu pošalje novac. Zbog toga je brutalno pretučen u nekoliko navrata. Na kraju mu je prekipelo. Uzvratio je oficirima i poslat je u zatvor zbog neposlušnosti. Tvrdeći da pokušava da pobjegne, teško su ga povredili. Svetlana Putinceva se zabrinula i pozvala je telefonom komandanta jedinice, potpukovnika Butova, koji ju je obavestio da zna kako treba tući ljude da ne ostane nikakav trag. Svetlana je ostavila sve poslove i odletela pravo u Uzhur, gde je našla sina na samrti. Pucano mu je u karlicu, bešiku, mokraćni kanal i butnu arteriju. U bolnici je njegovoj majci rečeno da nađe krv za transfuziju: „Hitno! Ovde nemamo krvi.“ Očekivali su od žene koja se našla sama u nepoznatom gradu da nađe donatore. Pojurila je natrag u jedinicu da potraži pomoć. Komandanti su je odbili. Jurila je po gradu pokušavajući da spase svog sina. Nije uspela. Pošto nije primio transfuziju, Valerij je umro 27. februara 2002. U jednom od poslednjih pisama napisao je Svetlani: „Nisam očekivao mnogo pomoći od oficira. Oni su sposobni samo za ponižavanje ljudi.“

Nazad u Moskovsku oblast. Jutro je 4. maja 2002. Jedinica 13815 nalazi se u selu Balašiha. Dve ložačice zaposlene u toplani koja greje jedinicu čuju pozive u pomoć u blizini. Istrče i nasred dvorišta ugledaju vojnika, do vrata zakopanog u zemlju. Žene kopaju, presecaju konopac kojim su mu vezane ruke i noge i pomažu mu da izađe iz rupe. U tom trenutku se pojavljuje major Aleksandar Simakin, besan kao ris. Viče na žene da ostave vojnika na miru. To on uči redova Česnokova pameti, a one ako se odmah ne vrate u kotlarnicu, biće otpuštene.

Pošto se izbavio iz rupe, redov Česnokov je dezertirao.

Vojska Rusije uvek je bila jedan od glavnih stubova države. Do dana današnjeg

to je zatvor okružen bodljikavom žicom, u koji su mladi državljani ove zemlje poslani bez suđenja. Shodno tome, tu vladaju pravila slična zatvorskim, pravila koja određuju oficiri. To je mesto na kojem „ubiti boga u nekome“ jeste osnovni metod za obuku. Slučajno je baš i Putin, kad se prvi put popeo na tron u Kremlju, istim rečima opisao kako bi postupao sa unutrašnjim neprijateljima.

Možda predsednik, sa svojim potpukovničkim epoletama i dve ćerke koje nikad neće morati da služe u takvoj vojsci, smatra da je takvo stanje prihvatljivo. Mi ostali, međutim, ne računajući oficirsku kastu koja uživa u svom statusu sitnih gangstera koji su iznad zakona, duboko smo nesrećni zbog toga. To naročito važi za one koji imaju sinove, a još više za one čiji su sinovi stasali za regrutaciju. Oni nemaju vremena da čekaju reformu vojske koja se tako dugo obećava, ali se neprekidno odlaže. Plaše se da će, kad odu od kuće, njihovi sinovi biti raspoređeni na neki kamišinski poligon, ili u Čečeniju, ili na neko drugo mesto sa kojeg nema povratka.

NAŠ NOVI SREDNJI VEK, ILI RATNI ZLOČINCI SVIH RUSIJA

U Rusiji trenutno imamo dve vrste ratnih zločinaca. Njihovi zločini su povezani sa Drugim čečenskim ratom koji je počeo u avgustu 1999, baš kad je Vladimir Putin imenovan za premijera. Taj rat – obeležje njegovog prvog predsedničkog mandata – traje i dan-danas.

Svi procesi za ratne zločine imaju jednu zajedničku osobinu: njihov ishod se ne određuje po zakonskoj nego po ideološkoj osnovi. „*Inter arma silent leges.*“ U ratu zakoni ćute. Oni koji su proglašeni krivima ne bivaju osuđeni nakon jednog zakonskog, pravosnažnog procesa, već u skladu s tim koji ideološki vetrovi duvaju iz Kremlja.

Prva vrsta ratnih zločinaca jesu oni koji su zaista ratovali. Na jednoj strani su pripadnici Vojske Rusije koji su učestvovali u takozvanoj antiterorističkoj operaciji u Čečeniji. Na drugoj strani su čečenski borci koji im se suprotstavljaju. Prvi nisu odgovarali za zločine koje su počinili; potonjima su zločini prikazani bez mnogo osvrtnja na zakon. Prve je pravosudni sistem oslobodio optužbi čak i onda kada su postojali očiti dokazi krivice (što se retko dešava, pošto tužilaštvo obično ni ne pokušava da prikupi dokaze protiv njih). Potonji su osuđivani na najstrože moguće kazne.

Najpoznatiji ruski slučaj jeste slučaj pukovnika Budanova, komandanta 160. tenkovskog puka Ministarstva odbrane Rusije. Na dan kad je Putin izabran za predsednika, dakle 26. marta 2000, Budanov je oteo, silovao i ubio osamnaestogodišnju Čečenku Elzu Kungajevu koja je s roditeljima živela u selu Tangi-Ču, na čije obode je Budanovljev puk bio privremeno raspoređen.

Najpoznatiji čečenski slučaj jeste slučaj Salmana Radujeva. Radujev je bio proslavljeni čečenski ratni komandant, brigadni general koji je izvodio terorističke napade još od Prvog čečenskog rata, kada je komandovao takozvanom Vojском generala Dudajeva. Radujev je zarobljen 2001, osuđen je na doživotnu robiju i umro je pod nerazjašnjenim okolnostima u zatvoru sa visokim stepenom obezbeđenja Solikamsk. Solikamsk je zloglasni uralski „zatorski grad“ u Permskoj oblasti, čuven po rudnicima soli. To je bilo mesto za progonstvo još od carskih vremena. Radujev je bio simbol onih koji su se borili za oslobođenje Čečnije od Rusije. Ima mnogo sudskih slučajeva poput njegovog; sudski procesi se po pravilu vode iza zatvorenih vrata da bi se sakrile informacije od javnosti. Potreba za time često je nejasna. Povremeno je, međutim, uz velike teškoće i u velikoj tajnosti, moguće dobiti zapisnike sa suđenja čečenskim borcima. Optuženi se proglašavaju krivima bez traćenja vremena na prikupljanje i razmatranje dokaza.

Shodno tome, nijedan pripadnik prve kategorije optuženika za ratne zločine, bilo da je Rus ili Čečen, ne dobija fer suđenje. Nakon što se izrekne kazna, čečenski borci, poslani u zabačene radne logore i zatvore, ne požive još dugo. Istraživanja javnog mnjenja pokazuju da čak i oni koji podržavaju Vladin i predsednikov rat u Čečeniji smatraju da su oni „uklonjeni“ po nalogu vlasti. Gotovo niko u Rusiji ne veruje da je ruski pravosudni sistem pravedan. Gotovo svako veruje da je pravosuđe podređeno izvršnoj vlasti.

Drugu vrstu ratnih zločinaca čine pojedinci koji su se obreli na pogrešnom mestu u pogrešno vreme, to jest ljudi koje je pregazio točak istorije, ljudi koji nisu borci, već slučajno Čečeni, ali je trenutak takav da nekoga treba osuditi. Tipičan primer jeste slučaj Islama Hasuhanova. Sve u ovom procesu snažno podseća na Staljinove čistke, čiji je vrhunac bio 1937: iskazi su batinama izvlačeni iz ljudi, mučenjem i psihotropnim drogama slamala se volja optuženih. To je paklena staza kojom je prošla većina Čečena koji su se našli u mučionicama ne samo FSB-a, već i svih drugih bezbednosnih službi koje divljaju po Čečeniji. Ljude su mučile pristalice pokojnog Ahmata-Hadži Kadirova, koji je, dok nije ubijen, bio na čelu promoskovske čečenske marionetske Vlade; mučili su ih u kancelarijama komandanata, mučili su ih u jamama na teritorijama vojnih jedinica, mučili su ih u samicama policijskih stanica.

Sve to je koordinirao i vodio FSB. To su Putinovi ljudi koji uživaju Putinovu podršku i sprovode Putinovu politiku.

Staljin će uvek biti sa nama

Dosije

Islam Šejh-Ahmedovič Hasuhanov, rođen 1954. u Kirgiziji. Od 1973. služio u Sovjetskoj vojsci. Diplomirao na Višoj pomorskoj političkoj školi u Kijevu. Od 1978. služio u Baltičkoj, a od 1989. u Pacifičkoj floti. Diplomirao na Političkoj vojnoj akademiji „Lenjin“ 1991. Kao podmornički oficir koji je diplomirao na vojnoj akademiji, Hasuhanov je pripadao eliti Ruske mornarice. U činu kapetana prve klase povukao se u rezervu 1998. sa položaja zamenika komandanta velike nuklearne podmornice B251. Od 1998. živeo u Groznom. Bio na čelu Vojnog inspektorata u Vladi Aslana Mashadova i Mashadovljevog operativnog štaba. U drugi brak stupio sa Mashadovljevom nećakom. Dva sina. Nije aktivno učestvovao ni u Prvom ni u Drugom čečenskom ratu, nikad se nije krio od saveznih vlasti. 20. aprila 2002. u centru Šalija hapse ga specijalne jedinice FSB-a kao „međunarodnog teroristu“ i „jednog od organizatora ilegalnih oružanih formacija [IAF]“. Pred Vrhovnim sudom Republike Severne Osetije-Alanije osuđen na dvanaest godina u radnom logoru sa strogim režimom.

Predistorija suđenja

Šta se dešava s čovekom nakon što ga pokupi FSB? Ne Čeka iz 1937, ne Čeka Solženjicina i Gulaga, već ova moderna, koju izdržavaju današnji poreski obveznici. Nikome nikakve činjenice nisu poznate, ali svi su uplašeni, baš kao što su i nekada bili.

I baš kao u vreme sovjetskog režima, samo u retkim slučajevima ponešto se probije na svetlo dana. Jedan od tih retkih slučajeva bio je slučaj Islama Hasuhanova.

Prema dosijeu u predmetu br. 56/17, Islam Hasuhanov je uhapšen 27. aprila 2002. u ulici Majakovskog u Šaliju i optužen je na osnovu člana 222 Krivičnog zakona Ruske Federacije „zbog posedovanja i nošenja vatrenog oružja“. To nas logično navodi na pomisao da o posedovanju tog navodnog oružja postoje i dokazi.

Stvarno stanje stvari kaže da su naoružani pojedinci sa maskama, kao što je uobičajeno u Čečeniji, upali u kuću Hasuhanovljevih rođaka, u kojoj je živeo sa porodicom. Odukli su ga u nepoznatom pravcu, a da se nisu čak ni trudili da mu podmetnu nekakvo vatreno oružje; svojeg nije imao. Federalne specijalne jedinice koje operišu u Čečeniji u potrazi za „međunarodnim teroristima“

odavno su sigurne da se mogu izvući ma šta uradile. Ovog puta akciju su otpočele po dojavu doušnika, bile su uverene da hvataju jednog od vođa neke IAF, čija je sudbina već bila zapečaćena. Pošto nije bilo predviđeno da preživi, nikakav pištolj niti puška nisu bili zavedeni kao materijalni dokaz.

Optužba po članu 222 ipak je ostala na snazi. Nije promenjen ni krivotvoreni datum 27. april. Nedelje koje nedostaju karakteristična su crta naše antiterorističke operacije u Čečeniji: čovek je uhapšen, nestao je, a njegova prva nedelja u pritvoru je i najužasnija. Nijedna organizacija nije odgovorna za njega, nijedna od bezbednosnih službi ne priznaje da zna bilo šta o njemu. Rođaci očajnički tragaju za njim, ali on kao da ne postoji. Za to vreme obaveštajne službe batinama izvlače iz njega sve što im je potrebno.

Hasuhanov se jedva seća ičega iz perioda između 20. i 27. aprila. Batine, injekcije, još batina, još injekcija. Ništa osim toga. U zapisniku sa suđenja deset meseci nakon te užasne nedelje stoji: „Prvih sedam dana su me držali u zgradi FSB-a u Šaliju, gde su me tukli. Od tada imam 14 slomljenih rebra, a jedno rebro mi se zabilo u bubreg.“

Šta su želeli da izvuku iz Hasuhanova pre no što umre od povreda? Tražili su da ih odvede do Mashadova³. Posle toga je mogao da crkne. Nevolja je bila u tome što ih Hasuhanov nije odveo do Mashadova – i ni po koju cenu nije pristao da crkne, jer je kao podmornički oficir bio u najboljoj kondiciji.

Dana 30. aprila odlučeno je da se pokrene postupak protiv njega. Da bi se to uradilo, odvučen je (u to vreme javni tužilac Čečenije bio je Aleksandar Nikitin) u privremenu jedinicu za saslušavanje, u još jedno čečensko središte okruga, selo Znamenska. Ovo mesto je sa lica zemlje zbrisala žena-bomba 12. maja 2003. Nakon toga u Čečeniji je zavlдало sveopšte zadovoljstvo jer je većina osećala da je najzad sprovedena pravda. Koliko je samo ljudi mučeno i tajno zakopano u toj oblasti!

³ Aslan Mashadov je vođa čečenskih snaga otpora u tekućem Čečenskom ratu. Kada je 1997. izabran za predsednika Čečenske Republike Ičkerije, legitimitet su mu priznali i Kremlj i Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, koja je poslala posmatračice na izbore. Međutim, Putin je 1999. proglasio Mashadova *de facto* smenjenim. Mashadov je odgovorio tako što je poveo pokret otpora protiv okupacije Čečenije. Od tada se nalazi na spisku najtraženijih ljudi u Rusiji. Islam Hasuhanov je oženjen Mashadovljevom nećakom. Čuven je u Rusiji kao podmornički oficir, budući da je služio na jednoj od elitnih nuklearnih podmornica ruske mornarice. Kada mu je istekao ugovor, časno je otpušten iz službe i radio je za Ministarstvo odbrane Čečenije u vreme kada je Mashadov bio međunarodno priznat kao legitimni predsednik. Ovo nije spaslo Hasuhanova od kazne zatvora u trajanju od dvanaest godina, upravo zato što je radio za Mashadova u tom periodu. Kao što je Vrhovni sud Republike Severne Osetije-Alanije potvrdio, iskaz protiv Mashadova izvučen je iz Hasuhanova tokom preliminarog saslušanja pomoću varvarskog mučenja. Transkript sa ovog ročišta sa priznanjem da je korišćeno mučenje nakon toga je prosleđen organizaciji Amnesti Internešenel, koja i dalje radi na ovom slučaju.

Kada je stigao u Znamensku, Hasuhanov je izgledao kao smrt. Telo mu je nalikovalo vreći, ali je disao. Mučenja su se nastavila pod nadzorom Anatolija Čerepnjeva, zamenika šefa odseka za isleđivanje u upravi FSB-a u Čečeniji. Čerepnjevu je bila namenjena uloga glavnog islednika u Hasuhanovljevom slučaju, onog koji odlučuje o stepenu mučenja i usmerava proces kako bi se dobili traženi dokazi.

Iz sudskog zapisnika:

„Zašto su prema vama bile sprovedene nasilne mere?“

„Na svim saslušanjima zanimalo ih je samo to gde je Mashadov i gde je podmornica koju sam navodno nameravao da otmem. To su bila dva pitanja povezana sa nasilnim merama koje su bile preduzete protiv mene.“

Hasuhanov nije mogao da odvede svoje islednike do Mashadova zato što ga je poslednji put video 2000, a nakon toga su bili samo u virtuelnom kontaktu posredstvom audiokaseta.

Mashadov bi po potrebi snimio kasetu i poslao bi je Hasuhanovu po kuriru. Hasuhanov bi povremeno odgovorio. Jedan od kurira je postao doušnik FSB-a. Hasuhanov je poslednju kasetu pre hapšenja dobio u januaru 2002. i odgovorio je na nju dva dana pred hapšenje. Na kasetama je Mashadov obično tražio od Hasuhanova da zvanično potvrdi koliko je novca on, Mashadov, prebacio kom ratnom komandantu. Videćemo zašto je Mashadov tražio tako nešto.

Hajde sada da se pozabavimo podmornicom. Ta priča zaslužuje malo više pažnje. Hasuhanov je bio visokopozicionirani podmornički oficir pre nego što se penzionisao. Bio je jedini Čečen koji je ikada postao oficir u floti nuklearnih podmornica, i u sovjetsko i u postsovjetsko doba. Zbog toga je potpukovnik Čerepnjev pokušao da ga optuži za „planiranje jedne od IAF da otme nuklearnu podmornicu, domogne se nuklearne glave, uzme poslanike Državne Dume za taoce i zahteva promene ustavnog poretka Ruske Federacije tako što će zapretiti upotrebom nuklearne glave i ubistvom talaca“. Ovo je citat iz formulara koji je Čerepnjev predao javnom tužilaštvu Čečenije uz zahtev da mu se dozvoli da zadrži Hasuhanova u pritvoru. Nije odbijen.

Čerepnjev je uradio sve što je u njegovoj moći da optuži Hasuhanova, ali rezultati nisu bili baš sjajni. Hasuhanov nije hteo, pošto nije ni mogao, ništa da oda. Lično je 1992. „sagradio“, kako kažu u mornarici, upravo tu podmornicu o kojoj govori Čerepnjev. Hasuhanov je nadgledao izgradnju podmornice znajući da će služiti na njoj. Radio je to u korist svoje buduće posade.

Čerepnjev je naporno radio na priči o otmici podmornice. FSB je krivotvorio dokumenta koja su navodno napisali čečenski borci na osnovu obaveštajnih

podataka koje im je obezbedio Hasuhanov. Postojao je „radni plan čečenskih IAF da se izvede čin sabotaze na teritoriji Ruske Federacije, kao i rukom nacrtane mape baza 4. flotile nuklearnih podmornica Pacifičke flote“ i „plan za izvođenje terorističkog akta na teritoriji Rusije“. Tu je, naravno, bila i korisna beleška, dodata efekta radi, da je „detaljan plan operacije tokom decembra 1995. sproveden na bazi vizuelnih i izviđačkih obaveštajnih podataka narečene oblasti od posebnog značaja za nas“. Ispod ovih reči je Hasuhanov imao da se potpiše.

Nevolja je bila u tome što nisu mogli da ga nateraju na to. FSB je počeo da ga prebija sve maštovitije, mada nije bilo mnogo toga što već nisu bili isprobali. Sada su ga, međutim, tukli zato što im remeti planove.

Jedino što je Čerepnjev naterao Hasuhanova da potpiše (da „odobri“ je bio termin korišćen u presudi), budući da tada nije bio pri sebi od kombinacije bola i psihotropnih droga, bili su prazni papiri sa „naređenjima i operativnim uputstvima Mashadovu“. Čerepnjev je napisao sve što mu je dobro zvučalo. Evo primera jedne od tih krivotvorina:

„Hasuhanov je 2. septembra 2000. izdao borbeno uputstvo kojim se naređuje svim ratnim komandantima da raspu sitne eksere, šrafove, klinove i kuglične ležajeve po autoputevima i putevima koje koriste federalne trupe kako bi se prikrije mine i eksplozivne naprave. Na taj je način, dodeljujući sebi vodeću ulogu u IAF, Hasuhanov svojim unapred smišljenim akcijama navodio druge pripadnike IAF da izvode terorističke akte usmerene protiv uspostavljanja ustavnog poretka na teritoriji Čečenske Republike.“

Čerepnjev je takođe tražio da Hasuhanov potpiše zapisnike sa saslušanja ne pročitavši ih. Evo primera njihovog kvaliteta:

„Pitanje [navodno ga postavlja Čerepnjev]: Pokazana vam je fotokopija Apela br. 215 od 25. novembra 2000, upućenog ruskim oficirima. Šta imate da kažete o tome?“

Odgovor [navodno ga daje Hasuhanov]: Priprema i distribucija takvih dokumenata bila je deo propagande koju je sprovodila operativna uprava oružanih snaga Čečenske Republike Ičerije pod mojim neposrednim vođstvom. Apeli su bili namenjeni tome da izveštavaju suprotno od ruskih masovnih medija o napredovanju antiterorističkih operacija. Znao sam da bi distribucija takvih dokumenata mogla da dovede do destabilizacije situacije na teritoriji Čečenske Republike, ali sam nastavio sa svojim aktivnostima... „

Ovo je tipičan primer vojnog književnog stila. Hasuhanov je punih mesec dana mučen u Znameskoj da bi mogao da se prikupi materijal ovog kalibra.

„A kada zbog batina više nisam bio u stanju bilo šta da shvatim ni bilo kako da reagujem, dali su mi injekcije i prebacili me u FSB u Severnoj Osetiji. Nisu hteli da me prime u tamošnju istražnu jedinicu zato što je doktor rekao da ću zbog pretrpljenih batina umreti za 48 sati. Onda sam odveden u pilanu, broj preduzeća JaN 68-1.“

„Da li vam je neko ukazao pomoć?“

„Samo sam ležao u pilani i oporavljao se tri meseca.“

Koja je to pilana? Povremeno se pominje u pričama o ljudima koji su nestali bez traga nakon čistki u Čečeniji. Neki koji su tamo dospeli i preživeli zovu je skladištem drvene građe, što je naziv još iz Staljinovih vremena; ostali je zovu pilanom. Njen zvanični naziv je Preduzeće br. JaN 68-1, i spada u nadležnost Ministarstva pravde Republike Severne Osetije.

Ono što znamo o ovoj „pilani“ jeste da se tamo odvođe ljudi koje su gotovo nasmrt prebili pripadnici snaga reda i zakona (prvenstveno agenti FSB-a). Preduzeće zatvara oči pred činjenicom da ovi ljudi nemaju ličnih dokumenata. To su ne-osobe, nestale bez traga nakon susreta sa federalnim snagama.

Zaposlenima u „pilani“ dugujemo zahvalnost za to što su protivzakonito primali ove odmetnike u svoje preduzeće. Mnoge od njih spasli su sigurne smrti: kako one koji su bili na samrti, ali je agente prosto mrzelo da ih ubiju prilikom sprovođenja iz Čečenije u Osetiju, tako i one koji su bili dovedeni u pilanu da umru kako FSB ne bi morao da prlja ruke. Niko ne zna koliko je ljudi tamo umrlo tokom Drugog čečenskog rata, niti ko su oni bili. Za sobom su ostavili samo humke. S druge strane, znamo koliko ih je preživelo. Hasuhanov je jedan od njih. Stražar se sažalio na njega, ništa više od toga, i svaki put kad je dolazio na dužnost, donosio bi od kuće mleko za Hasuhanova.

Hasuhanov je tako još jednom preživeo, i još jednom se našao oči u oči sa Čerepnjevim. U čečenskoj upravi FSB-a imaju pravilo: ko preživi saslušanja, taj ide na sud. No, malo njih preživi, tako da su suđenja „međunarodnim teroristima“ malobrojna i retka. Ipak je korisno da se odigra bar neko od njih. U okviru sveukupnog sprovođenja antiterorističke operacije smatra se poželjnim da se povremeno osudi poneki „terorista“. Zapadnjački lideri ipak s vremena na vreme postave Putinu poneko pitanje, pa on zatraži informacije od FSB-a i saveznog tužilaštva, i oni daju sve od sebe da ih obezbede. Samo, naravno, ukoliko neko preživi.

Vladikavkaz

Vladikavkaz je glavni grad Republike Severne Osetije-Alanije, koja se graniči sa Čečenijom i Ingušetijom. I Osetija je plaćeni učesnik u antiterorističkoj operaciji. Mozdok u Severnoj Osetiji jeste glavna vojna baza gde se obrazuju trupe pre nego što ih pošalju u Čečeniju. Bio je pozornica dva velika samoubilačka napada 2003: jedna žena je 5. juna ušla u autobus koji prevozi vojne pilote i aktivirala bombu; jedan muškarac je 1. avgusta zakucio kamion sa tonom eksploziva u vojnu bolnicu.

Vladikavkaz je tradicionalna pozornica mnogih isfabrikovanih sudskih slučajeva protiv „međunarodnih terorista“. Lokalni advokati su manje skloni da se ponašaju kao advokati odbrane, kooperacija sa sudom, FSB-om i tužilaštvom je karakterističnija za njih. Vladikavkaz je takođe mesto na koje su agenti čečenske uprave FSB-a proširili svoje nadležnosti, budući da im više odgovara da svoje žrtve radi saslušanja prebace tu, što je moguće dalje od rata.

Čerepnjev je onda odveo Hasuhanova u Vladikavkaz i našao mu advokata. Od 1. juna 2003. Rusija ima napredni zakon o krivičnom postupku, koji je u skladu sa najvišim evropskim standardima. Između ostalog, on zabranjuje saslušavanje osumnjičenog bez prisustva advokata, ali naravno, „kada je potrebno“, sve se nastavlja kao i ranije. Nijednom prilikom, od 20. aprila do 9. oktobra 2002, to jest gotovo šest meseci, Hasuhanov nije imao pravnog zastupnika. Dok mu lobanja nije zalečena i dok mu slomljena rebra i šake nisu zarasle u pilani, nije bio spreman da se pojavi pred sudom.

I ovde ima jedan zanimljiv detalj. Čerepnjev je 8. oktobra pozvao Hasuhanova na saslušanje i rekao mu da njemu, Čerepnjevu, dostavi prijavu. Izdiktirao je sledeće: „Zahtevam da mi obezbedite advokata za preliminarno saslušanje. Sve do sada nisu mi bile potrebne usluge advokata, i u tom smislu nemam nikakve primedbe na rad isledničkih službi. Zahtevam da odredite advokata odabranog po islednikovom nahodjenju...“ 9. oktobra Hasuhanov je imao prvo saslušanje u prisustvu Aleksandra Džilihova, advokata po službenoj dužnosti iz Vladikavkaza;⁴

⁴ Ruski Zakon o krivičnom postupku predviđa da optuženi mora da ima pristup advokatu nezavisno od toga može li da ga plati. Tokom Drugog čečenskog rata, međutim, službe Ministarstva unutrašnjih poslova počele su da zloupotrebljavaju sistem kako bi optuženim osobama podmetale advokate odbrane koji su često bili njihovi bivši službenici. Ti ljudi su poznati kao „insajderski advokati“. To su takođe advokati koji neprestano rade sa FSB-om i stoga bolje razumeju njegove potrebe nego potrebe onih koje bi morali da brane. Funkcija tih advokata je da budu prisutni onda kada zakon zahteva prisustvo advokata. Oficiri FSB-a takođe postavljaju insajderske advokate da zastupaju osumnjičene koje je isti taj FSB oteo. Rođaci znaju samo da je član njihove porodice nestao. FSB ga namerno krije, ne obaveštavajući ih ni o tome gde se nalazi niti za šta je osumnjičen. Često ne dođe ni do kakve formalne optužbe. Pritvor nestale osobe je nezakonit, ali porodica je sprečena da joj nađe advokata. Takve žrtve mogu da „nestanu“ na nekoliko nedelja ili meseci; u Hasuhanovljevom slučaju sve je trajalo šest meseci. Iskaz se u međuvremenu batinama

Džilihov nije učinio ništa da ga navede da se predomisli. Nije dao Hasuhanovu nikakav savet, sedeo je pasivno na saslušanju i nije rekao ni reč.

Iz sudskog zapisnika:

„Možete li da kažete postoji li razlika između dokaza koje ste pružili bez prisustva advokata i onih kasnije, i ako je ima, u čemu se ogleda?“

„Postoji razlika. Pre toga mi nisu davali da pročitam zapisnik na kraju saslušanja. Posle toga su mi davali.“

Sve u svemu, Hasuhanov je imao tri saslušanja u prisustvu advokata, 9, 23. i 24. oktobra. Tačnije rečeno, tokom ta tri dana Čerepnjev je prosto prepisao priznanja koja je batinama izvukao iz njega u Znamenskoj u nove formulare, i to je postao „iskaz u skladu sa zakonom o krivičnom postupku.“

Čerepnjev je izjavio da će 25. oktobar biti poslednji dan istrage. Obavestio je Hasuhanova da će uskoro dobiti tekst optužnice i da treba da je potpiše što pre može.

Da ne bi gajio nekakve iluzije, Hasuhanov je odveden iz samice na dva dana, 29. i 30. oktobra – nepotrebno je reći: bez advokata. Nije znao kuda ga vode. Imao je kukuljicu na glavi i izveden je kao da ga vode na pogubljenje. „To je to, kraj“, rekli su stražari, repetirajući puške.

Njegovo pogubljenje je bilo neslana šala, trebalo je da ga zaplaši kako bi potpisao optužnicu.

Naravno da ju je potpisao. Ali, ostao je nesalomiv, i na suđenju je porekao sve na čemu je optužnica bila zasnovana. Takvu optužnicu je uprkos tome potvrdio novi tužilac Čečenije, Vladimir Kravčenko, a tekst je, praktično netaknut, prekopiran u presudu sudije Valerija Džiojeva.

Navodi iz optužnice i obrazloženja presude koji slede zahtevaju neka objašnjenja, da bi bilo jasnije kako se fabrikuje krivični slučaj, a i kako nijedan od krivotvoritelja ni najmanje ne brine o tome hoće li biti raskrinkan, niti o činjenici da će ti zapisnici ostati kao sirovi materijal za istoriju (koja će, u skladu sa ruskom tradicijom, vremenom sigurno biti preokrojena).

izvuče iz njih, kao što se desilo u Hasuhanovljevom slučaju. Njegova porodica nije imala pojma šta mu se desilo, niti gde se nalazi. Sve republičke policijske i bezbednosne službe poricale su da u pritvoru drže nekog s tim imenom, dok je on bio mučen u FSB-u uprkos tome što je imao advokata.

„U aprilu 1999. Hasuhanov ... dobrovoljno pristupa oružanoj formaciji čije postojanje nije dozvoljeno federalnim zakonima. Hasuhanov je stupio u kontakt sa Hambijevom Magomedom, Mashadovljevim saradnikom, koji mu je predložio da pomogne Mashadovu tako što će uz pomoć svog iskustva organizovati rad 'Vojne inspekcije', IAF, koja je u tom trenutku nastajala.“

A šta se zapravo dogodilo? Nakon penzionisanja, Hasuhanov se vratio kući u Grozni. Budući jedinstven po tome što je bio jedini čečenski oficir sa fakultetskim obrazovanjem, Mashadov ga je pozvao da radi u čečenskoj Vladi. To je 1999. bila zvanična Vlada Republike, koju je finansirala Moskva, a Mashadov je bio legalno izabrani predsednik Čečenije, kojeg je Moskva priznala. „Vojna inspekcija“, kojoj je Hasuhanov pozvan da se pridruži, bila je očajnički potrebna. Čečenska birokratija je bila besramno korumpirana, baš kao i birokrate u Moskvi, i Republičkoj vladi je bio potreban obrazovan čovek koji je u stanju da nadgleda kretanje vojnih sredstava, naročito onih koja su dolazila iz ruskog saveznog budžeta. Kakva je onda to IAF?

Iz sudskog zapisnika:

„Jeste li smatrali da su postupci predsednika Mashadova zakoniti?“ [Tužiočevo pitanje]

„Da. Nisam imao načina da znam da će Mashadov, Vlada i bezbednosne službe kasnije biti smatrani nezakonitim. Znao sam da je Mashadov predsednik. Priznali su ga ruski lideri, sastajali su se sa njegovim ministrima, dobijao je finansijska sredstva, tako da, naravno, nisam znao da pristupam jednoj IAF.“

„Je li vaš posao bio na nadzirete finansije i administraciju Ministarstva unutrašnjih poslova Čečenske Republike Ičkerije?“

„Da, izvestio sam Mashadova o rezultatima nadzora u junu 1999. Naveo sam na šta je sve bio potrošen novac. Dobio sam tu informaciju od Ministarstva unutrašnjih poslova Ruske Federacije. Sve informacije su išle zvaničnim kanalima. Nisam imao razloga da sumnjam da bilo šta nije po zakonu.“

Hasuhanovljev posao pre rata zaista je obuhvatao nadzor finansija i administracije, kao i uspostavljanje sistema nadzora i monitoringa finansijskih resursa namenjenih održavanju bezbednosnih službi Čečenije: Ministarstva unutrašnjih poslova, Nacionalne i Predsedničke garde i Generalštaba vojske. U leto 1999. ustanovio je da značajne sume novca idu kroz Generalštab za kupovinu oružja i uniformi, ali da su, na primer, lanseri raketa koje je Ministarstvo odbrane naručilo od fabrike Crveni čekić iz Groznog bili poznati kao beskorisni u vojnom smislu. To je bila očita pronevera sredstava. Isto je bilo i sa kupljenim uniformama. Sašivene su u čečenskom gradu Gudremesu po ceni od 60 rubalja po kompletu, ali u papirima je pisalo da su „napravljene u baltičkim zemljama“ po mnogo višoj ceni.

Hasuhanov je o svemu tome obavestio Mashadova, i direktor službe za nadzor odmah je imao nevolja sa predsednikovim službama bezbednosti koje su bile umešane u tu proneveru. Nakon samo nedelju dana provedenih u službi za nadzor, Mashadov je postavio Hasuhanova za šefa kabineta, prosto zato što mu je hitno bilo potrebno da bude okružen poštenim ljudima.

Bio je kraj jula 1999. Šef kabineta Hasuhanov počeo je da radi u avgustu, nekoliko dana pred početak Drugog čečenskog rata, u kojem je odbio da učestvuje.

Dok čitate zapisnik sa sudskih ročišta (koja su se održavala iza zatvorenih vrata), ne možete da se otmete utisku da je suđenje bilo u potpunosti montirano. Neko je odlučio da Hasuhanov mora da bude osuđen za veoma ozbiljno krivično delo, ali niko ne zna da kaže koje bi to delo bilo. Da li je Hasuhanov 1999. otkrio nešto što se vratilo da ga proganja 2002-2003? Da li je to bila tajna o onim proneverenim državnim sredstvima? Postoji sumnja da je ta prevara bila jedan od glavnih razloga za početak Drugog čečenskog rata, rata koji će obezbediti da se tragovi prevaranata zametnu zauvek. I da li je to razlog što se viši ešeloni ruskih oružanih snaga i dalje opiru mirovnim pregovorima?

Evo još jednog navoda iz optužnice:

„Hasuhanov je bio aktivno uključen u rad IAF i 1999. bavio se poslovima vezanim za finansiranje IAF. Smišljao je i primenjivao sistem nadzora finansijskih sredstava namenjenih Nacionalnoj gardi, Generalštabu i Ministarstvu unutrašnjih poslova samoproglašene 'Republike Ičkerije'. Pošto je pokazao visok nivo organizacionih sposobnosti i efikasnosti na ovom položaju, Mashadov je Hasuhanova postavio na položaj šefa kabineta krajem jula 1999. Budući da je aktivno učestvovao u radu gorenavedene IAF, Hasuhanov je bio umešan i u donošenje ključnih odluka koje su se odnosile na otpor, uključujući i oružani, snagama Federalne vlade na zadatku ponovnog uspostavljanja ustavnog poretka na teritoriji ČRI.“

Ovo bi bilo smešno da ne znamo koliku je cenu Hasuhanov platio za to besramno krivotvorenje istorije koje su počinile snage FSB-a.

Iz zapisnika sa sudskog ročišta:

„Recite sudu kakva vas je potreba navela da budete u Čečeniji od početka borbenih operacija do dana hapšenja.“

„Nisam smatrao mogućim da okrenem leđa Mashadovu jer sam ga smatrao legalno izabranim predsednikom. Nisam mogao da zaustavim rat, mada sam uradio sve što je u mojoj moći. ... Ponekad sam ispunjavao njegove zahteve, nisam baš bio u stanju da marširam kroz šume, ali radio sam ono što sam mogao.“

Video sam kako ljudi ginu. Znam šta znači 'ponovno uspostavljanje ustavnog poretka'. Neću skrivati činjenicu da je ovaj rat u stvari genocid. Međutim, nikad nisam pozivao na izvršavanje terorističkih akata.“

„Jeste li pozivali na ubijanje federalnih trupa?“

„Da bih to mogao, trebalo je da imam ljude pod svojom komandom. Nisam imao ljude pod svojom komandom.“

„Da li vam je bilo koji od ratnih komandanata bio neposredno potčinjen?“

„Ne.“

Pred sobom imam dokument obeležen sa „Samo za službenu upotrebu“. Kada je pripremao slučaj, Čerepnjev je poslao upitnike svakom lokalnom odeljenju FSB-a u Čečeniji sa zahtevom da mu dostave informacije o terorističkim aktima počinjenim na njihovim teritorijama po „borbenim uputstvima šefa Operativnog štaba oružanih snaga ČRI Hasuhanova“. Sećamo se „borbenih uputstava“ koja je Hasuhanov potpisao tokom isleđivanja kao prazne listove papira, na koje je Čerepnjev onda napisao šta je želeo. Ne iznenađuje to što je svako lokalno odeljenje odgovorilo da ne traži Hasuhanova ni zbog kakvog terorističkog akta. Ti odgovori nisu stigli Čerepnjevu od čečenskih boraca, već od njegovih sopstvenih ljudi.

To, međutim, nije zaustavilo mašineriju čiji je zadatak bio da proglasi krivicu „vodećeg pripadnika IAF“, kako su, uprkos činjenicama, počeli da nazivaju Hasuhanova nakon što je preživeo. Sud nije obratio ni trunku pažnje na tu gomilu papira „za službenu upotrebu“, a nije ni tužilaštvo.

Suđenje

Suđenje Hasuhanovu odvijalo se iza zatvorenih vrata i to velikom brzinom, od 14. januara do 25. februara 2003, pred Vrhovnim sudom Republike Severne Osetije-Alanije i pred sudijom Valerijem Džiojevim. Sud nije našao ništa nepropisno. Ni činjenicu da optuženi šest meseci nije imao advokata, niti to što su advokata koji bi trebalo da ga brani odabrali oni koji su tukli njegovog klijenta, niti to što nije bilo informacija o kretanju optuženog od 20. do 27. aprila, niti to što je mučen. Sud je prihvatio da je mučen, ali nije imao nikakav komentar na tu temu. Evo navoda iz presude:

Hasuhanov nije priznao krivicu tokom saslušanja, ali je pod fizičkim i psihološkim pritiskom koji su na njega vršili oficiri FSB-a bio primoran da potpiše prethodno pripremljene zapisnike sa saslušanja.

„Rekli ste da su protiv vas bila upotrebljena nasilna sredstva“, rekao je sudija Hasuhanovu. „Možete li da navedete imena onih koji su koristili nasilna sredstva protiv vas?“

„Ne mogu da dam njihova imena zato što ih ne znam.“

Sud je prešao preko ovog detalja, budući da su mučitelji propustili da se predstave svojoj žrtvi. Čak je odbio da naruči medicinski izveštaj, uprkos činjenici da je optuženom bila ulubljena lobanja. Sud se ograničio na to da upita Teblojeva, direktora pilane, da li je Hasuhanov boravio u njegovom bolničkom sektoru. Odgovorio je: „Da. Bio je tamo od 3. maja do septembra 2002. sa slomljenim rebrima.“ Sud je ovo savladao bez posebnih napora. Da još jednom citiramo presudu:

„Na ročištu optuženi Hasuhanov nije priznao krivicu za zločine koje je počinio. Izjavio je kako je smatrao svojom dužnošću da izvrši neke zahteve i zadatke legalno izabranog predsednika Mashadova. Poricao je da je obavljao pripreme za izvođenje terorističkih akata ili da je obezbeđivao finansijska sredstva za ratne komandante. Priznao je samo da je potvrđivao verodostojnost nekih Mashadovljevih naređenja i uputstava, tako što bi napisao 'Pravi primerak' svojom rukom.“

Je li to bilo sve?

Da. To je bilo sve. Presuda je glasila na dvanaest godina u radnom logoru sa strogim režimom bez mogućnosti pomilovanja. Zatvorenikov završni komentar bio je: „Želim da izjavim da nemam nameru da odbacim svoja uverenja. Smatram da ono što se dešava u Čečeniji predstavlja flagrantno kršenje ljudskih prava. Niko i ne pokušava da uhvati prave zločince. Sve dok situacija bude takva, biće mnogo ljudi poput mene na optuženičkoj klupi.“

Tama sovjetskih vremena, koje smo nekoliko decenija pokušavali da se oslobodimo, ponovo nas obavija. Čuje se sve više priča o tome kako FSB pribegava mučenju kako bi isfabrikovao slučajeve koji odgovaraju njegovim ideološkim potrebama, a u koje kao njegovi saučesnici umešani sudovi i tužilaštva. To je danas pre pravilo nego izuzetak. Više ne možemo da se pretvaramo da su to slučajnosti.

Naš Ustav je na samrtnoj postelji, uprkos svim garancijama koje treba da ga štite, a FSB je zadužen da se pobrine za formalnosti oko sahrane.

Kada sam saznala da je Hasuhanov doveden u zloglasni tranzitni zatvor u ulici Krasnaja Presnja, neku vrstu distributivnog centra iz kojeg se oni koji su već osuđeni u konvojima šalju u druge delove zemlje, telefonom sam pozvala moskovsku kancelariju Crvenog krsta. Zaposleni u Crvenom krstu gotovo su

jedini ljudi koji mogu da posete neke zatvorenike. Pozvala sam ih zato što sam znala da je, nakon mučenja koje je pretrpeo, Hasuhanovljevo zdravlje zaista ozbiljno narušeno. Zamolila sam ih da ga posete u zatvoru, da mu daju lekove, da zamole zatvorsku upravu da se pobrine za njegovo lečenje i da dobiju dozvolu za redovne posete.

Prošlo je nedelju dana, tokom kojih je moskovska kancelarija razmatrala moj zahtev. Odbacili su ga, mrmrlajući nešto o „veoma komplikovanoj“ situaciji.⁵

Presedan pukovnika Budanova

U vojnom sudu Severnokavkaskog okruga u Rostovu na Donu, 25. jula 2003. konačno je izrečena presuda tadašnjem pukovniku Vojske Rusije Juriju Budanovu, borcu u Prvom i Drugom čečenskom ratu i dobitniku dva ordena za hrabrost. Osuđen je na deset godina u radnom logoru sa strogim režimom zbog zločina počinjenih u Čečeniji tokom Drugog čečenskog rata. Oteo je jednu mladu Čečenku, Elzu Kungajevu, i ubio je na izuzetno brutalan način. Sud je takođe odlučio da ražaluje Budanova i da mu se oduzmu sva državna odlikovanja.

Budanovljev slučaj započet je 26. marta 2000, na dan kada je Putin izabran za predsednika, i trajao je više od tri godine, zajedno sa Drugim čečenskim ratom. Pretvorio se u test za sve nas, od Kremlja do najmanjih sela. Svi smo pokušali da shvatimo ko su bili ti vojnici i oficiri koji su svakog dana ubijali, pljačkali, mučili i silovali u Čečeniji. Jesu li bili razbojnici i ratni zločinci? Ili su pak bili neustrašivi borci u globalnom ratu protiv međunarodnog terorizma, koji koriste sva oružja koja su im na raspolaganju, budući da njihov plemeniti cilj opravdava sredstvo? Slučaj Budanov veoma je ispolitizovan i pretvorio se u istinski simbol našeg vremena.

Sve što se tih godina dogodilo u Rusiji i svetu posmatrano je kroz prizmu tog slučaja: 11. septembar 2001. u Njujorku; ratovi u Avganistanu i Iraku; stvaranje međunarodne antiterorističke koalicije; teroristički akti u Rusiji; uzimanje talaca u Moskvi u oktobru 2002; beskrajn niz čečenskih žena koje se raznose bombama; palestinizacija Drugog čečenskog rata.

Ovaj upečatljivi, tragični slučaj izneo je sve naše teškoće na svetlost dana. Što je najvažnije, svima je obelodanio patološke promene koje su se odigrale u celom ruskom pravosudnom sistemu tokom Putinove vladavine i kao rezultat rata.

⁵ Crveni krst često nije u stanju da se bavi svojim poslom zato što ruske vlasti ne izdaju dozvole za posete u zatvorima.

Reforma pravosuđa, koju su demokrati pokušali da sprovedu i koju je Jeljcin promovisao dajući sve od sebe, srušila se pod pritiskom slučaja Budanov zato što smo više od tri godine bili izloženi demonstraciji činjenice da još nemamo nezavisno sudstvo. Umesto toga imali smo pravosudni sistem koji radi ono što mu političari kažu.

Slučaj

Da bih raspršila mitove koji obavijaju slučaj Budanov, dozvolite mi da citiram optužnicu. Naredni odlomci, uprkos tome što su pisani suvoparnim jezikom tužilaštva, rečitije svedoče o atmosferi u Drugom čečenskom ratu nego što bi to mogao bilo koji novinar. Omogućuju nam da osetimo situaciju u jedinicima raspoređenim u takozvanoj zoni antiterorističkih operacija, gde vlada vojna anarhija. Takva atmosfera ponudila je plodno tle za zločine koje je počinio Jurij Budanov, bivši pukovnik tenkovskog puka i zapovednik jedne elitne poddivizije ruskih oružanih snaga, član vojnog establišmenta, diplomac Vojne akademije nagrađen najvišim odlikovanjima ove zemlje u znak zahvalnosti za jednu izuzetnu vojnu karijeru.

„Optužnica protiv pukovnika Jurija Dmitrijeviča Budanova, vojna jedinica 13206 (160. tenkovski puk), optuženog ... i protiv potpukovnika Ivana Ivanoviča Fjodorova, vojna jedinica 13206, optuženog...

[Dodajmo da su Budanov i Fjodorov, komandant puka i njegov zamenik, najpre bili optuženi za zločine počinjene 26. marta 2000. Kasnije je potpukovnik Fjodorov oslobođen, pošto je njegova žrtva preživela i javno mu je oprostila u sudnici.]

Na preliminarnom saslušanju utvrđeno je sledeće:

Jurij Dmitrijevič Budanov bio je 31. avgusta 1998. postavljen na mesto komandanta jedinice 13206 (160. tenkovski puk). Budanov je 31. januara 2000. unapređen u čin pukovnika. Ivan Ivanovič Fjodorov je unapređen u čin potpukovnika 12. avgusta 1997. Fjodorov je 16. septembra 1999. postavljen na položaj načelnika štaba i zamenika komandanta vojne jedinice 13206 (160. tenkovski puk). Na dan 19. septembra 1999, a na osnovu naređenja Generalštaba oružanih snaga Ruske Federacije br. 312/00264, Budanov i Fjodorov su u sklopu vojne jedinice 13206 otišli na dužnost u Severnokavkasku vojnu oblast, nakon čega su raspoređeni u Republiku Čečeniju kako bi učestvovali u antiterorističkoj operaciji.

Na dan 26. marta 2000. vojna jedinica 13206 privremeno je raspoređena na obodima sela Tangi. ... Tokom večere u pukovskoj oficirskoj menzi Budanov i Fjodorov su pili alkohol kako bi proslavili rođendan Budanovljeve ćerke.

U 19h tog dana Budanov i Fjodorov su u pijanom stanju sa grupom oficira iz puka i na Fjodorovljevu predlog otišli do obaveštajne čete tog puka, koja je bila pod komandom poručnika R. V. Bagrejeva.

[Bagrejev je kasnije u sudnici oprostio Budanovu i Fjodorovu za ono što su mu učinili.]

Pošto su obavili kontrolu urednosti šatora ... Fjodorov je pozeleo da pokaže Budanovu da se na obaveštajnu četu, za čijeg je komandanta Bagrejev postavljen na Fjodorovljevu preporuku, može osloniti u borbi. Predložio je da Budanov provjeri njihovu spremnost za akciju. Budanov je najpre odbio, ali je Fjodorov insistirao. Nakon što je Fjodorov ponovio svoj predlog nekoliko puta, Budanov je dao dozvolu da se ispita spremnost čete za borbu i otišao je sa grupom oficira do Signalnog centra. Nakon što je dobijena dozvola, Fjodorov je odlučio, ne rekavši ništa Budanovu, da naredi upotrebu pukovskog naoružanja i da otvori vatru na Tangi. Fjodorovljeva odluka ... donesena je ... bez ikakve stvarne potrebe, budući da niko nije otvorio vatru na njih. ...

Ostvarujući svoj naum prekršio je naređenje Generalštaba oružanih snaga Ruske Federacije od 21. februara 2000, br. 312/2/0091, kojim se zabranjuje upotreba obaveštajnih formacija bez temeljne pripreme. ... Fjodorov je dao naređenje da se zauzmu položaji za otvaranje vatre. ...

Izvršavajući naređenje, poručnik Bagrejev je izdao komandu ljudstvu čete. ... Tri borbena vozila zauzela su borbene položaje. Nakon što su izvršili nišanjenje, neki članovi posade su odbili da izvrše Fjodorovljevo naređenje i da otvore vatru na naseljeno mesto. Nastavljajući da prekoračuje ovlašćenja, Fjodorov je insistirao da otvore vatru. Razljučen odbijanjem podređenih, Fjodorov je počeo da se žali Bagrejevu. Prostački je zahtevao od Bagrejeva da natera svoje podređene da otvore vatru. Nezadovoljan Bagrejevlijevim postupcima, Fjodorov je počeo direktno da upravlja aktivnostima ljudstva, ... posada je otvorila vatru ... i jedna kuća ... je uništena.

Pošto je uspeo da primora ljudstvo da izvrši njegovo nezakonito naređenje, Fjodorov je zgrabio Bagrejeva za uniformu i nastavio da mu se obraća na prostački način. Bagrejev se nije opirao ... i vratio se u šator svoje jedinice. Budanov... je naredio Fjodorovu da obustavi vatru i da mu podnese raport. Fjodorov je izvestio da Bagrejev namerno nije izvršio njegovo naređenje da otvori vatru. Budanov je poslao po Bagrejeva. Budanov ... ga je uvredio i onda ga je udario bar dvaput u lice.

U isto vreme Budanov i Fjodorov su naredili vojnicima koji su bili na dužnosti u stražarskoj kućici da vežu Bagrejeva i da ga spuste ... u jamu. ... Budanov je onda zgrabio Bagrejeva za uniformu i bacio ga na zemlju. Fjodorov ga je šutnuo u lice. Vojnici su vezali Bagrejeva koji je ležao na zemlji. Budanov i

Fjodorov su onda nastavili da ga šutiraju. ...

Nakon što su ga pretukli, Bagrejev je spušten u jamu, gde je ostavljen da sedi sa vezanim rukama i nogama. Trideset minuta nakon toga Fjodorov se vratio do jame, uskočio je u nju i bar dvaput ga je udario pesnicom u lice. ... Zaustavili su ga oficiri iz puka. ... Nekoliko minuta kasnije Budanov je došao do jame. Bagrejev je izvučen po njegovom naređenju. Videvši da je uspeo da se odveže, Budanov je ponovo naredio vojnicima na dužnosti da ga vežu. Kad je naređenje izvršeno, Budanov i Fjodorov su ponovo počeli da tuku Bagrejeva. ... Bagrejev je vraćen u jamu sa vezanim rukama i nogama. ... Fjodorov je uskočio i udario ga u desnu obrvu. ... Bagrejev je ostavljen u jami ... do 8h 27. marta 2000, nakon čega je oslobođen po Budanovljevom naređenju.

U 24h 26. marta Budanov je, ne konsultujući se sa nadređenima, odlučio da lično ode u Tangi kako bi proverio da li se u broju 7 u ulici Zarečna nalaze članovi neke IAF. Da bi se odvezao u Tangi, Budanov je naredio podređenima da pripreme oklopni transporter br. 391. Pre polaska Budanov i članovi posade su se naoružali standardnim puškama kalašnjikov-74. U tom trenutku Budanov je obavestio posadu oklopnog transportera, to jest narednike Grigorjeva, Jegorova i Li-En-Šua, da je njihov zadatak da uhapsu ženu snajperistu. ...

Budanov je stigao u Tangi pre 1h. ... Po njegovom naređenju oklopni transporter se zaustavio ispred broja 7 u ulici Zarečna, gde je živela porodica Kungajev. Budanov je ušao u kuću sa Grigorjevima i Li-En-Šuom. U kući se nalazila Elza Visajevna ... zajedno sa svoje četvoro braće i sestara. Njeni roditelji nisu bili tu. Budanov ju je upitao gde su joj roditelji. Pošto nije dobio odgovor, Budanov je nastavio da prekoračuje svoja ovlašćenja i suprotno Federalnom zakonu br. 3 „Borba protiv terorizma“, član 13, naredio je Li-En-Šuu i Grigorjevu da zgrabe Elzu Visajevnu Kungajevu.

Misleći da deluju u skladu sa zakonom, Grigorjev i Li-En-Šu su zgrabili Kungajevu, umotali je u čebe uzeto iz kuće, izneli su je i stavili je u oklopni transporter br. 391. ... Budanov je odveo Kungajevu u vojnu jedinicu 13206. Po Budanovljevom naređenju Grigorjev, Jegorov i Li-En-Šu odneli su Kungajevu, i dalje umotanu u čebe, u preuređene oficirske prostorije koje je zauzimao Budanov i spustili su je na pod. Budanov im je onda naredio da ostanu u blizini i da ne puštaju nikoga unutra.

Ostavši sam sa Kungajevom, Budanov je od nje počeo da traži informacije o kretanju njenih roditelja i informacije o putevima kojima su borci prolazili kroz Tangi. Kada je odbila da odgovori, Budanov, koji nije imao pravo da sasluša Kungajevu, nastavio je da traži informacije. Pošto nije odgovorila njegovim zahtevima, Budanov je počeo da tuče Kungajevu, udarajući je i šutirajući u lice i druge delove tela. Kungajeva je pokušala da pruži otpor, odgovarajući ga i pokušavši da pobegne iz sobe.

Budući da je Budanov bio ubeđen da je Kungajeve član IAF i da je umešana u pogibije njegovih podređenih u januaru 2000, odlučio je da je ubije. Stoga je zgrabio Kungajeve za odeću, bacio je na krevet i, obuhvativši njen vrat, počeo je da ga steže ... dok nije bio siguran da više ne pokazuje znake života. ...

Budanovljevi namerni postupci izazvali su ... gušenje. ... Budanov je pozvao Grigorjeva, Jegorova i Li-En-Šua u svoje odaje i naredio im da uklone telo i da ga u tajnosti zakopaju van jedinice. Posada oklopnog transportera br. 391 izvršila je Budanovljevo naređenje. U tajnosti su prevezli telo Kungajeve i zakopali ga u jednoj šumi, kao što je Grigorjev izvestio Budanova 27. marta 2000. ujutru.

Kada su optuženi Budanov i Fjodorov ispitivani o sadašnjim krivičnim optužbama, delimično su priznali krivicu za ono za šta su optuženi. Izmenili su iskaz koji su dali u početnoj fazi istrage.“

Optuženi: Jurij Dmitrijevič Budanov

„Saslušan kao svedok 27. marta 2000, Budanov je objasnio da se odvezao u Tangi, ... otkrio mine u jednoj od kuća i uhapsio dvojicu Čečena. ... Budanov je izjavio da niko nije pretukao Bagrejeva. Dok je sprovodio proveru borbene spremnosti obaveštajne čete, ... četa je reagovala nepropisno na komandu „Napad“. Došlo je do sukoba. Bagrejev je uvredio Fjodorova. ... On je onda naredio da se Bagrejev uhapsi. Budanov je porekao da je Fjodorov izdao naređenje da se otvori vatra na Tangi, kao i da je uopšte pucano na selo. Na kraju saslušanja Budanov je zatražio dozvolu da potpiše priznanje krivice za okončanje života ženske osobe u rodbinskim vezama sa građanima koji su članovi nelegalnih formacija u Čečeniji.

Dalje, u potpisanom priznanju krivice ... Budanov je dao sledeća obaveštenja. Dana 26. marta 2000. krenuo je sa istočnog oboda sela Tangi kako bi zarobio ženu snajperistu. ... Kada su se vratili u jedinicu, devojka je odnesena u njegove odaje. ... Došlo je do sukoba tokom kojeg je poderao devojčinu bluzu i grudnjak. Devojka je neprestano pokušavala da pobjegne. ... Zadavio ju je. ... Nije uklonio odeću sa donjeg dela njenog tela. ... Budanov je pozvao posadu, naredio im da umotaju telo u ćebe, odvezu ga u šumu koja se nalazila u blizini tenkovskog bataljona i zakopaju ga.

Na saslušanju od 28. marta 2000. Budanov je izjavio da je 3. marta 2000. iz operativnih izvora saznao da žena snajperista živi u Tangiju ..., pokazana mu je njena fotografija. Tu informaciju mu je dostavio jedan od žitelja Tangija koji je imao neke neraščišćene račune sa čečenskim borcima. ... Pošto su uhapsili devojku, vratili su se u puk. ... Odvukao ju je u udaljeni ugao svojih prostorija,

bacio je na krevet i počeo da je davi. ... Komandant oklopnog transportera je ušao sa vezistom. Devojka je ležala u udaljenom uglu njegovih prostorija, odevena samo u pantalone. ... Budanov je bio besan zato što nije htela da kaže gde joj je majka. Po njegovim informacijama, njena majka je od 15. do 20. januara svojom snajperskom puškom ubila dvanaest vojnika i oficira u klisuri Argun.

Na saslušanju od 30. marta 2000. Budanov je delimično priznao krivicu. ... Delimično je izmenio izjavu o ponašanju Kungajeve, rekavši da mu je rekla kako će mu oni na kraju doći glave i kako se on i vojnici pod njegovom komandom nikada neće živući iz Čečenije. Rugala mu se nazivajući njegovu majku pogrdnim imenima, a onda je potrčala prema vratima. Njene reči su razbesnele Budanova. ... Njegov pištolj je ležao na stolu pored kreveta. Pokušala je da ga se domogne. Bacivši je na krevet, držao ju je za grlo desnom rukom, a levom je držao njenu ruku kako bi je sprečio da dohvati pištolj. ...

[Do ovih postepenih promena u Budanovljevom iskazu došlo je zato što su Kremlj i vojni establišment, oporavivši se od šoka izazvanog neočekivanom smelošću tužilaštva koje je dozvolilo sebi da uhapsi odlikovanog aktivnog pukovnika, počeli da vrše pritisak na zvaničnike koji su vodili istragu. Zbog toga su počeli da usmeravaju Budanova šta bi trebalo da kaže kako bi umanjio zakonske posledice, a možda čak i u potpunosti izbegao krivičnu odgovornost.]

Tokom daljeg saslušavanja ... Budanov je dao dodatnu detaljnu izjavu o tome da je znao da su Kungajeve članovi IAF. Informacija o tome dobijena je od jednog Čečena kog je sreo u januaru-februaru 2000, nakon borbi u klisuri Argun. Čečen mu je dostavio fotografiju na kojoj se videla Kungajeve kako drži snajpersku pušku marke dragunov.

Na saslušanju od 4. januara 2001. Budanov je izjavio da će se izjasniti da nije kriv za otmicu Kungajeve. Smatrao je da se poneo kako treba, s obzirom na informacije koje je posedovao. ... Uhapsio ju je kako bi je predao pravosudnim organima. Nije to uradio zato što se nadao da će sam saznati od uhapšene gde se nalaze čečenski borci. ...

Takođe je znao da bi borci učinili sve da oslobode Kungajeve da su saznali da je uhapšena. Iz tog razloga je odlučio da se odmah vrati u puk. ... Nije prihvatio da je kriv za ubistvo s predumišljajem. ... Bio je u snažnom afektu i nije mogao da objasni kako je došlo do toga da je zadavi.“

Optuženi: Ivan Ivanovič Fjodorov

„Kada je 3. aprila 2000. saslušan kao svedok, Fjodorov je izjavio da su 26. marta on, Arzumanjan [ratni drug] i Budanov otišli u inspekciju obaveštajne čete. Nakon što su završili inspekciju, dao je Bagrejevu privremeno naređenje: „Komandno mesto napadnuto. Zauzmite položaje za paljbu“ i ukazao na lokaciju mete. Onda je pozvao Bagrejeva i upitao ga zašto borbena vozila nisu zauzela položaje za paljbu. Nije mogao da se seti šta je Bagrejev odgovorio. ... Onda je zgrabio Bagrejeva za uniformu. ...

[Fjodorov] se nije sećao ko je naredio da se Bagrejevu vežu ruke i noge. ... Onda je otišao do Bagrejeva i udario ga je nekoliko puta. ... Po njegovom, Fjodorovljevom naređenju, Bagrejev je spušten u jamu. Uskočio je u jamu kako bi rekao Bagrejevu sve što misli o njemu.

Njega, Fjodorova, iz jame je izvukao Arzumanjan. Tek narednog jutra je saznao da se Budanov odvezao u Tangi te noći. ...

Oko 20. marta 2000. video je fotografiju žene koja je, kako mu je Budanov rekao, bila snajperista. Po Budanovljevim rečima, ta žena je živela u Tangiju. ... Žena je izgledala kao da nema više od trideset godina. Oko 25. marta 2000. Budanov se odvezao u Tangi i jedan Čečen mu je pokazao kuće u kojima žive čečenski borci. ...

Oštećena strana: Visa Umarovič Kungajev, ... agronom na sovjetskoj farmi Urus-Martana, otac Elze Visajevne Kungajeve

Elza je bila najstarije dete u porodici, ... skromna, mirna, vredna, pristojna i poštena. Morala je da radi sve kućne poslove, pošto je njegoa žena bolesna i nije joj dozvoljeno da radi. Iz istog razloga Elza je morala i da brine o mlađoj deci. Provodila je sve svoje slobodno vreme kod kuće i nije izlazila. Nije imala momke. Bila je nespretna sa pripadnicima muškog pola. Nije imala ljubavne veze sa njima. Njegova kćer jednostavno nije bila snajperista. Nije bila članica nijedne oružane formacije. Ta tvrdnja je apsurdna.

Dana 26. marta otišao je sa ženom i decom da glasa na izborima.

[Ironijom sudbine, toga dana je Putin izabran za predsednika.]

Radili su po kući. Njegova žena se spremala za posetu svom bratu Alekseju u Urus-Martanu. ... On je ostao sa decom.

Otišli su na spavanje oko 21h, pošto nije bilo struje. ... Oko 00:30h tog 27. marta probudio ga je zvuk motora vojnog vozila. ... Pogledao je kroz prozor i

video kako nepoznati ljudi idu prema njihovoj kući. Pozvao je najstariju kćer Elzu i zamolio je da brzo probudi svu decu, da ih obuče i izvede iz kuće, rekavši joj da su kuću opkolili vojnici. On, Kungajev, istrčao je napolje da pronađe brata, koji je živio nekih 20 metara dalje.

Njegov brat je već trčao prema njegovoj kući. ... Kad je ušao u kuću, brat je video pukovnika Budanova, koga je prepoznao po fotografiji objavljenoj u časopisu *Crvena zvezda*.

Budanov ga je upitao: „Ko si ti?“ Adlan je odgovorio da je on brat vlasnika kuće. Budanov mu je grubo rekao: „Gubi se odavde.“ Adlan je istrčao iz kuće i počeo da viče. Iz onoga što su mu deca rekla, Kungajev je saznao da je Budanov tada naredio vojnicima da uhapsu Elzu. Ona je vrištala. Umotali su je u čebe i izneli iz kuće. Njegovi rođaci su odmah dotrčali i probudili sve kako bi krenuli u potragu za njegovom ćerkom.

Otišao je u seosku upravu, kod vojnog zapovednika sela i vojnog zapovednika okruga Urus-Martana. Oni su se u 6h ujutru odvezli u Urus-Martana da potraže njegovu kćer. Uveče 27. marta 2000. saznali su da je Elza ubijena. Po Kungajevljevom mišljenju Budanov je oteo Elzu i onda ju je silovao zato što je bila lepa.

Svedok A. S. Magmajev izjavio je da je Kungajevljeva komšija. Oni su bili siromašna porodica. Radili su uglavnom u polju. Znao je Elzu od rođenja. Bila je stidljiva devojka i nije se družila sa momcima njenih godina. Mogao je sa sigurnošću da kaže da Elza nikada nije bila članica bilo koje oružane formacije.

Istraga nije uspela da nađe bilo kakav dokaz da je E. V. Kungajeve bila povezana sa nekom IAF, niti da je bila članica neke od njih.“

Svedok: Ivan Aleksandrovič Makaršanov, nekadašnji redov u vojnoj jedinici 13206

„Uveče 26. marta 2000. vojnici iz stražarnice hitno su pozvani napolje. Po naređenju komandanta puka, vojnici iz stražarnice vezali su komandanta obaveštajne jedinice. Bagrejev, komandant obaveštajne jedinice, ležao je na zemlji. Budanov i Fjodorov su ga šutnuli bar po tri puta. Sve se odigralo veoma brzo. Nakon toga Bagrejev je spušten u jamu, takozvanu *zindanku*⁶.

⁶ Zindan na persijskom znači zatvor (prim. prev.)

Posle nekog vremena, kad se već smračilo, Makaršanov je čuo uzvike i psovke, pa je izašao iz svog šatora. Video je da su Budanov i Fjodorov u jami u koju su spustili Bagrejeva. (Šator je bio udaljen 15–20 metara od *zindanke*.) Fjodorov je udarao Bagrejeva u lice. ... Neko je upalio baterijsku lampu u jami, tako da je sve jasno video. Neko je onda izvukao Fjodorova iz jame.

Makaršanov je bio u Fjodorovljevom šatoru do 2h tog 27. marta i održavao je vatru u peći. Oko 1h je čuo kako se jedan oklopni transporter odvozi do Budanovljevih prostorija. ... Video je da četiri osobe ulaze u Budanovljevu sobu, a jedna od njih je bio Budanov. Jedan je nosio nešto na ramenu, nešto umotano u rolnu veličine ljudskog tela. On, Makarašov, video je kako duga kosa visi iz jednog kraja rolne. ...

Osoba koja je nosila rolnu otvorila je vrata, unela je rolnu i spustila je na pod. U sobi je bilo upaljeno svetlo. Zato je Makarašanov mogao da vidi kako Budanov ulazi. Razdaljina od mesta na kojem se nalazio (u šatoru) do Budanovljevih prostorija bila je 8–10 metara. ... Tri člana posade njegovog oklopnog transportera stajala su ispred sve vreme nakon Budanovljevog ulaska. ...“

Drugi svedoci

„Svedok Aleksandar Mihajlovič Sajfulin izjavio je da je služio u vojnoj jedinici 13206 od avgusta 1999. Od kraja januara 2000. obavljao je dužnost ložaća u Budanovljevim prostorijama. Oko 5h ili 5h15 tog 27. marta ušao je u komandantove prostorije. ... Budanov je ležao na krevetu s desne strane, a ne, kao što je obično činio, u onom udaljenijem. Tepih je bio pomeren i naboran, ... i video je da Budanovljev krevet nije namešten. Budanov je spavao. Oko 7h ušao je u sobu i doneo je komandantu kofu vode da se umije. ... Komandant mu je rekao da počisti sobu i, pokazujući glavom na krevet, naredio mu je da promeni čebe i posteljinu. Sajfulin je počeo da rasprema i primetio je da je čebe vlažno. ... Budanov mu je dao jedan sat da počisti prostoriju od poda do plafona. Kada je izneo posteljinu sa uobičajenog Budanovljevog kreveta, primetio je da je levi ugao čaršava vlažan.

Svedok Valerij Vasiljevič Gerasimov je izjavio da je od 5. marta do 20. aprila bio vršilac dužnosti komandanta Zapadne grupe armija. Ujutru 27. marta saznao je od komandanta Urus-Martana da je tokom noći oteta devojka iz Tangija i da se sumnja da su vojnici odgovorni za to. Kontaktirao je sa komandantima tri puka, uključujući i Budanova iz 160. tenkovskog puka, i naredio je da se devojka vrati u roku od 30 minuta. Sa generalom Aleksandrom Ivanovičem Verbickim lično se odvezao u 245, a zatim i u 160. puk.

U 160. puku sreo se sa Budanovim, koji je izvestio da je sve u redu i nije uspeo da sazna ništa o devojci. Gerasimov se sa Verbickim odvezao u Tangi, gde su u tom trenutku bili okupljeni neki seljani. Iz objašnjenja devojčinog oca moglo se razaznati da se tokom noći neki pukovnik dovezao u selo sa vojnicima u oklopnom transporteru, da je umotao devojku u čebe i odneo je. Poznavali su tog pukovnika: bio je to komandant tenkovskog puka. Gerasimov i Verbicki najpre nisu poverovali u ovu priču. Vratili su se u puk. Nisu mogli da pronađu Budanova. Gerasimov je naredio da Budanova uhapsu.

[U ruskim oružanim snagama postoji pravilo da se aktivno osoblje može uhapsiti samo uz dozvolu njima nadređenih. Za Budanova je, dakle, samo general Gerasimov mogao da izda takav nalog. Shodno tome, treba da zahvalimo Gerasimovu što je uopšte došlo do slučaja Budanov. Većina komandanata u Čečeniji ne daje tužilaštvu dozvolu za hapšenje onih koji su pod njihovom komandom a koji su počinili ratne zločine, štite ih na svaki mogući način. S obzirom na situaciju u Antiterorističkoj operativnoj zoni, Gerasimovljev čin se mora smatrati veoma hrabrim. Mogao ga je koštati karijere. Pošto je afera dospela u žižu interesovanja javnosti, to se ipak nije dogodilo. Gerasimov je postavljen na mesto komandanta 58. armije, što je značajno unapređenje.]

Nakon hapšenja, Budanov je odveden u Hankalu [glavnu vojnu bazu u Čečeniji]. Iste te večeri, vozač oklopnog transportera kojim se Budanov odvezao u selo priznao je da su u noći 27. marta doneli devojku i odvukli je u Budanovljeve prostorije, kao i da ih je, posle otprilike dva sata, Budanov pozvao. Devojka je bila mrtva. Budanov im je naredio da iznesu telo i zakopaju ga.

Telo je ekshumirano 28. marta ujutru, odneto je u Medicinski i sanitarni bataljon, pregledano, oprano i vraćeno roditeljima.

Kada je saslušavan kao svedok, Igor Vladimirovič Grigorjev je izjavio da im je 27. marta 2000, kada su se vratili u jedinicu, Budanov naredio da devojku umotanu u čebe odnesu u njegove prostorije, a oni da ostanu na straži. ... Budanov je ostao u svojoj sobi sa devojkom. Nekih deset minuta nakon što su napustili prostorije, iznutra su se začuli krici žene, a čuo se i Budanovljev glas. Onda se iz sobe zaorila muzika. Krici žene su se čuli još neko vreme sa istog mesta.

Budanov je u svojoj sobi sa devojkom proveo između jedan i dva sata. Otprilike dva sata kasnije Budanov ih je pozvao u svoje prostorije, i videli su da žena koju su doneli leži naga na krevetu. Lice joj je bilo plavo. Čebe u koje su umotali devojku ležalo je na podu. Ne njemu se nalazila gomila njene odeće. Budanov im je naredio da iznesu ženu i da je u tajnosti zakopaju. ... Umotavši telo u čebe, odvezli su devojku u oklopni transporter br. 391 i zakopali su je. Grigorjev je izvestio Budanova o tome 27. marta ujutru.

Na saslušanju od 17. oktobra 2000. Grigorjev je dodao da je deset do dvadeset minuta nakon što su napustili Budanovljeve prostorije, Budanov počeo da viče. Šta je vikao, Grigorjev nije čuo. Takođe se čulo nekoliko devojčinih krikova, krikova u kojima se razaznavao strah. Kada su na Budanovljev poziv ušli u sobu, videli su da devojka leži naga na krevetu i ne daje znakove života. ... Imala je modrice po vratu, kao da je zadavljena. Uprevši u nju prstom, Budanov je sa čudnim izrazom na licu rekao: „Ovo ti je, kučko, za Razmahnjina i momke koji su poginuli na onoj planini.“

Pregled tela Kungajeve pokazao je ... povrede ... na ... vratu, ... licu, ... modrice ispod desnog oka, na unutrašnjoj strani desne butine, krvarenje u ... ustima i ... na levoj strani gornje vilice. Telo je bilo razodeveno. ...

Pregledom tela ... ustanovljeno je da su povrede otkrivene na vratu nanete ante mortem ..., uzrok smrti je bio pritisak na vrat izazvan tupim predmetom. Modrice na licu i levoj butini Kungajeve, krvarenje u ... ustima, povreda na desnom oku, izazvani su tupim predmetom (predmetima). ... Povrede su nanete udarcem. Povrede su nanete ante mortem. ...

Saslušan kao svedok, kapetan Aleksej Viktorovič Simuhin, istražitelj iz vojnog tužilaštva, izjavio je da je 27. marta 2000. dobio naređenje da dovede Budanova do poljskog aerodroma kako bi bio transportovan u Hankalu.

Tokom leta Budanov je bio veoma uzrujan, raspitivao se kako treba da se ponaša, šta treba da kaže i da radi. Simuhin je 28. marta ujutru, kao član istražiteljske ekipe, oputovao ... da locira telo Kungajeve. ... Simuhin je želeo da napomene da je mesto na kojem je telo bilo zakopano brižljivo kamuflirano, prekriveno tresetom. ... Telo se nalazilo u polusedećem „fetalnom“ položaju i bilo je potpuno nago.

Oštećena strana: poručnik Roman Vitaljevič Bagrejev, ... zamenik načelnika štaba Tenkovskog bataljona vojne jedinice 13206

Bagrejev je od 1. oktobra 1999. učestvovao u antiterorističkoj operaciji kao pripadnik 160. puka. Nije imao neraščišćenih računa sa Budanovim i Fjodorovim.

Obaveštajna četa se 20. marta 2000. prebacila iz ... sela Komsomolsko u ... Tangi. Dogovoreno je da se održi nadmetanje između četa u sastavu puka kako bi se odlučilo koja je najurednija. Protivavionska četa je zauzela prvo mesto. Fjodorov se nije složio sa ovakvim ishodom i uveravao je sve žive da je obaveštajna četa bolja. ... Kako bi ubedio Budanova u to, ... Fjodorov je insistirao da se izvrši kontrola prostorija ove čete.

52 Nešto posle 18h Budanov, Fjodorov, Silivanec i Arzumanjan stigli su u četu.

Budanov je bio u alkoholisanom stanju, ali savršeno sposoban da se kontroliše. Fjodorov je bio veoma pijan, govorio je nerazgovetno, i nije bio stabilan na nogama. Fjodorov je pokušao da ubedi Budanova da proveri borbenu spremnost čete. Budanov je to odbio tri ili više puta, ali Fjodorov je nastavio da insistira. Budanov je udovoljio Fjodorovljevim zahtevima i naredio: „Položaji za otvaranje vatre. Pripremi se za borbu.“

Bagrejev je odmah potrčao prema rovovima. Fjodorov je potrčao za njim. Vozila su zauzela položaje za otvaranje vatre. Budanov je bio u Signalnom centru. Bagrejev je znao da svako vozilo u ležištu ima visokoeksplozivni fragmentacioni projektil spreman za paljbu. Nije bilo osnova da se u tom trenutku otvori vatra na selo, osim ako Fjodorov ne izda naređenje.

Nakon što su posade vozila zauzele položaje za otvaranje vatre, naredio im je da izvade fragmentacione projektele iz ležišta, da ubace protivoklopne projektele i da ih ispale preko kuća. Takvi projektili se sami unište ako se ispale uvis i ako ne nalete ni na kakvu prepreku. Fragmentacioni projektil nema takav mehanizam samouništenja. ...

Vozilo br. 380 ispalilo je jedan projektil preko krovova kuća u selu. Fjodorov je to video, skočio je na drugi oklopni transporter i naredio da se puca na Tangi. Nezadovoljan Bagrejevlijevim postupcima, Fjodorov ga je zgrabio za uniformu i počeo da ga vređa vulgarnim rečima. Budanov je pozvao Bagrejeva. Kada je stigao u Signalni centar, Budanov i Fjodorov su bili tamo. Pretukli su ga.

Kontrolom je ustanovljeno da se severozapadno od štaba jedinice 13206 na razdaljini od 25 metara od komande puka 27. marta 2000. nalazila jama iznad koje su bile postavljene tri daske u obliku kvadrata. Jama je bila 2,4 m duga, 1,6 m široka i 1,3 m duboka. Zidovi su bili obloženi ciglom, a dno je bilo zemljano.

[Dokaz koji ste upravo pročitali sadrži prvi opis takozvane *zindanke* u jednom ruskom zvaničnom dokumentu. Korišćenje tih specijalnih jama za mučenje bilo je veoma rasprostranjeno u Drugom čečenskom ratu. Mogu se naći u gotovo svakoj vojnoj jedinici u Čečeniji i uglavnom se koriste za držanje uhapšenih Čečena, kao i redova koji su pali u nemilost. Retko se koriste za držanje nižih oficira.]

Svedok redov Dmitrij Igorjevič Pahomov izjavio je da je 26. marta 2000. oko 20h Fjodorov viknuo na Bagrejeva: „Naučiću te da izvršavaš moja naređenja, kučence!“ Zasuo je Bagrejeva uvredama. ... Fjodorov je naredio da se Bagrejev veže i spusti u jamu. Ranije se dešavalo da vežu pijanog vojnika po ugovoru pre nego što ga spuste u jamu, ali bilo je neverovatno da se tako nešto uradi komandantu obaveštajne čete.

Oko jedan sat kasnije Budanov ih je hitno ponovo sazvao. Kada su stigli, Bagrejev je ležao na zemlji. Budanov i Fjodorov su ponovo počeli da ga šutiraju. Nakon toga, po Budanovljevom naređenju, Bagrejev je ponovo vezan i spušten u jamu. Fjodorov je onda uskočio i počeo da bije Bagrejeva u jami. Bagrejev je vikao i stenjao. ... Silivanec je uskočio u jamu i izvukao Fjodorova. Oko 2h Pahomov je bio u šatoru kada je začuo pucnje iz puške. Kako je kasnije saznao, to je Suslov pucao ne bi li prizvao Fjodorova pameti. Opet je bio pokušao da dođe do Bagrejeva.

Budanov i Fjodorov su optuženi. Krivični slučaj protiv Grigorjeva, Li-En-Šua i Jegorova zaključen je nakon amnestije.

Ekspertski zaključak Stalnog unutrašnjeg forenzičkog, psihološkog i psihijatrijskog odbora bio je da Budanov u vreme dela za koje je optužen u vezi sa Bagrejevom nije bio u prolaznom patološkom stanju disfunkcije ili u stanju patološke ili psihološke nesposobnosti. U vreme ubistva Kungajeve Budanov je bio u prolaznom, situacijom prouzrokovanom, nestabilnom psihoemocionalnom stanju i nije bio u potpunosti svestan prirode i značenja svojih dela niti sposoban da ih kontroliše slobodnom voljom.“

Suđenje

Budanovljev slučaj je stigao do suda. To je bilo u leto 2001. Prvi sudija bio je pukovnik Viktor Kostin iz Vojnog suda Severnog Kavkaza sa sedištem u Rostovu na Donu, na istom mestu kao i Glavni štab Severnokavkaske vojne oblasti, koji, kako kaže narod u Rusiji, „vodi rat u Čečeniji“. Ogroman je uticaj vojske na svaki oblik života u Rostovu na Donu. Glavna vojna bolnica, kroz koju su prošle hiljade vojnika obogaljenih i ranjenih u Čečeniji, nalazi se tamo, a ovaj grad je dom porodicama mnogih oficira koji služuju u Čečeniji. Moglo bi se reći da je to grad na liniji fronta, i ta okolnost je imala značajnu ulogu u razvoju suđenja Budanovu. Protesti i demonstracije ispred suda u znak podrške Budanovu doveli su do toga da se suđenje prenosi uz propratni komentar, sa sloganima poput „Rusija na optuženičkoj klupi!“ i „Oslobodite ruskog heroja!“.

Prva faza saslušanja trajala je više od godinu dana, od leta 2001. do oktobra 2002. Izgledalo je da svrha procesa nije da se utvrdi je li Budanov kriv ili ne, već da ga razreši svih greha i zločina. Tokom saslušanja sudija Kostin pokazivao je očiglednu naklonost Budanovu, odbijajući sve predstave u korist Kungajeve i odbijajući da prihvati bilo kog svedoka koji bi mogao da kaže nešto protiv Budanova. Čak je odbio da sasluša generale Gerasimova i Verbickog po osnovu toga što su dali dozvolu da se uhapsi pukovnik ubica.

Za sve to vreme i tužilac je otvoreno bio na strani optuženog, ponašajući se kao njegov advokat, mada je njegova dužnost bila da postupa u korist žrtava.

Situacija u sudnici bila je ogledalo situacije ispred nje. Javno mnjenje je uglavnom bilo na Budanovljevoj strani. Dok bi ga uvodili u zgradu, pred sudnicom su održavani mitinzi sa crvenim komunističkim zastavama i cvećem za Budanova. Vrh Ministarstva odbrane pridružio se priči, a ministar Sergej Ivanov išao je čak tako daleko da je tvrdio kako Budanov „sasvim očigledno nije kriv“.

Ideološka osnova za oslobađanje Budanova bila je ta što je, iako znamo da je počinio zločin, to bio zločin koji je on imao pravo da poćini. Njegovo ponašanje prema Elzi Kungajevoj bilo je opravdano time što se svetio neprijatelju u ratu, zato što je verovao da je ta devojkica snajperista odgovorna za smrt oficira.

Od samog početka, porodica Kungajev je imala velikih problema sa advokatima. Bili su veoma siromašni, imali su mnogo dece, a nije bilo posla, tako da su, nakon tragične smrti ćerke, bili prisiljeni da se presele u šator u izbegličkom kampu u susjednoj republici Ingušetiji. Plašili su se odmazde vojske zbog toga što su otišli na sud (prećeno im je više no jedanput). Zbog svega toga nisu imali advokata. U tom trenutku im je Memorijalni centar za građanska prava, sa sedištem u Moskvi, a sa ogrankom u Rostovu na Donu, pronašao advokate i dugo je plaćao njihove usluge.

Prvi advokat koji je učestvovao u procesu bio je Abdulah Hamzajev, postariji Čečen koji je godinama živeo u Moskvi i koji je, povrh toga, bio i daleki rođak Kungajevih.⁷ Mora se reći da njegovi naponi nisu imali efekta, pre će biti suprotno. Ali, nije Hamzajev kriv za to. Krivica je u našem društvu, koje sve više i više postaje rasističko. Ne veruje ljudima sa Kavkaza, a naročito iz Čečenije. Konferencije za štampu koje je Hamzajev sazivao u Moskvi kako bi opisao koliko je teško napredovati u slučaju pred vojnim sudom u Rostovu na Donu nisu vodile ničemu. Novinari nisu verovali u ono što je govorio, pa shodno tome ni kampanja u odbranu Kungajeve nije imala uspeha. To je, naravno, bila njihova jedina nada da će ostvariti nekakav napredak.

⁷ Abdulah Hamzajev je umro u Moskvi u junu 2004, nakon teške bolesti. Tokom suđenja Budanovu bio je pod nečuvanim pritiskom zbog toga što je govorio protiv optuženog i svega što je on predstavljao. Hamzajevu su preteli odmazdom, a članove njegove porodice zastrašivali su ruski nacionalisti iz ekstremnih paramilitarnih grupacija i Budanovljeve kolege oficiri. Imao je nekoliko srčanih napada tokom suđenja i odveden je u bolnicu. Jednom je imao infarkt i doživio kliničku smrt, ali se nakon oporavka vratio na suđenje. Hamzajev je uspeo da obezbedi da Budanov bude osuđen na dugogodišnju zatvorsku kaznu, u šta je malo ljudi verovalo u proleće 2000.

Memorijalni centar je zatim pozvao mladog moskovskog advokata, Stanislava Markelova, da pomogne Hamzajevu. Markelov je bio član istog Međurepubličkog kolegijuma advokata kojem su pripadali Budanovljevi advokati.

Glavni slučajevi u kojima je Markelov ranije učestvovao i koji su privukli pažnju Memorijalnog centra bili su prvi u Rusiji koji su sadržali optužbe za terorizam i politički ekstremizam: dizanje u vazduh spomenika caru Nikolaju II u blizini Moskve, pokušaj da se digne u vazduh spomenik Petru Velikom, i ubistvo ruskih građana avganistanskog porekla koje su počinili skinhedsi.

Markelov je bio Rus, što je u to vreme bilo od ključnog značaja. Memorijalni cen-tar je načinio dobar izbor, zato što su njegova energija, odabir taktike i sposobnost da komunicira sa štampom privukli mnogo pažnje na suđenje, i to uglavnom novinara iz Moskve, i ruskih i stranih. Evo šta je sam Markelov rekao o onome što je video na sudu neposredno nakon što je preuzeo slučaj. U to vreme suđenje se održavalo u sudijinim odajama, a novinarima je bio zabranjen pristup:

„Sud je bio u velikoj žurbi. Nije želeo da ulazi u pojedinosti bilo kojeg od naših zahteva i odbacivao je sve što bi moglo biti protumačeno protiv Budanova. ... Svi naši zahtevi, na primer, da se pozovu svedoci, da se pozovu eksperti, da se obave nezavisna ispitivanja, odbačeni su. Imao sam utisak da ih sudija Kostin nije čak ni pročitao. ...“

„Ali zašto je bilo toliko mnogo zahteva?“ upitala sam. „Sigurno ste provocirali sud zatrpavajući ga tolikim zahtevima. Da li je to bio razuman pristup?“

„Razlog je bio jednostavan: sud je dozvoljavao jedno kršenje zakona za drugim, a naša dužnost kao advokata bila je da protestujemo protiv toga. ... Ko su bili svi ti ljudi koje smo želeli da pozovemo na sud? I zašto se takva furiozna bitka razbuknula oko bar dvojice od njih? Dozvolite mi da vas podsetim kakve su bile okolnosti slučaja: dan pre nego što je zločin počinjen ... Budanov i drugi oficiri ... uhapsili su dvojicu Čečena ... od kojih je jedan navodno pokazao kuću u kojoj je, kako je Budanov tvrdio, živela porodica koja je podržavala teroriste ili čiji su članovi i sami teroristi. Imena doušnika navedena su u spisima. ... Mi, odbrana, pokušali smo da otkrijemo ko su bili ti ljudi koji su naveli Budanova na pogrešan trag kad su pokazali kuću Kungajevih. ... Želeli smo da ti ljudi dođu na sud i da objasne zašto su to učinili. ... Otkrili smo da je jedan od 'doušnika' gluvonem. Što znači da je bio fizički nesposoban da čuje Budanovljevo pitanje ko je žena snjperista. Takođe je bio fizički nesposoban i da odgovori. ...“

„A drugi doušnik?“

„Njega je bilo još lakše naći. Desilo se da su 26. marta, nakon sastanka sa Budanovim, tog drugog doušnika i našeg pukovnika, sasvim slučajno, naravno, fotografisali dopisnici časopisa Ministarstva odbrane *Crvena zvezda*. Desilo se da su baš tog dana dopisnici radili u selu Tangi-Ču, i jedanaest njihovih fotografija iz Tangi-Čua bile su deo dokaznog materijala. ... To je značilo da se ovo lice može identifikovati na osnovu fotografija, i stoga bi na sudu moglo da potvrdi da je fatalne večeri Budanov otišao u Tangi-Ču da hvata teroriste. Ali, tu smo ponovo naišli na nesporazume i nelogičnosti. Pažljivo smo proučili fotografije ... i otkrili smo da su snimljene 25, a ne 26. marta. ... Setićete se da su navodno 26. marta doušnici pričali Budanovu o 'ženi snajperisti' i on je, žudeći da osveti svoje ubijene drugove ... jedva mogao da se obuzda. ... Ako bi se, međutim, ispostavilo da su doušnici sve to ispričali Budanovu 25. marta, o kakvim to onda spontanim reakcijama, o kakvim to osećajima koji su potpuno obuzeli pukovnika i opravdali njegovo ponašanje mi pričamo? Postoje i svedoci koji kažu da je 25. marta, pa sve do podneva 26, kada su oficiri iz puka započeli pijanku koju je Budanov organizovao povodom rođendana svoje ćerke, pukovnik bio miran i nije pokazivao nameru da ode i razračuna se sa nekakvom ženom snajperistom.“

„Hajde da budemo objektivni. Neko je pomešao datume. Takve stvari se događaju. Rat je.“

„Ne. Nelogičnosti se pojavljuju na svakom koraku u Budanovljevom slučaju. ... Čak je i laiku jasno, a kamoli pravniku, da je zbog onoga na šta ove nelogičnosti jasno ukazuju sud apsolutno *morao* da pozove drugog doušnika. ... Je li Budanov otišao da traži ženu snajperistu ili je samo tražio lepu devojkicu? Ako je tako, onda je ideja da je Budanov heroj... – čitava ta ideologija nema veze sa životom. Onda ničemu ne vredi psihijatrijski izveštaj u kojem su svi zaključci zasnovani na njegovom 'heroizmu' i 'osvetoljubivim osećanjima prema snajperisti'. Utoliko pre što u dosijeu postoje razni raniji tračevi o 'pukovnikovim ženama'. 'Komandant je ponovo doveo ženu' jeste citat iz izjave jednog od vojnika u preliminarnoj istrazi. ...“

„Šta se zatim dogodilo?“

„Sud je izjavio ... da nije detektivska agencija i da nema obavezu da traga za tom osobom. Naravno, advokati su se dali na posao i sami su ga pronašli. Ispostavilo se da je to izvesni Ramzan Sembijev, osuđenik koji zbog kidnapovanja služi kaznu u radnom logoru sa strogim režimom u Dagestanu. Ono što je ovde važno, međutim, nije ličnost doušnika niti činjenica da su ljudi koji su pomagali Budanovu počinili tako gnusne zločine. Činjenica da smo pronašli Sembijeva u radnom logoru sa strogim režimom značila je da ne bi trebalo da bude teško dovesti ga pred sud radi unakrsnog ispitivanja. Standardna je praksa u ruskim krivičnim slučajevima da se imena onih koji služe kaznu nalaze u bazi podataka kojoj sudovi imaju pristup. Da bismo dodatno olakšali posao sudiji,

rekli smo mu gde tačno može da pronađe Sembijeva. To nije bilo daleko od Rostova na Donu. Čak i tada je odgovor suda bio: 'Ne. Ne treba nam taj čovek. On ne može ništa značajno da saopšti sudu.' I, kao da to nije dovoljno, tužilac Nazarov ... je održao govor u kojem je rekao kako svedok neće reći istinu budući da je kriminalac, i da zbog toga nema smisla 'dovlačiti ga ovamo'. Bio sam zapanjen. Tužilac nije video razliku između činjenice da je Sembijev bio kriminalac u jednom slučaju i činjenice da je svedok u ovom.“

„Šta se, u stvari, događalo?“

„Pristup suda bio je ideološki. Kremlj je vršio pritisak da Budanovu budu oprošteni gresi. Ništa nije bilo važno ili relevantno ako je moglo da naškodi Budanovu. Tužilaštvo je odlučilo da se ne ponaša ... u skladu sa svojom ustavom definisanom ulogom.“

„Tokom Nazarovljevog govora u sudu dogodile su se još neke neobjašnjive stvari. Na primer, rečeno je da je tužilac u Dagestanu posetio Sembijeva u radnom logoru nakon naše prijave i da ga je pitao poznaje li Budanova. Sembijev je to navodno porekao i rekao je da ga je prvi put video na televiziji.“

„Da li je taj razgovor dostavljen sudu kao zvanični dokument?“

„Ne, naravno da nije. ...“

„Može li se reći da je okružni vojni sud učinio sve da spreči sticanje prave slike o zločinima koji su počinjeni u Budanovljevom slučaju? To jest, da li je uradio sve suprotno od onoga što je morao po Ustavu i važećim zakonima?“

„Da, to je potpuno tačno. Da vam navedem još jedan slučaj kada sud nije želeo da se utvrdi istina. Jedan od priloga u ovom procesu ... bila je fotografija koju je Budanov navodno dugo imao, a koja je prikazivala Elzu Kungajevu i njenu majku kako drže puške. Budanov je tvrdio da mu je fotografiju dao Jahjajev, čelnik mesta Duba-Jurt, kako bi mu pomogao da pronađe ženu koja je pucala na oficire Budanovljevog puka tokom borbi u klisuri Argun. Selo Duba-Jurt nalazi se na ulazu u klisuru i bilo je poprište žestokih borbi u kojima je učestvovao Budanovljev puk u februaru 2000. Ova fotografija, na kojoj su psihijatrijski savetnici suda zasnovali svoje zaključke ... nije se mogla naći nigde u dokumentaciji. I još uvek ne može. To u prvom redu znači da su eksperti lagali. U drugom redu, to znači da ovaj osnovni dokaz ... nikad nije postojao. Sve je u ovom poduhvatu da se opere Budanov bilo zasnovano na toj fotografiji. ...“

„U redu. Ali, čak i ako fotografije nema u dokumentaciji, tu je Jahjajev kao važan svedok. On je možda mogao da bude unakrsno ispitan.“

istina i krivica svih strana. U Rusiji, međutim, imamo drugačiji sud. On je ideološki, štiti interese ratnih zločinaca i umišlja da to znači da štiti interese države, te je i u ovom slučaju sudija Kostin rekao: 'Ne. Ne treba nam Jahjajev. Neće nam ništa značajno reći.' ... Pronašli smo Jahjajeva. Bio je savršeno voljan da dođe pred sud, ali bilo mu je potrebno ovlašćenje da bi prošao kroz kontrolne punktove u Čečeniji i prešao granicu. Sud je odbio da izda to ovlašćenje.“

„Kako je sudija Kostin opravdao odbijanje da se sasluša general Gerasimov?“
 „... Sudija nije bio zainteresovan da čuje Gerasimovljevu izjavu, mada je ovaj mogao, na primer, da opiše pukovnikovo duševno stanje tog jutra neposredno nakon počinjenog zločina, budući da su o tome postojali veoma protivrečni dokazi. ... Da li je Budanov bio mamuran? ... U preliminarnoj istrazi svedoci su mnogo govorili o njegovom pijanstvu. ... Da li je bio, kao što se tvrdilo u prvom psihijatrijskom izveštaju [a bilo ih je ukupno šest], u izmenjenom duševnom stanju usled intoksikacije alkoholom? Da li je ubistvo bilo posledica privremene neuračunljivosti? Izmenjeno duševno stanje nije nešto što će proći za nekoliko časova, ... tako da je Budanov bez sumnje bio svestan i odgovoran za svoje postupke. Zašto su nas onda eksperti uveravali da nije bio svestan svojih postupaka i da se ne može smatrati odgovornim? Da nije to bilo zato što su i sami učestvovali u pranju Budanova?“

„Osim toga, unakrsno ispitivanje generala Gerasimova pomoglo bi da se ustanovi da li se Budanov opirao hapšenju. Znamo da je, kad je general došao u 160. puk ... da uhapsi Budanova, ovaj odgovorio tako što je sazvaio vojnike iz pukovske obaveštajne čete i primorao ih da pruže oružani otpor vojnicima generala Gerasimova. Malo je nedostajalo da dođe do pucnjave.“

„Da, upravo to se dogodilo. Budanov je onda izvukao revolver. Gerasimov se uplašio da će pucati na nekoga, ali Budanov se na trenutak zamislio i onda je pucao sebi u stopalo. Sve to se nalazilo u sudskoj dokumentaciji. ...“

„Ako se Budanov zaista opirao hapšenju, kakve veze to ima?“

„Ima, i te kakve! U prvom redu, to bi bio dodatni prekršaj. U drugom, to bi značajno doprinelo osvetljavanju Budanovljeve ličnosti. Sud ... je uvrstio pismo ... generala Vladimira Šamanova, sada guvernera Uljanovske oblasti, u sudsku dokumentaciju. [Šamanov je bio stari Budanovljev prijatelj, s obzirom na to da se 160. puk dugo borio u Čečeniji pod njegovom komandom.] Nema novih činjenica u Šamanovljevom pismu, zato što u vreme kad je zločin počinjen on i nije bio u Čečeniji. Ali zato u njemu ima mnogo ideologije. On prosto tvrdi da Budanov 'nije kriv': apsolutno je imao pravo da uhapsi Kungajevu kao snajperistu, i pravo da je ubije kada je pružila otpor. Šamanov je pisao sudu kao tipični učesnik Drugog čečenskog rata, kao Budanovljev nadređeni, i sud je radosno uvrstio njegovo pismo u dokumentaciju.“

„Možemo li reći da su svi postupci suda u vezi sa Budanovim ideološki zasnovani ako je sud odbio da prihvati informacije od neposrednih svedoka poput generala Gerasimova, Sembijeva i Jahjajeva, ali je odlučio da prihvati patriotski tekst generala Šamanova, koji ni u kom slučaju nije bio svedok? Šamanov je poznat kao pristalica ekstremne vojničke surovosti prema civilnom stanovništvu Čečenije, i kao neko ko čvrsto veruje da čečenski narod mora da snosi kolektivnu krivicu za dela pojedinačnih zločinaca.“

„Da, upravo tako. Ročište ... je bilo namenjeno tome da se spreči pravo izučavanje slučaja ... i da se sve svede na 'odmazdu protiv ruskog oficira'. Osim toga, kao što sam već rekao, sud je očigledno ignorisao standardne procedure. Na primer, čitanje deset debelih tomova dokumentacije završeno je za sat i po.“

„Kako je sudija to uspeo?“

„Samo ih je prelistao i objavio da je istraga završena. Narednog dana istraga je nastavljena bez ikakve sudske odluke u vezi s tim. ... To će nam, naravno, obezbediti osnov za žalbu. ...“

„Ne smeta vam što ste Rus koji brani interese čečenske porodice? Ovde su se stvari razvijale tako da su Čečene uvek branili Čečeni, a Ruse Rusi.“

„Pozvao me je Memorijalni centar, koji je organizovao odbranu za porodicu Kungajev. ... Kungajevi nisu imali nikakvu zaštitu, a sud je to zloupotrebio. Počeo je da požuruje slučaj. ... Kad sam se pojavio u Rostovu na Donu, ljudi su me pitali u kakvoj sam vezi sa čečenskom dijasporom. Odgovarao sam sa: 'Pogledajte me. Nikakve'. Drugo pitanje je glasilo: 'Koje ste nacionalnosti?' Ovo me nisu pitale samo Budanovljeve pristalice, već i sam Budanov u sudnici. Nепrestano je vikao na mene na ročištima – 'Šta si se toliko napalio, siso jedna?', na primer.“

„Siso jedna?“

„Naravno. On je vojnik. Misli da može da radi šta hoće. Sudija nije nikada kaznio Budanova zbog nepriličnog ponašanja u sudnici. Mogao je da radi šta hoće. Mislim da ga se sudija plašio.“

„A šta je sa njegovim timom branilaca, sa njegova tri advokata? Je li Budanov i na njih vikao?“

„Ne, naravno da nije. Kad mi je dosadilo da me ispituju o nacionalnosti, rekao sam: 'Ja sam Rus, kao što možete da vidite. Upravo zato sam i prihvatio ovaj slučaj. Branim standarde ruskog prava'.“

Idući Budanovljevim stopama, sud je umesto toga odlučio da brani običajno pravo. Budanov se u potpunosti ponašao u skladu sa čečenskim običajnim pravom: smatrao je da je ubistvo koje je počinio osvetnički čin. Sud i rusko društvo podržali su ga u tome. Ovaj slučaj pokazuje da vlasti u Rusiji, a i država kao celina, prihvataju da je rusko pravo privremeno ukinuto u Čečeniji.

Igre sa psihijatrijskim izveštajima

Jedna od glavnih crta Budanovljevog slučaja bile su igre sa psihološkim i psihijatrijskim izveštajima.

Za te tri godine koliko je trajao slučaj, pukovnik je imao četiri psihijatrijska izveštaja, a kada je doneta prvostepena presuda, bilo ih je još dva. Zaključci u gotovo svim ovim izveštajima bili su politički obojeni i podržavali su liniju Kremlja koja je važila u tom trenutku.

Prva dva izveštaja napisana su gotovo odmah nakon zločina, u maju i avgustu 2000, tokom preliminarne istrage. Prvo ispitivanje obavili su psihijatri iz vojne bolnice Severnokavkaske vojne oblasti i iz Centralne forenzičke laboratorije Severnog Kavkaza, koja je u nadležnosti Ministarstva odbrane Rusije. Drugi izveštaj su napisali doktori iz civilne Psihijatrijsko-neurološke bolnice Novočerkaske oblasti.

U ovim se izveštajima tvrdilo da je Budanov odgovoran za svoje postupke. To jest, da je odgovoran za svoje zločine. To je bilo tokom perioda u kojem je Putin mnogo govorio o uspostavljanju „diktature prava“ u Rusiji, što je značilo da će vojnici koji su počinili zločine u Čečeniji biti kažnjeni na potpuno isti način kao i čečenski borci, članovi IAF.

Povrh toga, bilo je to vreme udvaranja Čečenima nakon žestokih napada iz 1999. i 2000. i postavljanja Ahmada-Hadži Kadirova za novog šefa administracije ove republike. Kadirov je bio jedan od boraca i muftija Džohara Dudajeva, prvog predsednika Čečenije, ubijenog 1996. projektilom koji su navodili ruski oficiri. Kadirov, koji je ranije bio objavio džihad Rusiji, naknadno je postao prijatelj Kremlja nakon što je „u potpunosti preispitao situaciju“.

Ova dva izveštaja, međutim, beleže da je, kad je Elza Kungajeva zadavljena, Budanov verovatno bio mentalno neuravnotežen, i da je izgleda pokazivao simptome oštećenja mozga koji su rezultirali „poremećajem ličnosti i ponašanja“.

Ministarstvo odbrane izuzelo je ove zaključke zato što oni mogu da znače dve stvari. Jedno je bilo to što je, budući da je bio svestan, Budanov mogao u potpunosti

da bude gonjen. Drugo je bila činjenica da je Vojska Rusije zapošljavala ljude sa oštećenjima mozga, ljude koje se niko nije potrudio da pregleda, i da su svi oni učestvovali u borbama, i da su ljudi sa poremećajima ličnosti komandovali stotinama drugih ljudi i imali najsavremenije naoružanje na raspolaganju.

Kada je suđenje počelo, ubrzo je postalo jasno da zaključci psihijataru nisu odgovarali ni sudiji Kostinu. Izgleda da su postojala bar dva razloga za to.

Kao prvo, Kostin je i sam, kao vojni sudija, bio službenik Ministarstva odbrane. Rusija ima posebne vojne sudove i vojne sudije koji sude za zločine koje je počinilo vojno osoblje. Ove sudije su do neba zahvalne vojnom establišmentu i potpuno zavisne od vojnih lidera (od komandanata garnizona pa sve do ministra odbrane) zbog svojih stanova, plata i izgleda za unapređenje. Tako da stan i povišica sudije Kostina dolaze iz istog štaba kojem je optužen, pukovnik Budanov, bio podređen.

Kao drugo, političke okolnosti u Rusiji počele su značajno da se menjaju od trenutka kada je započeto suđenje Budanovu. Kremlj je postepeno prestao da se igra demokratije i da brine o „diktaturi prava“. Shodno tome su svi oni koji su se borili u Čečeniji proglašeni herojima, bez obzira na to šta su tamo radili. Predsednik je počeo da deli ordenje i odlikovanja desno, levo i u centar, uveravajući one koji su učestvovali u ratu da ih država „nikada neće izdati“. Ove teške reči značile su da će država biti blaga prema onima koji su počinili ratne zločine u Čečeniji, i to do te mere da će im zapravo oprostiti apsolutno sve, i da bi svaki tužilac koji pokuša da povede krivični postupak protiv ljudstva federalne vojske morao da učiti.

Sa televizijskih kanala pod kontrolom države pokuljale su priče o tome kako je časno Budanov vršio svoju dužnost, a general Šamanov je neprestano držao patriotske govore u slavu svog ratnog druga. Tvrdnja da je osamnaestogodišnja Čečenka koju je pukovnik ubio bila snajperistkinja više nije podlegala nikakvoj sumnji. Niko se više nije sećao činjenice kako ni istraga ni Budanovljevi advokati nisu uspjeli da nađu ni najsitniji dokaz koji bi ukazivao na to da je Elza Kungajeva imala bilo kakve veze sa IAF.

Politički nadahnuo ispiranje mozga ruskog stanovništva odvijalo se punom parom, pripremajući teren za oslobađanje Budanova.

Upravo u tom trenutku sud u Rostovu na Donu posumnjao je u kompetentnost stručnjaka koji su napisali prva dva psihijatrijska izveštaja, i naručio je novi. Ovoga puta se radilo o udruženoj vojnoj i civilnoj akciji, koja je, povrh svega, pokrenuta u Moskvi i u kojoj su bili udruženi naponi Centralne forenzičke medicinske laboratorije Ministarstva odbrane i Državnog istraživačkog centra za socijalnu i forenzičku psihijatriju Serbski, opštepoznatog kao Institut Serbski.

Loš glas Serbskog u Rusiji datira iz sovjetskih vremena, kada su disidenti – oni koji su se borili protiv komunizma, totalitarističkih laži i političkih nesloboda – bili proglašavani neuračunljivima. Doktori iz Instituta Serbski, svi do jednog, izvršavali su zadatke koje im je zadavao svemogućići KGB.

Budanov je poslat tamo. Kad se za to saznalo, više nije bilo sumnje zašto je poslat baš tamo. Radilo se sve što je moguće da bude oslobođen krivične odgovornosti, rekle su njegove pristalice – i njegovi protivnici.

Zvanični razlozi koje je naveo sud za naručivanje trećeg izveštaja bili su „nepreciznost, protivrečnost i nepotpuno činjenično stanje“, i to što su se pojavili „novi i tačniji podaci“ koji su bili važni za „utvrđivanje Budanovljevog stvarnog duševnog stanja“.

Nije bilo važno to što se niz epizoda opisanih novoj komisiji nikada nije odigrao. Pošto su te nedokazane činjenice išle u korist pukovniku, iznete su stručnjacima, koji su ih uzeli zdravo za gotovo.

Da se razumemo, bila je to čista krivotvorina.

Koja je pitanja sudija Kostin postavio psihijatrima iz treće komisije?

„Da li je Budanov patio, ili trenutno pati, od bilo kakve hronične mentalne bolesti?“

U vreme izvršenja dela za koja je optužen, da li je Budanov bio u stanju privremene patološke poremećenosti? Da li je mogao u potpunosti da shvati pravu prirodu i opasnost po društvo svojih dela i da ih kontroliše?

Koje su to psihološke crte Budanovljeve ličnosti mogle da doprinesu njegovom ponašanju ili da na njega bitno utiču u situacijama zbog kojih se vodi istraga?

Da li je Budanov u trenutku izvršenja dela za koja je optužen bio u nekom povišenom emocionalnom stanju (stresa, frustracije, privremene mentalne poremećenosti)?

Da li su postupci Kungajeve mogli da izazovu trenutnu poremećenost Budanovljevih mentalnih funkcija?

Da li su postupci Kungajeve provocirali Budanova da se tako ponaša?

Kakav je uticaj imalo konzumiranje votke na Budanovljevo stanje u trenutku izvršenja dela za koja je optužen?

Kako se Budanovljevo stanje može posmatrati ... u svetlu (1) činjenice da je

Kungajevu smatrao čerkom snajperiste, i činjenice da je odbijala da govori o kretanju svoje majke, vređala ga, pokušala da pobegne, pružala otpor?, (2) činjenice da je pokušala da se domogne napunjenog oružja?, (3) činjenice da ... joj je pokazao fotografiju koja je raskrinkava?

Da li je Budanovu potreban medicinski tretman?

Da li je Budanov bio mentalno sposoban za vojnu službu u trenutku izvršenja dela za koja je optužen, i da li je sposoban za vojnu službu u ovom trenutku?

Jesu li zaključci stručnjaka izneseni u preliminarnoj istrazi klinički opravdani?''

Ono što sledi je odgovor stručnjaka iz Serbskog. Sve u njihovom izveštaju nedvosmisleno je usmereno ka pravljenju potrebne slike heroja.

„Po Budanovljevim rečima, njegova majka je imala težak porođaj. ... Po rečima njegove majke i sestre, bio je ranjiv i burno je reagovao na omalovažavanje. Odgovorio bi grubo ili bi se potukao. Bio je naročito osetljiv na nepravedne opaske i u takvim slučajevima uvek bi pokušao da odbrani slabije, sitnije od sebe i siromašne. ...

Službeni dosije ga prikazuje u izuzetno povoljnom svetlu. Bio je disciplinovan, efikasan i uporan. U januaru 1995, tokom prve vojne kampanje u Čečeniji, Budanov je u borbi pretrpeo potres mozga i nakratko je izgubio svest. Nije zatražio medicinsku pomoć. Po rečima majke i sestre, Budanovljeva ličnost i ponašanje su se promenili nakon što se vratio iz Prvog čečenskog rata. Postao je nervozniji i razdražljiviji. ... U svojim jedinicama Budanov je razvijao duh netolerancije prema nedostacima i pasivnosti. Imao je visoko razvijen osećaj odgovornosti. ...

Nijedan od njegovih drugova nije primetio Budanovljev mentalni poremećaj. Nikad nije bio na psihijatrijskom ili neuropatološkom posmatranju.

Budanov kaže da je njegov puk gotovo bez prestanka učestvovao u borbenim operacijama ... nakon što je stigao u Čečeniju. U oktobru i ponovo u novembru 1999, Budanov je pretrpeo potres mozga praćen gubitkom svesti. Nakon toga počeo je redovno da pati od glavobolja i vrtoglavice praćene gubitkom vida. Postao je nesposoban da toleriše iznenadne glasne zvukove, lako bi planuo, bio je razdražljiv i nije mogao da se obuzda. Često je menjao raspoloženja i bio je podložan izlivima besa. Počinio je dela zbog kojih je kasnije žalio.

Budanov kaže da se najozbiljnija bitka odigrala u klisuri Argun od 24. decembra 1999. do 14. februara 2000. Od 12. do 21. januara puk je izgubio devet oficira i tri redova. Budanov kaže da su mnogi od njih ubijeni hicem iz snajpera u glavu. Budanovljev drug, kapetan Razmahnjin, poginuo je od snajpera 17. januara.

Dve nedelje nakon bitke uspešni su da izvuku sa bojnog polja unakaženo telo majora Sorokotjagija, na kojem su bili vidljivi tragovi mučenja.

Budanov je otišao na odsustvo u Burjatiju 8. februara 2000. Njegova žena kaže da je tokom tog odsustva bio razdražljiv i nervozan. Rekao joj je da se njegov puk sukobio sa borcima arapskog komandanta Hataba u klisuri Argun, i da je 15 ratnih zapovednika Hatabove grupe ubijeno u borbi. Hatabovi borci su zbog ovoga pripadnike Budanovljevog puka nazvali 'divljim zverima', a Budanova su proglasili ličnim neprijateljem. Ponudili su ogromnu sumu novca onome ko ga ubije.

Budanov je bio krajnje uzrujan zbog činjenice da većina njegovih oficira nije poginula u otvorenoj borbi, već od snajpera. Rekao je da će se vratiti kući tek kada „zbrišu i poslednjeg borca sa lica zemlje“.

Budanov se vratio u Čečeniju 15. februara, iako mu se odsustvo nije završilo. Majka i sestra kažu da je svratio kod njih i da se promenio do neprepoznavanja. Nije gasio cigaretu, jedva da je progovorio i 'pobesneo je zbog nekakve sitnice'. Nije mogao da sedi mirno. Jecao je pokazujući fotografije onih koji su poginuli i njihovih grobova. Nikada ranije ga nisu videle u takvom stanju.

[Po rečima kapetana Kupcova, načelnika medicinskog centra 160. puka, koji je viđao Budanova svakog dana, dešavalo se da mu se raspoloženje promeni nekoliko puta tokom deset ili petnaest minuta, od normalnog, prijatnog stava do odbrambenog besa. Tokom borbi ove crte su se preterano pojačavale. U trenutku besa Budanov je bio u stanju da zavrtla zidni sat na pod ili na prisutne, ili da razbije telefon, sve što bi mu došlo pod ruku. Po Kupcovljevim rečima, Budanovljevo mentalno stanje poprimilo je 'perverzne oblike' do oktobra 1999 – to jest pre pogibije njegovih kolega u borbama u klisuri Argun.]

Budanov je lično predvodio napade sa puškom u rukama, i učestvovao je u borbi čovek-na-čoveka. Nakon bitaka u klisuri Argun, lično je pokušao da izvuče tela onih koji su poginuli. Nakon pogibije oficira i vojnika iz puka na brdu 950.8, Budanov je krivio sebe i neprestano je bio u depresiji. Udarao je podređene ili ih je gađao pepeljarama. Sredinom marta 2000, nakon što je naredio da mu se očisti šator, bacio je ručnu bombu u peć. ...

Od sredine februara 2000. puk je bio raspoređen u blizini Tangija. Budanovu je naređeno da sprovodi obaveštajne i istražne mere, da postavlja zasede, da obavlja dodatne provere pasoša žitelja sela i da hapsi sumnjive.

Budanov i njegovi podređeni izjavili su da je u to vreme situacija bila zbrkana, i da je bilo nemoguće razlikovati prijatelja od neprijatelja, niti razaznati gde je linija fronta. Od 22. do 24. marta puk je sprovodio mere prepoznavanja i

istraživanja. Odlučili su da provere neke kuće u Tangiju i otkrili su dva ‘roba’, dovedena na silu iz centralne Rusije nekih deset ili petnaest godina ranije.

Kada je obavješten o tome 26. marta 2000, Budanov je odlučio da lično proveri situaciju u Tangiju. Pošto je uhapsio dvojicu Čečena, Budanov je naredio da ih vežu i ubace u oklopni transporter. U puku je jedan od njih pokazao dokumenta na ime Šamil Sambijev i tražio da razgovara sa Budanovim lično. Nakon 15 ili 20 minuta Budanov je naredio da se vrate u Tangi, uz objašnjenje da je Šamil pristao da pokaže kuće u kojima žive osobe povezane sa čečenskim borcima ili osobe koje im pomažu. Pri prolasku kroz selo Čečen je pokazao kuće koje su ih zanimale, uključujući i belu kuću ... u kojoj živi ‘žena snajperista’. Osim toga, Budanov je imao fotografiju na kojoj su bila tri muškarca i tri ili četiri žene sa oružjem u rukama.

Budanov kaže da je odlučio da uhapsi snajperistkinju bez odlaganja. Dana 26. marta ... za vreme ručka u oficirskoj kantini, Budanov je pio alkoholna pića. U 24h odlučio je da se lično odveze ... do mesta na kojem je živela porodica Kungajev. Budanov ... je naredio da uhapsu Kungajevu. ...

Počeo je da je tuče, udarao ju je i šutirao u lice i druge delove tela, načinivši modrice na unutrašnjoj strani njene leve butine i izazvavši krvarenje u njenim ... ustima. Kungajeva je pokušala da mu uzvrat. ... Budanov je, budući siguran u to da je Kungajeva članica IAF i da je umešana u pogibije njegovih podređenih, odlučio da je ubije. On je ... onda pozvao posadu svog oklopnog transportera i naredio im je da odnesu telo Kungajeve i zakopaju ga van teritorije jedinice. Što su on i učinili. ...

Budanov tvrdi da najpre nije nameravao da ubije Kungajevu, a pogotovo ne da je seksualno zlostavlja. Kungajeva je, međutim, ‘eksplodirala’ i počela da psuje [sećamo se da nije govorila ruski] oružane snage Rusije, samu Rusiju i njega lično. ... Situacija je postajala sve napetija. Kungajeva mu je rekla da će se ‘Čečeni obračunati sa njim i njegovom porodicom’. ... Budanov ju je ... na silu odvuкао od vrata. U ovoj borbi je odeća Kungajeve delimično poderana.

Po Budanovljevim rečima, Kungajeva se pokazala kao veoma snažna. Pocepala mu je majicu, pokidala lančić sa krstom njegove ćerke sa vrata, a on je zauzvrat poderao gornji deo njene odeće. Kungajeva je uzviknula da ‘ih nije dovoljno pobila’. Kada je bila na drugom krevetu, onom daljem od vrata, pokušala je da se domogne njegovog pištolja koji je ležao na stočicu pored kreveta. Budanov ju je zgrabio za ruku, a drugom ju je pritisnuo na krevet, držeći ruku u predelu njenog grla. Kungajeva je nastavila da mu preti. Kroz glavu su mu proletela lica ‘svih vojnika i oficira koji su poginuli u klisuri Argun’.

Šta se desilo nakon toga, Budanov se ne seća. Kad je počeo da dolazi sebi, video je da Kungajeva leži na krevetu i ne miče se. Pozvao je posadu oklopnog

transportera. Budanov kaže da je u tom trenutku na Kungajevoj bila suknja, dok su njena jakna, bluza i grudnjak ležali na gomili, a on je bio u pantalonama. Li-En-Šu je predložio da je zakopaju u šumi. Budanov je onda rekao članovima posade da umotaju njeno telo u čebe i da ga odnesu. ...

Kada je posada otišla, Budanov je legao i zaspao.

[Moramo da primetimo da su vojnici iz puka, koji su stražarili ispred prostorija svog komandanta te noći, u nekoliko navrata tokom istrage rekli da je pukovnik bio samo u donjem vešu kada su ušli na njegov poziv. Devojka je ležala na udaljenom krevetu potpuno naga, a Budanov je upitao vojnike: „Plaši li se neko mrtvaca“, upalio cigaretu i naredio im da umotaju telo u čebe i da ga zakopaju. Zapretio im je da će ih pobiti budu li nekome pričali o ovome.]
Oko 13.30h, tog 27. marta, Budanov se, po sopstvenim rečima, sreo sa general-majorom Gerasimovim, vršiocem dužnosti komandanta Zapadne grupe armija.

[Stvarni komandant bio je Vladimir Šamanov.]

General Gerasimov je Budanova optužio da je spalio pola sela i silovao petnaestogodišnju devojčicu. Generalove opaske bile su uvredljive i pune nepristojnih reči. Budanov je izvukao pištolj, okrenuo cev nadole i upucao se u stopalo. U tom trenutku su Gerasimovljevi telohranitelji uperili oružje u njega, iako je Budanov predao pištolj Gersimovu nakon što je pucao.

U isto vreme dovezla se obaveštajna četa Budanovljevog puka. Obaveštajna četa, koja se sastojala od 20 vojnika i dva oficira, zauzela je položaj nasuprot oficira generala Gerasimova. Sukob je bio na pomolu, ali je Budanov rekao svojim ljudima da spuste oružje. Po Budanovljevim rečima, on je sa generalima Gerasimovim i Verbickim zatim otišao u štapsku sobu. Nakon toga je Budanov napisao priznanje.

Kada je saslušan, ... Budanov je objasnio protivrečnosti u svojim izjavama time što je [pre toga] bio u zaista lošem stanju.

Na osnovu gore iznetog, komisija je došla do zaključka da Budanov nije bio odgovoran za svoje postupke, usled smanjenje uračunljivosti. ... Postupci žrtve, Kungajeve, bili su jedan od uzroka Budanovljevg privremenog mentalnog sloma. ... Ne postoje neoborivi dokazi da je Budanov bio u alkoholisanom stanju. ...

Budanova ... bi kao spoljnog pacijenta trebalo da posmatra i leči psihijatar. Kategorija C: delimično sposoban za vojnu službu.”

Zaključci komisije obezbedili su sudiji svu municiju koja mu je po ruskom zakonu bila potrebna da bi izvršio nalog svojih političkih gospodara i oslobodio pukovnika.

Prvo, mogao je sa Budanova da skine breme krivične odgovornosti.

Drugo, mogao je da ga pošalje na obavezno psihijatrijsko lečenje, ali kao ambulatnog pacijenta. Koliko će to potrajati ne odlučuje sud već lekar koji ga leči. Pukovnik bi mogao da bude oslobođen svih tih neprijatnosti već nedelju dana nakon presude.

Treće, sudija je mogao da sačuva Budanovljevo pravo da nastavi da služi u vojsci, pošto je njegovo stanje umanjene računljivosti bilo „privremeno“ i uslovljeno situacijom. Vojni establišment je insistirao da se presuda izrekne na taj način, inače bi, kao što smo rekli, izgledalo kao da njihovim jedinicama u Čečeniji komanduju pojedinci koji su očigledno poremećeni i koji se izvuku i kad počine ubistvo.

Tako je to u Rusiji. Izveštaj koji stručnjaci pišu za sud, baš kao u sovjetska vremena, ne zavisi od činjenica, već od onoga ko njima manipuliše.

Hajde da ovde napravimo pauzu kako bismo bacili pogled na likove koji su obezbedili psihološku i psihijatrijsku osnovu za skidanje krivice sa Budanova:

Profesorka T. Pečernikova (predsednica komisije), doktor medicinskih nauka, direktorka savetovališta Instituta Serbski, doktorica sa međunarodnim ugledom, psihijatar najvišeg ranga, 50 godina iskustva;

Profesor K. Kondratijev, doktor medicinskih nauka, dobitnik Nagrade za zasluge Ruske Federacije, direktor Prvog kliničkog odeljenja, 42 godine iskustva;

F. Safuanov, magistar psihologije, 20 godina iskustva;

Pukovnik A. Gorbatko, vojno-medicinska služba, glavni konsultant za forenzičku psihijatriju u Ministarstvu odbrane;

Potpukovnik G. Fastovcev, vojno-medicinska služba;

G. Burnjaševa, psihijatar.

Zašto se sud obratio profesorki Pečernikovoj da skrpi politički osetljiv ekspertski izveštaj koji će odgovarati vlastima?

Verujem da je takav izbor bio daleko od nasumičnog, jer se u Rusiji tako nešto prosto ne događa. Tako se radilo i u sovjetska vremena. Aveti komunizma, njegove najstrašnije aveti ponovo su sa nama. Ono što sledi pokazaće da se u vreme predsednika Putina užasna praksa političke-psihijatrije-po-naređenju vratila u našu svakodnevicu, i to iz neočekivanog pravca.

Dana 25. avgusta 1968. bile su čuvene demonstracije na Crvenom trgu u Moskvi. Sedmoro ljudi je došlo na trg i razvilo parole na kojima je pisalo „Za našu i vašu Slobodu!“ i „Sram vas bilo, okupatori!“ Među tih sedmoro bila je i Natalija Gorbanevska, pesnikinja, novinarka i disidentkinja koja je tom prilikom gurala kolica sa bebom. Na ovaj način su, u zemlji u kojoj niko nije protestovao veoma dugo, istupili ljudi koji su želeli da iskažu protest protiv invazije sovjetskih trupa na Čehoslovačku.

Demonstracije „Sedmorke“ potrajale su samo nekoliko minuta, a onda su ih pohapsili agenti KGB-a u civilu, koji su bez prestanka patrolirali Crvenim trgom. Sud je kasnije osudio dve osobe i poslao ih u radne logore, jednu je poslao u psihijatrijsku bolnicu, a tri u izgnanstvo. Gorbanevska je najpre puštena zato što je došla bebu.

Ponovo je uhapšena 24. decembra 1969, jer nije prestala da se bori za ljudska prava.

Tada je Tamara Pečernikova prvi put udarila svoj pečat na život naše zemlje. Po nalogu KGB-a, Pečernikova je ispitivala Gorbanevsku u istom tom Institutu Serbski u kojem je tri decenije kasnije pregledan i Budanov.

Pečernikova je proizvela medicinsku presudu koju je KGB i zahtevao: „šizofrenija“. Ja bih rekla da je svako ko je razvijao parole na Crvenom trgu protestujući protiv ruskih tenkova na ulicama Praga zaista morao biti lud.

Još jedna KGB-ova dijagnoza koju je Pečernikova 1969. overila bez razmišljanja bila je da je Gorbanevska opasna po društvo i da se mora na neograničeno vreme poslati na obavezno lečenje u specijalizovanu psihijatrijsku bolnicu.

Natalija Gorbanevska, osnivač i prvi izdavač tajne *Hronike tekućih događaja*, samizdat-biltena sovjetskih aktivista za ljudska prava, provela je surove zatvoreničke godine u Specijalizovanoj bolnici za mentalne bolesti u Kazanu. Bila je tamo zatvorena od 1969. do 1972, a 1975. je emigrirala sa izraelskom vizom. Danas živi u Francuskoj.

„Sećate li se imena Pečernikova?“, nedavno sam upitala Nataliju Gorbanevsku.

„Naravno da se sećam.“

„Kako je sprovedeno vaše ispitivanje?“

„Bilo je, najblaže rečeno, pristrasno. Unapred su bili odlučili da me proglašavaju šizofreničarkom. KGB im je naložio da me pošalju u specijalizovanu psihijatrijsku bolnicu, i svi oni su, uključujući i Pečernikovu, učinili ono što

im je naređeno. Znali su da sud neće tražiti proveru dijagnoze, tako da se nisu gnjavili iznošenjem ekspertskih otkrića. Na primer, napisali su 'povremeno nelogično razmišljanje'. Kako se to manifestuje? Ni reči o tome. 'Gorbanevska pokazuje abnormalnosti u mišljenju, emocionalne i kritičke sposobnosti tipične za šizofreniju.' Kakve abnormalnosti? Ni reči. A ta je rečenica apsolutno ključna, zato što je u zaključku koji je usledio neposredno nakon nje rečeno da je prisilno lečenje neophodno. Za mesec dana koliko su me pregledali, nisu mi postavili nijedno jedino pitanje o mojoj poeziji, iako sam pesnikinja. Kao da to nije postojalo. Mislila sam da mogu da mi prikaže megalomaniju zato što umišljam da sam pesnikinja, ali nije se desilo ništa slično. Sada je očigledno zašto nije. Simptomi 'emocionalne zakržljivosti i hladnoće' kao posledica šizofrenije onemogućili bi pisanje poezije. 'Pacijent svojom voljom stupa u razgovor. Ponaša se smireno. Smeši se.' Što je apsolutno tačno, ali kako me je skupo koštala ta smirenost! Znala sam da moram da ostanem smirena i da im ne dam osnova da izmišljaju simptome, ali je na kraju ta moja smirenost iskorišćena kao simptom i pojavila se u izveštaju kao '... ne pokazuje zabrinutost za svoju budućnost niti za sudbinu svoje dece'. Naravno da sam bila zabrinuta za svoju decu, ali nisam nameravala da to podelim sa psihijatrima KGB-a. Izveštaj se nastavlja: 'Ne odriče se svojih dela. Nepokolebljivo veruje u ispravnost svojih postupaka. Kaže da je to uradila kako se u budućnosti ne bi osećala krivom pred svojom decom.' Do dana današnjeg se nisam odrekla svojih dela, i dalje verujem u ispravnost svojih postupaka, a moja deca su ponosna na ono što sam učinila. Evo još malo: 'Ne postoji kritička svest o situaciji.' Psihijatri su, računajući tu i Pečernikovu, smatrali da bi me trebalo proglasiti poremećenom zbog toga što mislim svojom glavom umesto da se oslanjam na nekog drugog. Moram da ukažem na to da sam se, tokom mesec dana koliko je trajao pregled, sretala samo sa Pečernikovom i Martinjenkom, doktorom. Sva 'zapažanja' koja su obezbedila osnovu za konačne zaključke eksperata bila su isključivo njihova. Verujem da su bili savršeno svesni pogrešnih tumačenja i izvrtnja činjenica, ali to ih nije sprečilo da obave zločinački zadatak koji im je poveren. Pečernikova ima dugu istoriju izvršavanja zločinačkih naređenja. Verujem da je rad u Institutu Serbski nepopravljivo potkopao i narušio ljudskost i profesionalni integritet ovih psihijatara. ..."

„Kako se sve to završilo po vas? Koliko ste vremena proveli u specijalizovanoj bolnici za mentalne bolesti?“

„Dve godine i dva meseca. Nazvala bih to psihijatrijskim zatvorom. Provela sam devet i po meseci u najgoroj bolnici, onoj kazanskoj. Odveli su me u Kazan pravo iz zatvora Butirka u Moskvi, u januaru 1971. Onda su me 1972, i to ponovo preko Butirke, poslali nazad na Institut Serbski na dalje posmatranje. Tamo sam provela još tri meseca. Ipak, nije najznačajnija bila dužina prisilnog lečenja neurolepticima. Terapija haloperidolom bila je već duže vreme poznata kao vid mučenja. Haloperidol je korišćen u kliničkoj praksi za lečenje delirijuma i halucinacija. Ja nisam imala ni jedno ni drugo, osim ako moja

gledišta ne smatrate deliričnim. Inače, haloperidol se daje mesec dana, a onda se napravi pauza za oporavak, zato što je jedna od nuspojava tog leka pojava Parkinsonove bolesti. E, pa meni su davali haloperidol devet i po meseci bez ikakve pauze. Kada su me iz Kazana vratili u Institut Serbski i ponovo počeli da mi daju haloperidol, Pečernikova je rekla: 'I sami znate da ćete morati da nastavite da uzimate haloperidol.' Kakav licemer!“

„Šta se zatim dogodilo?“

„Emigrirala sam u Pariz. Bilo je mnogo smeha tokom mojih kasnijih susreta sa francuskim psihijatrima nakon što su pročitali izveštaj o mom lečenju koji je sastavio Institut Serbski. Jedan od njih mi je rekao: 'Zaista moramo da odemo tamo i da učimo od ovih sovjetskih psihijatara: iz njihovih se dijagnoza može zaključiti da pred sobom imamo čudesan slučaj nekoga ko je izlečen od šizofrenije.“

Slučaj Gorbanevske bio je među prvim slučajevima takozvane „psihijatrijske represije“ protiv disidenata u SSSR-u. Buduća spasiteljka pukovnika Budanova doživela je svoj vrhunac sedamdesetih godina, što je u Rusiji bio užasan period u kojem je komunistički režim vodio rat za smanjenje broja disidenata. Tada smo već dobili savršeno respektabilan Ustav, a KGB je odmeravao svoje postupke u ratu protiv disidenata kako ne bi izazvali proteste. Drugim rečima, svakoga koga su mogli proglašavali su mentalno bolesnim zahtevajući obavezno lečenje u specijalizovanim bolnicama.

Ljudmila Aleksejeva, poznata disidentkinja i borac za ljudska prava u sovjetskim vremenima, bila je primorana da emigrira u SAD zbog političkog progona. Danas je predsednica Međunarodnog helsinškog odbora. U svojoj *Istoriji disidentstva u SSSR-u* piše da je samo 1971. godine, „kod ne manje od dvadeset četiri od ukupno osamdeset pet osoba proglašanih krivim za politička dela postavljena dijagnoza neke mentalne bolesti, što je gotovo trećina“. Oni koji nisu mogli da budu proglašeni poremećenima, proglašeni su krivima za klevetanje sovjetskog režima, a i tu je Pečernikova više puta bila pri ruci.

Na primer, u leto 1978. Aleksandru Ginzburgu bilo je suđeno za klevetanje sistema. Tamara Pečernikova je bila prisutna na suđenju kao svedok optužbe.

Ginzburg je bio jedan od najpoznatijih sovjetskih disidenata, novinar, član moskovskog Helsinškog odbora, izdavač samizdat-časopisa za poeziju *Sintaksa*, i od 1975. do 1977. prvi upravnik Društvenog fonda za pomoć političkim zatvorenicima i njihovim porodicama, koji je Solženjicin osnovao novcem od svoje knjige *Arhipelag Gulag*. Između 1961. i 1969. Ginzburg je zbog svojih aktivnosti u tri navrata osuđivan na boravak u radnom logoru, a 1978. godine bio je osuđen na osmogodišnju kaznu. Pod pritiskom sa Zapada prognan je 1979. iz SSSR-a u zamenu za sovjetske špijune uhapšene u SAD. Nakon toga

dugo je živeo u Francuskoj i umro je u Parizu 2002. od bolesti koju je zaradio u sovjetskim radnim logorima.

Evo šta mi je Arina Ginzburg, Aleksandrova žena i saborac u disidentskoj borbi, ispričala o atmosferi na njegovom suđenju, koje je održano u Kalugi, gradiću u centralnoj Rusiji:

„Tokom suđenja su ga kljukali neurolepticima, tako da bi prosto izgubio svest u sudnici. Neprestano su mu davali injekcije. Nije izgledao dobro. Jedva da je mogao da govori i nosao je okolo jastučnicu punu knjiga zato što je odbio advokata i branio se sam. Imao je dugu sedu bradu. Počeo bi da govori nesuvislo; gubio je koordinaciju. Zamolio bi za dozvolu da sedne, a kad mu to ne bi dozvolili, onesvestio bi se. Doduše, prestali su odmah nakon presude. Tada su prestali da mu daju injekcije.”

A evo i navoda iz sudskog zapisnika sa tog suđenja: „U vezi sa prilogom br. 8 [članak iz *Hronike tekućih događaja* od 12. oktobra 1976], Pečernikova, direktorka savetovališta Instituta Serbski, i Kuzmičeva, psihijatar u Psihijatrijskoj bolnici br. 14 u Moskvi, unakrsno su ispitane. Izjavile su da u SSSR-u ne postoji zloupotreba psihijatrije.“

Ginzburg je, naravno, na sudu insistirao na suprotnom. I u samizdatu je pisao o dramatičnom porastu psihijatrijske represije u zemlji, kao i o, između ostalih, postupcima Pečernikove.

Evo odlomaka iz „Priloga br. 8“, koji je Pečernikova osporila:

„Nedavno je grupa za nadzor nad primenom Helsinškog sporazuma predložila Vrhovnom Sovjetu SSSR-a i Kongresu SAD da oforme zajedničku komisiju radi identifikovanja slučajeva zloupotrebe psihijatrije. U prapratnom dokumentu grupa izveštava o nedavnim slučajevima psihijatrijske represije za koje je saznala.

Pjotr Starčik, kantautor, odveden je 15. septembra uz pomoć policije u psihijatrijsku bolnicu Stolbova [zloglasnu sovjetsku psihijatrijsku bolnicu Beli stubovi, po funkciji sličnu Institutu Serbski]. Starčiku se već daju velike doze haloperidola. Beleška prilikom prijema Pjotra Stračika: ‘O. D. [Opasan po društvu], obavezno lečenje u bolnici u Kazanu po članu 70 [antisovjetska agitacija i propaganda]. Otpušten 1975. U skorije vreme pisao pesme sa antisovjetskim sadržajem i izvodio ih u svom stanu pred 40 do 50 osoba. Lucidan tokom pregleda. Ne poriče komponovanje pesama. Kaže: ‘Imam sopstveni pogled na svet.’“

Eduard Fedotov, sveštenik u Pskovu. Došao je Moskvu kada je čuo za progone pravoslavnih hrišćana. Fedotov je uhapšen i poslat u Psihijatrijsku bolnicu br. 14. I dalje je tamo. Nadežda Gajdar je 7. maja 1976. podnela žalbu tužilaštvu

SSSR-a [na koje je upućena od strane prijemnog odeljenja Centralnog komiteta Komunističke partije Sovjetskog Saveza]. Policija ju je uhapsila i odvela u Psihijatrijsku bolnicu br. 13, gde su joj odmah ubrizgali largaktil. Direktorka odeljenja 2 L, I. Fjodorova, je izjavila: ‘Držaćemo je ovde neko vreme kako bi prestala da se žali, a onda ćemo je preko specijalizovanog prijemnog centra poslati u Kijev. Oni će je tamo kratko zadržati. Sledeći put će dobro razmisliti pre nego što podnese žalbu.’“

U svetlu takvih informacija, dr Pečernikova je izjavila pred sudom da u SSSR-u ne postoji zloupotreba psihijatrije. Aleksandar Ginzburg proglašen je krivim za klevetu i agitaciju protiv sovjetskog sistema.

Za Ginzburga je ishod bio osam godina u zatvorima i radnim logorima, tuberkuloza i gubitak jednog plućnog krila i četvrtine drugog. Poslednjih godina života bio je 16 sati dnevno vezan za bocu sa kiseonikom. Zdravlje mu je bilo potpuno uništeno.

Da bismo razumeli šta se danas dešava u Rusiji, moramo da budemo svesni ne samo činjenice da je politička psihijatrija sa naručenim dijagnozama ponovo oživljena, već da shvatimo i kako to funkcioniše.

U dosijeima gotovo svih slučajeva Pečernikove, od Gorbanevske i Ginzburga do Budanova, nalazimo motiv potrage za pravdom u društvu. Danas se ove reči koriste u potpuno drugačijem kontekstu. U sovjetska vremena Pečernikova je dokaze o potrazi za pravdom u društvu smatrala simptomom mentalne bolesti opasne po društvo. Danas smatra da se brutalno ubistvo može opravdati potragom ubice za pravdom u društvu. Pukovnik je bio ophrvan osećajem krivice zbog pogibije svojih drugova od snajpera. Stoga je po Pečernikovoj razumljivo što je ubio ženu.

Da li je puka slučajnost što se baš Pečernikova pojavila kako u slučaju Ginzburga tako i u slučaju Gorbanevske?

Sledeće pitanje je da li je puka slučajnost to što se Pečernikova pojavila i u Budanovljevom slučaju.

KGB/FSB poslednjih 30 godina zna da se na Pečernikovu mogu osloniti. Bila je u senci u vreme Gorbačovljevog „poznog demokratskog“ perioda i pod Jeljcinom, a onda je oficir KGB-a sa dvadesetogodišnjim stažom postao predsednik. Nakon Putinovog uspona na vlast, svaki zamislivi budžak i pukotina popunjeni su ljudima iz KGB-a.

Informacija iz nezavisnih izvora (nikog ne iznenađuje što informacija iz zvaničnih izvora ni nema) kaže da je više od 6.000 službenika KGB-a/FSB-a došlo na vlast zajedno sa Putinom te da sada zauzimaju najvažnije kabinete u

zemlji. Imaju ključne položaje u ključnim ministarstvima: u predsedničkom kabinetu (dva zamenika, šefovi kabineta i odeljenja za informisanje); u Savetu za nacionalnu bezbednost (zamenik sekretara); u administrativnom aparatu Vlade, u ministarstvima odbrane, spoljnih poslova, pravde, nuklearne industrije, finansija, unutrašnjih poslova, u Ministarstvu za štampu, televiziju, radio i masmedije; u Odboru za carine i porez na promet; u Ruskoj agenciji za nacionalne rezerve; u Odboru za finansijski oporavak – i tako redom.

Loša anamneza, poput raka, teži da se obnovi, a postoji samo jedan radikalan lek: blagovremena terapija kako bi se uništile smrtonosne ćelije. Mi to nismo uradili. Izvukli smo se iz SSSR-a u „novu Rusiju“ i dalje zaraženu našim sovjetskim stenicama. Da se vratimo našem centralnom pitanju: da li je vaskrsenje profesorke Pečernikove u Budanovljevom slučaju puka slučajnost? A da li je povratak tajne policije na vlast u našoj zemlji slučajnost?

Nije. Ljudi su 2000. godine govorili: „Pa šta ako je Putin počeo u KGB-u, u sovjetsko doba? Srediće se kad stupi na dužnost.“

A već tada je bilo kasno. Sada smo okruženi ljudima kojima Putin i njegovi prijatelji veruju. Nažalost, oni veruju samo sebi sličnima. Rezultat toga je da su u strukturama vlasti u novoj Rusiji građani koji pripadaju jednoj posebnoj tradiciji, kod kojih prevladava represivni mentalitet i njemu odgovarajući načini rešavanja problema u državi.

Pečernikova je kako otelotvorenje te tradicije tako i mehanizma za njeno ovekovečenje. Za dve decenije koje je provela „braneći sovjetski društveni i državni sistem“ uspostavila je mehanizam kontrole medicinske nauke, oblikujući psihijatriju tako da se uklapi u potrebe bezbednosnog aparata države. Danas, više od deset godina nakon urušavanja vidljive strukture sovjetskog sistema, ona i njene specijalne veštine postale su potrebnije nego ikad.

Ovo nisu apstrakcije nekakve političke teorije. Doprinos Pečernikove Budanovljevom slučaju imao je životne posledice po stvarne ljude, baš kao i sedamdesetih i osamdesetih godina.

Hoće li Budanov biti oslobođen ili ne, bilo je od suštinskog značaja za ceo naš sistem a ne samo za vojsku koja je u Čečeniji postala instrument političke represije. Vojska je očekivala presedan od suda u Rostovu na Donu. Da li i dalje može da nastavi da se ponaša kao Budanov?

Pečernikova, koja je rekla: „Samo napred“, obezbedila je i sudiji Kostinu municiju da po zakonu kaže isto to: „Samo napred.“

gde je Budanov stao. Mogli bismo da navedemo dovoljno primera za još jednu knjigu.

Prošlo je više od godinu dana. Dokumentacija u Budanovljevom slučaju uvećaće se za još tri ekspertska izveštaja. Zaključci Pečernikove biće odbačeni kao neodrživi. Vrhovni sud će naložiti novo suđenje u ovom slučaju, a novopostavljeni vojni sud u Rostovu na Donu naručiće nove izveštaje. Tužilac Nazarov, koji je aktivno branio optuženog, biće uklonjen sa scene. Pravda je počela da izviruje iza tmurnih oblaka.

A Pečernikova? Da li je kažnjena?

Naravno da nije! Ostavljena je na svom mestu.

Hajde da se sada okrenemo dokazima koje je Pečernikova ignorisala: tim podvodnim stenama u Budanovljevom slučaju.

Poslednje noći svog mladog života, nesrećna Elza Kungajeva nije bila samo brutalno zadavljena, već i silovana. Evo navoda iz forenzičkog izveštaja:

„Mesto zakopavanja tela nalazi se u šumi 950 metara udaljenoj od komande tenkovskog puka. Telo nage žene umotano je u karirano ćebe.

Telo leži na levoj strani, noge su priljubljene uz stomak, ruke savijene u laktovima i priljubljene uz gornji deo tela. Međunožje u oblasti spoljnih genitalnih organa umrljano je krvlju, a i na čebetu na tom mestu ima fleka od krvi.

Forenzički pregled tela Kungajeve obavljen je 28. marta 2000, obavio ga je kapetan V. Ljanenko, direktor medicinskog odeljenja 124. laboratorijsko-medicinske službe. Na spoljnim genitalnim organima, na površini kože međunožja i na zadnjoj strani gornje trećine butine ima vlažnih mrlja tamnocrvene boje, koje liče na krv i mukus. ... Na himenu ima povreda u vidu radialnih linearnih poderotina. U prorezu između guzova ima osušenih tragova crvenkasto-tamnosomeđe boje. Dva centimetra od analnog otvora postoji poderotina sluzokože... Poderotina je puna zgrušane krvi, koja ukazuje na to da je nastala ante mortem. Na strani čebeta okrenutoj prema telu nalazi se vlažna mrlja tamnosmeđe boje koja liči na krv.

Uz telo je pronađeno sledeće: 1. Bluza, vunena. Zadnji deo pocepan (isečen) celom dužinom. ... 5. Gaćice, nošene. Uzimanje uzoraka radi forenzičke obrade nije izvršeno usled nedostatka odgovarajućih uslova za njihovo čuvanje i konzerviranje. ...

Poderotine na himenu i sluzokoži rektuma ... nastale su usled umetanja tupog,

tvrdog predmeta (jednog ili više). ... Moguće je da je takav predmet bio nabrekli penis (u erekciji). Mogla je, međutim, da bude i drška male alatke za kopanje. ...”

Od samog početka istrage Budanov je kategorički poricao silovanje. Neko je, međutim, očigledno silovao Elzu Kungajevu, i to pre nego što je ubijena. Pošto je poslednjeg sata Elzinog života Budanov bio sam sa njom, i pošto je dozvolio svojim vojnicima da uđu u njegove prostorije tek nakon njene smrti, jedan zaključak izgleda neizbežan.

Tokom preliminarne istrage izvršene su dve forenzičke analize. Kad je sud prionuo na „pranje” Budanova, naručio je treći medicinski izveštaj iz istih razloga iz kojih je naručen novi psihijatrijski izveštaj od Instituta Serbski: da bi se došlo do zaključaka koje su vojni establišment i Kremlj želeli da čuju te da oficir odlikovan sa dva ordena za hrabrost ne bude slučajno prikazan kao silovatelj.

Prema trećem izveštaju, koji protivreči svemu onome što je prvi ispitivač video svojim očima, „poderotine na himenu i sluzokoži rektuma nastale su post mortem kada je sposobnost povlačenja karakteristična za živo tkivo bila u potpunosti izgubljena.“ Drugim rečima, neko jeste zlostavljao ovu devojku, ali to sasvim sigurno nije bio Budanov. Imao je alibi. Nakon što ju je ubio, otišao je mirno na spavanje.

Da bi ovo delovalo još verovatnije, obilno krvarenje koje je Ljanenko video protumačeno je na sledeći način: „... prisustvo mrlja krvi u predelu spoljnih genitalnih organa ne protivreči zaključku koji govori o post mortem poreklu ovih povreda ...“. Ovi „ispravni“ stručnjaci posredno su potkrepili svoje zaključke prethodnim izveštajem: „Zbog neobjašnjive odluke ispitivača da ne sakupi materijal za forenzičku histološku analizu nismo u stanju da donesemo preciznije zaključke u ovom trenutku.“

U ratnoj zoni, gde ne postoji mogućnost da se čuvaju histološki uzorci, odsustvo neoborivih dokaza ojačalo je pukovnikov alibi. Bez histološke analize, kao što su u horu tvrdili najnoviji patolozi, bilo kakav pokušaj da se dokaže silovanje, kao i to da ga je počinio Budanov, bio je osuđen na propast.

Nisu se mogli izvesti potrebni zaključci: „Ne postoje podaci koji podržavaju pretpostavku da su posthumne povrede nanete muškim polnim organom u erekciji. Rezultati forenzičkog ispitivanja tela i materijalni dokazi ne obezbeđuju osnovu za zaključak da je prinudni seksualni čin izvršen nad Kungajevom.“

Drugim rečima, nije bilo silovanja.

Ovaj izveštaj koji „oslobađa“ Budanova potpisali su:

I. Gedigušev, dr sci med, nagrada za zasluge, zamenik direktora Nacionalnog centra za forenzičku medicinsku analizu Ministarstva zdravlja;

A. Isajev, sci med cand, direktor odeljenja za kompleksne analize istog tog centra, ekspert najviše kategorije;

O. Budjakov, sci med cand, nagrada za zasluge, konsultant za forenzičku medicinu na odeljenju za kompleksne analize istog tog centra.

Oni su očigledno umislili da su njihovi naponi uklonili mrlju sa uniforme Vojske Rusije. Sa jakne možda i jesu, ali ne i sa pantalona.

Rusko javno mnjenje

Pošto se Budanovljev slučaj vukao preko tri godine, nisam mogla da poverujem kakve su bile reakcije ruskih žena. Mi predstavljamo više od polovine stanovništva, te bi makar zbog te većine rusko javno mnjenje moralo da prezire i mrzi silovatelja? Izgleda da nije tako. Desetine miliona Rusa imaju kćeri te bi, makar zbog toga ako ni zbog čega drugog, morali da razumeju tugu porodice Kungajev i da se sa njom identifikuju. Ponovo, izgleda da nije tako.

Intervju sa Budanovljevom ženom emitovan je na televiziji. Brbljala je koještarije o tome kako njen jadni muž mora da trpi sva ta ispitivanja i suđenje, i o njihovoj maloj kćeri koja je umorna od čekanja da se tata konačno vrati kući. Zemlja je saosećala sa pukovnikovom ženom, a ne sa Kungajevima koji, koliko god da čekali, više nikada neće videti svoju kćer.

Kada su eksperti 2002. prihvatili da je Budanov bio privremeno neuračunljiv u trenutku kad je počinio ubistvo, bio je opran od ubistva. Nikakva oluja gnušanja nije prohujala zemljom. Nisu održane nikakve demonstracije, čak ni ženskih organizacija. Nijedan borac za ljudska prava nije izašao na ulicu. Rusija je smatrala da je ono što se dogodilo bilo sasvim u redu. Izveštaj „koji oslobađa“ pukovnika pokrenuo je talas ratnih zločina u Čečeniji, koje su počinili vojnici iskoristivši kao pokriće katastrofalnu situaciju i surovost pokazanu na obe strane. Kroz celu 2002. nastavljeno je „čišćenje terena” u Čečeniji, masovno i krajnje brutalno. Sela su opkoljavana, muškarci su odvođeni, žene su silovane. Mnogi su ubijeni, a još više ih je nestalo bez traga. Odmazda je postala opravdanje za ubistvo. Sam Kremlj je ohrabrivao linčovanje – oko za oko, zub za zub. Otkrili smo da se krećemo unazad, od stagnacije pod Brežnjevom do krajnje Staljinove proizvoljnosti. Zastraujuće je bilo to što smo verovatno imali vlast kakvu smo i zaslužili.

Budanovljeva završna reč bila je zakazana za 1. jul 2002, što je ukazivalo na to da će ova pravosudna maskarada uskoro biti privedena kraju. Roditelji Elze Kungajeve napustili su sudnicu sa svojim advokatima, pošto nisu mogli da podnesu izopačeno klevetanje moralnosti i sknavljenje prava. Pukovnikove pristalice i kolege larmale su ispred sudnice očekujući da će za nekoliko dana sa Budanovim ispijati votku u čast njihove zajedničke pobeđe.

U tom trenutku nešto se dogodilo u državnom vrhu. Budanovljeva završna reč iznenada je otkazana. Presuda, koja se očekivala 3. jula, nije izrečena. Na opšte iznenađenje, proglašena je pauza u suđenju do početka oktobra, a Budanov je ponovo vraćen u Moskvu, nazad u Institut Serbski radi narednog, do sada četvrtog, medicinskog izveštaja. Šta se događalo?

Imamo malo pouzdanih informacija o tome u kojem pravcu je u to vreme duvao vetar u Kremlju, tako da možemo da se pouzdamo samo u nagađanja i zaključke izvedene iz toga. Znamo da je nemački Bundestag vršio snažan pritisak na Putina, šaljući pisma i apele adresirane na njega lično. Kancelar Šreder se na samitima raspitivao o tome zašto su oni koji sude ratnom zločincu Budanovu izgleda zainteresovani samo za to kako da ga oslobode. Izvori iz predsednikovog kabineta kažu da nije dobio odgovor ni na jedno pitanje.

Ne bi trebalo da budete iznenađeni. U našoj zemlji, sa njenom vizantijskom tradicijom servilnosti, takve trivijalnosti su sasvim dovoljne da izmene tok istorije.⁸

Suđenje je nastavljeno 3. oktobra. Glavna pažnja je usmena na zaključke novog psihološkog i psihijatrijskog izveštaja. Mnogi su predviđali senzaciju, ali u sudnici se sve ponavljalo.

⁸ Važno je da se shvati šta je pravnu proceduru usmerilo ka pravdi u skladu sa zakonom. Psihološki i psihijatrijski izveštaji su bili ključni u Budanovljevom slučaju. Kada je postalo očigledno da bi Budanov mogao da bude oslobođen u samoj sudnici, Memorijalni centar za ljudska prava i direktor Nezavisnog psihijatrijskog udruženja Rusije, profesor Jurij Savenko, poslali su zahtev profesorovim kolegama u Nemačkoj da napišu izveštaj za suđenje zasnovan na prikupljenim dokazima. Advokati su istovremeno na sudu izjavili da nemaju poverenja u politički motivisane ruske psihijatrijske eksperte i zahtevali su da se strani psihijatri sa međunarodnim ugledom pozovu na suđenje. Uprkos tome što je sudija odbio ovaj zahtev, nemački psihijatri su uskoro izneli svoje zaključke, koji su prosleđeni poslanicima u Bundestagu. Ishod toga je bio da su se reflektori javnosti okrenuli na politički skrojene izveštaje ruskih psihijatara, koji su bili u suprotnosti sa zaključcima nemačkih specijalista. Onda je Gerhard Šreder pomenuo slučaj u razgovoru sa Putinom, koji je veoma osetljiv na kritike iz inostranstva, iako ga javno mnjenje u sopstvenoj zemlji ne zanima mnogo. Ubrzo nakon toga, suđenje u Rostovu na Donu je potpuno promenilo smer, što samo još jednom pokazuje koliko su sudovi u Rusiji zavisni od lidera. Državni tužilac koji je govorio isključivo u korist Budanova zamenjen je nepristrasnim tužiocem. Advokatima je dozvoljeno da pozovu svedoke. Sudija je pristao da u spise uvrsti dugi izveštaj dr Stjuarta Tamera sa Kraljevskog psihijatrijskog koledža iz Londona. Za dr Tamera Jurij Budanov nije bio politički osetljiva figura kao za nas; bio je samo još jedan pacijent. Tako da je intervencija sa Zapada promenila kurs suđenja Budanovu.

Opet je zaključeno da je Budanov pretrpeo „privremenu patološku disfunkciju svojih mentalnih aktivnosti“, te je stoga presuda bila u potpunosti predvidljiva: neće snositi krivičnu odgovornost, a sud će insistirati na psihijatrijskom lečenju o čijem će trajanju odlučiti lekari koji ga budu lečili. Glavni princip je ostao isti: Budanov će izbeći kaznu.

Ovakva presuda je i izrečena 31. decembra 2002. To je poseban dan u Rusiji. Tog dana gotovo niko nije na poslu, a malo je ljudi koji razmišljaju o bilo čemu ozbiljnom. To je gotovo religijski festival kada se čak i ostaci građanskog društva ali i demokratski, pa samim tim antibudanovski naklonjeni članovi parlamenta, ne uzbuđuju ni oko čega jer slave Novu godinu.

Dan je odlično odabran. Nije bilo reakcije na presudu. Nakon 31. decembra, Rusija se prepušta dvema nedeljama praznovanja bez razmišljanja o bilo čemu, kada se na televiziji prikazuje samo beskrajn niz gala-koncerata, a novine uopšte ne izlaze.

Advokati Kungajevih su se, naravno, žalili. Želeli su da obore presudu, ali, istinu govoreći, nisu bili preterano optimistični.

Kao što je Abdulah Hamzajev izjavio odmah nakon što je presuda izrečena, sve nade je polagao u Evropski sud za ljudska prava u Strazburu a ne u ruski pravosudni sistem, i žalba Vrhovnom sudu uložena je uglavnom zato što je to bilo neophodno da bi se, nakon iscrpljivanja svih domaćih pravnih lekova, mogla uložiti žalba sudu u Strazburu.

A onda: senzacija! Početkom marta 2003. Vojno odeljenje Vrhovnog suda nenadano je ukinulo presudu, ukazalo na sve neregularnosti i naložilo novo suđenje. Istraga se morala vratiti na početak i to pred istim Okružnim vojnim sudom u Rostovu na Donu, ali sa novim sudijom.

Na ruskoj političkoj mapi Vrhovni sud je dugo bio puka ispostava predsednikovog kabineta a nikako najviša instanca nezavisne sudske vlasti. Ovo je moglo da znači samo jedno: vetar u Kremlju je potpuno promenio smer, a predsednik je okrenuo leđa pravilu po kojem je ruski oficir koji se bori u Čečeniji uvek u pravu. Ponovo je, kao i u proleće 2000, Putin pokušao da se u javnosti prikaže kao pobornik „diktature prava“.

Predizborna predsednička kampanja, zakazana za 2004. godinu, samo što nije počela. Putinova partija Jedinствена Rusija, čiji je generalni sekretar, mada se to kosilo sa zakonom, bio ministar unutrašnjih poslova Boris Grizlov, jednostavno je morala da pobedi na parlamentarnim izborima u decembru 2003. Već se uveliko radilo na glavnim sloganima za obe ove kampanje, i Putinovu i Jedinствене Rusije. Glavni slogan je bio „Zakon iznad svega“.

Sud u Rostovu na Donu ponovo je zasedao. Pukovnik je bio drugi čovek. Gotovo da nije bilo tragova onog bezobraznog neotesanca koji je pljuvao sudiju i neprestano vređao roditelje devojke koju je ubio. Žalio se da su ga izdali. Bio je veoma nervozan. Tražio je suđenje sa porotom, ali je odbijen. Prestao je odgovara na pitanja, stavio vatu u uši i sedeo na optuženičkoj klupi i nešto čitao. Na stolici namenjenoj sudiji sedeo je pukovnik Vladimir Bukrejev, zamenik predsednika Okružnog vojnog suda. Prvi put za dve godine na unakrsno ispitivanje pozvani su i svedoci oštećene strane. To je bio revolucionarni pomak.

Prvi je saslušan general Gerasimov. On je izjavio da Budanov, kao komandant tenkovskog puka, dakle kao predstavnik Ministarstva odbrane, a ne Ministarstva unutrašnjih poslova, nije imao pravo da proverava selo Tangi-Ču, niti da ide u potragu za snajperistkinjom. Potraga za članovima IAF i njihovo hapšenje spadalo je u nadležnost tužilaštva, agenata FSB-a i policije. Osim toga, general Gerasimov je izjavio da puk nije dobio naređenje da sprovodi istražne operacije u februaru-martu 2000. Sam Budanov „nije imao prava da proverava pasoše i prebivališta u naseljenim mestima, niti je imao prava da tamo prikuplja obaveštajne podatke“.

Onda je za svedoka pozvan Jahjajev, čelnik seoske administracije u selu Duba-Jurt. To je po Budanovljevim rečima bio čovek koji mu je dao fotografiju muškaraca i žena sa snajperima u rukama, što je navodno bio glavni razlog Budanovljevog odlaska u Tangi-Ču. Jahjajev je saopštio sudu da nije predao Budanovu takvu fotografiju. To je potvrdio i izvesni Pankov, koji je krajem decembra 1999. i početkom januara 2000. bio u Čečeniji kao viši agent FSB-a. Pankov je izjavio da se Budanov zaista susreo sa Jahjajevim nekoliko puta u njegovom prisustvu, ali da Jahjajev nije dao Budanovu nikakvu fotografiju, niti mu je pominjao ženu snajperistu. Niti je Budanov ikada pomenuo Pankovu neku fotografiju ili snajperistu. Nakon toga je čitav Budanovljev iskaz u sopstvenu odbranu bio diskreditovan. Presuda je izrečena 25. jula 2003: deset godina u radnim logorima sa najstrožim režimom. Budanov bi trebalo da izađe iz zatvora 27. marta 2010. godine.

Budanov je bez ikakve sumnje dobio ono što je zaslužio. Čak i ako je to rezultat predizbornog manevrisanja i oportunističke političke intrige, čovek može samo s dobrodošlicom da dočeka presudu, a takvih je bilo malo u Rusiji. Sud Severnokavkaske vojne oblasti i zamenik predsednika tog suda, pukovnik Vladimir Bukrejev, pokazali su veliku hrabrost. To je sigurno bilo plivanje protiv struje. Većina u vojnom vrhu, i praktično čitav oficirski korpus, a naročito oni iz kavkaske oblasti, kategorički su odbacivali presudu. Veoma razjareni, bili su uvereni da je Budanov platio samo zato što je časno branio svoju otadžbinu. Desetogodišnju kaznu i ražalovanje Budanova shvatili su kao ličnu uvredu. Hajde da se podsetimo da je ruski vojni sud u svakom slučaju deo vojnog, a ne pravosudnog sistema. Čin, stan i unapređenje Vladimira Bukrejeva

zavise od Ministarstva odbrane i štaba Severnokavkaske vojne oblasti. Stoga je to što je Bukrejev proglasio Budanova krivim bio hrabar čin jer je njime, istovremeno, i samom sebi izrekao kaznu.

A šta je sa ostalima?

Koliko god dramatični bili sukobi oko Budanovljevog slučaja, priča o njegovoj osudi ipak je samo izuzetak. Političke okolnosti iznele su njegov slučaj na svetlost dana i dovele ga u žižu interesovanja javnosti, što je imalo značajne političke posledice, koje su na kraju primorale vlast da sudu dâ dozvolu da osudi Budanova. Sve se dogodilo potpuno slučajno. Na svim ostalim suđenjima za ratne zločine na kojima su optuženi bili pripadnici ruskih federalnih snaga, opušbe su bile zamrznute, a službe bezbednosti su se naprezale do krajnjih granica samo da bi omogućile zločincima da izbegnu kaznu, čak i kada se radilo o zaista čudovišnim zločinima.

Na primer, 12. januara 2002. šest grupa ruskih vojnika iskrcale su se u blizini čečenskog planinskog sela Dai. Tražili su čečenske borce, među kojima i ratnog komandanta Hataba, koji je, po operativnim saznanjima, nedavno bio ranjen i nalazio se u tom kraju.

Ono što se zatim dogodilo kasnije će biti nazvano Slučaj Budanov br 2. Pripadnici jedne od grupa, deseterica ljudi iz Jedinice za specijalne operacije koja pripada Glavnoj obaveštajnoj upravi Generalštaba, spustili su se helikopterom. Videvši da putem pored njih prolazi minibus, zaustavili su ga i naredili svima da izađu. Prvo su mučili putnike, pokušavajući da iz njih izvuku gde se nalaze čečenski borci, a zatim su ih sve pobili i na kraju zapalili njihova tela.

Državne informativne agencije odmah su nazvale ovu brutalnu, nezakonitu egzekuciju „vojnim sukobom sa IAF“. Međutim, tu je bilo svedoka koji su ubrzo razotkrili laž. Dokazano je da su svih šest putnika bili obični civili koji su se autobusom vraćali kućama iz središta okruga Šatoja. Među njima je bila četrdesetogodišnja Zajnad Džavanatova, majka sedmoro dece starosti od dve do sedamnaest godina, koja je bila trudna sa osmim. Od nje je ostalo samo jedno stopalo u cipeli, po kojem su je identifikovali muž i starija deca. Tog dana je bila u Groznom na ginekološkom pregledu.

Tu su bili i direktor škole iz sela Nohči-Kaloj, Said Mahomed Alškanov, star 69 godina, i Abdul-Vahab Satabajev, nastavnik istorije u istoj školi. Vraćali su se sa skupa nastavnika u Šatoju. Četvrto telo pripadalo je šumaru iz Nohči-Kaloja, Šabanu Bahajevu. Peto je bilo telo nećaka trudne Zajnad, koji ju je pratio na putovanju, kao što je običaj u ovim krajevima. Zvao se Džamalajli Musajev. Šesto telo pripadalo je vozaču autobusa, Hamzatu Tuburovu, ocu petoro dece. Ceo krug ga je poznavao pošto je svakoga dana razvozio sve koji su putovali iz Šatoja u razna planinska sela i nazad.

Sve ubice su uhapšene 12. januara uveče. Tužilaštvo okruga Šatoj je, uz pomoć iskaza slučajnog svedoka, majora Vitalija Nevmeržickog iz vojne obaveštajne službe, uspeo da dobije dozvolu za to. Tako nešto je praktično bez presedana u Rusiji. Pripadnici Jedinice za specijalne operacije ubrzo nakon toga su predali istražiteljima iz vojnog tužilaštva, i protiv njih je pokrenut postupak br. 76002.

Sve izgleda kao da je u skladu sa pravilima. Srela sam se sa Andrejem Veršinjinom, vojnim tužiocem okruga Šatoj, koji je u to vreme vodio ovaj postupak uz veliki publicitet, i koji je u proleće 2002. bio pun optimizma. Rekao je da ima više nego dovoljno dokaza za krivicu, i da će slučaj sasvim sigurno doći do suda. Bilo bi gotovo nemoguće sprečiti sudski proces, kao što se dešavalo sa skoro svim prethodnim slučajevima u to vreme. Stotine krivičnih slučajeva koji su čekali da dođu do suda visili su o vratu tužiocima na svim nivoima iz jednog jednostavnog razloga: vojni personal optužen za zločine uklanja se iz Čečenije po hitnom postupku. Istrage se odugovlače, tužilaštvo se postavlja razne prepreke, službenike tužilaštva zastrašuju, i tako ih na kraju učutkaju.

Tužilac Veršinjin uspeo je da postigne gotovo nemoguće: uhapsio je pripadnike GRU-a, i tokom istrage ih je držao u stražarskim prostorijama 291. puka, pošto je vojno tužilaštvo imalo svoje prostorije na teritoriji puka. Tako su bili pod pukovnikovim neposrednim dvadesetčetvoročasovnim nadzorom.

Ne treba kriviti tužioca Veršinjina za ono što se kasnije dogodilo. Optuženi su odvedeni iz Šatoja i prebačeni u zatvor izvan Čečenije i njegovog domašaja. Oni koji su izvršili masakr u blizini sela Dai, poručnik Aleksandar Kalagandski i kaplar Vladimir Vojevodin, proveli su devet meseci u zatvoru u Pjatogorsku, a zatim su pušteni jer je Centralno vojno tužilaštvo Rusije propustilo da od suda zatraži produženje pritvora. Sud je stoga bio primoran da ih pusti „na osnovu njihovog pismenog obećanja da neće putovati izvan okruga Ščelkovski u Moskovskoj oblasti“.

Zašto su ova dvojica zločinaca morala da ostanu u Moskovskoj oblasti? Pre nego što su poslani u Čečeniju, obojica su služili na kraju sveta, u Burjatiji. To što su prebačeni u Moskovsku oblast moglo je da znači samo jedno: Glavna obaveštajna uprava i Generalštab odlučili su da im pruže podršku, očigledno smatrajući da su, poput Budanova, lojalno služili otadžbini koja nije znala da ceniti tu činjenicu.

Samo je kapetan Eduard Ulman, specijalne operacije, ostao u pritvoru. Naime, upravo je on tog 12. januara 2002. dao naređenje da se izvrši masakr. Podstrekač, major Aleksej Perelevski, ostao je na slobodi.

Kako se naziva ovakva situacija? Da je čečenski borac ubio šest pripadnika ruske vojske i spalio njihova tela, možemo da budemo potpuno sigurni da ne bi bio jednostavno oslobođen. Kao što je rekao Abdulah Hamzajev: „Za 41 godinu,

koliko sam radio po sudovima, u tužilaštvu i kao advokat, nikada se nisam susreo sa krivičnim slučajem u kojem je neko ko je optužen za teško ubistvo sa predumišljajem pušten na slobodu u zamenu za pismeno obećanje da neće promeniti mesto prebivališta.“ Upitala sam ga: „Ako se ideja o Međunarodnom krivičnom tribunalu za Čečeniju, o kojoj se trenutno raspravlja u Savetu Evrope, ikada ostvari, hoćete li moći da im dostavite dokaze o slučajevima u kojima su ruske bezbednosne službe odlučile da ne gone ratne zločince, već su umesto toga učinile sve što je bilo u njihovoj moći da ih zaštite i oslobode?“ Hamzajev je odgovorio: „Koliko god hoćete. Postoje stotine takvih slučajeva.“

Rusija se sada suočava sa pitanjem sa kojim su se SAD suočile na kraju Vijetnamskog rata, to jest sa pitanjem kako da gleda na svoje vojnike koji svakog dana ubijaju, pljačkaju, muče i siluju po Čečeniji. Jesu li oni ratni zločinci? Ili su nesalomivi borci u borbi protiv međunarodnog terorizma koji koriste sva raspoloživa sredstva, sa opravdanjem da plemeniti cilj spasavanja čovečanstva opravdava sredstvo? Jesu li ideološki ulozili u ovoj borbi toliko visoki da se sve ostalo mora zanemariti?

Zapadnjak bi, nadam se, imao jednostavan odgovor na ovo pitanje: o tome treba da odluči sud. Rusija do sada nije pronašla svoj odgovor. Sada, pet godina od početka Drugog čečenskog rata, više od milion vojnika i oficira imalo je takvo iskustvo. Zatrovani ratom na sopstvenoj teritoriji, postali su ozbiljan faktor koji utiče na živote civila i koji se više ne može jednostavno ignorisati.

Slučajevi pukovnika Budanova i masakra kod sela Dai – tragični, dramatični – i način na koji su se razvijali razotkrili su naše probleme i mesto koje Drugi čečenski rat zauzima u našim životima. Razotkrili su naše nelogično razmišljanje o ratu i Putinu, stavili na kušnju naše poimanje toga ko jeste a ko nije u pravu u regiji severnog Kavkaza. Što je još važnije, pokazali su patološke promene koje su se odigrale u ruskom pravosudnom sistemu pod Putinom i pod uticajem rata.

Reforme pravosuđa, koje su demokrate pokušale da proguraju, i koje je Jeljcin na sve načine pokušavao da pogura napred, urušile su se pod pritiskom Budanovljevog slučaja. Da njihov duh ipak i dalje živi pokazalo se kroz rad sudije Bukrejeva i tužioca Veršinjina. Uprkos tome što postoje pojedinci koji su sposobni za tako nešto, Rusija je jasno videla da nemamo nezavisne sudove niti tužilaštvo. Umesto toga, još imamo presude izrečene na osnovu nečijih političkih naloga i u ime nečije političke koristi.

TANJA, MIŠA, LENA I RINAT: GDE SU ONI SADA?

Dakle, gde smo mi sada? Mi koji smo živeli u SSSR-u, gde je većina imala stalan posao i platu od koje je moglo da se živi, mi koji smo imali neograničeno i nepokolebljivo poverenje u bolje sutra. Mi koji smo znali da postoje doktori koji mogu da nas izleče od svih lakših bolesti i učitelji koji će nas nečemu naučiti. A takođe smo znali da za sve to nećemo platiti ni kopejku. Za kakav život sada namićemo ono što nedostaje? Koje su nam to nove uloge dodeljene?

Od kraja sovjetskog doba odigrale su se trostruke promene. Prvo, pretrpeli smo ličnu revoluciju (paralelno, naravno, sa onom društvenom) u vreme raspada SSSR-a i tokom vladavine Borisa Jeljcina. Sve je nestalo u trenutku: sovjetska ideologija, jeftine kobasice, novac i sigurnost da u Kremlju živi Veliki Tata koji je odgovoran za sve nas, pa neka je i despot.

Druga promena je došla sa finansijskim slomom 1998. Mnogi od nas uspeali su ponešto da zarade nakon 1991, kada je uvedena tržišna ekonomija, i kada su se pojavili znaci stvaranja srednje klase. Ruske srednje klase, doduše, a ne onakve kakvu možete naći na Zapadu, ali svejedno srednje klase koja podržava demokratiju i slobodno tržište. Sve to je nestalo preko noći. Do tada su se mnogi ljudi toliko umorili od svakodnevne borbe za opstanak da nisu mogli da se suoče sa novim izazovom i prosto su potonuli bez traga.

Treća promena se odigrala pod Putinom, kada smo ušli u novu fazu kapitalizma sa očiglednim neosovjetskim crtama. Privreda u vreme našeg trećeg predsednika predstavlja čudan hibrid slobodnog tržišta, ideološke dogme i još koječega. To je model koji stavlja sovjetsku ideologiju u službu krupnog kapitala. Ima užasno mnogo siromašnih, zaista siromašnih ljudi. Osim toga, jedna stara pojava ponovo je procvetala: *nomenklatura*, vladajuća elita, velika birokratska klasa koja je postojala u sovjetskom sistemu. Možda se ekonomski

sistem promenio, ali pripadnici te elite su se tome prilagodili. *Nomenklatura* bi želela da živi na visokoj nozi poput „novoruske“ poslovne elite, ali zvanične plate su im male. Ne žele da se vrate u stari sovjetski sistem, ali ni ovaj novi sistem im ne odgovara u potpunosti. Problem je u tome što on podrazumeva zakon i red, nešto što rusko društvo sve upornije zahteva, te tako *nomenklatura* mora da provodi veći deo svog vremena u pokušajima da suspenduje zakon i red kako bi se obogatila.

Rezultat svega jeste da je Putinova nova-stara *nomenklatura* uzdigla korupciju na nivo koji bi bio nezamisliv i pod komunistima i pod Jeljcinom. Ona sada proždire mala i srednja preduzeća, a sa njima i srednju klasu. Daje velikim, izuzetno velikim, kvazidržavnim preduzećima i monopolistima priliku da se razvijaju. (U Rusiji to znači da su to *nomenklaturini* omiljeni izvori mita i korupcije.) To je biznis koji u Rusiji obezbeđuje ogromne i veoma stabilne prihode ne samo njihovim vlasnicima i menadžerima, već i njihovim zaštitnicima u državnoj administraciji. U Rusiji ne postoji krupni biznis bez zaštitnika, to jest „staratelja“ na strani državne administracije. Sve ovo nema nikakve veze sa snagom na tržištu. Putin stalno pokušava da dobije podršku takozvanih „bivših“, to jest ljudi koji su zauzimali vodeće položaje pod sovjetskim režimom. Njihova čežnja za starim vremenima toliko je snažna da ideologija koja podupire kapitalizam putinovskog tipa sve više podseća na način razmišljanja u SSSR-u na vrhuncu perioda stagnacije, u poznim godinama Brežnjevljeve vlasti, krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina.

Tanja, Miša, Lena i Rinat su stvarni ljudi a ne izmišljeni likovi, to su obični ljudi koji se, zajedno sa ostatkom zemlje, bore da prežive. Svi su bili moji prijatelji. Evo šta im se dogodilo od 1991. nadalje.

Tanja

Početkom zime 2002, samo što se završila saga sa taocima u pozorištu, rusko društvo, naročito u Moskvi, nalazi se u stanju šoka. Pojavila sam se na televiziji, igrajući malu ulogu u ovim događajima, nakon čega su se stari prijatelji ponovo pojavili u mom životu.

Kasnonoćni poziv bio je od Tanje. Uvek je zvala kasno, ponekad toliko kasno da su svi već spavali. Nisam videla Tanju, nekadašnju komšinicu, desetak godina. U to doba bila je nekako propala, ali sada je izgledala kraljevski, pobjednički i veoma šik, ne zato što je nosila skupu odeću, već zato što je bila hladnokrvna i uravnotežena. To je bilo nešto novo.

U sovjetska vremena Tanjin život je bio pravo mučenje. Skoro svake večeri

dolazila bi kod mene (živela sam u prizemlju stare zgrade, a ona je živela na vrhu). Kroz plač bi pričala o svom potpuno uništenom životu.

Tanja je tih godina radila kao inženjer u jednom istraživačkom institutu i shodno tome je smatrana pripadnicom „sovjetske naučne i tehničke inteligencije“, tada važne društvene kategorije koja više ne postoji.

Kako se postajalo pripadnik tog sloja? U to vreme se od devojke iz dobre porodice – Tanja je bila jedinica imućnih roditelja – očekivalo da stekne visoko obrazovanje, tako da je, ako po završetku srednje škole ne bi pokazala neke posebne sklonosti ili talente, odlazila na studije na neki od tehničkih instituta, kojih je u to vreme bilo bezbroj, i postajala inženjer. Kad bi diplomirala, morala bi da radi tri godine u struci za koju ju je država besplatno obučila.

Stoga je u zemlji postojala armija ljudi koji su bili duboko nezadovoljni svojim životom, mladih specijalista koji nikada nisu želeli da postanu inženjeri i koji su sada provodili svoj radni vek po istraživačkim institutima, ne proizvodeći ništa korisno pod kapom nebeskom.

Tanja je bila pravi pripadnik ove armije, sa zvanjem inženjera za komunalna postrojenja u nuklearnim elektranama. Ponekad bi danima i bez ikakvog entuzijazma sedela u svom institutu dizajnirajući projekte za drenažu i vodosnabdevanje sistema koje niko nikada neće sagraditi i za to primajući nekakvu bednu platu. Bila je stalno nesrećna zbog hronične nestašice novca. Pokušavala je da pristojno prehrani i obuče svoju porodicu, neprestano dvoreći svoje dvoje male i bolešljive dece i svog muža, prilično čudnog čoveka po imenu Andrej, mladog predavača na prestižnom tehničkom univerzitetu u Moskvi.

Tanja je zbog svega toga bila tipični neurastenik i neprestano je mučila sebe, Andreja i decu svojim promenama raspoloženja, svojom histerijom, depresijama i večitim nezadovoljstvom.

Da stvari budu gore, Tanja je bila iz Rostova na Donu. Uspela je da se preseli u Moskvu udajom za Andreja, kojeg je upoznala na Crnom moru. Status joj je bio malo bolji od statusa *limitička*, sezonskih „radnika po kvoti“ kojima je sredinom sedamdesetih odobravano privremeno boravište u Moskvi kako bi obavljali nepopularne poslove ili poslove za koje nije bilo dovoljno radne snage. U to vreme bilo je bezbroj žena „inženjera“ u glavnom gradu, devojaka iz provincije udatih za Moskovljane. Niko nije hteo da živi van Moskve, pa su se devojke iz dobrih porodica dovijale kako su znale i umele da se tamo presele.

Tanja nije znala šta želi, ali je odlično znala šta ne želi: da bude inženjer i da živi u oskudici sa siromašnim Andrejem. Bila je ljuta jer nije videla izlaz iz te situacije.

U kući je stalno vladao metež. Po sovjetskoj tradiciji, Tanja je, budući da nije imala svoj, trebalo da živi sa Andrejem u njegovom u stanu u Moskvi, ali ga, nažalost, ni on nije imao. Tako su završili u velikom stanu sa Andrejevim roditeljima i njegova dva oženjena brata, od kojih je svaki imao po dvoje dece.

Sve u svemu, bila je to tipična sovjetska košnica, ali bez mogućnosti da se napravi sopstveni roj i postane nezavisan. Andrej je, da stvari budu gore, poticao iz otmene stare moskovske porodice, u kojoj je bilo izuzetnih ljudi. Jedan od njih je, na primer, bio čuveni profesor violine na Moskovskom državnom konzervatorijumu. Bio je drugi muž Andrejeve bake, koja je takođe predavala violinu na istom konzervatorijumu. Baka je odavno umrla, ali njen muž je još živio u košnici. Poput Tanje, ni on nije imao kuda da se dene.

Andrejevi roditelji bili su profesori fizike i matematike. Stariji brat je bio profesor hemije na Moskovskom univerzitetu i ređao je otkriće za otkrićem, ali to se nije mnogo odražavalo na njegovo materijalno stanje.

Tanja je bila sve očajnija zbog takve situacije. Andrejevu porodicu je smatrala gomilom nesposobnih gubitnika, uprkos gomili akademskih zvanja koja su posedovali, a oni su joj iz sve snage uzvraćali odbijajući da je prihvate i neprestano joj tražeći mane. Tanja je, da se podsetimo, bila iz Rostova na Donu, gde je čak i u sovjetska vremena svako ko je mogao da trguje, trgovao svim i svačim. Ilegalne i tajne radionice su tamo cvetale. Mnogi bogati ljudi bili su čas u zatvoru čas na slobodi, i niko to nije smatrao sramotom. Novine su ih zvale špekulantima i varalicama, ali je, za mlade žene iz Rostova, udaja za takve muškarce bila velika sreća.

Kada smo se upoznale početkom osamdesetih, Tanja je udaju za Andreja već smatrala velikom greškom. Tu nije bilo ljubavi. Priznala je da je progutala mamac – mogućnost života u Moskvi. Bila je u svom elementu samo kada bi iznela lepe stvari koje je pokupila bogzna gde i kada bi vas namamljivala da ih kupite. Bez sumnje je imala poseban dar da navede ljude na kupovinu. Bila je u stanju da vam proda bluzu užasnog kvaliteta po ceni trostruko višoj od realne, uveravajući vas „da se to sada nosi u Evropi“. Kad bi se prevara razotkrila, ne bi joj bilo ni najmanje neprijatno. Dar za ovakvu špekulantsku trgovinu bio je nešto što je Andrejeva tradicionalistička, visokoobrazovana porodica prezirala.

Sada, 2002, Tanja me je pozvala u svoj dom, i ispostavilo se da je to onaj isti prostrani stan u srcu Moskve.

Stan je bio predivno renoviran. Bio je pun najsavremenijih tehničkih uređaja, reprodukcija čuvenih slika i visokokvalitetnih replika antikvitetnog nameštaja. Tanji je bilo skoro 50 godina, ali koža joj je bila mladalačka i zdrava, odeća u svetlim bojama. Govorila je snažnim, samouverenim glasom, veoma otvoreno

i, iako se mnogo smejala, lice joj se nije boralo. To je moglo samo da znači da se podvrgla plastičnoj operaciji, što je opet moglo da znači da je zaradila mnogo novca.

„Da se nije Andrej iznenada obogatio?“ , pitala sam se. Tanja je hodala po stanu krupnim koracima. Pre deset godina više je volela da šapuće i da se zavuču u ugao neke sobe samo da bi izbegla Andrejevu porodicu.

„Pa, gde je porodica?“

„Reći ću ti, samo nemoj da se onesvestiš. Sve ovo sada pripada meni.“

„Tvoje je? Čestitam! A gde oni žive?“

„Samo polako, samo polako. Sve u svoje vreme.“

Zgodan mladić, koji je po mojoj proceni mogao biti vršnjak Tanjinih sinova, tiho je ušao u sobu. Poslednji put sam videla njene sinove kada su bili deca, tako da sam bubnula: „Da ovo nije ... Igor?“

Igor je bio Tanjin i Andrejev stariji sin i mora da mu je sada bilo 24 ili 25.

Tanja je prsnula u smeh. Grohotan, veseo, nestašan, zvonak, mladalački. Nimalo nije ličila na Tanju.

„Zovem se David“, promrmljao je zgodni, krupnooki mladić, tamne kovrdžave kose. Poljubio je Tanjinu manikiranu ruku. Sećam se dana kada njene ruke nisu izgledale tako, nego su bile uništene od pranja odeće za veliku porodicu. David je nestao u prostranom stanu. „Pa, nemojte da vam smetam, devojke.“

O, bože. Devojke sigurno nismo bile.

„U redu, ispričaj mi. Otkrij mi tajne svoje nove mladosti i uspeha“, preklinjala sam svoju staru drugaricu. „Gde ti je porodica?“

„Više mi nisu porodica.“

„Šta je sa Andrejem?“

„Razišli smo se. Istekla je moja kazna u radnom logoru.“

„Jesi li se ponovo udala? A ko je ovaj mladić, David?“

„David je moj dečko, ništa na duge staze, radim to samo zdravlja radi, zaista. On mi je igračka. Zadržaću ga dok mi bude odgovaralo.“

„Za ime božje! Za koga radiš?“

„Ne radim ni za koga. Radim za sebe“, odgovorila je Tanja odlučno, sa metalnim prizvukom u glasu, koji nije išao uz sliku blago nemarne, manikirane dame sa mladim ljubavnikom, koja je sedela preko puta mene. Tanja je srećni proizvod novog života. U leto 1992, kada u većini domova u Moskvi nije bilo ničega za jelo (nazivali su to „ekonomskom šok-terapijom“, čedom tržišnih reformi tadašnjeg premijera Jegora Gajdara), Tanja je sa decom i ostatkom profesorove porodice živela na selu u njihovoj staroj dači.

Tog užasnog, gladnog leta svi Moskovljani koji su imali daču sedeli su u svojim brvnarama na selu i gajili povrće za zimu kako bi imali bar nešto da jedu. Istraživački institut u kojem je Tanja radila bio je zatvoren preko leta. Nisu imali nikakvog posla i odavno su prestali da isplaćuju plate. Zaposleni, svi do jednog stanovnici prestonog grada, otišli su da okopavaju svoje povrtnjake ili da trguju po pijacama koje su se proširile i na ulice gladne Moskve. Tanja je bila zauzeta gajenjem svog povrća i brigom o deci. Andrej je često ostajao u gradu i nije se vraćao u daču da prespava jer, za razliku od većine istraživačkih instituta, njegov univerzitet nije bio zatvoren.

Jednog jutra, Tanja se nenajavljeno pojavila u Moskvi, otključala vrata svog stana i zatekla Andreja u svom bračnom krevetu sa nekom studentkinjom. Kao prava bučna žena s juga Rusije, toliko je urlala na Andreja, da ju je čulo čitavo naselje.

Andrej se nije izvinjavao. Reкао je da voli studentkinju. Studentkinja nije rekla ni reč, obukla se i otišla u kuhinju, gde je počela da sprema čaj kao da se ništa nije dogodilo.

Za Tanju je ćutanje njene suparnice i to što je očito dobro poznavala stan bila kap koja je prelila čašu. Tog trenutka je odlučila – nije valjda, tokom celog braka trpela Andrejevu bednu porodicu da bi sada dozvolila suparnici da joj preotme prostor? Rekla je Andreju da ne umišlja da će se tako lako izvući. On je pokupio svoje stvari i otišao sa studentkinjom.

To je, u stvari, bio dan kada je počeo Tanjin novi, potpuno nezavisni život. Andrej se ponašao užasno, nije joj davao ni kopejke. Tri godine kasnije, kada je zaradila nešto novca, Tanja bi ga povremeno hranila i čak mu kupovala odeću. Ali, ne iz nekakvog sažaljenja. Tanja je hranila Andreja zato što je osveta slatka. Davala mu je kavijar, simbol luksuza u sovjetska vremena, koji je sada mogla sebi da priušti. Andrej bi ga gutao sve dok kavijar ne bi počeo da mu izlazi na uši, i ne bi ni pocrvaneo od stida, toliko je bio gladan. U to doba se hranio i po narodnim kuhinjama u crkvama, pretvarajući se hrane radi da je vernik. Čak je naučio i da se prekrsti.

Ali 1992, u leto, kada je došlo do proboja slobodnog tržišta, svega ovoga još nije bilo. Nedelju dana nakon Andrejevog odlaska, kada više nije imala hrane za decu, a svekrva je insistirala da Andreju oprost i primi ga nazad, Tanja je otišla na obližnju pijacu.

Njena svekrva je uzviknula „Sramota! Sramota!“ i pala u krevet. Međutim, ubrzo se oporavila, čim je Tanja počela da joj kupuje lekove tim sramnim novcem koji je zarađivala na pijaci. Nijedan od sinova stare gospođe, ni njen muž kao ni druge snahe, nisu bili u stanju da urade nešto slično za nju. Stvari su postale tragikomične kada je na porodičnom sastanku odlučeno da nikada neće, šta god da se desi, prodati porodično nasleđe, atikvitetni nameštaj nasleđen od predaka, retke stare primerke ploča, slike čuvenih ruskih majstora iz XIX veka. Tanjina svekrva je, ležeći tvrdo glavo u krevetu i pripremajući se za smrt radije nego za sramotu, bila prva koja je glasala protiv te ideje. Ranih devedesetih, mnoge dobrostojeće porodice, koje su tokom Staljinovih godina uspele da sačuvaju porodično nasleđe, prodavale su ga u bescenje ili kako je to narod govorio, „za šaku pasulja“.

Tanja je u međuvremenu radila na pijaci od 6h ujutru do 11h uveče. To nije bio posao, već robovsko skapavanje. Ovo čistilište imalo je jednu spasonosnu crtu: bilo je to ropstvo koje je imalo cenu. Tanja je stajala na pijaci i zarađivala prave rublje koje je zatim slagala u džep. Osim toga, keš je stizao odmah. Stajali ste tamo i dobijali novac, ne kasnije, ne jednog dana – nego odmah, i to je bilo jedino što je važno. Tanja se uvek vraćala kući s novcem. Vraćala se i otečenih nogu, jedva se vukući sa ogromnim otečenim šakama „poput rakovih klešta“, toliko umorna da nije bila u stanju ni da se opere niti da makar pokuša da delimično liči na ljudsko biće. Ali, bila je gotovo srećna!

„Možda mi nećeš verovati, ali bila sam srećna što više ni od koga ne zavisim. Ni od direktora instituta koji me nije plaćao, ni od Andreja koji mi ništa nije davao, ni od svekrve sa sve njenim porodičnim nasleđem i tradicijama. Zavisila sam isključivo od sebe.“ Sada bogata i lepa, Tanja mi dalje priča o tome kako se sve promenilo za deset godina. „Moja svekrva? Pa, jednog lepog dana sam joj rekla gde da se nosi. „Da se nosiš u *****!“ I šta se desilo? Prvi put u životu mi nije uzvratila. To je bilo otkrovenje. Revolucija se odigrala pred mojim očima! Slamala se ta naizgled neuništiva stara moskovska inteligencija. Lomila se pod pritiskom novca koji sam davala svekrvi. Prestala je da mi popuje jer sam je hranila. Ja, koja jedina nikad nisam bila u pravu. Postepeno su svi oni, cela ta porodica koja me je uvek nipodaštavala zato što nisam bila istog porekla kao oni i zato što sam, kako su uvek govorili, obrlatila Andreja da me oženi pošto sam navodno želela da se dokopam Moskve, svi oni su, dakle, naučili da mi se smeše, pa čak i da pažljivo slušaju šta imam da kažem.“

„I sve to zato što sam ih hranila od trgovine na pijaci. Bila sam ponosna na to.

Bila sam spremna da to radim i dalje iz samo jednog razloga: da zaradim još više novca, još više i više, pa da ih ponižavam nabijajući im to na nos.“

Kad bi se oko ponoći vratila kući, Tanja bi se stropoštala u krevet. Više nije imala vremena za svoje sinove. Nije im pregledala domaće zadatke. Srušila bi se i zaspala za tren oka. Narednog jutra sve je počinjalo iz početka.

Tanjina svekrva je počela da se brine o njenoj deci – prvi put, mora se reći, otkako su živeli pod istim krovom. Tanja je ponovo bila zapanjena.

Na pijaci je Tanja radila za jednog snalažljivog mladića koji je bio „nabavljač“, kako su ljudi govorili u to vreme. Nikitino „nabavljanje“ sastojalo se od donošenja jeftine odeće iz Turske, jeftinih lubenica iz Uzbekistana, jeftinih mandarina iz Gruzije; u stvari, svega što je bilo jeftino, odakle god da je dolazilo.

Tanja i druge žene koje su radile za njega prodavale su njegovu robu. Nije bilo poreza ni državnih nameta. Na pijaci su vladala ista pravila kao i u zatvoru. Razmirice su se rešavale nožem, reket i iznude su bile uobičajena pojava, ljudi su prebijani. Ostale žene su uglavnom bile u istoj situaciji kao Tanja, samohrane majke sa decom koja su ostajala sama kod kuće, bivše pripadnice naučne i tehničke inteligencije čiji su instituti, izdavačke kuće i redakcije pozatvarane. Za svoje gazde one su bile samo malo bolje od kurvi.

Uskoro je Tanja počela da spava sa Nikitom. Izabrao je nju uprkos razlici u godinama, i odveo ju je sa sobom na put u Tursku. Poveo ju je jednom, pa drugi i treći put, i za dva meseca je Tanja, žena sa talentom za trgovinu, i sama postala nabavljač, pošto je videla da u tome i nema neke velike nauke.

Onda je Nikita ubijen, a da se nije znalo ko je to učinio. Jednog jutra su ga našli na pijaci sa rupom od metka u glavi, i to je bilo to. Nikitine prodavačice su se prebacile kod Tanje i bilo im je drago zbog toga. Tanja se pokazala mnogo efikasnijom od Nikite i biznis je počeo još više da cveta.

Nakon šest meseci Tanja je prestala da putuje u Tursku. Ne zato što se umorila, mada je život nabavljača bio naporan. U to vreme ste sami morali da nosite robu u ogromnim torbama koje ste vukli po aerodromima i železničkim stanicama, štedeći u svakoj prilici, čak i na kolicima za prtljag koja je trebalo platiti. Prestala je da putuje zato što je otkrila svoje utočište: bila je izuzetno dobra u biznisu.

Tanja je prosto procvetala i uskoro se njen biznis proširio toliko da je najpre zaposlila pet, a zatim još pet nabavljača. Postala je vlasnica onoga što se u kontekstu lokalne pijace zvalo velikim biznisom. Nabavljači su putovali, žene su prodavale, a Tanja je upravljala svima njima. Već je prestala da ide okolo,

narodski rečeno, „u turskim krpama“, što je značilo da je počela se odeva kao Evropljanka. Bila je stalni gost u svim restoranima, gde je jela, opijala se, razbacivala novac i opuštala se nakon posla. Ostajalo joj je više nego dovoljno novca za sebe, porodicu i radnike. Prihodi su joj za to vreme bili astronomski. Imala je ljubavnike koji su odgovarali njenim приходima i godinama: mlade i vešte, koje bi šutnula čim bi joj dosadili. Andrej, da budemo iskreni, nikad nije bio ništa naročito po tom pitanju.

Prošlo je još godinu dana i Tanja je odlučila da renovira stan, nakon što ga je najpre prepisala na sebe. Kupila je neke prilično jadne stančiče za Andreja, njegovu braću i njenog svekra, čime su ovi bili prezadovoljni. Tanja je zadržala svoju postariju svekrvu kod sebe. Na stranu sažaljenje, bio joj je potreban neko ko će se brinuti o njenim sinovima. Stariji, Igor, bio je u pubertetu i pravio je probleme, a mlađi je bio bolešljiv.

Tanja je, međutim, renoviranje stana doživela kao osvetu.

„Stvarno sam želela da im pokažem ko je vlasnik!“

Sve je izbacila, ama baš sve. Prodala je čitavo njihovo porodično nasleđe i uklonila sve tragove prašnjave plemenite prošlosti porodice svoga muža.

Niko se nije pobunio. Njena svekrva je otišla na daču da bi joj se sklonila s puta. Ishod je bio – moderan evropski stan opremljen najnovijom tehnologijom.

Nakon renoviranja, Tanja je odlučila da krene dalje: napustila je posao s pijacom i počela da se bavi pravom trgovinom, kupivši nekoliko prodavnica u Moskvi.

„Šta? Te prodavnice pripadaju tebi?!“, nisam verovala svojim ušima. Tanja je bila vlasnica dva odlična supermarketa u koje sam redovno odlazila nakon posla. „Čestitam! Ali tvoje cene su...“

„Znam, ali Rusija je bogata zemlja!“, odvrtila je Tanja smejući se.

„Ne toliko bogata. Postala si imperijalista, pomalo tvrdokorna.“

„Jeljcjin je otišao, a sa njim i lake pare i romantika. Sadašnji moćni ljudi su nezasići pragmatičari, a ja sam jedna od njih. Ti si protiv Putina, a ja sam za njega. Doživljavam ga kao brata koji je gotovo nestao u prošlosti, a sad se vraća.“

„Na šta misliš kad kažeš 'nezasiti'?“

„Na mito. Beskrajan je niz mita koja moraš da daješ svima. Samo da bih zadržala prodavnice, ja moram stalno da plaćam. Kome sve ne dajem mito! Dajem ga

mastiljarima u policijskoj stanici, vatrogascima, sanitarnim inspektorima, opštinskoj vlasti. I gangsterima koji su stavili šapu na moje prodavnice. U stvari, ja svoje radnje otkupljujem nazad od gangstera.“

„Zar se ne plašiš da s njima posluješ?“

„Ne. Imam jedan san: želim da budem bogata. U današnjoj Rusiji to znači da moram sve da ih isplatim. Bez tog 'poreza' već sutra bi me ubili i zamenili nekim drugim.“

„A da malo ne preteruješ?“

„Nimalo. Čak dosta ublažavam.“

„A šta je sa birokratama?“

„Neke od birokrata plaćam sama, a ostale isplaćuju gangsteri. Dajem gangsterima novac i onda oni drže te druge gangstere, naše birokrate, na uzici.“

U stvari, to je baš zgodno.“

„Gde je Andrej sada?“

„Umro je. Na kraju nije mogao da prihvati činjenicu da je meni dobro krenulo a da je on kusao moj kavijar. Zamolio me je da ga primim nazad, ali nisam htela. Rekla sam mu da nađe sebi drugu studentkinju. U svakom slučaju, nisam želela da živim s ružnim čovekom. Odlučila sam da mi se odsad sviđaju samo zgodni muškarci. Odlazim na predstave sa muškim striptizom i tamo biram partnere.“

„Šališ se! Zar ti ne nedostaje porodični život? Kućni mir, zadovoljstvo?“

„Ni najmanje. Tek sam počela da živim. Postoji tu i loša strana, naravno da postoji. Možda misliš da je sve to prljavo, ali šta je pa bilo čisto u načinu na koji sam ranije živela?“

„A šta je sa decom?“

„Nažalost, ispostavilo se da je Igor slabić, kao Andrej. Drogira se. Poslala sam ga na kliniku. Ovo je već peti put. Stašik je na studijama u Londonu. Njime sam veoma zadovoljna, veoma. U svemu je tamo najbolji. Moja svekrva se brine o njemu. Iznajmila sam stančić za nju. Stasik živi u studentskom domu preko nedelje, a vikendom je u tom stanu sa svojom bakom. Njoj sam platila operaciju kuka. Operisali su je u Švajcarskoj. Vratila se u život, trčkara okolo kao mlada ženica, i apsolutno me obožava. Mislim da je to stvarno tako. Novac je jedna fantastična stvar.“

David je uleteo u sobu, noseći poslužavnik. „Devojke, vreme je za čaj“, procvrkutao je. „Samo za nas troje. U redu, Tanječka?“

Tanja je klimnula i rekla da će se odmah vratiti. Želela je da se presvuče za čaj. David je delovao nekako bolesno i klonulo. Sve to je bilo prilično mučno. Tanja se vratila nakon nekoliko minuta. Bila je prekrivena dijamantima, uši su joj blistale, dekolte joj je blještao. Čak joj je i kosa sijala.

To je bila predstava za mene. Pristojno sam joj zahvalila na pažnji. Tanji je bilo veoma drago, blistala je, baš kao i njeni dijamanti, od zadovoljstva što je jednu novu Tanju predstavila staroj prijateljici.

Brzo smo ispili čaj i oprostili se.

„Nemoj da opet prođe deset godina!“, rekla je Tanja kad smo se rastajale.

„Hajde da se potrudimo u tom smislu“, odgovorila sam i dok sam silazila niz stepenice, razmišljala sam o tome kako se ljudi zaista češće viđaju u Putinovo doba. Stari prijatelji, mislim. Kraj Jeljcinove vladavine u Rusiji je bilo vreme kada su svi bili zauzeti borbom za goli opstanak, kada ljudi nisu godinama telefonirali jedni drugima, neki zato što su se stideli svog siromaštva, drugi zato što su bili bogati. Bilo je to vreme kada su mnogi emigrirali zauvek; kada su mnogi ispalili sebi metak u glavu jer im je izgledalo da više nikome nisu potrebni; kada su šmrkali kokain iz prezira prema sebi. Sada se, međutim, činilo da se ponovo viđaju svi koji su preživeli. Društvo je postalo приметно urednije, a ljudi su čak imali i slobodnog vremena.

Kada su došla nova vremena, žene su bile pokretačka snaga, bavile su se biznisom, razvodile od muževa. Muževi su postajali gangsteri, i mnogi su pobijeni u pucnjavama još prvih godina Jeljcinove vladavine. Sve se to događalo zato što su, uoči perestrojke, mnoge ruskinje osećale, baš kao i Tanja, da nikada neće moći da promene svoje živote. A onda se odjednom ukazala velika šansa.

Nedelju dana kasnije bila sam na nekoj konferenciji za štampu u vezi sa dopunskim izborima za gradsku Dumu. I tamo sam, sasvim neočekivano, ponovo srela Tanju. U našem već prilično ustrojenom i, kao u sovjetska vremena, raslojenom društvu, vlasnici supermarketa po definiciji ne idu na konferencije za štampu.

Tanja se novinarskom svetu predstavila savršeno sređenom frizurom, u klasičnom crnom poslovnom odelu i bez ijednog upadljivog dijamanta. I David je bio tamo, i on je bio savršeno doteran, i bez greške je igrao ulogu Tanjinog poslovnog sekretara, skromnog ali ne i snishodljivog. Nije nas ovom prilikom nazivao „devojakama“.

Ja sam sedela sa novinarima. Tanja je bila sa druge strane barikade. Uzela je mikrofon i govorila je poslednja. Bila je jedan od kandidata za sedište u gradskoj Dumu. Rekla je novinarima, uključujući i mene, na koji način je videla problem beskućnika u Moskvi i obećala je da će se boriti za njihova prava ako joj građani učine čast i izaberu je za člana zakonodavne skupštine.

„Zašto ti je, zaboga, potrebno sve ovo? Već si bogata“, upitala sam Tanju kada se završila konferencija za štampu.

„Rekla sam ti. Želim da budem još bogatija. Veoma je jednostavno: ne želim da dajem mito našem odborniku.“

„I to je sve?“

„Nemaš predstavu kolike su danas razmere te korupcije. Gangsteri iz Jeljcinovog doba nisu mogli ni da sanjaju o ovome. Ako postanem odbornik, biće to jedan 'reket' manje.“

„Ali, zašto si odabrala da braniš baš beskućnike?“ Ušle smo u obližnji francuski kafe. Tanja ga je odabrala, za mene je bio preskup.

„Mislim da će me to prikazati u dobrom svetlu. U svakom slučaju, zaista mogu da im pomognem da se sami izvuku iz svog položaja. Ja sam to uradila.“

„A zašto si na kraju svog izlaganja na konferenciji za štampu govorila o Putinu? O tome koliko ga voliš i poštuješ, i koliko mu veruješ. Jesu li ti savetnici za imidž to rekli? To je bilo veoma neukusno.“

„Ne, nije. Moraš to da radiš u današnje vreme. Ne trebaju mi nikakvi 'image makers' da mi to kažu“.

Tanja je nekako prelomila ove teške engleske reči preko jezika, reči koje su stigle u Rusiju zajedno sa novim načinom života. „Da nisam pomenula Putina, lokalni agent FSB-a svratio bi sutra kod mene u radnju da se požali zbog toga što nisam rekla ono što svi govore. Takav je danas život nas poslovnih ljudi.“

„Pa šta ako bi došao i požalio se?“

„Pa ništa. Samo bi zatražio i mito.“

„Mito za šta?“

„Pa da 'zaboravi' ono što nisam rekla.“

„Čoveče, zar se nisi umorila od svega toga?“

„Ne. Ako treba da ljubim Putina u guzicu da bih dobila još nekoliko prodavnica, učiniću i to.“

„Ali, kako to misliš 'da dobiješ'? Zar ih prosto ne kupuješ? Platiš ih i to je to?“

„Ne, stvari su danas drugačije. Moraš kod birokrata da zaradiš pravo da bi mogla sopstvenim novcem da kupiš prodavnicu. To se zove ruski kapitalizam. Meni se dopada. Kada se umorim od toga, kupiću negde državljanstvo i odseliti se odavde.“

Rastale smo se. Naravno da je Tanja dobila na izborima. Priča se da čak nije loša. Svim srcem se bori za siromašne u Moskvi. Otvorila je još jednu kuhinju za beskućnike i izbeglice, kupila je još tri supermarketa, i često na televiziji pohvalno govori o našim modernim vremenima. Nedavno me je pozvala i zamolila me da napišem članak o njoj. Napisala sam ga. Ovaj koji upravo čitate. Zamolila me je da ga pročitam pre objavljivanja, užasnula se i rekla: „Ali, sve je istina!“ Naterala me je da obećam da ga neću objaviti u Rusiji pre njene smrti.

„A u inostranstvu?“

„Samo napred. Neka saznaju na šta miriše naš novac.“

Eto, sada znate.

Miša i Lena

Miša je bio oženjen Lenom, mojom školskom drugaricom iz ranog detinjstva. Venčali su se krajem sedamdesetih, dok su bili na fakultetu. U to vreme Miša je bio veoma pametan i talentovan dečko koji je prevodio sa nemačkog, sinhronizovao filmove još kao student na Institutu za strane jezike i pred sobom imao svetlu budućnost. Kada je diplomirao, bio je zatrpan privlačnim ponudama za posao, a to se ovde ne događa baš često.

Miša je odabrao posao u Ministarstvu spoljnih poslova, koji je bio veoma prestižan, naročito pred kraj sovjetske ere. Nije bilo uobičajeno da dečko bez porodičnih veza uspe da uđe u tako zatvoren sistem kakav je naš MSP. Miša ih nije imao. Odgajila ga je baka, skromna čistačica. Majka mu je umrla od tumora na mozgu kad je imao 14 godina. Otac je ubrzo nakon toga napustio svoju bednu porodicu i otišao sa drugom ženom.

I tako se Miša obreo u MSP-u. Bili smo odlični prijatelji. Išli smo na izlete,

pekli meso na logorskoj vatri u šumi i beskrajno uživali. Lena i ja smo bile veoma bliske, a Miši je takođe bilo stalo da budemo prijatelji. Poseban doprinos našem prijateljstvu davala su moja deca. Kad bi došao u posetu, Miša nije mogao da odvoji oči od njih dvoje. Posmatrao bi ih oduševljeno ma kakvu glupost izvodili, satima bi pričao i igrao se sa njima.

Svi naši prijatelji su znali da Miša žarko želi da ima decu. Bio je opsednut time, ali Lena je bila talentovani lingvista, pisala je diplomski i neprekidno je odlagala rađanje dok ne diplomira filologiju.

Miša je zbog toga bio veoma nervozan. Postepeno je navukao kompleks zbog toga što nemaju dece. Počeo je da pati i da muči sve oko sebe, a naročito Lenu. Međutim, Lena je bila od čvrstog materijala, i kad bi jednom odlučila nešto, ništa je ne bi moglo navesti da se predomisli. Odbraniće svoj diplomski i dobiti titulu, a onda će zatrudneti. Kraj priče.

Miša se zbog toga dohvatio flaše. Nosio se sa svojim razočaranjem koliko je mogao, a onda je prosto iskočio iz šina. U početku nije pio mnogo, ljudi su mu se smejali i zadirkivali ga, ali onda su njegova pijanstva počela da traju danima. Nestao bi, i bogzna gde bi provodio noći. Kasnije je pio nedeljama bez prestanka. Lena je pomišljala da možda treba da popusti, da ne završi diplomski, ali kako napraviti bebicu sa čovekom koji je stalno pijan?

Onda su došla nova vremena: Gorbačov, Jeljcin, i jedini razlog što Miša nije otpušten zbog hroničnog pijanstva (komunisti bi ga šutnuli istog trenutka) bio je taj što nije bilo nikoga da ga zameni. Osoblje MSP-a koje je znalo strane jezike i imalo iskustva u radu sa one strane Gvozdene zavese odjednom je postalo zlata vredno. Napuštali su slabo plaćeni posao u MSP-u da bi se zaposlili u trgovinskim firmama i ograncima stranih kompanija kojih je u Moskvi bilo sve više. Miša nije imao ponuda, iako su se Nemci prvi probili na rusko tržište i prevodioci za nemački su bili najtraženiji.

Ali, Mišini dani bili su odbrojani čak i u MSP-u, i konačno je dobio otkaz. Jedne decembarske noći krajem 1996, kada je bilo 30 stepeni ispod nule, neko je, veoma kasno, zazvonio na moja vrata. Bila je to Lena, samo u spavaćici ispod kaputa. Ne možete tako obučeni hodati po Moskvi usred zime, a pogotovo ne ako ste Lena kod koje je uvek sve bilo cakum-pakum. Ona je bila staložena, lepo vaspitana i inteligentna mlada žena. Sada joj je, međutim, jedna noga bila bosa, kao da je neka potpuno poremećena osoba koja nema kuda da ode, a na drugoj nozi joj je gornji deo poluzapertlane čizme landarao kao zastava. Moja prijateljica je drhtala, kao da su je tek izvukli iz ledene vode u koju je propala kroz led. Nešto ju je nasmrtno preplašilo, a od šoka je pobevala.

„Miša, Miša“, ponavljala je bez prestanka, glasno jecajući, nimalo nalik na sebe i očigledno nesvesna mesta na kojem se nalazi i ljudi koji je okružuju.

Moja deca su se tada već probudila i tiho su izašla iz sobe. Stajala su pored Lene, zbunjena patnjom koju nisu mogla da shvate. Lena ih je konačno primetila, pribrala se, popila lek za smirenje sa čašom vode i počela da objašnjava šta se dogodilo.

Miša je tri noći za redom proveo van kuće. Lena ga nije očekivala. Bila se već navikla na njegovu opijanja i odsustva, tako da je otišla da legne. Morala je rano ujutru na institut. Međutim, Miša se najednom pojavio odmah iza ponoći. To je bilo neobično.

Ušao je u stan i, onako u zimskom kaputu i prljavim čizmama, neopran i smrdljiv, ušetao je u spavaću sobu i stao iznad Lene, preteće ćutljiv, zureći u nju u polutama. Izgledao je kao da je sišao s uma. Crne oči su mu neprirodno sijale, obrazi su mu se presijavali. Njegovo nekada lepo lice bilo je iskrivljeno u grimasu. Lena je povukla prekrivač nagore, ne rekavši ni reč. Iz gorkog iskustva života sa alkoholičarom znala je da je besmisleno bilo šta govoriti. Iako tako ne izgleda, vi govorite nekome ko ne čuje. Samo treba čekati da zaspi.

Miša je, međutim, prišao krevetu i rekao: „Ti si... ti si kriva... što pijem... i sada ću te ubiti.“

Lena je u Mišinom glasu osetila notu tihe odlučnosti koja nije ostavljala mesta sumnji. Skočila je i potrčala preko sobe. Miša ju je saterao u čošak na balkonu i pomislila je da je sve gotovo, ali pijanci su trapavi, pa je uspela da se provuče pored njega, da zgrabi neke stvari kraj ulaznih vrata i da kroz sneg dotrči do najbližeg utočišta, to jest moje zgrade.

Nakon toga su se razveli i, iako nijedno od njih nije bilo plačljivo po prirodi, oboje su jecali u mojoj kuhinji i pričali mi koliko se vole, ali da više ne mogu da žive zajedno.

Nastavila sam da se viđam sa Mišom, mada sve ređe i ređe. Povremeno bi navratio, uglavnom da traži novac, jer je nastavio da pije i neprestano bio u nevolji. Tek povremeno bi ponešto preveo, koliko da sastavi kraj s krajem.

Prilikom retkih treznih poseta rekao mi je kako pokušava da prestane da pije i da započne novi život. Zainteresovao se za pravoslavlje, krenuo da čita verske knjige, krstio se, našao je ispovednika u kojeg je imao poverenja, odlazio je na ispovest i pričešće i u tome pronalazio utehu. Bio je uveren da je iskupljenje moguće. Nije, međutim, izgledao kao neko ko je na putu spasenja. Izgledao je loše, kosa mu je bila masna i raščupana. Nosio je pohaban i očito polovan crni kaput koji mu je bio prekratak, a kada sam ga pitala gde živi, mrmljao je neke besmislice o tome kako ga niko ne razume i kako je veoma teško živeti onde gde te niko ne razume.

U Jeljcinovo vreme ovo nije bio naročito neuobičajen ili iznenađujući prizor. Mnogi ljudi bez novca lutali su besciljno ulicama, bili su obrazovani, ugledni građani, ali su ostali bez posla i počeli da piju jer nisu mogli da nađu mesto za sebe u toj novoj stvarnosti. Upravo je na tom plodnom tlu sveopšteg nezadovoljstva, nezaposlenosti i otpuštanja onih koji su u sovjetsko vreme imali posao počelo da buja pravoslavlje koje je postalo veoma moderno, tako da su svi gubitnici koji su ostali bez posla, supružnika ili razloga za život potrčali u Crkvu, iako se većina njih ni u kom slučaju nije mogla smatrati vernicima.

I Miša je bio jedan od mnogih na tom putu. Jednom je došao kod mene, trezan i veseo, i rekao mi da mogu da mu čestitam. Prethodnog dana je postao otac, dobio je sina. Požurila sam da mu kažem koliko mi je drago: najzad mu se ostvario san. Međutim, Miša nije bio na sedmom nebu, kao što bi se moglo očekivati.

Dečak je dobio ime Nikita. Nekada davno, dok je još bio oženjen Lenom, Miša je često sanjario o tome kako će svom sinu, ako ga bude imao, dati ime Nikita.

„Ko je Nikitina majka?“, upitala sam oprezno.

„Jedna devojka.“

„Živiš li s njom? Jeste li venčani? Ili tek nameravate da se venčate?“

„Ne. Njeni roditelji me ne vole.“

„Onda iznajmi stan i živi sa svojim sinom. To je veoma važno.“

„Nemam novca.“

„Počni da zarađuješ.“

„Ne želim i ne mogu. Prosto ne mogu – to jednostavno nije moguće.“

Sprečio je sve moje dalje pokušaje da nastavim razgovor o tome.

Prošlo je više od godinu dana. Jeljcin je sišao sa vlasti i imenovao je Putina za svog naslednika. Počeo je Drugi čečenski rat. Putin je neprestano bio na televiziji. U jednom trenutku je upravljao vojnim avionom, a već u sledećem davao uputstva u vezi Čečenije. Iz svega toga se moglo zaključiti da su izbori blizu.

Kasno jedne noći pozvala me je Lena. „Znaš šta ima novo?“, rekla je jedva prepoznatljivim glasom, potpuno promuklim, glasom pevača nakon koncerta.

„Upravo su mi javili telefonom. Miša je ubio ženu sa kojom je živeo. Za sobom je ostavila četrnaestogodišnjeg sina iz prvog braka. Dečak je bio u stanu kad se to dogodilo. Miša se napio. Po svemu sudeći žena je bila starija, sažalila se na njega i pila je sa njim da se ne bi osećao usamljeno. U svakom slučaju, pili su zajedno juče kad je Miša uzeo nož i rekao ono što je rekao i meni: 'Sad ću da te ubijem.'“

Lena je briznula u plač. „To sam mogla da budem ja“, rekla je. „Sećaš se? Svi ste pokušali da me ubedite da se ne razvodim. Rekla si da će se srediti, da mu treba lečenje. Ali, on bi me naprosto ubio.“

Sud je imao obzira prema Miši, naročito nakon što je njegova životna priča izašla na videlo. Osuđen je na četiri i po godine. To nije mnogo za ubistvo. Sud nije zaključio da je bio mentalno bolestan, niti da je patio od umanjene uračunljivosti, uprkos alkoholizmu.

Miša je poslat u radni logor u Mordoviji, duboko u šumama. Šest meseci kasnije, komandant logora je došao kod Lene u njen moskovski stan, gde je sada živela sa novim mužem i sinom kojeg je konačno rodila. Komandant nije bio preterano bistar, ali je očigledno imao dobro srce. Odluka da poseti Lenu bila je njegova. Pošto se poslom obreo u glavnom gradu, smatrao je svojom dužnošću da je pronađe, uprkos tome što je bila razvedena od Miše, i da joj kaže da je „njen Mihael“ (kako ga je komandant opisao, na užas njenog novog muža) bio najbolji osuđenik kojeg je on ikada upoznao, najpismeniji i najvredniji u celom logoru. Komandant, koji je očito imao pedagošku žicu, zadužio ga je da se stara o zatvorskoj biblioteci, i Miša ju je potpuno reorganizovao. I sam je mnogo čitao i radio je sa drugim osuđenicima kao psiholog. Miša je svojeručno sagradio drvenu crkvu u logoru okruženom bodljikavom žicom i spremao se da postane kaluđer. Dopisivao se sa jednim manastirom kako bi ga neko vodio na tom putu. Komandant je takođe obavestio Lenu da podržava Mišine kaluđerske sklonosti, pošto je smatrao da iz njih može da proizađe samo dobro za tu gomilu ubica, silovatelja i starih propalica iz logora. Na Mišin zahtev došao je da kupi postolje za crkvene priloge u prodavnici Moskovske patrijaršije i da ga ponese u logor.

Završio je obećanjem da će se založiti za smanjenje Mišine kazne zbog primernog vladanja.

„Leno, zar vam nije drago?“ upitao je bivšu ženu, primetivši da su joj oči pune suza.

„Preplašena sam“, odgovorila je.

„Nema razloga“, odvratio je Mišin komandant. „Mnogo se promenio, nije opasan. Više ne pije i neće više nikoga ubiti. Bar ja mislim da neće.“

Komandant je zagladio kosu, popio čaj, protrljao ruke kao da namerava da zapali vatru dlanovima i dodao: „Istinu govoreći, pomalo mi je žao što će otići.“

Počeli smo da se pripremamo za ono što bi se moglo dogoditi, šta god to bilo. Miša je mogao da se pojavi u Moskvi svakog trenutka. Na kraju se pojavio tek 2001. Nekoliko nedelja je lutao oko pošto nije imao kuda da ode, nemački je zaboravio i bio je potpuno nesposoban da se prilagodi novom životu.

Znala sam da je već dugo bio u Moskvi, kada smo se slučajno sreli na Tverskom bulevaru. Kad su nam se putevi ukrstili, jedva sam prepoznala crte lica koje su mi nekada bile tako poznate. Seli smo na klupu i razgovarali više od tri sata. Nije me pitao za decu, a ja ga nisam pitala za sina. Miši je prosto bio potreban neko za razgovor, neko ko će ga saslušati.

Sve vreme je pričao o izboru pravog manastira. Pomno sam se zagledala u čoveka pred sobom. Od pređašnjeg Miše, ili bar od onoga što je bio u mladosti, nije ostalo gotovo ništa. Bio je sed, star i mlitav. Od onog dara koji ste nekada mogli da osetite u njemu, ništa se nije moglo videti. Tu je bila samo ljutnja na sudbinu, i mnogo zatvorskog žargona. Osim toga, Miša mi je ispovrteo gomilu banalnih gluposti o smislu života, na način na koji se o tome piše u bezveznim brošurama za polupismene. Shvatila sam kakvu su to biblioteku imali u logoru u Mordoviji.

„Jesi li našao posao?“

„Gde? Svuda malo plaćaju a mnogo očekuju.“

„Pa, svi smo sada u takvoj situaciji. Prosto moramo da se nosimo s tim...“, počela sam.

Miša me je prekinuo. „E, pa ja ne želim da budem kao svi ostali.“

Očito je to čuvao kao adut.

„Kakva je situacija sa manastirom?“

„Za sada ne mogu da me prime. Postoji lista čekanja i moraš da potegneš veze čak i za to. Moraš da poznaješ ljude. Boravak u zatvoru mi nije neka preporuka.“

„To je razumljivo. Tek si nedavno izašao.“

„Ali ja to ne razumem!“ Miša je postao agresivan.

„Šta planiraš da radiš?“

„Otići ću u onu malu crkvu“, pokazao je nekud iza sebe, tamo je zaista stajala jedna od najstarijih crkava u Moskvi, čvrsto ukorenjena u vremenu. „Zamoliću ih da me uzmu kao čuvara. Rekli su mi da je dovoljan određeni broj poena u CV-ju da bi se ušlo u manastir.“

Nasmejali smo se. Samo neko ko je rođen u SSSR-u i ko je proveo veći deo svog svesnog života u njemu, zna koliko je tipično sovjetski takav pristup pronalaženju posla ako niste imali veze. I tako smo sedeli i pričali o manastiru, veri, religiji, crkvenim pravilima koja nisu bila mnogo daleko od svakodnevice sovjetskog načina života. Oboje smo se smejali.

„Uvmuto je“, rekao je Miša, „kako su se u novoj Rusiji pravoslavlje i sovjetski način života najednom složili.“

Ispod vodenastih očiju čoveka koji ima problema sa bubrežima ili srcem najednom me je pogledao stari Miša, veseo, sposoban, nestašan, uljudan.

„Naravno da jesu. Zar se ne plašiš da će se crkva, kojoj tako žarko želiš da se priključiš, pretvoriti u lokalni komitet Komsomola iz kojeg si nekada pobegao? Da je sve samo prefarbano novim bojama, i da ćeš, kada jednom uđeš u manastir, biti gorko razočaran i...“

Ujela sam se za jezik. Nikakve pogodne reči nisu mi padale na pamet.

„Htela si da kažeš da ću ponovo nekoga ubiti, okrivljujući ga za svoje probleme?“

„Ne, naravno da nisam“, promucala sam, iako sam upravo to htela da kažem. Izgleda da smo Miša i ja bili na istoj talasnoj dužini.

„Baš to si nameravala da kažeš. Mogu samo da odgovorim da se i ja plašim, naravno, ali da nemam kuda da odem. Ako ostanem ovde, sigurno ću ponovo završiti u zatvoru. Bolje sam se osećao u zatvoru, u ograničenom prostoru; manastir je kao radni logor, samo sa drugačijim čuvarima. Potrebno mi je da živim pod nadzorom. Ne znam da se kontrolišem, s obzirom na to kakav je život oko nas.“

„A kakav je to život?“

„Ciničan. Ne mogu da podnesem cinizam. Zato sam i počeo da pijem.“

„Ali, zašto si ubio svoju prijateljicu? Da li je i ona bila cinična?“

„Ne, bila je veoma dobra osoba, i ne mogu da se setim zašto sam je ubio. Bio sam pijan.“

„Dakle, ni pod kojim uslovima nećeš ostati u ovom svetu?“

„Nema nikakve šanse. Ne bih mogao da podnesem.“

Nisam se ponovo videla s Mišom, ali znam da nije uspeo da uđe u manastir. Papirologija se oteгла. Pravoslavna birokratija u Rusiji veoma nalikuje državnoj birokratiji, i ravnodušna je prema onome što je neposredno ne dotiče. Miša je odlazio u Patrijaršiju, odnosio im formulare, radio kao čuvar u crkvi i praktično živeo u njoj. Postepeno je ponovo počeo da pije. Nekoliko puta je dolazio kod Lene da traži novac. Prvi put mu je dala 100 rubalja, drugi put je odbila. Bila je potpuno u pravu. Ona i njen muž nisu radili da bi omogućili Miši da se opija kad mu dođe. Naravno da je bila u pravu.

Samo, Miša se bacio pod voz u metrou. Čuli smo za to mnogo kasnije, slučajno. I otkrili smo da je Miša, jedan od najtalentovanijih Rusa koje sam ikada srela, sahranjen kao beskućnik i „bez poznatih rođaka“. Tačnije rečeno, sahranili su njegov pepeo, pošto se u takvim slučajevima posmrtni ostaci automatski kremiraju. Niko ne zna gde je njegov grob.

Rinat

Možete organizovati frontalni napad ili možete krenuti zaobilaznim putem. Komplex Specijalnog obaveštajnog puka Ministarstva odbrane, njegove najelitnije poddivizije, nije, naravno, mesto po kojem treba da lutaju civili poput mene. Ponekad se, međutim, i to mora uraditi. Tamo me je odveo Rinat, jedan od oficira tog puka. Rinat je major. Niko ne zna ko su mu roditelji. Odrastao je u sirotištu. Lice mu je orijentalno, sa kosim očima, govori nekoliko srednjoazijskih jezika. Specijalnost mu je prikupljanje obaveštajnih podataka. Rinat se godinama tajno borio u Avganistanu. Onda se infiltrirao u tadžikistanske naoružane bande u planinama i na avganistansko-tadžikistanskoj granici, i hvatao švercere droge na delu. U ime ruske Vlade takođe je tajno pomogao nekima od sadašnjih predsednika bivših sovjetskih republika da dođu na vlast. Naravno, proveo je mnogo vremena u Čečeniji za vreme oba rata. Grudi su mu prekrivene odlikovanjima.

Rinat i ja tražimo rupu u ogradi. Želi da mi pokaže bedu u kojoj on, uprkos svim svojim odlikovanjima, živi u zgradi za oficire; želi da mi pokaže i kuću u vojnom selu, u koju se nadao da će se useliti, ali nije imao sreće. Ma koliko da je njegov puk čuven, odlično obučen i nadasve slavan, rupa u ogradi koju pronalazimo ne samo da je dovoljna da se provučemo nas dvoje, nego biste ceo tenk mogli kroz nju da proterate.

Hodamo još pet minuta i dolazimo do sela u kojem žive špijuni. Jutro je. Oko nas namrštena lica oficira koji imaju slobodan dan. Vreme je daleko od lepog.

Gnjecava ilovača izmiče ispod stopala. Ne hodamo, već se klizamo i gledamo u zemlju da bismo se održali na nogama.

Podižem pogled i pred sobom ugledam čudesan prizor, lepu novu sivozelenu višespratnicu, koja deluje kao fatamorgana među ostalim sumornim petospratnicama.

„Ovako je sve počelo“, kaže Rinat. „Naravno, želeo sam stan. Bilo mi je dosta lutanja po svetu. Moj sin raste, a ja stalno u nekim ratovima...“

Major začuti usred rečenice i najednom izvede nešto što me je zbunilo. Skriva lice i saginje se kao da neko puca na nas, pa moramo da pronađemo zaklon. Rinat tiho prošapće da moramo da se ponašamo kao da se ne poznajemo: takođe me moli da ne gledam napred i da ne mašem rukama ili privlačim pažnju.

„Ali, šta nije u redu?“, pitam. „Je li to zaseda?“

Šalim se, naravno.

„Ne smemo da ga ljutimo“, kaže Rinat tiho i nastavlja da izvodi svoj manevar. Poput dobro obučениh špijuna, brzo, spretno i bez buke menjamo pravac.

„Kome to ne smemo da smetamo?“, upitam kada Rinat podigne glavu sa olakšanjem, pokazujući da je prošla opasnost.

„Petrovu, zameniku komandanta.“

Naš manevar je izveden zato što se Petrov upravo vozio prema nama. Njegova kola su se zaustavila ispred lepe nove zgrade, jer Petrov upravo tu i živi. Tek kad je nestao u unutrašnjosti zgrade, Rinat se smirio, pa smo nastavili šetnju po kompleksu. Stalno smo se vraćali pred tu lepu zgradu, u koju je Rinat zurio sa žudnjom i zavišću.

Pravo da vam kažem, to me je baš zbunilo. Znam ponešto o Rinatovom borbenom dosijeu, o njegovoj neustrašivosti, pa sam se začudila. Čega se to, pitam ga, on najviše plaši? Smrti?

„Ne, naučio sam da živim sa smrću. Ne želim da zvučim kao hvalisavac.“

„Zarobljavanja?“

„Da, plašim se toga, naravno, zato što znam da bi me mučili. Viđao sam takve stvari. Ali, ne plašim se ni zarobljavanja tako mnogo.“

„Čega onda?“

„Verovatno mira, civilnog života. O tome baš ništa ne znam. Nisam pripremljen za to.“

Rinatu je 37 godina. Sve što je u životu radio bilo je vezano za ratovanje. Telo mu je prekriveno ranama. Ima čir na želucu i na dvanaestopalačnom crevu, živci su mu uništeni. Neprestano ima užasne bolove u zglobovima i cerebralne napade, pošto je nekoliko puta ranjen u glavu.

Nedavno je major odlučio da je vreme da se skrasi, da se vrati iz ratova u običan svet. Shvatio je da ne zna baš ništa o tome. Na primer, ko će mu obezbediti mesto za život? Sigurno je zaslužio stan zbog svega što je učinio braneći interese zemlje. Ili pak nešto novca?

Čim je Rinat počeo da zapitkuje Petrova o tome, postalo je očigledno da ne može ništa da očekuje. Zaključio je da je bio potreban svojoj zemlji dok je obavljao specijalne zadatke po planinama, drugim zemljama i kontinentima, i da ga je ona zbog toga odlikovala. Međutim, kako je majora počelo da izdaje zdravlje i kako je odlučio da proba da se skrasi, otkrio je da ga ne čeka apsolutno ništa i da će ga vojska naprosto izbaciti na ulicu. Čak će ga isterati i iz bednog ćoška u oficirskoj zgradi u kojem su on i njegov sin spavali.

Rinat ima sina, Edika, kojeg sam podiže. Dečakova majka je umrla pre nekoliko godina, a Edik je dugo živeo u oficirskoj zgradi čekajući da mu se otac vrati iz mnogobrojnih ratova i sa važnih borbenih zadataka.

„Znam kako da ubijem neprijatelja a da ne pusti ni glasa“, kaže mi Rinat. „Mogu da se uzverem uz planinu brzo i tiho i da poskidam one koji su na njoj. Odličan sam planinar. Znam da 'čitam' planinu po granju i žbunju i da kažem ko je tu i gde se krije. Imam osećaj za planinu, kažu da je to božji dar, ali eto, nisam u stanju da obezbedim stan. Nisam u stanju da uradim bilo šta u civilnom životu.“

Preda mnom stoji bespomoćni profesionalni ubica, koga je država za to obučila. Danas ima mnogo sličnih njemu. Država šalje ljude iz rata u rat, žive godinama u ratnom okruženju, a kad se vrate ne znaju šta je miran život, red i zakon. Počnu da piju, uđu u kriminalne grupe, postanu plaćene ubice, a njihovi novi gospodari odlično im plaćaju da ubijaju one koji, po njihovim rečima, moraju da budu ubijeni u interesu države.

A država? Nju nije briga. U Putinovo doba prestala je da se zanima za oficire koji su se vratili iz ratova. Izgleda kao da se država aktivno pobrinula za to da bude što više odlično obučениh profesionalnih ubica unutar kriminalnih grupa.

„Nameravaš li time da se baviš, Rinate?“

„Ne, ne želim to, ali ako se Edik i ja nađemo na ulici, ne mogu da isključim ni tu mogućnost. Mogu da radim samo ono za šta sam obučen.“

Rinat i ja se konačno probijamo kroz blato i lapavicu do jedne bedne stračare. To je oficirska zgrada, zvana „trospratnica“. Penjemo se na drugi sprat i kroz oguljena vrata ulazimo u prljavu, spartansku sobu.

Nikad u životu major nije imao nešto što bi mogao nazvati domom. Prvo je bio u sirotištu na Uralu. Posle toga je živeo u zgradama vojne škole u koju se upisao pravo iz sirotišta. Kasnije su se garnizonski hosteli smenjivali sa šatorima, kad bi bio na zadatku. Bio je u vojsci 16 godina, kao lualica pod zakletvom. Poslednjih 11 godina Rinat je neprestano išao iz jednog borbenog zadatka u drugi. To nije život u kojem možete nešto da steknete.

„Ali, bio sam srećan“, kaže major. „Nikad nisam želeo da prestanem da se borim. Mislio sam da će to trajati zauvek.“

Sve što je Rinat stekao stalo je u jedan padobranski ranac. Major otvara standardni orman sa serijskim brojem na bednoj i izubijanoj bočnoj strani i pokazuje mi ranac.

„Prebaciš ga preko ramena i ideš na sledeći zadatak“, sažeto iznosi svoj životni stav.

Jedan dečak sedi na kauču i tužno nas posmatra; to je Edik.

Prekidam majora. „Bili ste oženjeni, znači da ste imali nekakav smeštaj.“

„Ne, nismo imali ništa. Nismo imali vremena“.

Dok se borio u Tadžikistanu, pomažući sadašnjem predsedniku Rahmonovu da dođe na vlast, krišom se oženio u Kirgiziji. Mladenci su se upoznali tokom prethodnog Rinatovog borbenog zadatka u gradu Ošu, u kojem je devojka živela, i gde je Rinat poslat nakon izbijanja krvavog sukoba između dve tamošnje etničke grupe.

Tamo su se venčali, a njihova strast i ljubav cvetala je uprkos krvi i bolu oko njih. Rinat je zatim svoju mladu predstavio komandantu. Komandant je slegnuo ramenima i rekao mu da ostavi ženu u Ošu, zato što je špijunu voljena osoba uvek Ahilova peta. Rinat je tako i uradio, ostavio je ženu i vratio se u Tadžikistan da bi se pridružio jednoj naoružanoj grupi na granici.

Jednoga dana, komandant mu je saopštio da je dobio sina i da ga je njegova žena nazvala Edik. Kasnije, u junu 1995, Rinatovu mladu ženu, studentkinju na lokalnom konzervatorijumu, ubili su ljudi koji su otkrili za koga je udata.

Tek što je napunila 21 godinu, tog dana je krenula da polaže ispit na drugoj godini.

Edik je najpre živeo sa svojom bakom u Kirgiziji. Dečak je bio previše mali da bi živeo po oficirskim hostelima, a Rinat je ionako retko spavao u sumornim, neočišćenim sobama koje mu je obezbedila država. Još je učestvovao u tajnim operacijama po planinama širom zemlje. Još dvaput je ozbiljno ranjen i proveo je mnogo vremena po raznim bolnicama.

„I pored svega, nisam želeo drugačiji život“, kaže Rinat, „ali Edik je rastao.“

Konačno je došlo vreme da ode po svog sina. Nakon toga Edik je ostajao kod bake samo kad bi Rinat išao na šestomesečne zadatke.

Sedimo u njihovoj hladnoj, bednoj sobici. Edik je tihi dečak sa blistavim očima koje sve vide. Veoma je zreo. Govori samo kad njegov otac izađe i kada mu se postavi pitanje: jednom rečju – sin špijuna. Shvata da njegov otac sada prolazi kroz težak period i da će ga zbog toga sledeće školske godine poslati u školu za oficire. Ali, dečaku se ne sviđa ta ideja.

„Želim da živim kod kuće“, kaže mirno i kao pravi muškarac, bez ikakvog traga kukanja. Svejedno, to ponavlja nekoliko puta: „Želim da živim kod kuće, kod kuće.“

„A da li je ovo tvoja kuća? Da li se ovde osećaš kao kod kuće?“

Edik je iskren dečak. Zna da je bolje da ne kažeš ništa, ako već ne možeš da kažeš istinu. Zato ćuti.

I zaista, ko bi ovu rupu za oficire, bezlični nameštaj i pijanu dreku vojnika pod ugovorom koja dopire s druge strane tankih zidova, mogao da nazove „kućom“? Edik, međutim, zna da njegovog oca pokušavaju da izbace čak i odavde te dopušta da se to nazove kućom.

Odnosi između komandanata iz puka i majora počeli su da se kvare kada je Rinat zatražio da bude smešten u stan u onoj lepoj novoj zgradi oko koje smo se motali dok smo se skrivali od zamenika komandanta. Major je pretpostavljao da na to ima pravo, pošto se godinama nalazio na vrhu liste čekanja za stan.

„Kada sam upitao Petrova, bio je ogorčen: ‘Nisi učinio dovoljno za puk!’“, priseća se Rinat. „Možete li da poverujete, upravo tako je rekao. Bio sam veoma iznenađen i rekao sam mu: ‘Sve vreme se borim. Spasao sam pilote sa planine kad niko drugi nije mogao da ih nađe. Potreban sam ovoj državi.’“

Major je zaista bio predložen za najviše državno odlikovanje, Heroj Rusije, za

svoj uspeh u akciji nakon pada vojnog aviona u planinama Čečenije, u blizini sela Itum-Kale u junu 2000. Nekoliko spasilačkih timova otišlo je u planinu da pronađe posadu, ali nisu uspeali. Komandanti su se setili Rinata i njegovog jedinstvenog borbenog iskustva, njegovog osećaja za planinu i sposobnosti da pronađe ljude čitajući tragove po granju, žbunju i lišću.

Našao je mrtve vazduhoplovce za 24 sata. Jedno telo su minirali čečenski borci, ali Rinat ga je razminirao. Tako da su porodice imale šta da sahrane.

Aktivni oficiri imaju izreku koja kaže da su komandanti koji se pogube u borbi i u planinama najbolji u civilnim zanimanjima. Rinat je rekao Petrovu: „Znam ja kakav si ti heroj bio u Čečeniji, stalno si se vukao po štabu.“ Zamenik komandanta je odgovorio: „Sad si stvarno u govnama, majore. Zbog ove rečenice ćeš leteti odavde. Otpustiću te bez prava na stan. Naći ćeš se na ulici sa tim svojim sinom!“

Petrov se osvetnički bacio na ostvarivanje svoje pretnje. Najpre je ponižavao majora zadužujući ga da ukrašava paradni teren, da vodi pukovski klub i da organizuje filmske predstave za vojnike.

Petrov je zatim naredio Rinatu da dizajnira postere za paradni teren (on je odličan crtač), što je bio posao Petrovljeve žene. Ona je naprosto prestala da dolazi na posao, i svi oficiri su znali da Rinat radi umesto nje dok se ona odmara u lepoj novoj zgradi.

Onda se Edik razboleo i morao je u bolnicu. Doktori su rekli Rinatu da bi morao da bude uz svog sina. Rinat je neprestano tražio slobodne dane, a Petrov je, ignorišući potvrdu koju su izdali doktori i prepravljajući datume, zabeležio da je Rinat bio odsutan bez dozvole. Petrov je sazvaio oficirski sud, a lažirane potvrde je iskoristio da ukloni majora sa liste čekanja za stan. Radio je na tome da Rinat bude po kratkom postupku otpušten iz vojske bez ikakvih privilegija. Ukratko, Rinat je bio u velikoj nevolji.

„Šta sam to sebi uradio?“, odmahuje Rinat glavom, svestan da je prevaren.

Ratovi u kojima učestvuje naša zemlja nastavljaju se i kasnije bez obzira na to gde završe oni koji su u njima učestvovali. A oni mahom završe u poddivizijama u koje se vrata kad obave zadatke. Štabni oficiri se sukobljavaju sa terenskim oficirima. Potonji onda bivaju otpušteni zbog neposlušnosti, njihove prethodne zasluge se ignorišu, a na njih se obrušava gomila uvreda. Rinat uopšte nije izdvojen slučaj. Oficiri su sada podeljeni u dve nejednake kategorije. U prvu spadaju oni koji su zaista učestvovali u ratnim operacijama, koji su rizikovali živote, puzali kroz planine, danima kopali kroz sneg i zemlju, mnogi od njih bili ranjavani i po više puta. Žao vam ih je do neba. Teško im je da nađu mesto za sebe u civilnom životu koji se nama čini tako normalnim. Ne mogu da nađu

zajednički jezik sa štabnim oficirima, koji su takođe bili u Čečeniji, pa se bune, opijaju i osećaju se užasno. Štabni oficiri ih po pravilu nadigraju u svakoj prilici: dovode lažne svedoke protiv njih, trče kod nadređenih, izmišljaju priče, kuju zavere. Dok trepneš, nespretnjakovići su u redu za otpuštanje. Šta su uradili? Bili su ono što jesu, naravno. Samim svojim prisustvom u jedinicama, terenski oficiri svakodnevno podsećaju štabne oficire na to ko je ko u ovom svetu.

A štabni oficiri? Oni se uspinju od čina do čina brzinom metka. Veoma lepo se snalaze, dobijaju stanove i dače.

Rinat je na kraju odustao. Napustio je vojsku koju je toliko voleo i otišao ko zna gde sa Edikom, taj terenski oficir bez kuće i prebijene pare. Plašim se za njega, zato što mogu da pretpostavim kuda je otišao. Plašim se za sve nas.

KAKO OTETI TUĐU IMOVINU UZ PREĆUTNO ODOBRAVANJE VLASTI

Moskva, februar 2003. Grom iz vedra neba: predsednik Putin imenuje novog zamenika ministra unutrašnjih poslova i šefa GUBOP-a, Centralne uprave za borbu protiv organizovanog kriminala. To je Nikolaj Ovčnikov, skroman, politički trom i ne preterano istaknut poslanik Državne Dume, koji nikad ne govori na njenim zasedanjima niti se, koliko je poznato, meša u njen zakonodavni rad. Čak nije ni jedan od Putinovih nekadašnjih drugova iz Sankt Peterburga, što je neobično u okviru trenutne kadrovske politike. Nakon imenovanja, Ovčnikov daje intervju u kojem kaže da će dati sve od sebe da se pokaže dostojnim predsednikovog poverenja, te da je njegov zadatak da svede korupciju „na minimum“ i da se pobrine za to da „zdravi deo društva“ više ne bude prepušten na milost i nemilost kriminalnoj manjini. To su odlični stavovi. Pa zašto je onda izjava novog zamenika ministra izazvala takvo veselje na Uralu?

Hajde da se pozabavimo njegovim novim poslom. Kakav je njegov status u okviru ruske birokratije?

Direktor GUBOP-a nije u Rusiji tek obična pozicija. To je ključni portfelj u strukturi vlasti. Najpre, organizovani kriminal – mafija – ukorenjen u užasnoj korupciji, prožima pore svakodnevnog života. U Rusiji se kaže da se novac ne može učutkati kad jednom progovori.

Zatim, taj položaj sa sobom nosi veoma mnogo uticaja i zbog svoje istorije. Jedan od naših glavnih birokrata i moćnika, čovek koji se održao i pod Jeljcinom i pod Putinom, jeste Vladimir Rušajlo.⁹

Nekadašnji ministar unutrašnjih poslova a danas šef Saveta za nacionalnu bezbednost. Karijeru je započeo upravo kao direktor GUBOP-a. Kada je imenovan za ministra unutrašnjih poslova, zadržao je interesovanje za svoju staru struku i dao sve od sebe da ojača tu upravu. Povećao je broj njenog osoblja u odnosu na druge službe a službenicima dao veliku moć, omogućivši im da izvode operacije koje podrazumevaju upotrebu sile bez prethodnog odobrenja, za razliku od ostalih policijskih službi. Takođe, stalno je unapređivao svoje ljude postavljajući ih na najviše položaje u zemlji, tako da su danas „Rušajlovi ljudi“ snaga s kojom treba ozbiljno računati u ministarstvima sile. Njihov broj se može porediti sa brojem „Peterburžana“, to jest onih koji su radili sa Putinom u Sankt Peterburgu i koji su sa njim došli u Moskvu u razna ministarstva, kao i sa „Čekininim ljudima“, proizvodima Putinove bivše firme, KGB-a.

Ako posmatramo Nikolaja Ovčnikova kao čoveka, sve u vezi sa njegovim imenovanjem na čelo GUBOP-a deluje kao da je u redu. Analizirajući njegov službeni dosije, vidimo da je radio 30 godina kao policajac u provinciji pre nego što je ušao u Dumu, deluje da je zaslužio taj položaj. U vreme izbora za poslanika bio je šef policije u Jekaterinburgu. Jekaterinburg nije uspavano provincijsko središte, nostalgичno za prohujalim vremenima. To je glavni grad uralске regije, centar Sverdlovске oblasti, koja je pak glavna industrijska oblast ove regije. Kada je Jeljcin pozvao regije Rusije da „uzmu koliko god suvereniteta žele“, postojali su sasvim ozbiljni veličanstveni planovi da se oformi Republika Ural sa Jekaterinburgom kao glavnim gradom. Gradski šef tamošnje policije bio je slavan u celoj Rusiji. Ural je regija sa velikim rudnim bogatstvom i ima prirodne i industrijske resurse koji su dovoljni bilo kojoj zemlji da preživi. Osim toga, Jekaterinburg je tradicionalno teritorija jedne od najmoćnijih mafija nekadašnjeg Sovjetskog Saveza, a današnje Rusije. Reč je o takozvanoj kriminalnoj grupi Uralmaš. Svidalo mu se to ili ne, glavni policajac Jekaterinburga bori se upravo protiv Uralmaša.

Nema potrebe naglašavati da se veliki deo značajnih informacija ne može pronaći u Ovčnikovljevom službenom dosijeu. Možda čak ni bilo šta doista važno. Kakav je bio kao šef policije? Koji su mu bili prioriteti? Koje delove mafije je progonio? Šta i koliko je postigao? I na kraju, kakav je bio krajnji rezultat: kakav je grad Jekaterinburg bio pod Ovčnikovim, a kakav je danas?

Nije mi želja da pokažem kako se policajac sa Urala uzdigao do vrtoglavih visina u Moskvi. Daleko više me zanima pojava iz ruskog života poznatija kao korupcija. Šta je, u stvari, korupcija? Šta sačinjava rusku mafiju – ne onakvu kakva je bila pod Jeljcinom, već ovu iz Putinovog vremena. I zašto je Putin unapredio Ovčnikova? Ako analiziramo način na koji je Ovčnikov imenovan za glavnog ruskog borca protiv mafije, moći ćemo da utvrdimo vodeća načela kadrovske politike pod Putinom i njegovom administracijom.

Priča seže daleko u prošlost.

⁹ Rušajlo je smenjen sa ovog položaja u maju 2004. godine.

Feduljev

Jedna vest je potresla Rusiju 13. septembra 2001. U to vreme vodio se Drugi čečenski rat, Putin je već bio postavljen za premijera pošto je, za razliku od ostalih kandidata, bio voljan da taj rat i započne. U Jekaterinburgu se mafija dočepala jedne od najvećih ruskih fabrika, Korporacije Uralhimaš, čije proizvode koristi cela ruska hemijska industrija. Građani naoružani bejzbo-palicama, i uz podršku specijalne policijske jedinice OMON iz Jekaterinburga, provalili su u fabričke kancelarije, napravili veliki nered i pokušali da postave svog „direktora“ umesto aktuelnog, Sergeja Glotova.

Televizija Ural prikazala je lokalne komuniste kako kliču „Ura! Narod uzima vlast u svoje ruke! Dole kapitalisti!“ Lokalni sindikalni lideri ponavljali su te iste slogane, proglašavajući zauzimanje Uralhimaša „radničkom revolucijom“ i obećavajući da će se slične revolucionarne renacionalizacije veoma brzo proširiti celom zemljom.

Od predsednika Jeljcina nije se čula ni reč, ali to nije iznenadilo nikoga zato što se znalo da je bolestan. Čutao je, međutim, i novopostavljeni premijer. U stvari, Moskva je ćutala. Vladimir Rušailo, tada ministar unutrašnjih poslova, nije imao ništa da kaže o policajcima u njegovoj nadležnosti koji su se prilikom upada u preduzeće pridružili jednoj od strana u sporu.

Treba li reći da je ćutanje Moskve bilo rečitije od reči? Takve stvari se ne dešavaju samo u Rusiji.

Do večeri tog 13. septembra radnička revolucija se malo stišala, budući da se staro rukovodstvo, koje nije bilo voljno da odstupa, zabarikadiralu u direktorovoj kancelariji. U tom trenutku je prava oklopna kolona, armada upadljivih crnih džipova, ušla u fabrički krug. Specijalna policija im se s poštovanjem uklonila s puta.

Iz jednog od džipova izašao je teško opisiv, onizak građanin u dobro skrojenu odelu, sa skupim naočarama i nekoliko zlatnih lanaca. Bio je prototip „novorusa“, a lice mu je bilo podnadulo od nedavne pijanke. Na putu do direktorove kancelarije ovaj građanin je uživao zaštitu snažnog telohranitelja kojeg mu je obezbedila policija Jekaterinburga. Specijalna policija mu je silom prokrčila put: radnici su se povukli gundajući.

„Paška opet traži kavgu. Došao je da se obračuna“, mrmrljali su radnici Uralhimaša.

„Pavel Feduljev, vodeći industrijalac naše oblasti i odbornik u Skupštini Jekaterinburga, pokušava da sprovede pravdu u skladu sa odlukom suda“,

izvestila je televizija Jekaterinburga, prebacujući se sa snimaka zabrinutog izraza na licu „vodećeg industrijalca“ na okrvavljena lica branilaca fabrike. Osim bejzbo-palica, sada su se mogle videti i gvozdene štangle.

Građanin sa firmiranim naočarama ušao je u zgradu i predao opkoljenom i zabarikadiranom rukovodstvu fabrike gomilu dokumenata. Bila je to sudska odluka po kojoj se Feduljev proglašava suvlasnikom njihove firme sa ovlašćenjem da za direktora postavi osobu po svom izboru. U skladu s tim, sve neovlašćene osobe morale su da napuste objekat.

Građanin je nepozvan seo u direktorovu fotelju, a njegovo drsko ponašanje pokazivalo je kakav je bio njegov status: vlasnički. Nakon nekog vremena, tokom kojeg se smenjeno rukovodstvo upoznavalo sa dokumentima koje je građanin uručio, dobio je gomilu psovki (što ga nimalo nije zbunilo) i drugačiju kolekciju dokumenata i sudskih odluka koje pokazuju da je sadašnji direktor u stvari pravi direktor.

Da bismo shvatili šta se ovde dešavalo, moramo da odemo na izlet u nedavnu prošlost Jekaterinburga. Kako je nastalo društvo u kojem je moguće otimanje tako velike firme? I ko je Pavel Anatoljevič Feduljev? I zašto sam, kada sam razne ljude upitala šta se to, za ime sveta, dešava, dobijala uvek jedan isti odgovor: „sve je to Feduljevljevo maslo“?

Kako je sve počelo

Pre desetak godina, dok je još Jeljcin bio na vlasti, a demokratija – kako smo tada govorili – divljala, Paška Feduljev je bio najobičniji siledžija, reketaš i razbojnik. U to vreme Jekaterinburg se još zvao svojim sovjetskim imenom Sverdlovsk. U njemu su operisale velike kriminalne bande osvajajući nove sfere uticaja, ali Paška nije bio ni u jednoj od njih. Bio je solo-igrač. Iako su se krivična dela vukla za njim kao veo za mladom, milicija ga nije gonila jer je bio isuviše sitna riba. U to vreme takvi nisu hapšeni zbog zločina koje su počinili već ako i kada dođe „vreme da se stave iza brave“ jer, recimo, ne bi uspeli da se dogovore sa drugim siledžijama, ili u slučaju da suviše mnogo pričaju, ili ako bi, uopšte uzev, izlazili iz svojih okvira. To nije bio problem sa Paškom Feduljevima. U to vreme ponašao se veoma razumno.

Paška je postao biznismen ranih devedesetih. To je bilo tipično za većinu njegovih drugara. Paška je, međutim, bio siromašan. Nije imao pristup Rupi, centralnoj banci kriminalnog podzemlja, uprkos tome što je Jekaterinburg, čuven po svom kriminalnom podzemlju, imao jednu od najvećih Rupa u državi. Kao sitni razbojnik, Paška se nije kvalifikovao za kredit te je zbog toga bio prinuđen da prikupi sopstveni kapital. Što je i učinio.

Feduljev je stekao kapital veoma brzo, uz pomoć zapaljive votke kućne proizvodnje zvane paljenka. Mehanizam je bio jednostavan. U zabačenijim gradovima i selima Sverdlovske oblasti još od sovjetskog doba postojao je izvestan broj malih fabrika pića. U prvim godinama Jeljcinove vladavine, i one su, poput svih fabrika u državnom vlasništvu, počele da se raspadaju, pa je ubrzo došlo vreme kada je svako, za određenu sumu novca direktoru na ruke, mogao da kupi onoliko pića koliko je mogao da poveze.

Naravno, to je bila očigledna krađa iz državnih fabrika, ali to se tada smatralo normalnom pojavom u sovjetskom životu. Ljudi su gladovali, i, da bi se preživelo, polovina zemlje je pljačkala onu drugu polovinu, a da to nikoga nije iznenađivalo. Ljudi su preživljavali kako su znali i umeli, i to se smatralo biznisom, jer je to bilo ono o čemu smo sanjali.

Piće je kupovano zato što je alkohol, koji nije koštao praktično ništa, mogao da se razblaži vodom, sipa u boce i odmah prodaje kao jeftina votka. Još se nije razmišljalo o akcizama, a policija je, čak i da je želela nešto da uradi, bila nemoćna u borbi protiv paljenke. A istina je da zapravo i nisu želeli ništa da učine, budući da su se i sami borili za opstanak na sve moguće načine, što je obuhvatalo i učestvovanje u nezakonitim poslovima. Nabavljači ove votke policiji su plaćali reket da ih štiti od konkurencije.

Tada se Paška Feduljev, propalica i švercer, upoznao sa Nikolajem Ovčnikovim, policajcem. Ovčnikov je, kao i svi ostali u to vreme, žudeo za novcem. Plate policajaca bile su mizerne, a često ih nisu ni dobijali. I tako su Paška i Ovčnikov sklopili dogovor. Ovčnikov neće primećivati šta Paška radi, a Paška, svakim danom sve uspešniji, neće zaboraviti na Ovčnikova. Policajac je napokon imao više nego dovoljno za svoj nasušni hleb.

Konačno je došao trenutak kada je kapital koji je Paška stekao bio dovoljan da započne veću i, što je važnije, konačno zakonitu igru. To je bila tipična pojava u Rusiji. Baš kao što svaki vojnik sanja da postane general, tako svaki sitni kriminalac sanja da uđe u legalni biznis.

Postojala je, i još postoji, jedna osobenost ruske ekonomije, a to su tri uslova za uspeh u krupnom biznisu. Prvi je da uspeh dolazi onima koji su se prvi dočepali parčeta državnog kolača – to jest, kada nešto što je bilo državna svojina postane njihovo privatno vlasništvo. Zato većinu krupnih biznismena u Rusiji predstavljaju bivši pripadnici komunističke *nomenklature*, Komsomola ili radnika partije.

Drugi uslov je da, kada ste se uspešno domogli državnog vlasništva, ostanete bliski vlasti – to jest, da redovno podmićujete, odnosno „hranite“ zvaničnike. To bi trebalo da garantuje napredak vašim firmama.

Treći uslov je da steknete prijatelje (to jest, da ih podmitite) u policiji i pravosuđu.

Budući da nije bio u poziciji da ostvari prvi uslov, Feduljev se usredsredio na drugi i treći.

Snage reda i zakona

U to vreme je u Jekaterinburgu živeo izvesni Vasilij Rudenko. Bio je zamenik direktora Odeljenja za kriminalističke istrage i Ovčnikovljev prijatelj. Rudenka su svi znali, njegov položaj je značio da je svako ko je želeo da uspe u biznisu, morao da ga pridobije na svoju stranu. Rudenko je čistio lične dosjee novih biznismena (a nekadašnjih gangstera), i tako ih oslobađao njihove kriminalne prošlosti.

Feduljeva su odveli kod Rudenka. To nije bio najjednostavniji period u Paškinom životu. Već je bio na glasu u Jekaterinburgu kao bogati kralj alkohola i čak su ga pozivali da sponzoriše sirotišta. Vikendom je leteo u Moskvu kako bi uživao u tamošnjem noćnom životu, vodeći sa sobom (što je bila posebna povlastica, koja je svedočila o njegovoj bliskosti sa vlastima) zvaničnike oblasne administracije. To je značilo da je došlo vreme da se prione na poboljšanje njegovog imidža u javnosti. Paška nije želeo da se dosije o njegovoj kriminalnoj prošlosti i dalje čuva u policiji Jekaterinburga.

Rečeno, učinjeno.

Feduljeva je Rudenku predstavio čovek po imenu Jurij Altšul. Svi koji su poznavali Altšula sećaju ga se sa toplinom, čak sa divljenjem. Nije bio poreklom sa Urala, tamo ga je poslala otadžbina. Altšul je bio vojnik, vojni špijun, i stigao je na Ural kao kapetan Jedinice za specijalne operacije GRU (Glavne obaveštajne uprave Generalštaba Rusije). Jedinica je povučena iz Mađarske nakon pada Berlinskog zida, kada je raspuštena Zapadna grupa armija.

Altšul je napustio vojsku i ostao je u Jekaterinburgu. Država nije plaćala svoje službenike, a Altšul je jedva čekao da se ubaci u biznis. Poput mnogih drugih pripadnika specijalnih jedinica koji su napustili vojsku u to vreme, osnovao je privatnu agenciju za obezbeđenje, kao i privatnu detektivsku agenciju i humanitarnu organizaciju „Veterani specijalnih jedinica“.

U Rusiji ima mnogo takvih organizacija, izgrađenih na ruševinama vojske. Svaki veliki grad ima svoje veterane, a njihovo glavno zanimanje je – zaštita trgovaca. Feduljev je tako postao jedan od Atšulovih klijenata, i upravo je taj bivši oficir GRU pomogao Paški da preko Rudenkove službe izbriše svoju

živopisnu prošlost iz kompjuterske baze podataka jekaterinburške policije. Želja mu se ostvarila.

Uskoro Atšul više nije bio samo Feduljev ljevi telohranitelj već i njegov čovek od poverenja. Upravo je on, čovek oštrouman, odlučan i obrazovan (za razliku od Feduljeva), uveo potonjeg na tržište akcijama. Paška se ubrzo snašao u novoj oblasti i postao sposoban igrač. Pošto nije imao dovoljno novca, udružio se sa Andrejem Jakuševim, koji je sredinom devedestih bio čuven kao direktor Zlatnog teleta, uspešne uralke kompanije.

Jakušev i Feduljev bili su veoma uspešni u kupovini deonica nekoliko firmi, uključujući i jekaterinburšku Fabriku za preradu mesa, najveću fabriku te vrste na Uralu. Veličina „posla sa mesom“ dovela je Pašku na korak od statusa jekaterinburškog oligarha, sa odgovarajućim uticajem na gubernatora ove oblasti, Eduarda Rosela.

U ovom trenutku već je postalo jasno da Feduljev ne voli da deli uspeh. Sklapao je saveze da bi prevazišao teškoće a ne da bi delio finansijski i društveni uspeh. Zbog toga je, nekako zloslutno, po prvi put u karijeri unajmio plaćenog ubicu. Zloslutno, jer su ljudi već počeli da se plaše Feduljeva, shvativši da je zaista prevazišao svoja ranija ograničenja. Tako je to danas u Rusiji: ako ubijete nekoga, odmah zaradite poštovanje.

Negde u to vreme Feduljev je pozajmio veliku sumu novca od Jakuševa za jedan novi posao. Posao je odradio i zaradio nekoliko puta veću sumu od uložene. Međutim, kategorički je odbio da vrati dug. Jakušev ga nije pritiskao, no nije imao ni prilike da to uradi pošto je 9. maja 1995. Andrej Jakušev ubijen naočigled sopstvene žene i deteta, u trenutku kada je ulazio u svoju kuću.

Krivični postupak? Pa da. Postupak je pokrenut, čak je imao i broj: 772801. Glavni osumnjičeni bio je Feduljev.

I šta se zatim dogodilo? Nije se dogodilo ništa. Predmet sa ovim brojem do dana današnjeg leži skrajnut u nekoj fioci. Postupak je i dalje otvoren, u smislu da istraga još nije sprovedena niti iko ima nameru da je sprovodi. U godinama koje su usledile, bilo je mnogo takvih slučajeva u koje je umešan Feduljev, i uvek bi se desilo isto, to jest, bolje rečeno – nije se dešavalo ništa. Svako ko je u Jekaterinburgu imao bilo kakve veze sa Feduljevima znao je da je Paška uložio novac u svoju najprofitabilniju investiciju: kupio je gradsku policiju da bi ga ubuduće odano štitala od svake, pa i najsitnije neugodnosti.

To je bilo vreme kad su Rudenko i Ovčnikov postali Paškini stalni partneri. Pomogli su mu da izraste u „novog uralskog industrijalca“ i da mnogostruko uveća svoje bogatstvo. Naravno, koristeći tehniku koja je već isprobana na Jakuševu.

Feduljev je još jednom jekaterinburškom oligarhu ponudio saradnju, bio je to Andrej Sosnjin. Feduljev i Sosnjin su udružili svoje finansijske resurse i progurali na uralskoj berzi špekulantsku kampanju takvog obima da je do današnjih dana ostala neprevaziđena. Sosnjin je postao vlasnik kontrolnog paketa akcija glavnih firmi ove oblasti, u stvari čitavog njenog industrijskog potencijala. Taj potencijal je stvaralo nekoliko generacija sovjetskog naroda, počev od Drugog svetskog rata, kada su najveće i najznačajnije fabrike iz evropskog dela SSSR-a evakuisane na Ural. Među firmama nad kojima su Sosnjin i Feduljev, nakon svog špekulantskog poduhvata, stekli kontrolu bile su Metalurški kompleks iz Nižnjeg Tagila i Kompleks za obogaćivanje rude iz Kačkanara (obe sa međunarodnom reputacijom), Uralhimaš, Uraltelekom, Agencija za rude iz Bogoslovskog i tri fabrike za hidrolizu alkohola u gradovima Tavda, Ivdel i Lobva.

To je bio ogroman uspeh za ove poslovne ljude, naravno, ali šta je sa državom? Ni Sosnjin ni Feduljev nisu imali na umu razvoj ovih firmi. Lokalni zvaničnici su kovali ovu dvojicu u zvezde, ne pitajući se šta nameravaju da urade sa fabrikama, već razmišljajući isključivo o tome koliki će biti njihov udeo u transakciji. Korupcija je dosegla nove visine. Dvojica kompanjona nisu nikoga razočarali. Delili su ono što su ukrali jer su znali da imaju posla s ljudima čije razočaranje nisu mogli sebi da priušte.

A onda je došlo vreme da podele plen među sobom: koja dobra će svaki od njih dobiti? Ponovljena je prethodna proverena šema. Andrej Sosnjin umro je od rane nanete vatrenim oružjem. Još jedan krivični postupak pokrenut je 22. novembra 1996, ovog puta pod brojem 474802, a glavni osumnjičeni bio je ponovo Feduljev. I? I ništa.

Ništa vam ne vredi što imate veze ako one ne funkcionišu kada vam je to potrebno. Do trenutka kada je Sosnjin ubijen, Feduljev ljevi prijatelji policajci već su spadali među najimućnije stanovnike Jekaterinburga. Svako je mogao da vidi da je Feduljev bio sve uspešniji što su oni postajali bogatiji. Predmet br. 474802 je zatvoren. Nikada nije arhiviran, naprosto je zaboravljen.

Alkoholni ratovi

Naravno da je važno pomenuti uralke fabrike u kojima se do kraja devedesetih Feduljev dočepao kontrole, ali on je pored toga uspeo da uradi i nešto još značajnije. Jekaterinburg je pre svega Uralmaš, najvažnija institucija na Uralu. Ne Uralmaš, ona velika frabrika mašina, već Uralmaš, kriminalna grupa, najveća mafijaška grupa u Rusiji, ogranak sa hiljadama pripadnika, strogom hijerarhijom i predstavnicima na svakom nivou državne administracije. Jedno je kad podmićujete zvaničnike i dižete u vazduh svoje partnere, a sasvim drugo

je kad se razračunavate sa mafijaškim bosovima Uralmaša. Feduljev je i to uspeo 1997. Udružio je snage sa Uralmašom da bi kupio deonice Fabrike za hidrolizu alkohola iz Tavde. To je za Feduljeva u tom trenutku imalo mnogo smisla. Pošto je živeo na visokoj nozi, ponovo mu je ponestalo novca za igru na berzi. Uralmaš je imao novac, a imao je i Rupu. Jedino pravo iznenađenje bilo je što su odlučili da posluju sa Feduljevima, s obzirom na to da su znali koliko je prevrtljiv.

Feduljev i bosovi Uralmaša bili su zainteresovani za fabrike za hidrolizu iz jednog jedinog razloga, u njima se proizvodio alkohol od kojeg se pravi votka paljenka. U Rusiji vlada ogromna potražnja za alkoholom, a njegova proizvodnja ne košta gotovo ništa. To je savršen način da se zaradi fantastičan novac uz minimalno ulaganje, nije potrebno podizati kredite, zarada se ubira u gotovini a poslovanje ne ide kroz banke i nevidljivo je za poresku službu.

Zato su Feduljev i bosovi Uralmaša kupili 97 odsto deonica Fabrike za hidrolizu iz Tavde. A zatim su izvršili prebacivanje imovine na prilično standardan način: oba partnera su osnovala sopstvene firme, imovina je sa fabrike prebačena na te firme, deonice su podeljene, a firme su onda likvidirane ili su preuzele proizvodnju. Postalo je jasno da fabrika za hidrolizu kao takva više ne postoji.

Ubrzo pošto je posao završen, Feduljev je prekršio početni sporazum o srazmernoj подели vlasništva i čak nije dozvolio Uralmašu da ima predstavnika u novom upravnom odboru, koji je popunio isključivo svojim poslušnicima.

Zašto? Zato što je želeo da bude prvi među prvima a za to je trebalo da se otarasi svakog partnera, makar to značilo i visokouticajnog Uralmaša. I, što je potpuno neverovatno, to mu je u potpunosti uspelo. Bosovi Uralmaša ga nisu ubili, kao što se moglo očekivati, već su naprosto digli ruke od njega.

Razlog njihove milosti bio je jednostavan. Kada je preuzeta fabrika iz Tavde, Feduljev je imao više nego dobre veze u policiji. On je praktički bio glavna figura u oblasnoj policiji. Bio je u odličnim odnosima sa gubernatorom Roselom. Paška je odlučivao ko će biti postavljen na rukovodeće položaje u policiji, on je, na primer, postavio osobu koja će voditi oblasnu ispostavu UBOP-a, dakle vrhunskog policajca čiji je posao da se bori upravo protiv Feduljeva i njemu sličnih i organizovanog kriminala uopšte. Ispostavilo se da je ta osoba bila Rudenko. Paška je takođe sredio da Nikolaj Ovčnikov bude postavljen za šefa policije grada Jekaterinburga.

Bosovi Uralmaša su, budući da su izašli ispod istog čekića, takođe imali svoje veze za borbu protiv Feduljevlevih ljudi. Konačno je došao dan kada je Uralmašova ekipa ušla u fabriku i svoje vlasništvo povratila oružjem. Feduljev je uzvratilo svim sredstvima. Razmeštena je jedinica za brza dejstva UBOP-a, a poluvojne snage državne policije bile su spremne da upotrebe i silu.

Ali protiv koga? Protiv drugih poluvojnih policijskih snaga, kako se ispostavilo. Oni koji su se borili prsa u prsa u fabrici u Tavdi nisu bili kriminalci iz Feduljevlevjeve ili Uralmašove bande, već snage ljudi koji su im čuvali leđa. Na Feduljevlevjevoj strani bili su tu Rudenko i Ovčnikov sa jednom jedinicom naoružanih policajaca. Na drugoj strani bio je Uralmaš, koji je imao podršku čelnika kompletne oblasne policije generala Krajeva i policajaca pod njegovom komandom. Drugim rečima, na obe strane u oružanom sukobu oko nezakonite podele oblasne imovine bili su policajci kojima su komandovali oni čiji je zadatak bio da održe vladavinu zakona.

Kako je reagovalo Ministarstvo unutrašnjih poslova u Moskvi? Predstavili su sve to kao sukob u policiji u Jekaterinburgu, kao sukob ličnosti između Krajeva s jedne strane, i Rudenka i Ovčnikova s druge. Krajev i Rudenko su uklonjeni sa svojih položaja. Krajev je javno optužen za bliske veze sa Uralmašom, dok je Rudenko proglašen žrtvom beskompromisne borbe protiv najozbiljnije kriminalne grupe na Uralu. Kao oštećena strana prebačen je u Moskvu, gde ga je ministar unutrašnjih poslova Vladimir Rušajlo imenovao za direktora UBOP-a Moskovske oblasti! Zbog akcija te službe, pod Rudenkovim rukovodstvom, često su od tada zvonila zvona za uzbunu u glavnom gradu.

U Jekaterinburgu je u međuvremenu trebalo popuniti mesta koja su upražnjena Rudenkovim odlaskom. Kadrovskim pitanjima u uralskom UBOP-u bavio se lično niko drugo do Feduljev. Rudenkova zamena bio je Jurij Skvorcov, koji ne samo da je bio Rudenkova desna ruka, već i čovek kojem su svi Feduljevlevi poslovi već godinama bili povereni. Za Skvorcovljevog zamenika Feduljev je postavio izvesnog Andreja Taranova. Na Uralu su ga smatrali zaštitnikom (iliti „krovom“) Olega Fleganova, glavnog snabdevača ove oblasti vinima i alkoholnim pićima. Fleganov je bio ključni igrač za proturanje švercovane votke na tržište, budući da je najveći deo ove votke prodavan preko njegove prodajne mreže. Drugi zamenik kojeg je Feduljev odabrao za Skvorcova bio je Vladimir Putjajkin. Njegov zadatak je bio da očisti redove policije u celoj oblasti. Počeo je izbacivanjem svih koji su imali bilo šta da kažu protiv mafije, kao i svih onih koji su odbijali da rade pod Feduljevlevim tutorstvom.

Servilni Putjajkin se revnosno bacio na posao. Navešćemo samo jedan primer kako je tome pristupio. Jednom prilikom Skvorcov je od Putjajkina tražio dokumentovane dokaze o tome ko u policiji radi protiv Feduljeva. Putjajkin nije imao takve dokumente. Te noći je odveo kući jednog mladog pripadnika UBOP-ovog tima, napio ga i zatražio da odmah potkaže svakog kolegu koji je protiv Feduljeva i njegovih ljudi u policiji. Mladi oficir je odbio da bude potkazivač, a Putjajkin ga je nakon toga primorao da izvrši samoubistvo službenim revolverom.

„To je neverovatno!“ , već čujem kako više moj čitalac.

Verujte mi, sve je istina. Upravo tako su se u Jeljcinovo vreme u Rusiji rađale organizovane kriminalne grupe i tako su se kasnije razvijale. Sada, pod Putinom, one određuju šta će se dešavati u ovoj zemlji. Upravo na njih – moćne, uticajne i superbogate – predsednik misli kada kaže da je nemoguća bilo kakva preraspodela vlasništva i da sve treba da ostane kako jeste. Putin je možda bog i car u Čečeniji, onaj koji kažnjava i oprašta, ali i on se boji da dirne u osinje gnezdo ovih mafijaša. Tu se radi o novcu o kojem većina nas ne može ni da sanja, a cena života, ili čovekove časti, jeste prava sitnica kada se profit računa u milionima.

Nedodirljivi

Sa dolaskom Feduljevljeve grupe Ural je prestao da živi „po pravilima“, da se poslužim kriminalnim žargonom koji je u Rusiji naišao na tako plodno tle, da ga čak i predsednik koristi u svojim govorima.

Pitala sam ljude na ulicama Jekaterinburga koga poštuju: gubernatora Rosela? Feduljeva? Gradonačelnika Černeckog? Njihov odgovor je bio: „Uralmaš“. Potpuno zapanjena, upitala sam ih kako mogu da poštuju kriminalce? Odgovor je bio jednostavan: „Oni žive po svojim lopovskim zakonima, ali bar imaju zakone. Novi kriminalci ne poštuju čak ni te zakone“.

Eto do čega smo došli: ruskom narodu je draža jedna mafija od druge, zato što je druga mnogo gora od prve.

Da se vratimo u 1997. godinu. Feduljev je držao jekaterinburšku policiju u džepu i raščistio je teren za prodaju švercovane votke. Nastavio je da igra na berzi i uskoro je prevario izvesnu moskovsku firmu. To nije bila obična stara firma, pripadala je konzorcijumu čuvenih moskovskih oligarha koji je sponzorisao Jeljcina i njegovu porodicu. Pokušaj da se u to vreme prevari ovaj konzorcijum bio je ravan samoubistvu. Dva puta je firma prijavila prevaru UBOP-u Sverdlovске oblasti, ali svaka informacija koja bi mogla da naškodi Feduljevu blokirana je na tom nivou, a Odeljenje za kriminalističke istrage odbilo je da pokrene krivični postupak. Tek nakon intervencije glavnog tužioca, pokrenut je krivični postupak br. 142114, ali u Moskvi a ne u Jekaterinburgu. Feduljev je pobegao. Poternica za njim izdata je za teritoriju cele Rusije.

Sećate li se Jurija Altšula, nekadašnjeg špijuna koji je postao Feduljevljevi poslušnik? Sećate li se da su svi koji su ga poznavali govorili o njemu kao o izuzetno pristojnoj osobi, hrabrom čoveku od reči?

Pošto je osnovao sopstvenu detektivsku agenciju i firmu za obezbeđenje, Altšul je nastavio da snabdeva ruske službe bezbednosti obaveštajnim

podacima. Informacije koje je dostavio kancelariji glavnog tužioca i FSB-a smestile su nekoliko krupnih zverki uralskog podzemlja iza rešetaka. Altšul je, međutim, imao jednu fiks-ideju: borbu protiv samog Uralmaša. Iako tako nešto može zvučati čak i smešno, upravo to je Altšula privuklo Feduljevu.

Suočen sa poternicom na teritoriji cele zemlje i znajući za Altšulovu fiks-ideju, Feduljev ga je pozvao na razgovor. Plašio se da će tokom njegovog prinudnog odsustva Uralmaš preuzeti kontrolu nad preostale dve fabrike za hidrolizu alkohola u Sverdlovskoj oblasti, na koje je on bacio oko. Feduljev je zamolio Altšula da svim sredstvima odbrani njegove interese od Uralmaša. Zauzvrat mu je obećao 50 odsto zarade od Fabrike za hidrolizu u Lobvi, čije je preuzimanje bilo u toku.

I tako je Altšul otišao u Lobvu, grad u kojem nema ničega osim te jedne fabrike za hidrolizu. Tamo se suočio sa sumornom slikom potpunog i namernog uništavanja proizvodnog kapaciteta fabrike. Altšul se zapitao zašto Feduljev kupuje tako mnogo deonica?

Pre nego što je Feduljev umešao svoje prste, fabrika u Lobvi radila je veoma uspešno. Kad je počeo da prebacuje njenu imovinu i poslove na sopstvene kompanije, one su krenule sa ilegalnom prodajom i preradom alkohola. Novac od ove prodaje se, naravno, vraćao u fabriku preko računa ovih kompanija, ali ni tada u celosti. Iz meseca u mesec, Feduljev je isumpavao novac iz ove fabrike.

Kada je Altšul stigao u Lobvu, radnici već sedam meseci nisu primali plate, novac se vrteo isključivo preko Feduljevjevih firmi. Fabrika je bila na korak od stečaja. Pošto je čitav grad i nastao oko fabrike, njenim zatvorenjem grad bi ubrzo odumro.

U tom trenutku je Altšul odlučio da počne da radi na sopstvenu ruku a ne za Feduljevljevi račun. Dao je reč radnicima da će uspostaviti red i da će prvi korak biti da zabrani ulazak u fabriku dvojici ljudi koje radnici više nisu želeli da vide. Bili su to Sergej Čupahin i Sergej Lešukov, Feduljevljeve plaćene ubice.

Čupahin i Lešukov bili su nekadašnji oficiri Službe za teška krivična dela pri oblasnom Direktoratu unutrašnje policijske kontrole. Takođe su bili i lični prijatelji Vasilija Rudenka i „kolege“ Nikolaja Ovčinkova, i policiju su napustili kako bi se brinuli o Ovčnikovljevim finansijskim interesima unutar Feduljevjevih poslova.

Prošlo je još neko vreme dok je Feduljev konačno uhapšen. U Moskvi, prirodno. Čak i iz samice činio je sve što je mogao da utiče na događaje u Jekaterinburgu. Policajci pod njegovom kontrolom (Rudenko je do tada konačno već bio u

Moskvi) uredili su da Altšul na Feduljevlev poziv dođe i poseti ga u zatvoru. Na tom sastanku Feduljev je insistirao da Altšul vrati upravljanje fabrikom Čupahinu i Lešukovu. Rudenko je to zahtevao od Feduljeva zato što nije želeo da izgubi svoj ideo u poslu.

Altšul je međutim, odbio i odleteo nazad u Jekaterinburg sa Rudenkom za petama. Pozvan je u UBOP na razgovor gde je Rudenko lično insistirao da odustane od fabrike.

Altšul je ponovo odlučno odbio. Nekoliko dana kasnije, 30. marta 1999, ovaj bivši špijun ubijen je u svojim kolima. Pokrenut je krivični postupak br. 528006. Još jednom je Feduljev bio glavni osumnjičeni. To je bio treći krivični postupak u koji je bio umešan a u vezi sa naručenim ubistvima, ali možete li da pogodite šta se dogodilo? Naravno, ništa. Slučaj br. 528006 i danas čami u nekoj fioci, poput ostalih.

Feduljevlev proračun bio je zločinački jednostavan: bez Altšula kao prepreke, fabrika je bila samo njegova. Altšul je, međutim, ostavio prijatelja i zamenika u Lobvi: Vasilija Leona, takođe bivšeg špijuna i veterana iz specijalnih operacija. Leon je odlučno odbio zahteve Feduljevlevih ljudi da napusti fabriku.

Trio Rudenko-Čupahin-Lešukov ponudio je Leonu kompromis, što će reći podelu plena. Leon je mogao da ostane na mestu direktora, ali Čupahin i Lešukov će se vratiti da rukovode prodajom na veliko, što je bilo jedino zaista važno. Nisu samo tražili od Leona da pristane, već su dali sve od sebe i da ga zaplaše. Otvoreno ga je pozvao lično Skvorcov, čelnik UBOP-a, i Feduljevlev čovek koji se svojski potrudio da natera Leona da poklekne. Rudenko je u međuvremenu dodatno napredovao i prebačen je u Odeljenje za kriminalističke istrage pri Ministarstvu unutrašnjih poslova.

Treći koji je vršio pritisak na Leona bio je izvesni Leonid Fesko, Rudenkov prijatelj i još jedan visoko rangirani policijski zvaničnik Sverdlovske oblasti. Fesko samo što nije bio otišao u Moskvu da rukovodi takozvanim Fondom za odbranu i pomoć pripadnicima UBOP-a Sverdlovske oblasti. Ovaj fond je bio poznata ustanova za legalno prebacivanje nelegalnih uplata, mita i bonusa. Slične „fondove za odbranu i pomoć“ izmislila su gospoda poput Feduljeva još sredinom devedesetih. Veliki broj tih fondova postoji i danas.

Fesko je kasnije postao Feduljevlev zamenik za bezbednost i disciplinu u firmama koje je njegova mafija kontrolisala. U hitnim slučajevima, kada bi konkurencija podigla temperaturu u firmi, Feskov posao je bio da mobiliše policijske jedinice za specijalne operacije radi slamanja otpora. Upravo je Fesko rukovodio preuzimanjem Uralhimaša u septembru 2000. godine.

Međutim, te 1999. Vasilij Leon je svima njima prkosio. U decembru iste godine Jevgenij Antonov, agent UBOP-a, čovek iz Skvorcovljevog neposrednog okruženja, ubio je Leonovog glavnog asistenta, čoveka koji je nadgledao prodaju pića na veliko u fabrici u Lobvi. U zvaničnim pismenim izjavama o okolnostima koje su dovele do ubistva njegovog kolege, a koje je Leon predao FSB-u neposredno nakon ubistva stoji:

„Sredinom januara [2000] razgovarao sam sa Sergejem Vasiljevim, čelnikom jednog odeljenja UBOP-a. Oštro se požalio da sam svojim prisustvom u fabrici u Lobvi lišio UBOP finansijskih sredstava. Rekao je i sledeće: 'Ukrali ste Rupu FSB-a, UBOP-a i drugih službi bezbednosti ove oblasti!' Vasiljev je odlučno zahtevao da radim sa njima. Upitao sam šta je u opisu tog posla, a Vasiljev je odgovorio: 'Novac morate donositi ovamo!'“

Svaki redak u Leonovoj izjavi svedoči u korist krivičnog postupka, koji je trebalo makar da bude pokrenut. Međutim, stvari su se još jednom zaglavile. Leonovi apeli glavnom tužilaštvu, Ministarstvu unutrašnjih poslova i predsedniku Putinu lično nisu izazvali ni najmanju reakciju.

Velika zabrinutost je, međutim, pokazana za Feduljevlevu sudbinu. U januaru 2000, a po ličnom nalogu Vasilija Kolmogorova, zamenika glavnog tužioca Rusije, Feduljev je pušten iz pritvora. Eto, tek tako.

Na povratku u Jekaterinburg, vlasti su ga dočekale kao pobednika. Gubernator Rosel ga je obasuo pažnjom. Na Roselovu inicijativu, Feduljev je proglašen za biznismena godine. Nakon kratkotrajnog boravka u zatvoru, ubistva Altšula, zastrašivanja Leona i ubistva njegovog kolege, Feduljev je stekao uzvišeni status „jekaterinburškog vodećeg industrijalca“. Od tog dana uralški mediji koriste isključivo ovu sintagmu kada pišu o njemu. Nešto kasnije Feduljev je izabran za poslanika u Oblasnoj skupštini i tako je stekao i poslanički imunitet.

Ako se vratimo korak unazad i sagledamo širu sliku, šta možemo da vidimo? Feduljev je uralški oligarh, poslanik Oblasne supštine, vlasnik svega i svačega. Ono što je važno, međutim, jeste to što je on osnivač onoga što se u ruskom Krivičnom zakonu naziva organizovanom kriminalnom grupom. Do jeseni 2000, kada je preuzeta firma Uralhimaš, što je trenutak u kojem smo se mi uključili u ovu priču, Feduljevleva grupa imala je sve odlike potpuno opremljene mafijaške skupine. Pogledaš nadesno – godinama na njihovim jaslama hranjeni organi policije, pogledaš nalevo – potplaćene sudije, a u sredini odavno kupljeni činovnici svih rangova. Jedina začkoljica je ležala u činjenici da je njen kum, u tom trenutku, bio u zatvoru, dok su njegove fabrike i industrijski kompleksi počeli da izmiču njegovoj kontroli. Grupa se uspaničila: „Šta će biti s našim novcem?“ Tada je Feduljev i pušten.

New deal

Puštanje Feduljeva iz pritvora bilo je prekretnica u modernoj istoriji Urala. Čak i pre nego što se vratio u Jekaterinburg, dakle čim su ljudi saznali da je pušten, i pre bezbrojnih Roselovih zagrljaja, oni dobro obavješteni shvatili su da stvari nisu više tako jednostavne. Doći će do nove preraspodele vlasništva, a Feduljev će biti upotrebljen kao udarna pesnica. Pušten je s dobrim razlogom, da uradi nešto značajno. Bez sumnje da bi povratio ono što je ranije kontrolisao, ali takođe i da bi oni koji rade za njega (a možda i onaj, ko god to bio, za koga je sam Feduljev radio) ponovo dobijali svoje isplate.

Feduljev ih nije razočarao. Njegov prioritet nakon izlaska iz zatvora bio je da stavi šapu na Fabriku za hidrolizu alkohola u Lobvi.

Evo kako je to izveo. Vasilij Leon je to ovako opisao u izjavi FSB-u: „Feduljev me je obavestio da su se ranije sva pitanja rešavala na sudu: privatizacija, kupovina deonica. Sada su se, međutim, rešavala silom.“

Leon je dao izjavu u februaru 2000. U to vreme je od FSB-a pismeno zatražio da mu pomogne da se odupre toj mafiji. Zatražio je da ga zaštite od ucena organizovane kriminalne grupe. Prvo su ga ucenjivali pripadnici oblasnog UBOP-a, koji su na njega vršili pritisak da prepusti fabriku Feduljevu. Nakon toga ga je ucenjivao lično Feduljev, koji je po puštanju iz zatvora tražio ne samo da Leon ode, već i da mu isplati nadoknadu od 300.000 dolara.

Leonov zahtev ostao je bez ikakvog odgovora. Država se odrekla vladavine zakona i dopustila da mafija rasparča fabriku.

Feduljev je 14. februara odlučio da osnuje odbor kreditora fabrike u Lobvi. Uradio je to po ličnom nahođenju, iako za to nije imao nikakva zakonska ovlašćenja. Cilj mu je bio da istisne tadašnje fabričko rukovodstvo i da ga zameni novim, pod svojom kontrolom.

Od pet glavnih kreditora, Feduljev je uspeo samo dvojicu da preoblikuje prema svojim željama. Ali uskoro se pojavila krivotvorena punomoć i trećeg kreditora, tako da je obezbeđen kvorum. Ovaj „odbor“ je usvojio odluku koju je Feduljev zahtevao: da se sastanak kreditora ne održi u Lobvi, već u Jekaterinburgu, u Feduljevljevoj kancelariji. Svima je bilo jasno zašto je morao da se održi baš tamo. Ako bi se pojavio neki od pravih kreditora, morao je da bude zaustavljen, a to je bilo jednostavno izvesti stavljanjem kordona ispred kancelarije.

Kad se dan sastanka približio, Rudenko je doleteo iz Moskve. Glavno pitanje koje su on i Feduljev morali da reše bilo je šta će da rade sa Leonom.

Dvadeset i četiri sata pre sastanka, 17. februara, Feduljev je poslao dvojicu svojih službenika u UBOP. Ova gospoda, Pilščikov i Najmušin, tamo su bila dobro poznata, budući da su godinama privođena na saslušanja kao osumnjičene plaćene ubice u traljavoj istrazi o ubistvu jednog od Feduljevjevih partnera. Ovom prilikom, međutim, Pilščikov i Najmušin napisali su dojavu UBOP-u u kojoj tvrde da je Leon od njih iznudio 10.000 dolara. Za samo jedan sat, brzinom dotada neviđenom u ruskom pravosudnom sistemu, podignuta je optužnica protiv Leona, naravno bez ikakve preliminarne istrage, saslušanja ili provere činjenica. Istovremeno su jedna policijska kola kružila ulicama Lobve bacajući letke u kojima se kaže da direktor Leon izbegava hapšenje i da se više ne može smatrati direktorom fabrike.

Došao je dan sastanka kreditora u Feduljevljevoj kancelariji. Sve je počelo, već kako treba, registracijom. Ulaz, hodnici i kancelarije bili su pod kontrolom do zuba naoružanih ljudi u policijskim uniformama, dakle momaka iz UBOP-a. Naizgled ništa nije moglo da osujeti Feduljevljevu strategiju.

Ali, onda se desilo nešto neočekivano. Galina Ivanova, predstavница fabričkog sindikata, koja je imala pravo da prisustvuje sastanku u ime radnika fabrike, najednom je iz svoje tašne izvadila advokatsku punomoć. To je bila izuzetno vredna punomoć glavnog kreditora; Leon je uspeo da je pribavi dok je bio u bekstvu. Punomoć je predstavljala 34 odsto glasova, tako da će glas Ivanove odlučiti o konačnom ishodu pregovora.

Feduljev je momentalno izdao naređenje i Ivanova je privedena u UBOP. To su učinili oficiri UBOP-a u civilu, koji su se pomešali sa gomilom naroda u holu. Ivanova je u UBOP-u držana tačno tri sata i dvadeset minuta, sve dok ih Feduljev nije pozvao da kaže kako je registracija završena.

Aleksandar Naudžhus bio je zamenik Vasilija Leona. Evo kako u zvaničnoj izjavi FSB-u opisuje ono što se odigralo u noći nakon sastanka:

„Stigao sam u fabriku oko 22h30. Oko 1h30 otišao sam na spavanje. Probudio sam se u 4h30. Vrata koja vode u kancelarije uprave bila su razvaljena, kao i rešetke na prozorima. Okolo je bilo mnogo naoružanih ljudi, i oko 30 automobila i jedan autobus. Dopušteno nam je da odemo u kancelarije uprave, gde su radnici fabričkog obezbeđenja stajali sa podignutim rukama. Čuvali su ih puškama naoružani ljudi u policijskim uniformama. Oleškijevič, poručnik UBOP-a, sedeo je za stolom. Otišao sam u kancelariju komercijalnog direktora. Tamo je sedeo Feduljev. Upitao sam: 'Po kom osnovu se odigrala ova okupacija?' Pokazan mi je zapisnik sa sastanka kreditora i ugovor sa novim direktorom. Ugovor nije bio autentičan.“

Tako je udružena operacija nelegalnog preuzimanja Fabrike za hidrolizu u Lobvi, koju su izveli Feduljev i oblasni UBOP, krunisana uspehom. Uz

očigledno i šokantno kršenje zakona i puno *ultra vires*¹⁰ postupaka državnih službenika.

Ko je bio pozvan na odgovornost, dok gledamo ovu retrospektivu iz današnje 2004, nakon što su protekle pune četiri godine od „diktature prava“ koju je proglasio Putin? Niko. Bar za sada. Danas fabrika u Lobvi životari. Feduljev ju je, kao što se moglo i očekivati, opustošio i nastavio dalje. Kada je 2000. ponovo osvojio Lobvu i u narednim mesecima nakupio gomilu gotovine, budući da nije bilo nikoga da ga spreči, Feduljev se okrenuo tržištu ruda. Najbolji komad mesa na njegovom novom jelovniku bio je Kačkanar.

Kačkanar

Međunarodno poznati Kompleks za preradu rude iz Kačkanara predstavlja rusko nacionalno dobro. To je jedno od malobrojnih preduzeća u svetu koja iskopavaju rudu ferovanadijuma. Iz njega se obezbeđuje ključni sastojak za topljenje rude u visokim pećima. U našoj zemlji nijedna šina železničke mreže ne bi bila napravljena bez njega.

Sredinom devedestih kačkanarski kompleks je, poput mnogih drugih ruskih preduzeća od nacionalnog značaja, bio podvrgnut nizu privatizacionih mera koje su ga obogaljile u finansijskom smislu. Situacija je postala posebno teška 1997–98.

U to vreme je Feduljev postao predsednik upravnog odbora i radio je sve, kao i obično, da oslabi preduzeće, opsedajući ga svojim privatnim kompanijama. Do kraja 1998. Feduljev je doveo Kačkanar na ivicu bankrota, i samo je hapšenje tog uralskog preduzetnika omogućilo oporavak preduzeća, budući da su ostali deoničari mogli da se aktiviraju. Zaposlili su tim sposobnih menadžera pod upravom Džalola Hajdarova, što je privuklo velike investitore.

Preduzeće je transformisano 1999. Porasla je proizvodnja, porasla je i neto vrednost imovine, radnici su ponovo počeli da primaju plate. Situacija u kojoj se nalazio Kačkanar bila je slična situaciji u Lobvi. Grad se razvijao oko fabrike, a 10.000 ljudi, gotovo svo radno sposobno stanovništvo, bilo je zaposleno u njoj.

Rezultati oporavka bili su očigledni: deonice fabrike ponovo su postale tražene na berzi.

Gotovo svaki ruski gubernator u svom okruženju ima čoveka kao što je za Jeljcina bio Putin: potencijalnog naslednika, pronicljivog i lojalanog, kojeg gazda proglašava prestolonaslednikom jer mu je potreban neko ko će mu čuvati leđa kada se povuče iz političke arene, ko će se pobrinuti za njegovu finansijsku sigurnost i ličnu bezbednost.

Za Eduarda Rosela, gubernatora Jekaterinburga, ta osoba je bio Andrej Kozicin, uralski kralj bakra koji je rukovodio topionicama bakra Sverdlovske oblasti. Kako su se bližili izbori za gubernatora, Jekaterinburg je gledao kako se „bakarni“ Kozicin širi u industriju gvožđa, naravno pod Roselovim pokroviteljstvom. Rosel neće biti gubernator zauvek, tako da je, kako su se bližili izbori, počeo da preuzima korake kako bi sve svoje najlukrativnije poslove koncentrisao u jednim rukama: Kozicinovim.

Kao što se možda sećate, jedna od prvih osoba koju je, nakon puštanja iz pritvora, Feduljev posetio u Jekaterinburgu, bio je gubernator Rosel. Ne znamo tačno o čemu su razgovarali, ali odmah nakon te posete Feduljev je u fond kojim je rukovodio Kozicin prebacio sve svoje deonice iz dva preduzeća, kačkanarskog kompleksa i Metalurškog kompleksa iz Njižnjeg Tagila. Sve je izgledalo kao jednostavan dogovor između Feduljeva i gubernatora. Feduljev je sebi kupio pravo da u ovoj oblasti radi šta hoće, a Kozicin je krenuo u osvajanje Kačkanara.

Mora se reći da je u tom trenutku Feduljev posedovao samo 19 odsto deonica kačkanarskog kompleksa, a čak su i one bile pomalo sumnjive, kao što ćemo kasnije videti. Stoga deonice prebačene Kozicinu nisu obezbeđivale kontrolu, što je značilo da im neće biti lako da tamo postave direktora po svom izboru. U svakom slučaju, menadžeri, predvođeni Hajdarovim, protivili su se napadu dvojca Feduljev-Kozicin i imali su na svojoj strani vlasnike 70 odsto akcija. Šta se moglo učiniti? Uzurpatori su upotrebili silu kako bi sproveli svoju volju. Kačkanarski kompleks su 29. januara 2000. preuzeli naoružani ljudi. Bilo je tu pucnjave, krivotvorenih papira, a snage reda i zakona aktivno su učestvovala u tom užasnom napadu. U stvari, bilo je to ponavljanje scenarija iz Fabrike za hidrolizu u Lobvi. Gubernator Rosel je zauzeo stav „aktivnog nemešanja“, baš kao i u Lobvi. U zoru 29. januara kompleks je počastvovan novim direktorom, Andrejem Kozicinom, a Pavel Feduljev se vlasnički prošetao kroz prazne kancelarije uprave. *Plus ça change*¹¹.

¹⁰ *Ultra vires* – lat. iznad (svih) sila; prekoračenje svih ovlašćenja. (prim. prev.)

¹¹ *Plus ça change* je skraćeni oblik francuske izreke koja glasi „Plus ça change, plus c'est la même chose“ – „Što se više menja, to više ostaje isto“. (prim. prev.)

Bilo je jasno, međutim, da će vlast ovih kukavica trajati samo do prvog sastanka deoničara, koji su mogli prosto da ih izbace. Zato su zaključili da prvo moraju da spreče sastanak deoničara, a zatim i da preduzeće dovedu do bankrota što je pre moguće, kako bi deoničare lišili vlasti. Po ruskim zakonima, ako se preduzeće oglasi nesolventnim, deoničari postaju vlasnici bez prava glasa.

Feduljev i Kozicin su sprečili sastanak metodom koju naša država uspešno primenjuje u Čečeniji. Jednostavno su blokirali sve ulaze u grad. Deoničari koji su se uputili ka kompleksu u pratnji razvlašćenih menadžera zaustavljeni su na policijskim kontrolnim punktovima. Kako je to bilo moguće? Lako. Suhomlin, gradonačelnik Kačkanara, izdao je hitnu direktivu br. 14 kojom se zabranjuje ulazak u Kačkanar „stanovnicima drugih gradova“. Svi deoničari i menadžeri živeli su, pogađate, u drugim gradovima.

Naravno da je to bilo smešno, prava farsa, ali farsa koja se odigravala u stvarnom životu. Sastanak deoničara nije održan, a partneri u zločinu počeli su da ostvaruju drugi deo svog plana: veštački izazvani bankrot kačkanarskog kompleksa.

Kako se to moglo izvesti, budući da je kompleks ipak uspešno funkcionisao?

Kozicin je kod moskovske MDM banke uzeo kredit od 15 miliona dolara, uz hipoteku na imovinu kompleksa. Nije imao problema da ga dobije, jer bi svako želeo da se dokopa kačkanarske fabrike. Na osnovu tog kredita izdao je obveznice preduzeća. Novac koji je tako dobijen nije uložen u ovaj kompleks, već u jednu drugu njegovu firmu, Svjatogor, koja se takođe nalazila u Sverdlovskoj oblasti, kako bi navodno spojio te dve firme. Sledeći Kozicinov korak bio je da prividno prebaci kačkanarske obveznice na Svjatogor.

Zašto navodno i zašto prividno? Pa, zato što se ništa od toga nije dogodilo. Svi transferi su bili „virtuelni“, a sve obveznice su završile u sićušnoj firmi na koju su bile naslovljene.

Ta firma je bila registrovana na adresi jednog skromnog jekaterinburškog stana koji je prividno pripadao nekoj gospođi kojoj se, uprkos tome što su mnogi dali sve od sebe, nije moglo ući u trag, a ta je virtuelna gospođa odmah preobražena u glavnog kreditora najuticajnijeg proizvođača ferovanadijuma na svetu. Na koji način? Fantomska firma je, naime, kupila obveznice kompleksa za 40 odsto njihove vrednosti i odmah je od kompleksa zatražila naplatu 100 odsto vrednosti. Onda je proglašen bankrot preduzeća, jer ono nije moglo da otkupi sopstvene obveznice po njihovoj nominalnoj vrednosti. Na taj način je fantomska gospođa stekla pravo na 90 odsto glasova na sastanku kreditora. Prevara je bestidno izvedena naočigled oblasnih vlasti.

Bestidno je stvoren prividni kreditor.

Bestidno je napravljena veštačka zaduženost.

Bestidno su ukradeni milioni dolara od pravih vlasnika preduzeća koji su ostali bez ikakvih prava na svoju imovinu ili na povraćaj uložениh sredstava.

Dok se sve to odvijalo, UBOP je organizovao dvadesetčetvoročasovnu stražu kako bi se izbeglo neugodno pojavljivanje neke nove Galine Ivanove, predsednice sindikata. Stražu je čuvala ista družina kao u Lobvi, kada je preuzimana tamošnja fabrika.

Kada niko ne zaustavi lopova, on postane još drskiji. Što nas vraća na Uralhimaš. Baš kao što je nakon Love došao Kačkanar, tako je nakon Kačkanara došao Uralhimaš. U septembru 2000. i ovo je preduzeće preuzeto oružjem, po identičnom scenariju. Tokom 2001. deoničari su lagano učtkivani izazivanjem veštačkog bankrota preduzeća, ponovo uz potpunu pasivnost i nemešanje vlasti. Na delu je bila „kontrolisana demokratija“, koju je proglasio Putin. Ili je na delu možda bio kaubojski kapitalizam pod rukovodstvom mafije koja je snage reda i zakona, korumpiranu birokratiju i korumpirano pravosuđe držala svom u džepu.

Uralsko pravosuđe je najkorumpiranije na svetu

Da se prisetimo da su u noći nakon preuzimanja Uralhimaša i Feduljev i pristalice smenjenog direktora mahali zbirkom sudskih odluka koje se međusobno isključuju. Ovi papiri nisu bili krivotvoreni. Čim bacite pogled na papire koji imaju veze sa Uralhimašom, kačkanarskim kompleksom ili fabrikom u Lobvi, videćete da su sve te oružane invazije odobrili upravo sudovi Sverdlovске oblasti. Uviđamo da su neke sudije uvek na jednoj strani, dok su druge sudije uvek na drugoj. Kao da zakon ne postoji, kao da nema Ustava. Ne samo da su se uralske mafije međusobno tukle zbog teritorije, već se pravi građanski rat odvijao i u pravosuđu. Sudovi su korišćeni, i još se koriste, za rutinsko odobravanje odluka u korist jedne ili druge strane.

Evo jednog odlomka iz pisma Vjačeslavu Lebedevu, predsedniku Vrhovnog suda Rusije, koje su pisali I. Kadnjikov, nosilac nagrade za zasluge Ruske Federacije, bivši predsednik Okružnog suda Oktobar u Jekaterinburgu, i V. Nikitin, bivši predsednik Okružnog suda Lenjin u Jekaterinburgu:

„Ovarčuk [Ivan Ovarčuk, predsednik Oblasnog suda u Sverdlovsku od sovjetskih vremena do današnjeg dana] je godinama direktno učestvovao u stvaranju Udruženja sudija na Uralu i obučavanju njegovih članova, on lično bira i kontroliše odabir svih kandidata za prijem. Bez njegovog odobrenja nijedan kandidat ne može biti primljen u Udruženje, i nijedan od nas ne

može biti na dužnosti koliko i on. Bilo koji sudija koji izgubi njegovu milost izbacuje se i progoni. Prisiljavaju ih da napuste posao, a često se u Udruženje primaju pojedinci koji nemaju ni kvalifikacije ni iskustvo, ali su zbog nečega ranjivi i stoga se njima može manipulirati. U ovom trenutku veliki broj visokokvalifikovanih sudija koji su radili godinama i imali ogromno iskustvo, i koje odlikuju tako važne osobine kao što su visoka moralna načela, nezavisnost i čvrstina u donošenju presuda, nepotkupljivost i hrabrost, silom su izbačeni iz pravosudnog života. Jedinu razlog: ako ste nepodmitljivi, nemoguće je da normalno radite pod rukovodstvom Ovarčuka.”

Šta su, po Ovarčukovom mišljenju, odlike dobrog sudije?

Anatolij Kriski, donedavno predsednik Okružnog suda Verh-Isetski u Jekaterinburgu, nije bio samo „dobar“, već „najbolji u profesiji“. Mnogo godina se Kriski odano brinuo o interesima Ivana Ovarčuka. Šta je to podrazumevalo?

Sud Verh-Isetski je najhirovitiji u Jekaterinburgu. Na njegovoj teritoriji nalazi se jekaterinburški zatvor, što znači da se po slovu zakona u ovom sudu razmatraju svi slučajevi koji se odnose na promene okolnosti za zadržavanje u pritvoru. Svi u Jekaterinburgu znaju da glavni faktor koji odlučuje o zadržavanju u pritvoru nije priroda zločina, ni ono što je neko zaista uradio, kao ni činjenica da li neko predstavlja opasnost za društvo, već – sasvim jednostavno – novac. Propalica iz neke moćne mafijaške grupe obično će provesti manje vremena u pritvoru nego drugi kriminalci. Njegove kolege će ga jednostavno otkupiti.

Ishod svega ovoga jeste finansijski prosperitet nekih okružnih sudova, iako su ruski okružni sudovi uglavnom siromašni kao crkveni miševi. Hronično im nedostaju resursi, čak i papir; podnosioci žalbi često moraju da donose svoj. Plate sudija su dovoljne tek da se s mukom sastavi kraj s krajem. Ovo, međutim, ne važi za sud Verh-Isetski. Sudska zgrada je okružena džipovima. Oni koji izjutra iskorače iz tih kola skromne su sudije čije plate iznose nekoliko hiljada rubalja. Jedan od najluksuznijih automobila uvek bi bio onaj koji pripada Anatoliju Kriskom.

Kriski je bio u bliskom odnosu sa Pavelom Feduljevom. Godinama je Kriski lično vodio sudske procese u kojima se Feduljev pojavljivao u bilo kom svojstvu. Nikad sebi nije dozvolio da mnogo okoliša ili da mu ruke budu vezane. Uvek je po „brzinskom sistemu“ obrađivao slučajeve u koje je Feduljev bio umešan, ne dozvoljavajući da ga bilo šta uspori: ni potreba da se pozovu svedoci niti vreme potrebno za proveru da li je odluku doneo u skladu sa zakonom. Ako bi, na primer, Feduljev zatražio od Kriskog da presudi kako neke deonice pripadaju njemu, Kriski se u takvim slučajevima ne bi zamario neophodnim dokazima. Prosto bi proglasio: „Ove deonice pripadaju Feduljevu.“ Sa takvom jednom sudskom odlukom pod miškom, Feduljev se, nakon oružane okupacije, pojavio u Uralhimašu.

Još jedan zanimljiv detalj bila je i činjenica da je te svoje odluke on ponekad donosio u potpunom skladu sa klijentovim trenutnim potrebama. Tako da je Kriski neke od njih, a po Feduljevovom nalogu, izricao ne u sudnici kao što to zakon izričito zahteva već u Feduljevovoj kancelariji. Ponekad čak ne bi on lično ni izrekao odluku, već bi je svojom rukom napisao advokat Feduljeva a Kriski bi je samo potpisao.

Kada su u jesen 1998. za Feduljeva počeli problemi sa glavnim tužilaštvom zbog prevare jedne moskovske kompanije, Kriski je u pratnji Feduljevovog advokata odleteo u Moskvu da se vidi sa tadašnjim glavnim tužiocem, Jurijem Skuratovim, i da se založi za obustavljanje procesa protiv Feduljeva. Skuratov, koji je od mladosti bio prijatelj sa Kriskim, primio ga je lično i mada niko ne zna kako se to dogodilo, postupak je hitno obustavljen. Po povratku u Jekaterinburg, Kriski se sreo sa Feduljevovom ženom. Ona nije krila koliko mu je zahvalna na trudu, a Kriski nije krio koliko mu je drago: nekoliko dana kasnije kupio je sebi novi ford explorer¹².

Čitaocu sa Zapada bi se moglo učiniti da to i nije ništa strašno. Teško da će predsednik suda biti prosjak, tako da ne čudi što ima takva kola. Međutim, to da predsednik nekog okružnog suda u Rusiji može sebi da priušti takva kola znači samo jednu od sledeće dve stvari: ili je dobio veliko (po našim merilima) nasleđstvo, ili uzima mito. Ne postoji treće objašnjenje. U Rusiji je ford explorer nešto što sebi mogu da priušte samo uspešni poslovni ljudi, a po ruskim zakonima sudiji nije dozvoljeno da se bavi biznisom. Ford explorer košta onoliko koliko jedan sudija zaradi za 20 godina.

No, to nije bio kraj sudijinoj čudesnoj sreći. Nije prošlo ni mesec dana od kupovine ford explorera, a Feduljev je ponovo imao problema sa glavnim tužiocem. Kriski je odleteo na razgovor sa Skuratovim, ovoga puta ne u Moskvu, već u crnomorsko letovalište Soči, gde je tužilac bio na odmoru. Tmurni oblaci nad Feduljevovom glavom ponovo su raspršeni. Kriski je svoj ford explorer, koji je već bio šokantan prizor za jekaterinburško društvo, zamenio mercedesom 600, ultimativnim statusnim simbolom novorusa.

¹² Glavno tužilaštvo je nakon toga sprovelo istragu o navodima da je Feduljevova žena dala mito od 20.000 dolara sudiji Kriskom, i to zbog zatvaranja slučaja zbog kojeg je intervenisao. Istraga je pokazala da su navodi o „zahvalnosti“ dokazani, ali nije usledila nikakva krivična istraga. U skladu sa ruskom tradicijom, Kriskom je dozvoljeno da „podnese ostavku na sopstveni zahtev“ kako ne bi došlo do skandala. Podneo je ostavku i „časno se povukao u zasluženu penziju“. Ubrzo potom je i glavni tužilac Skuratov napustio položaj, nakon što je izazvao skandal u kojem je takođe korupcija imala glavnu reč.

O njegovim rođendanskim zabavama danima se pričalo po Jekaterinburgu, pošto su to bile bahanalije sa rasipanjem novca kako bi se pariralo proslavama imendana prebogatih trgovaca od pre revolucije. U takvim prilikama sud je obustavljao rad, a vrata su zaključavana po naređenju predsednika. Kriski bi unajmio restoran u centru grada, novac je leteo na sve strane, a votka je tekla potocima. Svaki birokrata u Jekaterinburgu obesno bi se razulario pred skoro potpuno osiromašenom i zapanjenom jekaterinburškom javnošću. Šta je te ljude koji piju i plešu briga što nije u redu da se jedan sudija tako ponaša, ne samo po nepisanim pravilima pristojnosti, već i po slovu zakona? Zakon o statusu sudija u Ruskoj Federaciji kategorički zahteva da se sudija ponaša skromno i onda kada nije na poslu, a da ne pominjemo ponašanje u radno vreme. Trebalo bi da izbegavaju kontakte koji bi mogli naškoditi njihovoj reputaciji i u svakom trenutku budu krajnje obazrivi kako bi održali najviši nivo poštovanja autoriteta pravosuđa.

Šta onda da radimo sa činjenicom da je Kriski, uprkos kontaktima sa Feduljevima i njemu sličnima, bio ljubimac Ivana Ovarčuka, predsednika oblasnog suda? Na svakom sastanku Ovarčuk bi isticao kako je Kriski jedan od najboljih sudija na Uralu. Jednostavna istina glasi da smo gotovo svi mi koji živimo u današnjoj Rusiji rođeni u zemlji Sovjeta i, u manjem ili većem obimu, živeli po sovjetskom obrascu ponašanja. Sovjetski način razmišljanja i ponašanja bio je usađen i u Ovarčuka. Drugim rečima, bio je tipični konzervativni sovjetski sudski gazda. Celog života je učio da ni u kakvim okolnostima ne raspravlja sa sebi nadređenima. Navikao je da radi samo onako kako mu se kaže, da izvršava naređenja, čak i da pogađa kako su nadređeni raspoloženi i u kom smeru će se mrdnuti njihove obrve. Ovo nije novinarsko preterivanje. Ovo je opis sovjetske servilnosti kao takve. Ovarčuka smo nasledili iz naše prošlosti, čoveka čija je karijera išla pravo uvis upravo zato što se nikada u životu nije suprotstavio mišljenju i postupcima nadređenih, koliko god da su nezakoniti ili glupi oni bili.

Kada su došla nova vremena, a sa njima demokratija i kapitalizam, Ovarčuk se, kažu očevici, na trenutak uplašio. Kome će sada služiti?

Njegova zbuđenost brzo je nestala. Poseban sovjetski dar da se nanjuši kome je najprofitabilnije pokoriti se i ko su nove vlasti, uskoro mu je pritekao u pomoć. Ovarčuk je izabrao dva nova cara. Prvi je bio poslovni svet u nastajanju, onaj koji je sakupljao kapital. Drugi je bio državna birokratija, koja je, koliko god da su se ljudi žalili na nju, ostala monolitna i čvrsta kao granitna stena, kao i uvek. U Ovarčukovim očima nju je predstavljao gubernator Rosel. Pošto je ova dva cara u Jekaterinburgu povezivalo nežno prijateljstvo, a nova mafija se razvila pored starog Uralmaša, Ovarčuk više nije imao nikakvih bojazni: počeo je da služi Roselu i Feduljevu.

suda Verh-Isetski. Bio je to traljavo urađen posao, a rezultat jedva da je bio zadovoljavajući.

Oblasni direktorat FSB-a bio je svestan da Kriski godinama servisira Feduljevljeve kriminalne aktivnosti na Uralu, ali njihovi agenti nikako nisu uspevali da ga uhvate na delu. Na kraju je stavljen pod tajni (i nezakoniti) dvadesetčetvoročasovni nadzor, pa je predsednik suda Verh-Isetski uhvaćen u – pedofiliji. FSB je pokazao dokaze Kriskom lično, njegovom šefu Ovarčuku i Roselu. Rezultat? Kriski se časno povukao. Nije bilo skandala. Nije mu oduzet sudijski status. Ponovo je zaposlen kao pravni savetnik gradonačelnika Jekaterinburga. I to je bilo to.

Ali, šta je sa onim sudijama koje nisu želele da budu deo pretvaranja nezavisnog sudstva u sudstvo podređeno kriminalnom podzemlju?

Poslednjih godina se pokazalo da je većinom sudija u Jekaterinburgu teško manipulirati. Oni koji su odabrali da ne služe kriminalnim grupama u nastajanju isključivani su u buljucima iz Udruženja, vredani su i zlostavljani.

Olga Vasiljeva je jedanaest godina radila kao sudija, što je lep staž. Naoko je bila mirna, nezahtevna osoba, od onih sudija koje su iz principa odbijale da potpišu sudske direktive i odluke koje su Feduljevu bile potrebne za njegove prljave igre. Naprosto je odbijala. Vasiljeva je, osim toga, radila u Okružnom sudu Verh-Isetski sa Kriskim kao neposrednim nadređenim i na nju je vršen ogroman pritisak, uključujući i povremene pretnje po život i njoj i njenoj porodici. Ostala je nepokolebljiva, nijednom nije popustila. A nije odbijala samo Feduljeva, već i Kriskog, kada bi od nje zatražio da potpiše nalog za privremeno puštanje iz pritvora ovog ili onog od njegovih štićenika-kriminalaca na osnovu promene okolnosti za zadržavanje u pritvoru.

Kap koja je prelila času bila je optužnica koju je Vasiljeva podigla protiv predsednika oblasnog suda Ivana Ovarčuka. Kriski je insistirao da se tužba odbaci kako se ne bi napravio presedan. Podnosioci su bili građani Jekaterinburga čije je slučajeve Ovarčuk odugovlačio, namerno propuštajući da razmotri njihove zahteve u razumnom roku jer su bili usmereni protiv interesa administracije gubernatora Rosela.

Za Jekaterinburg, grad pod šapom mafije, u kojem svako zna da se ovako nešto ne završava svađom već ubistvom, prihvatanje ove tužbe bilo je revolucionarno. Bilo je naprosto neverovatno. Drugi okružni sudovi bi odbili čak i da zavedu takvu tužbu kako ne bi sebi navukli bedu na vrat, iako po zakonu nemaju pravo to da urade.

Sistem se divljački osvetio Olgi Vasiljevoj za to što je postupala po zakonu. Ne samo da je otpuštena, već je i najstrašnije oklevetana. Kada je otvoren, u njen

lični dosije stizala je žalba za žalbom, samo da bi bila izbačena iz Udruženja. Žalbe su stizale od kriminalaca šticećenika Kriskog, koje je svojevremeno odbila da pusti iz pritvora. Pisali su ih zatvorenici na zvaničnim sudskim obrascima koje su mogli da dobiju samo ako im ih je Kriski lično doneo u zatvor, nikako drugačije.

Vasiljeva je morala da započne obijanje pragova zvaničnih institucija da bi dokazala da su to sve lažne optužbe, da je ona sudija, a ne otirač za noge. Vrhovnom sudu je bilo potrebno godinu dana da joj vrati status, ali ni tada nije bio kraj njenim suđenjima. Vrhovni sud je zasedao u Moskvi, a ona je radila u Jekaterinburgu, gde je bila prepuštena sama sebi. Čim se vratila, predala je odluku Vrhovnog suda Kriskom, ali on je odbio da je vrati na posao i protiv nje je napisao zvanični prigovor oblasnom Sudijskom kolegijumu, instituciji Udruženja sudija Rusije. Saopštio im je da se Vasiljeva, uprkos tome što je vraćena na posao, „nije popravila“, što je formulacija koja se tradicionalno koristi za osuđenike.

Status sudija u Rusiji periodično se proverava kako bi bili ponovo izabrani, i stoga im je potrebna preporuka Kolegijuma njihove republike ili oblasti. To dovodi do manje-više automatskog reizbora po direktivi predsednika. Sada je, međutim, Ovarčuk dodao težinu svoje reči prigovorima Kriskog, te je Kolegijum odlučio da „više ne predlaže“ Vasiljevu za sudiju.

Nema potrebe reći kako niko u ovom Miki-Maus-Kolegijumu nije ni pokušao da utvrdi činjenice. A u pitanju su bile iste one optužbe, zasnovane na izjavama osuđenika, koje je Vrhovni sud već odbacio kao neosnovane.

Olga Vasiljeva je hrabra i principijelna žena. Naravno da se ponovo obratila Vrhovnom sudu, insistirajući na svom pravu na pravdu. Međutim, godine svog života traćila je na ovu iscrpljujuću, zaglupljujuću kampanju, a u međuvremenu je sprećena da radi za dobrobit svoje države.

Možemo li očekivati da većina pođe primerom Olge Vasiljeve? Mnoge jekaterinburške sudije rekle su mi, preklinjući me da ni pod kojim uslovima ne objavim njihova imena, da je „bolje samo overiti odluke koje Ovarčuk zahteva, nego proći kao Vasiljeva“. Čuli su mnoge potresne priće o tome šta se dešavalo njihovim kolegama. Prića o Aleksandru Dovgiju, još jednom jekaterinburškom sudiji, spada u njih.

Dovgij je načinio isti prekršaj kao Vasiljeva. Jednom prilikom se oglušio o zahtev Kriskog da pusti jednog šticećenika iz pritvora. Nekoliko dana kasnije ovaj sudija je nasred ulice divljački pretućen gvozdenim štanglama. Policija je odbila čak i da potraži napadaće, mada po pravilu napade na sudije istražuju veoma temeljno. Dovgij je dugo bio u bolnici odakle je izašao kao invalid ali od tada, iako se vratio na posao, sudi samo u brakorazvodnim parnicama. Traži da mu ne dodeljuju nikakve druge slućajeve.

„Kako stvari stoje, u ovoj zemlji radite profesionalno onda kad nemate sopstveno mišljenje. Ljude koji ne mogu da se reše boljševičkih metoda postavljaju da dele pravdu u ime države. Oni onda prete prstom i ne vide ništa naopako u zahtevima da se donese određena presuda. Pozivaju sudije na odgovornost pred današnji pandan nekadašnjih aktivista Komunističke partije, Sudijski kolegijum. Ne vide ništa pogrešno u tome što osuđuju ili opraštaju u naše ime i našom rukom...“

Ovo je napisao perspektivni mladi sudija, koji me je takođe zamolio da mu zaboravam ime, nakon što su Ovarčuk i Kriski na njega vršili pritisak slično kao na Vasiljevu. Podlegao je pritisku i jednostavno otišao. Napisao je ove redove u pismu naslovljenom na Kriskog, u kojem podnosi zahtev za svoje razrešenje, i dodao: „Molim da se ovaj zahtev razmatra u mom odsustvu“, i zauvek napustio Jekaterinburg.

Ovaj mladi sudija nije imao nameru da podnosi ostavku, nego se jednog dana naprosto dogodilo očekivano. Slućaj koji se bavio najnovijim mahinacijama nekih mafijaških bosova stigao je do njega, i Kriski je zahtevao da ga momentalno obustavi. Mladi sudija je tražio vremena da razmisli. Dobijao je pretnje od nepoznatih osoba, anonimne telefonske pozive na kuću kao i pismene pretnje ostavljene tamo gde će ih sigurno naći. „Slućajno“ je pretućen na ulazu u kuću, ne previše ozbiljno, tek kao upozorenje, a napadaći nikada nisu pronađeni.

Mladi sudija je napisao zahtev za razrešenje, a slućaj je odmah dodeljen drugom sudiji. Uoći roćišta, ovaj drugi sudija je dobio telegram iz oblasnog suda, koji je potpisao Ovarčuk lično, i u kojem ga upućuje da obustavi proceduru. Narednog dana slućaj je obustavljen.

Sergej Kazancev, sudija Okružnog suda Kirov u Jekaterinburgu, odlučio je da se, kao opasan po društvo, pritvori izvesni Uporov, optužen za pljačku i nanošenje teških telesnih povreda, i da će pritvor trajati sve dok slućaj ne bude u potpunosti razmotren. Sudija Kazancev je zatim otišao na raspravu u nekom drugom slućaju. Bio je u sali za sastanke i pisao je presudu – što je vreme kada po ruskom zakonu niko ne sme da ometa sudiju, jer bi, u suprotnom, presudu mogao da odbaci drugostepeni sud. Međutim, Ovarčuk je u tom trenutku pozvao Kazanceva telefonom i od njega zahtevao da preinaći odluku o pritvoru te da pusti Uporova iz pritvora. Kazancev je odbio i Ovarčuk mu je rekao da će biti otpušten.

I bio je otpušten.

Postoji bezbroj ovakvih epizoda u Jekaterinburgu, i sve su slične jedna drugoj kao jaje jajetu. Stoga su i sudije koje i dalje tamo rade jednako slične. U prvom redu, njima se može u potpunosti manipulisati, voljni su da overe

svaku presudu sve dok mogu da izbegnu neprijatnosti od svojih nadređenih. Otpor je slomljen. Pod maskom „diktature prava“ vlada dvoličnost.

Time se objašnjava kako su u trenutku preuzimanja Uralhimaša obe strane imale protivrečne a pravosnažne sudske odluke po istom pitanju. Godinama je brutalno gušen svaki znak nezavisnosti u sudstvu, a sudije su primoravane na servilnost. Starije sudije su imale dugotrajno iskustvo u radu u sputanim sovjetskim okolnostima. Kako, u tim uslovima, da očekujemo hrabre i pravedne presude? Svako ko je bio spreman da se usprotivi i odvažno odbije, odavno je već razrešen funkcije. Oni koji su spremni da pozitivno odgovore kada se od njih zatraži da služe bezakonju, i danas su zatrpani poslom i napreduju na profesionalnoj lestvici.

Iza svakog Feduljevlevog poteza stajala je njegova posebna bliskost sa uralskim Udruženjem sudija. Bio je prijatelj sudija i sudije su bile njegovi prijatelji. I tako u krug. Najčešće pominjana imena u ovoj vezi su imena sudija Rjazanceva i Balašova. Rjazancev je skromni sudija kačkanarskog Opštinskog suda, koji je u Overčukovoj nadležnosti. Rjazancev je overio odluke koje su bile potrebne Feduljevu u slučaju kačkanarskog kompleksa, proglašavajući pravosnažnim poteze fantomske firme koja je jeftino kupila obveznice i unovčila ih u punoj vrednosti, te tako zapečatila sudbinu preduzeća od međunarodnog značaja. Naš drugi sudija je Balašov, takođe veoma skroman, koji radi u Okružnom sudu Kirov u Jekaterinburgu. On je presudio u korist Feduljeva u slučaju Uralhimaša i u nekoliko drugih slučajeva u Feduljevlevoj poslovnoj karijeri. A evo kako je to uradio.

Upravo je sudija Balašov ispalio prvi metak u aferi sa Uralhimašom. U petak uveče je prihvatio sudsku naredbu kojom se podržavaju Feduljevlevi interesi u fabrici, a u ponedeljak ujutru, brzinom neviđenom u istoriji ruskog pravosuđa, doneo je odluku koja je bila potrebna Feduljevu. Balašov je uspeo to da uradi ne pozvavši nijednog svedoka, ne prikupivši nikakve informacije i ne saslušavši ikog.

Pravednosti radi, mora se reći da Balašov zaista radi u okvirima zakona. Samo je veoma dobar u zloupotrebljavanju rupa u tim zakonima. Brzinska procedura kojoj je pribegao u potpunosti je legitimna. Nalog koji je izdao „radi zadovoljenja žaliočevih zahteva“ primenjuje se u slučajevima kada su optuženi počeli da donose izvršne odluke i mere koje vode proneveri imovine. Prvi zadatak u takvim situacijama jeste da sve ostane onako kako jeste. Sud ima pravo da se umeša kako bi zabranio menadžerima da bilo šta rade dok se ne razreši problem koji predstavlja predmet spora.

Dakle, Balašovljeva munjevita odluka o Uralhimašu nije imala nikakve veze sa razrešenjem vlasničkog spora. Ona je sprečavala bilo koga da upravlja

fabrikom ili da se koristi njenom imovinom. Spolja je sve delovalo kao jasno, nevino i dobro. Ishod je, međutim, bio – gušenje.

Po ruskom zakonu, ako je u nekom sporu već izrečena presuda, nijedan drugi sud ne može ponovo odlučivati u tom predmetu. Izdajući potreban nalog Balašov se, međutim, pretvarao da ne zna za ključni detalj, a to je da je sudska odluka već doneta u sporu oko Uralhimaša. Imao je potpuno pristojno objašnjenje za to: u oblasti ne postoji jedinstvena baza podataka (što je bilo tačno), te zbog toga ljudi u okružnom sudu nikada nemaju pravovremene informacije.

Nekoliko sati nakon što je njegov nalog izdat, tek što se na njegovom potpisu osušilo mastilo, Feduljev je izvršio prepad na Uralhimaš sa svojim oružanim brigadama, mašući ovim nalogom.

Važan detalj u modernom ruskom sudskom postupku

Ukoliko su moderni ruski sudovi pristrasni, otvoreno podržavajući jednu od strana u sporu, to je upravo zato što bi sudovi u Rusiji morali da budu nezavisni. Sve što je važno jeste uživa li sudija podršku svojih nadređenih. Ako sudije na višim položajima, koje nadgledaju kako u sporovima postupaju oni ispod njih, žele isto, niži sud može da radi kako želi. Nakon meteža u Uralhimašu, Valerij Bajdukov, predsednik Okružnog suda i nadređeni Balašova, zatražio je od njega objašnjenje. Balašov ga je obavestio da je njegova presuda upravo ono što je tražio Oblasni sud, te da je sve bilo dogovoreno sa Ovarčukom. Nije bilo dodatnih pitanja.

Šta je, međutim, sa zbunjenom javnošću? Zbog bestidnog preuzimanja Uralhimaša javnost u Jekaterinburgu je postavila mnoga pitanja.

Bajdukov je sve objasnio veoma jednostavno. Uverio je ljude da sudovi, ukoliko procenjuju da postoji opasnost da će imovina završiti ko zna gde, moraju delati brzo jer je svaki minut važan. Zbog toga je, u interesu građana i vlasnika, i ova odluka tako brzo doneta.

Slučajno je Bajdukov, koji je sve ovo objašnjavao, bio i predsednik oblasnog saveta Udruženja sudija, kolektivne savesti pravosuđa. Slučaj Olge Vasiljeve prirodno je prošao kroz njegovu kancelariju nekoliko puta, i on je uvek odlučivao onako kako je Ovarčuk tražio. Savet Udruženja sudija je zapravo još jedna institucija sudijske zajednice, poput Sudijskog kolegijuma. Članovi bilo koje od te dve institucije mogu postati samo ljudi koji odgovaraju Ovarčuku, tako da svaki njegov zahtev upućen ovim ljudima proizvodi željene posledice. Valerij Bajdukov je, pored ovoga, i predsednik Okružnog suda Kirov u Jekaterinburgu. Stiče se utisak da nije u stanju da se zauzme za bilo koga. Ako

ponekad i ima sopstveno mišljenje, ono je čisto hipotetičko. Može teorijski da propoveda o tome kako je okružni sud „osnovna karika u ruskom pravosudnom sistemu“, ali čuti kada ga pitaju da raspravlja o činjenicama.

Devedeset pet odsto svih krivičnih i građanskih parnica održi se u okružnim sudovima, tako da oni zaista jesu osnovna karika u pravosudnom sistemu zemlje. U stvarnosti, međutim, to je sve fikcija. Okružni sud je izuzetno zavisian i podložan manipulacijama. Glavni razlog za to je što sudije iz oblasnih i republičkih sudova nemaju želju da sprovedu reformu pravosuđa i da ispuste iz ruku kontrolu nad podređenima u okružnim sudovima. Potonji su nezavisni samo u Ustavu, a činjenica da ruski Ustav ima prevagu nad ostalim zakonima nema nikakvog značaja. Okružnim sudovima prosto nije dozvoljeno da budu nezavisni u postupanju.

Zakon obezbeđuje oblasnim sudovima proceduralnu kontrolu nad okružnim i opštinskim sudovima – to jest, odgovorni su za nadzor nad njihovim postupcima. To znači da se presude okružnih i opštinskih sudova proveravaju i procenjuju u oblasnim sudovima, koji odlučuju jesu li valjane ili ne. Takva zavisnost razvija se u organizacionu i profesionalnu zavisnost. Niži sudija koji se ne uklapa u ovaj sistem potpuno je nezaštićen. Viši sudija ima prava da kritikuje ili poništava njegove presude po svom nahođenju, ali bez ikakve odgovornosti. Oblasni sud može da poništi presudu okružnog suda, a da ne kaže šta sa njom nije u redu ili kako se ta manjkavost može popraviti.

Oblasni sud ne snosi odgovornost za konačnu presudu, ali vodi statistiku kako bi pokazao koji su slučajevi, a samim tim i od kod okružnog sudije, proglašeni „manjkavim“. Te statistike su osnova za obračunavanje bonusa za sudije, za nagrađivanje ili oduzimanje raznih povlastica, za odlučivanje o tome hoće li na odmor u letnjim ili zimskim mesecima, za napredovanje na listi za dodelu stanova (koja je u nadležnosti oblasnog suda i važna je jer usled malih plata sudije ne mogu same da kupe stanove), za odlučivanje o reizboru i tome slično.

To je mehanizam po kojeg su sudije okružnog suda, koje su po Ustavu „ključne za sistem“, postale zavisnije od nadređenih nego u vreme sovjetskog režima. Izgleda da Ustav ne dopušta takve hijerarhijske odnose pošto kaže da su sve sudije jednake i nezavisne, budući da se imenuju svaki za sebe po direktivi predsednika. Stvarnost je mnogo drugačija. Možda su jednaki pri imenovanju, ali nisu jednaki pri otpuštanju. Kada predsednik oblasnog suda želi da se razračuna sa sudijama okružnog suda, on u svojim rukama drži sve adute; ali, ako je predsednik oblasnog suda nepoželjan za sudije okružnog suda, tu nema pomoći. Ne mogu nikako da ga se reše.

Upravo su zakoni i propisi kojima se uređuje rad Udruženja sudija, a koji su doneseni nakon raspada SSSR-a, omogućili Ovarčuku da postane ono što

jeste: zvaničnik koji čuva uralsko pravosuđe od sudija koje bi mogle da donesu nepredvidivu presudu. Pravosuđe nema sistem za sprečavanje aktivnosti onih na vrhu hijerarhije koji bi mogli da skrenu s puta. Kriterijumi su samo moralne prirode. Jedini način na koji bi sistem mogao zadovoljavajuće da funkcioniše jeste da osoba koja sedi u Ovarčukovoj kancelariji ima drugačija moralna shatanja. Kakav je to onda sistem?

Da se vratimo, međutim, na sudiju Balašova. Da li je mogao da postupi drugačije u Feduljevjevom slučaju, i ako jeste, šta je trebalo da uradi? Morao je samo da odloži razmatranje sudske naredbe, na šta je imao sva prava.

Dok su se pripremali za preuzimanje Uralhimaša, Feduljev i njegovi saučesnici obišli su mnoge okružne sudove u Jekaterinburgu kako bi proverili hoće li igrati ulogu koja im je poverena.

Svi su pristali da postupe kao Balašov, sa izuzetkom jednog, suda Čkalov. Ivan Ovarčuk je predložio predsedniku tog suda, Sergeju Kijajkinu, premeštaj u Magadan, grad na krajnjem severoistoku zemlje. Po tradiciji „biti poslat u Magadan“ znači biti tamo proteran, ali Kijajkinu, tvrdoglavom sudiji koji je odrastao u Jekaterinburgu, čoveku sa korenima i u tom gradu i na Uralu, čoveku koji je između ostalog radio i diplomirao tehnologiju u prestižnom Uralhimašu, bilo je više nego drago da ode što dalje od svog rodnog kraja. Nije želeo da ga ubiju, niti da mu porodica bude u opasnosti.

Sudija Balašov je odani čuvar Feduljevjevih interesa. Od štancovanja presuda u cilju zaštite tih interesa napravio je pravu umetnost. Evo, na primer, jedne od Balašovljevih odluka, donete 28. februara 2000.

Feduljev je odlučio da proda Uralelektromaš, koji nije bio fabrika već kompanija koja se bavila transakcijama sa deonicama koje je posedovao. To je obuhvatalo i deonice kačkanarskog kompleksa i Uralhimaša.

Feduljev je odlučio da ih proda za izvesnu sumu novca, pošto je imao puno pravo na to. Nešto kasnije su novi vlasnici Uralelektromaša otkrili da nisu dobili dokumentaciju korporacije, iako su uredno platili. Feduljev je *navodno* prodao Uralelektromaš, ali je zadržao sve deonice za sebe. Kupci su shvatili da su prevareni i, naravno, zatražili su objašnjenje. Feduljev im je rekao da se predomislio. Oni su zatim poručili: „Vrati nam naš novac i onda možeš da zadržiš sve za sebe.“ Feduljev im je odvratio: „Neću vam vratiti novac. Nemate nikakve papire. Vi ste niko. Odlazite odavde.“ Sa akcijama Uralhimaša bila je ista priča. Izašavši iz zatvora u Moskvi i žudeći da zadrži ono što je već prodao za nekoliko miliona dolara, Feduljev je rekao: „Ne znam ništa o tome. Nisam bio registrovan na propisan način. Smatram posao nevažećim.“ Otišao je kod sudije Balašova, koji je presudio u Feduljevjevju korist.

Da biste razumeli šta je Feduljev uradio, morate da shvatite da su ruski zakoni još prepuni rupa. U ovom slučaju manjkavost je bila u tome što je svaka kompanija, kada izda deonice, dužna da ih registruje. U ranijim danima niko nije znao kako to funkcionise. U SSSR-u nije bilo berze, pa tako ni deonica. Nakon raspada SSSR-a, relevantnim Vladinim institucijama trebalo je mnogo vremena da shvate kako treba da postupaju. Nisu mogle ni da objasne ni da odluče kako se deonice registruju. Zbog toga su deonice u mnogim kompanijama ostajale neregistrovane. Njima se trgovalo i tada, a trguje se i sada. A berza je produžila svojim putem.

Šta se moglo uraditi? Naravno, pretpostavljalo se da samo treba da budete poštteni prema svojim partnerima. A to, međutim, nije osnova na kojoj Feduljev posluje. Pošto je uočio priliku, prvo je prodao akcije Uralelektromaša, a zatim je pokrenuo proces njihove registracije kod odgovarajuće državne službe, Federalne komisije za hartije od vrednosti. Kada su deonice konačno registrovane, nakon dugotrajnog odlaganja, jer je sve bilo zaglibljeno u močvari nekoordinisanosti, Feduljev je obavestio kupce da je ugovor o prodaji deonica Uralelektromaša nevažeći jer je bio zaključen pre nego što su deonice registrovane. Pogledao ih je pravo u oči i rekao: „I novac je sada moj. Načinili ste grešku i morate da je platite.“ Sud je još jednom presudio u Feduljevljevu korist.

Da li je Feduljev toliko pametniji od drugih, pa zna sve te detalje i zloupotrebljava ih? Naravno da nije. On je samo toliko bogat da može da unajmi najokretnije advokate da pronalaze rupe u zakonu. Uspeo je da stvori oligarhijsku piramidu koja omogućava da, šta god on preduzeo, svi koji su umešani budu karike u istom lancu. Nijedna od njih ne funkcionise bez ostalih.

I tako je sudija Balašov presudio u Feduljevljevu korist u slučaju Uralelektromaša. Isti takav sudski postupak uočili smo i sa Uralhimašom: taj veoma složen slučaj, sa mnogo tomova pisanih dokaza s kojima bi se izborili jedino stručnjaci za nijanse ruske berze, Balašov je razmotrio za tren oka.

Nakon toga, stvari su se otele kontroli. Proterivanje sudije u Magadan bila je sitnica. Sudski nalog o spornim deonicama Uralelektromaša bio je uvod u krvave događaje u Uralhimašu.

Još jedan budući Balašov, uslužni sudija Rjazancev, radi u kačkanarskom Opštinskom sudu. Kao što smo videli, kačkanarski kompleks su 28. januara 2000. bestidno preuzeli Feduljevljevi naoružani kriminalci. Kako je sud reagovao? Sudija Rjazancev je 1. februara zaključio da nije prekršen zakon kada je sastanak upravnog odbora održan pod pretnjom oružjem. Ročište je održano *à la* Balašov, velikom brzinom, bez ikakvog prethodnog uvida u činjenice i bez učešća onih čija su prava ovom prilikom zgažena. I naravno, odluka je izrečena već narednog dana.

Samo dve nedelje kasnije, 15. februara, Sudski kolegijum za građanske parnice Oblasnog suda Sverdlovske oblasti (t.j. Ovarčukova parohija) potvrdio je Rjazancevljevu odluku, ponovo bez ročišta. Neverovatna brzina za rusku žalbenu mašineriju kojoj je često za običnu potvrdu potrebno šest meseci.

Ruganje Temidi nije se tu završilo. Istog tog dana kada je postalo jasno da Oblasni sud neće oboriti njegovu raniju presudu, sudija Rjazancev je, kako bi sprečio da dođe do nekih novih nezgoda, zabranio održavanje sastanaka akcionara kačkanarskog kompleksa.

Opštinski sud nije imao ni trunke prava da uradi tako nešto. Štaviše, nigde u Zakonu o građanskom postupku ne postoji odredba kojom se može zabraniti postupanje lica koje nije strana u sporu.

Ali, koga je od zaštitnika zakona u Sverdlovskoj oblasti briga za to? Da li je Rjazancev uklonjen zbog nezakonitog postupanja? Naravno da nije. Sudovi su izrekli svoje presude, a da se nisu ni potrudili da provere je li Feduljev zakonski vlasnik kompleksa. U stvari, 19 odsto kačkanarskih deonica koje je Feduljev tako uspešno umnožio, nije zapravo ni postojalo. One su odavno bile zaplenjene tokom jedne istrage Feduljevjevih poslova u Moskvi, a koju je vodio komitet za istrage Ministarstva unutrašnjih poslova. Razlog za njegovo zatvaranje po optužbi za prevaru bio je taj što je dvaput prodao istih 19 odsto vlasništva dvema različitim kompanijama!

Nakon februara 2000. ljudi su počeli da primećuju šta se dešava. Vrhovni sud u Moskvi pokušao je u više navrata da zaustavi ovo divljanje Oblasnog suda Sverdlovske oblasti ali ništa se zapravo nije promenilo. Feduljev je zadržao kontrolu nad kačkanarskim kompleksom, oni koje je prevario sakrili su se u inostranstvu, a kačkanarski opštinski i oblasni sudovi uživali su beneficije kroz gomilu slučajeva koji su se namnožili na putu do zvaničnog proglašenja stečaja kačkanarskog kompleksa.

Tako je pravosuđe Sverdlovske oblasti olakšalo sklapanje niza dogovora koji su doveli do namerno izazvane nesolventnosti kompleksa. To je inače i krivično delo, ali ko će time još da se zamara? Kao što smo videli, kada je Putin došao na vlast, jasno je stavio do znanja da je lojalan onima poput Feduljeva i Rosela. Ubrzo nakon što je izabran, tačnije 14. jula 2000, Putin je odleteo u Jekaterinburg. Učestvovao je u svečanom polaganju kamena temeljca za Valjaonicu 5000 u Metalurškom kompleksu u Nižnjem Tagilu, najvećoj fabrici te vrste u svetu. U tom kompleksu pronalazimo iste one aktere iz Kačkanara. Feduljev je glavni, a Valjaonica 5000 je veliki investicioni projekat Eduarda Rosela. Slika predsednika kako polaže kamen temeljac bila je odlična reklama za širenje Feduljevljeve kriminalne imperije. I zaista, novi novac je „pratio Putina“. U znak zahvalnosti za to, Feduljev i Rosel su sada aktivne Putinove pristalice i potpomažu funkcionisanje uralskog dela njegove partije Jedinstvena

Rusija. Podržavali su Putina u predizbornoj kampanji za njegov drugi mandat 2004.

Preostaje još samo da se kaže kako, na površini, u Rusiji sve teče glatko i nadasve demokratski. Proglašeno je načelo potpune nezavisnosti sudstva, a svako ometanje pravde krivično je delo. Federalni Zakon o statusu sudija je napredan i prividno obezbeđuje i štiti njihovu nezavisnost. U stvarnosti, međutim, sva ta ustavna i demokratska načela krše se krajnje cinično. Bezakonje se pokazalo mnogo jačim od zakona. Vrsta pravde koju ćete dobiti zavisi od toga kojoj klasi pripadate, a gornji slojevi društva, VIP-nivo, rezervisan je za mafiju i oligarhe.

A šta je sa onima koji nisu na VIP nivou? Pa, ne može vam nedostajati ono što nikada niste imali.

Pošto sada gradimo kapitalizam, postoji i privatna imovina. A ako postoji imovina, uvek će postojati neko ko će želeti da je se dočepa i neko ko neće želeti da se od nje odvoji. Tu sve zavisi od metode koja se koristi pri razrešenju sukoba, od pravila po kojima igraju ljudi u nekoj državi. U našoj do srži korumpiranoj državi, za sada živimo po pravilima Pavla Feduljeva.

Poslednja scena pre nego što spustimo zavesu. Mart je 2003. u Jekaterinburgu. Život u gradu, inače poslovično bez velikih događaja, već nekoliko dana zaredom, od 25. do 28. marta, potresaju protesti. Protestuju borci za građanska prava Sverdlovske oblasti: Međunarodni centar za ljudska prava, Društveni komitet za odbranu prava zatvorenika i jedne „kišobran“-organizacije po imenu „Naš savez je zemlja u kojoj vlada narod“. Sakupljaju potpise za peticiju kojom se traži da Ivan Ovarčuk odmah bude povučen. Uzvikuju da je Ovarčuk, zbog svoje dugogodišnje povezanosti sa kriminalnim bosovima Urala, glavni stožer sudske samovolje na Uralu i suprotstavljanja sprovođenju reforme pravosuđa. Govore svakome ko želi da sluša kako Ovarčuk i dalje guši svaku naznaku demokratije i da će se do smrti boriti protiv uvođenja suđenja sa porotom, izjavljujući kako je to „suprotno interesima žitelja Sverdlovske oblasti“. Njegova jedina briga jeste da drži na distanci sve što bi moglo da sputa korumpirano pravosuđe koje je stvorio radeći u korist kriminalnog podzemlja na Uralu.

Taj je isti mart 2003. godine, ovoga puta u Moskvi. Predsednik je ponovo imenovao Ivana Ovarčuka za predsednika Oblasnog suda Sverdlovske oblasti.

JOŠ PRIČA IZ RAZNIH OBLASTI

Starac iz Irkutska

Zima treće godine Putinovog mandata, 2002-2003, bila je veoma hladna. Mi smo zemlja na severu, znate ono, Sibir, medvedi, bunde i tome slično. Tako da bi bilo logično očekivati da smo spremni za hladne zime.

Nažalost, i dalje nas uvek sve iznenadi, kao kada vam sneg padne sa krova na glavu. To važi i za mrazeve, koji su uzrok i sledećih tragičnih događaja.

U Irkutsku, duboko u Sibiru, pronađen je starac koji se smrcao na podu svog stana. Bilo mu je više od 80 godina, bio je običan penzioner, jedan od onih kod kojih hitna pomoć odbija da dođe zato što su previše stari. Njihov odgovor na telefonski poziv direktan je i nepromišljen: „Šta očekujete? Naravno da se ne oseća dobro. To je zato što ima mnogo godina.“ Ovaj postariji građanin živeo je sam, bio je veteran Drugog svetskog rata, jedan od onih koji su oslobodili svet od nacizma, za šta je i dobio odlikovanja i državnu penziju. Dakle, jedan od onih kojima predsednik Putin šalje čestitke svakog 9. maja, na Dan pobeđe, sa željama za sreću i dobro zdravlje. Naši starci, naši ratni veterani koji nikada nisu uživali preteranu pažnju države, ipak uvek zaplaču nad ovim cirkularnim pismima, sa faksimilom na mestu potpisa. U svakom slučaju, ovaj starac je umro od hipotermije. Smrcao se na podu na koji je pao. Zvao se Ivanov, što je najčešće rusko prezime. Ima na stotine hiljada Ivanova u Rusiji.

Ratni veterani Ivanov smrcao se zato što u njegovom stanu nije bilo grejanja. Trebalo je da ga bude, naravno, kao i u svim stanovima u zgradi u kojoj je živeo, kao i u svim zgradama u Irkutsku u trećoj godini Putinove vladavine.

Zašto se ovo dogodilo? Objašnjenje je jednostavno: u celoj Rusiji toplovodne cevi su dotrajale pošto nisu održavane još od sovjetskih vremena, a ta su vremena prošla pre, hvala bogu, više od deset godina. Iz cevi je dugo curelo i curelo, a komunalne službe, u čijoj su one nadležnosti, nisu učinile ništa po tom pitanju. Komunalne službe su centralizovane i pod monopolom su države. Svakog meseca moramo da im plaćamo prilično veliku sumu novca za njihovu nepostojeću tehničku podršku, ali one nas praktično ignorišu, nastavljaju da se ne bave svojim poslom i s vremena na vreme zahtevaju povećanje cena svojih usluga. Vlada onda popusti, ali ovi koji rade u komunalnim službama toliko su navikli da ne rade ništa da prosto nastavljaju s istom praksom.

Konačno je došao dan kada su cevi, iz kojih je toliko dugo curelo i koje tako dugo nisu popravljane, jednostavno popucale. U tom trenutku, usred zime, po snažnom mrazu, otkriveno je da ih je nemoguće zameniti. Komunalne službe za to nisu imale novca. Niko nije znao na šta je potrošen novac koji smo im redovno uplaćivali. Sve komunalne instalacije, koje potiču još iz vremena Sovjetskog Saveza, konačno su se pokvarile. Činjenica da nije bilo ničega čime bi se mogle zameniti bila je dosta nelogična i neočekivana pošto svake godine proizvodimo hiljade kilometara raznih vrsta cevi. „Zemlja nema sredstava koja bi se mogla upotrebiti u tu svrhu“, izjavio je zvaničnik iz Putinove Vlade slegnuvši ramenima, kao da to nema nikakve veze sa njima. „Kako to mislite – nema sredstava?“, slabašno su se usprotivili opozicioni političari, izvodeći svoju uobičajenu predstavu ustajanja u odbranu prava naroda. Predsednik je javno izgrdio premijera. I to je bio kraj priče. Političari su ostali prijatelji, iako se ne slažu. Nije bilo skandala. Vlada nije podnela ostavku. Čak ni resorni ministar nije podneo ostavku. Pa šta ako su ljudi morali neprestano da trče po stanovima ne bi li se zagrejali, pa šta ako spavaju i jedu u bundama i futiranim čizmama? Cevi će biti popravljene čim dođe leto.

Starca koji je umro su ljudi koji su živeli u njegovom zajedničkom stanu pijukom odvojili od zaleđenog poda i u tišini ga sahranili u zaleđenu sibirsku zemlju. Dana žalosti nije bilo.

Predsednik se pretvarao da se ovo nije dogodilo u njegovoj zemlji, niti njegovom biraču. Bio je potpuno uzdržan tokom sahrane i nacija je progutala njegovo ćutanje. Da bi učvrstio svoju poziciju, Putin je čak promenio taktiku. Održao je sumoran govor o tome kako su teroristi krivi za sve što je loše u Rusiji i da je vrhovni prioritet države uništavanje međunarodnog terorizma u Čečeniji. Bez obzira na to, život se vratio u svoje uobičajene tokove. Javnosti se nije moglo dozvoliti da razmišlja o nesavršenosti sveta koji se pred njenim očima razvija.

Ubrzo je došlo proleće. Putin je počeo da se priprema za ponovne izbore 2004. Nije bilo mesta žaljenju zbog pretrpljenih poraza, već samo radosti zbog mnogobrojnih pobeda. Shodno tome, najavljeno je uvođenje gomile novih

praznika; u stvari, nečuvena količina novih praznika. Uključujući i uskršnji post.

Što je leto bilo bliže, ljudi su sve manje pričali o totalnom raspadu ruske toplovodne infrastrukture prethodne zime. Građani su pozvani da u velikom broju učestvuju u pripremama za proslavu trista godina postojanja Sankt Peterburga, i da budu ponosni zbog veličanstvenosti renoviranih Carskih palata, spremnih da svojim sjajem zadive svetsku elitu. Upravo to se i dogodilo.

Putin je pozvao sve svetske lidere u Sankt Peterburg, a u gradu su bahato prefarbane stare fasade. Na starca iz Irkutska, kao i na sve starce iz Sankt Peterburga, zaboravili su svi, uključujući i Putina.

„Pazi, da je umro u Moskvi...“, govorili su prestonički mudraci, aludirajući da bi u takvom slučaju izbio skandal i da bi vlasti ipak morale da zamene cevi pre naredne zime.

Šreder, Buš, Širak, Bler i mnoge druge VIP-zvanice došle su u našu severnu prestonicu i praktično promovisale Putina kao sebi ravnog. Dočekani su pompezno i svečano. Pretvarali su se da Putina gledaju s poštovanjem, i niko nije ni pomislio na starog gospodina Ivanova niti na milione ruskih penzionera koji jedva sastavljaju kraj s krajem. Putinova vladavina je neprimetno dostigla vrhunac. Odlučio je da svoju vlast zasniva isključivo na oligarsima, milijarderima koji poseduju ruska izvorišta nafte i gasa. Putin je sa nekim oligarsima bio u prijateljskim odnosima, a sa nekima u ratu, i to se zvala državnička mudrost. U ovakvoj postavci nema mesta za narod. Moskva je centar, svetlost i toplota koja daje život, a unutrašnjost Rusije je njena bleđa senka. Rusi koji ne žive u Moskvi, mogli bi slobodno da žive i na Mesecu.

Kamčatka: borba za opstanak

Kamčatka je najudaljenija tačka u Rusiji. Let od Moskve do Kamčatke traje više od deset sati. Avioni koji lete za Petropavlovsk Kamčatski prilično su obični i podstiču vas da razmišljate o tome kako je ogromna naša komplikovana zemlja i kako samo manjina naših građana živi u Moskvi, igrajući svoje velike političke igre, uzdižući i rušeći svoje idole, i verujući da time kontroliše ovu ogromnu zemlju.

Kamčatka je pravo mesto da se shvati koliko su ruske oblasti daleko od glavnog grada. U stvari, razdaljina nema ništa s tim. U oblastima se živi drugačije, diše se drugačiji vazduh, i tu se može videti prava Rusija.

Na Kamčatki ima mornara koliko i ribara, možda čak i više. Uprkos velikom

smanjenju budžeta oružanih snaga, osnova vlasti je i dalje ostala ista: za koga god da glasa flotila Kamčatke koja pripada Pacifičkoj floti, taj pobeđuje na izborima. Kao što se može i očekivati u priobalnom gradu, svuda preovladavaju crna i ultramarin: tesni mornarski kaputi, mornarska odela, zaobljene kape. Jedino što nedostaje je legendarna elegancija ove flote. Kaputi koje danas vidite pohabani su, odela su isprana, a kape izbledele.

Aleksej Diki je komandant nuklearne podmornice-lovca *Viljučinsk*. On predstavlja elitu naše flote, kao i njegova podmornica, koja je deo oružanih snaga flotile Kamčatke.

Diki je stekao izvanredno obrazovanje u Lenjingradu – današnjem Sankt Peterburgu – a zatim je briljantno napredovao u karijeri kao veoma nadareni oficir. Do trideset četvrte godine već je bio izuzetno kvalifikovani podmorničar. Da se izrazimo rečnikom međunarodnog tržišta vojne radne snage: svaki mesec u službi podizao mu je vrednost za nekoliko hiljada dolara. Danas, međutim, Aleksej Diki, kapetan prve klase, živi jednim bednim životom. Nema drugog načina da se to kaže. Dom mu je užasni oficirski hostel sa dotrajalim stepeništem, napola napušten i zlokoban. Svako ko je mogao, već je napustio ovo mesto i otišao na „kopno“, puštajući svoju vojnu karijeru niz vodu. Prozori mnogih danas nenastanjenih stanova su mračni. Ovo je hladan, gladan, negostoljubiv teren. Ljudi su pobjegli, uglavnom zbog siromaštva. Kapetan Diki mi kaže da po lepom vremenu ide na pecanje sa ostalim višim oficirima, kako bi makar namakli pristojan obrok.

Na sto u svojoj kuhinji stavio je ono čime naša otadžbina plaća za besprekorno lojalnu službu. Diki je, u jednom od starih flotinih čaršava, upravo doneo kapetansko mesečno sledovanje sa svoje podmornice. Sledovanje se sastoji od dva pakovanja neočišćenog graška, dva kilograma heljde i pirinča u papirnim kesama, dve konzerve najjeftinijeg konzervisanog graška, dve konzerve haringe i flaše biljnog ulja.

„Je li to sve?“

„Da. To je sve.“ Diki se ne žali, samo potvrđuje činjenično stanje. On je snažan i iskren čovek. Tačnije rečeno, pravi Rus. Navikao na oskudicu. Odan je otadžbini, a ne nekom ko se obreo na mestu njenog vođe u ovom trenutku. Kad bi sebi dozvolio da razmišlja na neki drugi način, odavno bi otišao odatle. Kapetan zna da se sve može dogoditi, uključujući i glad, na šta i podseća njegov sledovanje.

Ove konzerve i papirne kese sadrže mesečne zalihe za tri člana porodice kapetana Dikija. Ima ženu, Larisu, koja je radiohemičarka. Diplomirala je na prestižnom moskovskom Institutu za tehniku i fiziku, čije diplomce pravo iz klupa vrbuju i odvođe u razne kompjuterske firme iz Silicijumske doline u Kaliforniji.

Larisa je, međutim, nezaposlena, pošto živi sa mužem u zatvorenom vojnom naselju Pacifičke flote. Taj detalj nema nikavog značaja za štab mornarice ili za daleko Ministarstvo odbrane. Kadrovska politika štaba znači da oni odbijaju da vide njenu vrednost. Larisa čak ne može da dobije ni posao nastavnice u školi za decu podmorničara. Sva mesta su popunjena, a postoji i lista čekanja. Stopa nezaposlenosti nevojnog osoblja ovde dostiže 90 odsto.

Treći član porodice kapetana Dikija je Alisa, njegova ćerka, učenica drugog razreda. Ni njen položaj nije zavidan. U ovom vojnom naselju nema ničega čime bi deca mogla da razvijaju svoje sposobnosti. Nema sportskog centra, ni plesnih podijuma, niti kompjutera. Garnizonska deca imaju na raspolaganju samo sumorno, prljavo dvorište i zgradu, video-rikorder i nekoliko crtača. Kamčatka je zaista na kraju naše zemlje i na krajnjoj tački bezdušnosti države. S jedne strane ovde imamo najnoviju tehnologiju za oduzimanje ljudskog života, a s druge strane trogloditsku egzistenciju za one koji tu tehnologiju nadgledaju. Sve bez izuzetka počiva na entuzijazmu i rodoljublju personala. Nema novca, nema slave, nema budućnosti.

Mesto na kojem Diki živi zove se Ribarevo. Nalazi se na sat vožnje od Petropavlovska Kamčatskog, glavnog grada poluostrva Kamčatke. Ribarevo je možda najpoznatije svetsko zatvoreno vojno naselje, sa 20.000 stanovnika. Ono je simbol i avangarda ruske nuklearne flote. Naselje je prepuno najmodernijeg naoružanja. Tu je smešten ruski nuklearni štit koji gleda na istok, i tu žive oni koji ga čuvaju i održavaju.

Podmornica kapetana Dikija jedan je od najvažnijih činilaca ovog nuklearnog štita, iz čega sledi da je i sam Diki njegov ključni činilac. Njegova podmornica je tehnološki savršen komad oružja, kakav se ne može naći nigde drugde na svetu. Može da uništi čitavu površinsku flotilu i najbolje podmornice svetskih sila, uključujući i SAD. Pod Dikijevom komandom nalazi se jedinstveno oružje sa nuklearnim projektilima i impresivnim nizom torpeda. Dokle god budemo imali takvu odbrambenu sposobnost, Rusija neće biti ozbiljno ugrožena, bar ne sa strane Tihog okeana.

Međutim, kapetan Diki lično, krajnje je ugrožen i to uglavnom sa strane države kojoj služi. Ali, on retko razmišlja na taj način. Poput mnogih drugih oficira, vešt je u preživljavanju bez novca. Plata mu je mala i neredovna, često kasni i po šest meseci.

Kada nema novca, Diki izbegava da jede na podmornici (mada oficiri imaju pravo da se tamo hrane). Odnosi kući svoje sledovanje u obliku spakovanog obroka i deli ga sa porodicom. Nema drugog načina da ih prehrani. Zbog toga je Diki prava senka od čoveka. Nezamislivo je mršav. Lice mu ima nezdravu boju, a jasno je i zašto: kapetan centralnog činioca ruskog nuklearnog štita je jednostavno – nehranjen.

Naravno, neprestani boravak u zoni radijacije takođe uzima svoj danak. U prošlosti je to imalo i dobru stranu, pošto su podmorničari bili na visokoj ceni među devojkama za udaju, ali sada se sve promenilo. Danas devojke gledaju na drugu stranu, kada naiđu oficiri mornarice.

„U stvari, nije pravi problem u siromaštvu“, kaže Diki. On je asketa, romantičar bez prebijene pare, oficir do srži svog bića, gotovo svetac u ovom našem vremenu u kojem se sve vrednosti mere ciničnim jezikom dolara. „Vi zapravo ne živite u siromaštvu sve dok imate jasan cilj i razumljive operativne zadatke. Naša prava nesreća je kritično stanje nuklearne flote ove zemlje, osećaj beznadežnosti. Čini se da u Moskvi ne razumeju da se ovo naoružanje mora shvatiti ozbiljno. Ako se održi ovakav nivo finansiranja, ili neće biti ničega u Ribarevu, ili će NATO točiti gorivo u našim pristaništima“.

Da bi pobeo od beznađa s kojim se svakodnevno suočava, Diki je odlučio da nastavi studije na akademiji pri Generalštabu. Želi da napiše disertaciju o stanju ruske nacionalne bezbednosti na kraju dvadesetog i početku dvadeset prvog veka. Nada se da će, kada bude završio svoje istraživanje, moći da pruži naučni odgovor na pitanje koje ga muči: u čijem interesu je bilo da se podrije ruska nacionalna bezbednost?

Njegovi privremeni zaključci nisu povoljni po Moskvu, ali kapetan nije ni neprijateljski raspoložen ni uvređen onim što se događa. Smatra da je strašno što se Moskva ponaša tako kako se ponaša, ali tu se ništa ne može učiniti. Osim da se dalje očvrstne, jer smo snažniji i pametniji od svojih nadređenih.

Dikijev posao podrazumeva da njegov život ne pripada njemu. On ne može da radi stvari koje svi drugi mogu. Da bi mogao da stigne na podmornicu u roku od pet minuta, nikad nigde ne može da ide. Mora uvek da bude dostupan. Ne može tek tako da ode van grada, da bere borovnice, pečurke ili da prošetala sa prijateljima. Mora da živi na mestu koje je prihvatio i ne može da ga preda nikom drugom. Mora da bude sa svojim oficirima, da se ne bi demoralisali u ova teška vremena. Mora da nađe vremena da očinski nadgleda kasarnu, kako bi znao kako razmišljaju obični mornari. Diki je veoma zauzet čovek.

Mnogi vojni oficiri, koji žive kao prosjaci baš kao i kapetan Diki, mogu barem da izađu i zarade nešto novca od poslova sa strane, posle radnog vremena, kako bi mogli da prehrane porodicu i kupe joj odeću, ili, kao i većina oficira, kupe čak sebi i uniformu. U ono malo vremena koje mu preostane nakon posla, od Dikija se bukvalno *zahteva* da se opusti, da odspava malo duže, da obnovi snagu da bi ostao staložen. Kada stupi na podmornicu, mora da bude potpuno miran. To zahteva posao. Posledice nervoze mogu biti pogubne.

„Moram da budem smiren i staložen na poslu“, objašnjava Diki, „kao da sam upravo došao sa odmora, kao da je sve u redu i kao da ne moram da brinem

kako ću sutra prehraniti ženu i ćerku.“

„Kažete da morate. Meni se čini da je takav pogled na situaciju potpuno pogrešan. Vi služite državi, i sigurna sam da je na državi da stvori prave uslove da vi dođete na posao smireni.“

Diki se prilično pokroviteljski smeši, i nisam sigurna prema kome je ovaj čudni, čvrsti, posebni čovek snishodljiviji: prema meni koja postavljam ovakva pitanja, ili prema državi koja mamuza one koji joj najbolje služe. Ispada da je prema meni.

„Država nije u stanju da to uradi u ovom trenutku“, kaže kapetan konačno. „Nije, i tačka. Kakva je svrha u traženju nečega čega prosto nema? Ja sam realista i ne besnim lako. Svi sentimentalni i naprasiti ljudi odavno su otišli odavde. Napustili su mornaricu.“

„Ipak i dalje ne razumem zašto i vi niste otišli? Vi ste inženjer specijalista za nuklearnu energiju. Sigurno možete da pronađete neki pristojan posao.“

„Ne mogu da odem zato što ne mogu da napustim svoj brod. Ja sam zapovednik, nisam običan mornar. Nema ko da me zameni. Kad bih otišao, osećao bih se kao izdajnik.“

„Izdajnik čega? Država je, bez sumnje, izdala vas?“

„Vremenom će se država urazumiti. Sada samo treba da budemo strpljivi i da sačuvamo svoju nuklearnu flotu. To je ono što pokušavam da uradim. Čak i ako Ministarstvo odbrane nastavi sa svojom izdajničkom politikom, mene obavezuje Rusija. Ja branim ruski narod, a ne državnu birokratiju.“

Ovo vam je portret ruskog podmorničkog oficira našeg vremena. Zaglavljeno je tamo u najdaljem kutku naše zemlje, i u skladu sa svojom zakletvom svakog dana pokriva pukotine svojim telom, jer nema čime drugim.

Da bi ispunio svoje obaveze u ovoj veoma dubokoj finansijskoj krizi u kojoj su se našle oružane snage, od zapovednika se zahteva potpuna posvećenost. Odlazi iz kuće tačno u 7h20 svakog jutra i vraća se u 22h40 svake večeri. Na podmornici provodi po deset časova i više. To je jedini način. Mornarica se raspada na naše oči, a sa tehnologijom koja se ne održava kako treba može doći do incidenta u svakom trenutku, pa čak i do velike nesreće. Jedino što se nije nimalo promenilo jeste podizanje zastave. Taj ritual se izvodi svakog dana u 8h ujutru, pa bio napolju uragan, mećava, neka nesreća ili smena vlade.

Diki ide pešice od svoje kuće do mesta na kojem je *Viljučinsk* usidren. Za to mu je potrebno tačno 40 minuta. Ne ide pešice zato što je to dobra telesna vežba,

već zato što nema novca za automobil i zato što mornarica ne obezbeđuje nikakav prevoz. U stvari, ona je u režimu štednje. Druga flotila, kojoj *Viljučinsk* pripada, muke muči sa gorivom, kao i ostatak Kamčatke. Ni kola ni autobusi ne voze do pristaništa. Mornarica nema dovoljno benzina. Nema benzina u zemlji koja prodaje naftu kome god stigne! Ali, to je najmanji problem. Šta ako ostanu bez hleba? Garnizon stalno duguje lokalnoj pekari, koja snabdeva brodove na veresiju.

Možete li da poverujete u to? Ljudi koji održavaju nuklearni štiti jedne međunarodne supersile hrane se zahvaljujući milostinji!

Pitam se kako se predsednik oseća kada ode na samite G8.

Dobro, svi oficiri u Ribarevu idu pešice na posao svakog jutra. Na putu oficirski korpus žamori poput roja ljutih pčela. Raspravljaju o svemu što im je na umu: koliko još mogu da podnesu ovakvu situaciju? Prema kakvom to ambisu srljaju?

Njihove vruće političke rasprave dodatno se rasplamsavaju onim što vide. Koračajući prema pristaništu br. 5, na primer, u kojem je *Viljučinsk* usidren, vidi se ostrvo Hlebalkin, na kojem se nalazi napuštena luka za remont brodova. Pre dve ili tri godine, na Hlebalkinu je u svakom trenutku bilo po 15–16 podmornica na servisu. Danas je površina vode ravna poput ogledala, i ne može se videti nijedno „bolesno“ plovilo. Oficiri su obavješteni da je i servisiranje podmornica stavljeno na režim ozbiljne štednje.

„To je strašan prizor“, kaže Diki. „Znamo tačno šta to znači. Naša tehnologija mora propisno da se održava. Ne možete da srljate dalje i dalje očekujući čuda. Podmornice nisu kao živahni starčići kojima nikada ne treba doktor. Nesreće su neizbežne.“

Takav raspad je potpuno demoralisao mnoge oficire u Ribarevu. Ostale je oterao u pijanstvo. Svašta se moglo videti u ovom garnizonu u poslednje vreme: krajnji poremećaji ponašanja i samoubistva.

„Oficiri su ogorčeni zbog ovakve situacije“, kaže mi Diki. „Zato ja tako uporno insistiram na tome da svi budu tu kad se podiže zastava u 8h ujutru. Ljudi treba da vide oči svog zapovednika i da u njima pročitaju kako je sve u redu, ništa se nije poremetilo, nastavljamo da vršimo svoju dužnost, bez obzira na situaciju. Uprkos situaciji.“

„Obično oficirsko duvakanje! Zamazivanje očiju budalama!“ Mnogi čitalac ovih redova mogao bi da prokomentariše Dikijeve reči na ovaj način. I donekle bi bio u pravu. Ovo zaista jesu uzvišena osećanja, ali oficiri koji još nisu napustili Pacifičku flotu u raspadanju nastavljaju da vrše svoju dužnost samo

zato što su ove lepe reči njihovo sidro. Oni su ljudi sa idealima i principima. Zbog toga su u mornarici. Dobrovoljno su se prijavili u službu na podmornici, zbog prestiža, očekujući blistave vojne karijere sa visokim platama. Znali su za drugačija vremena i očekuju da se ona vrate.

Pošto stvarni život nije tako sažet kao film ili roman, uzvišeno u Ribarevu veoma srećno koegzistira sa apsurdnim i rutinskim.

„Nemoguće je živeti onako kako vaš muž živi! Ponekad je čoveku potrebno da se malo posveti sebi!“

Larisa Diki je nasmejana lepotica rođena u Žitomiru u Ukrajini, žena koja je žrtvovala svoj život i živi na ivici gladi da bi njen muž mogao da obavlja svoju dužnost. Nestašno se nasmejala odgovorivši: „Pa, sviđa mi se što stvari tako stoje. Bar uvek znam gde mi je muž! Nema gde da se sakrije od mene, tako da sam pošteđena svih onih ljubomornih scena!“

Diki stoji pored nas. Smeši se nekako čudno, kao školarac kojem je upravo izjavila ljubav najlepša devojčica u odeljenju. Tad shvatam da je kapetan stidljiv. Pocrvneo je. Ja sam na ivici suza. Jasno vidim da se ogromno breme odgovornosti koje na plećima nosi ovaj komandant nuklearne podmornice nimalo ne uklapa, jednostavno ne ide ne samo uz njegov životni standard i način života, već ni uz njegove godine i izgled.

Kod kuće, bez uniforme, Aleksej Diki, kapetan prve klase, izgleda kao neki dečko, najbolji u razredu, mršav i melanholičan. Po moskovskim kriterijumima, gde mladi ljudi sazrevaju prilično kasno, situacija je baš takva. Dikiju je, ne zaboravite, tek 34 godine.

„Ali, već si sakupio 32 godine staža u mornarici. Vreme je da se penzionišeš!“ kaže Larisa.

„Stvarno bih mogao“, kaže kapetan, ponovo pocrvenevši.

„Kako to mislite? Počeli ste da radite u floti sa dve godine? Poput sina iz neke plemićke porodice koji bude prijavljen u puk po rođenju, pa kad odraste već ima dobar službeni dosije i epolete?“ požurujem ga da odgovori.

Kapetan se smeši. Vidim da se raduje onome što će mi upravo ispričati. Otac mu je zaista bio mornarički oficir, i sada je, naravno, u penziji. Diki je odrastao u Sevastopolju, mornaričkoj bazi na Crnom moru. „Što se tiče mog tridesetdvogodišnjeg staža za 34 godine života...“, počinje, ali ga nestrpljivo prekine njegova živahna žena.

„To znači da je ceo svoj službeni život proveo u najtežem sektoru, to jest u

podmorničkoj floti, u neposrednoj blizini reaktora i nuklearnog oružja. Ima beneficirani staž, jedna godina u službi računa mu se kao tri.“

„Zar ne smatrate da je samo zbog toga država odavno morala da vas obaspe zlatom?“, uporna sam. „Zar niste uvređeni zbog toga što morate čak i večeru da delite, kao da ste studenti?“

„Ne, nisam uvređen“, odgovara mirno i ubeđeno. „Bilo bi nerazumno da podmorničari stupe u štrajk. U našem zatvorenom gradu svi žive kao ja. Opstajemo zato što pomažemo jedni drugima da opstanemo. Neprestano pozajmljujemo hranu i novac jedni od drugih.“

„Ako nekome rođaci pošalju paket sa hranom, ta porodica će odmah napraviti gozbu“, kaže mi Larisa. „Posećujemo se u krug, da se prehranimo. Eto tako živimo.“

„Da li vama roditelji šalju pakete iz Ukrajine?“

„Naravno. I onda mi nahranimo naše jednako gladne prijatelje.“

Živahno se smeje.

Kao što reče jedan naš pisac, mogli biste da pravite eksere od ovih ljudi.

Zanimljivo je to što godine prolaze – već nas mnogo vremena deli od pada Komunističke partije – a neke navike ipak ostaju nepromenjene. Prva među njima je patološki nedostatak poštovanja vlasti prema svojim građanima, naročito prema onima koji, uprkos svemu, posvećeno i nesebično rade, koji zaista veruju u ideju kojoj služe. Vlast nikada nije naučila da kaže hvala ljudima koji predano služe našoj zemlji. Radite naporno? Baš lepo, samo tako nastavite sve dok ne crknete ili dok vam ne slomimo srce. Vlasti iz dana u dan postaju sve bestidnije, slamajući volju najboljih svojih građana.

Manijakalnom predanošću ulažu svoj novac u ono najgore.

Nema sumnje da je komunizam bio užasan za Rusiju, ali ovo što danas imamo možda je još i gore.

Nastavljam svoju raspravu o uzvišenim stvarima sa kapetanom Dikijem na centralnoj kontrolnoj tački podmornice *Viljučinsk*. Ribarevo je potpuno zatvoreno za ljude iz spoljnog sveta i radoznalce, a čak je i ženama oficira zabranjen pristup na pristaništa. Za mene je, međutim, Vojna obaveštajna služba neočekivano načinila izuzetak.

pramcu, na crnoj pozadini, nalazi se zastrašujuće umetničko delo: iskežena glava kita ubice. U želji da načini čudovište što strašnjim, mornarički umetnik mu je nacrtao mnogo više zuba nego što ih kit ima u prirodi. Slika kita tu nije slučajna. Od dana kada je sagrađena, podmornica se zvala *Kasatka* – „Kit ubica“, i tek je nedavno preimenovana. Oficiri ne znaju zbog čega, ali im ne smeta.

Obilazak podmornice omogućava mi veoma važan uvid u stvari, zbog čega mi je verovatno i odobren pristup na podmornicu. Prolazim pored otvora zastrašujućeg vulkana – ne daj bože da neko pogreši prilikom održavanja! Atomski reaktor i nuklearni projektili eksplozivna su mešavina. Podmornica je prepuna nuklearnog oružja, ekonomija je u krizi, a oružane snage u rasulu. Šta bi moglo biti gore od toga?

Dok nastavljamo obilazak, Diki me ubeđuje u svoja shvatanja, prilično je krut po ideološkim pitanjima. Ne sme biti kompromisa u okviru oružanih snaga, bez obzira na to kakve se promene događale u društvu. Kategorično odbacuje mogućnost odbijanja poslušnosti u slučaju „naredbe koja sadrži krivično delo“, što je ideja koja tvrdoglavo kruži po vojnim jedinicama još od 1991. Smatra da bi se, ako bi se ustupilo i za milimetar, ako bi se dozvolilo podređenom vojniku da ne izvrši naređenje zato što ga smatra glupim ili nepodesnim, čitav sistem raspao usled domino-efekta. Vojska je piramidalna struktura s kojom ne možete rizikovati na taj način.

Uviđam da i kapetan Diki i drugi koji se uključuju u naš razgovor, svi do jednog aktivni oficiri čije su uniforme ukrašene nagradnim lentama za herojske podmorničke pohode koji traju po nekoliko meseci, prave razliku između dva pojma. Tu je otadžbina kojoj služe, i tu je Moskva sa kojom su u sukobu. Postoje, kako kažu, dve odvojene države: Rusija i njena prestonica.

Oficiri su iskreni. Gledano sa Kamčatke, ništa od onoga što se dešava u Odseku za oružane snage nema nekog naročitog smisla. Zašto Ministarstvo odbrane tvrdoglavo odbija da finansira održavanje flote nuklearnih podmornica, kada odlično zna da je ne samo nemoguće, već i najstrože zabranjeno da se flota sama time pozabavi, koristeći lokalnu radnu snagu i sopstvena sredstva? Zašto nemilosrdno otpisuju deset do četrnaest godina stara plovila koja bi mogla biti u upotrebi još dugi niz godina? Zašto, u stvari, sistematično pretvara svoj nuklearni štiti, stvoren zahvaljujući naporima cele nacije, u bušno rešeto? I to u vreme kada postoji prava pretnja, prvenstveno u obliku velikog broja kineskih nuklearnih podmornica koje se neprestano šunjaju u blizini ruske teritorije?

Mom istraživanju podmornice *Viljučinsk* prisustvuje i najvažnija osoba ovog kraja, Valerij Dorigin, viceadmiral Kamčatke i zapovednik Severoistočne grupe armija. Dorigin će ubrzo završiti svoju vojnu karijeru i postati poslanik Državne Dume. Oficiri govore otvoreno u njegovom prisustvu, nimalo ih ne

sputava njegov položaj i rang. Ne oseća se nikakav hijerarhijski pritisak ili barijera između činova, što bi inače bilo uobičajeno u vojsci.

To je tako u velikoj meri zato što je Dorogin srce srca Ribareva. Oficiri i zapovednik nikada ništa neće sakriti jedni od drugih. Dorogin služi u ovom zatvorenom mornaričkom naselju već gotovo 20 godina. Dugo je, poput Dikija, bio komandant nuklearne podmornice. Sada njegov stariji sin, Denis Dorogin, služi u Ribarevu. Baš kao i svi drugi, zapovednik svakog jutra ide pešice do pristaništa. Kao i svi drugi, posmatra raspad svega oko sebe. Kao i svi drugi, i on je bez ikakvih sredstava za opstanak, čeka da ga prijatelji „nahrane“.

Severoistočna grupa armija, koja pored Kamčatke pokriva oblasti Čukotke i Magadana, ponovo je osnovana nakon ogromnih smanjenja troškova. Slična grupacija postojala je kako pre revolucije iz 1917. tako i pod boljševicima tridesetih godina.

U svakoj grupaciji jedna kategorija trupa neizbežno dominira. Na Kamčatki, središtu nuklearnog štita, to su naravno podmornice i zbog toga je njihov zapovednik – viceadmiral. Shodno tome, on pod svojom komandom ima i pešadiju i obalske trupe, avijaciju i snage protivvazdušne odbrane. U početku je zbog toga bilo pomalo previranja i neslaganja, ali onda se sve smirilo i to u velikoj meri zahvaljujući Doroginovom uticaju. On je legenda na Kamčatki.

Viceadmiral je proveo 33 godine u mornarici. Njegov ukupan radni staž iznosi 48 godina, zbog vremena koje je proveo na podmornicama. Međutim, legenda o Doroginu nije zasnovana samo na njegovoj vojničkoj prošlosti, već i na sadašnjosti. Živi u Petropavlovsku Kamčatskom. Donedavno je plata ovog vojnog lica odgovornog za ogromnu teritoriju, koji je po rangu odmah iza gubernatorâ tri najveće ruske oblasti, iznosila 3.600 rubalja, ili nešto više od 100 dolara.

Sve u svemu, kako mi to u Rusiji kažemo, zajedno sa penzijom, koju je odavno zaradio, prima nešto manje od 5.000 rubalja mesečno. Poređenja radi, vozač gradskog autobusa u Petropavlovsku Kamčatskom zarađuje mesečno 6.000 rubalja.

Dorogin živi u vojnom stanu u ulici Morska, u potpuno istim uslovima kao i ostali njegovi oficiri. Nema tople vode, hladno mu je, neudobno i konstantno duva promaja.

„Zašto ne kupite običan bojler?“

„Sad nemamo novca. Ako dođemo do para, kupićemo ga.“

asketskim životom. Stan mu nije prazan, ali ni na koji način ne priliči admiralu. Njegove najveće dragocenosti nalaze se u njegovoj radnoj sobi. To su nautičke sprave sa brodova koji su nekada služili na ruskom Dalekom Istoku. Njegova najveća pasija je istorija mornarice.

„A šta je sa vašom kućom na selu? Sigurno imate daču? Svaki admiral u Rusiji ima daču.“

„Imam, naravno“, odgovara Dorogin. „I to kakvu daču. Bože moj! Sutra ćemo otići da je vidite, inače mi ne biste poverovali.“

Sutradan gledam komad zemlje zasađen krompirom i krastavcima na obodima Petropavlovsku Kamčatskog. To povrće će hraniti admiralovu porodicu tokom zime. Rashodovani železnički vagon stoji na ciglama usred bašte: dača. Ako ga uporedimo sa moskovskim očekivanjima po pitanju životnog standarda vojnog zapovednika, admirala, možemo samo da kažemo – sramota.

Kamčatka, kao što smo videli, nije Moskva. Ovde je sve neposrednije i dobrodušnije. Neki ribari mi poklanjaju vreću sa crvenom ribom koju su upravo ulovili. Dajem ribu Galini, viceadmiralovoj ženi, osećajući se pomalo neprijatno, ubeđena da ženi glavnog zapovednika Kamčatke donose na tone ovakve ribe pred vrata, ali prosto nema načina da je sama priprelim.

Na moje veliko iznenađenje, Galina mi burno zahvaljuje i brizne u plač. U svom siromaštvu ona na ovu ribu gleda kao na veliki poklon. Sprema večeru, poziva goste, čak i kiselu ribu za kasnije. Kruna svega je da, ludom srećom, u nekim od riba nalazi pravo blago: crveni kavijar.

Galina Dorogina mi kaže da, iako su žene viših oficira ceo život provele na ovom poluostrvu, nisu mnogo videle od egzotične Kamčatke. „Naši životi su prošli u obukama i pohodima naših muževa, kratkim susretima i dugoj razdvojenosti“, kaže ona.

Galina ne žali ni zbog čega, čak ni zbog onoga na šta su zaista bile protračene te godine. „Istina je da se ništa nije promenilo za žene oficira. Pre 20 godina smo se smrzavale i bile gladne, sećam se da sam morala da čekam u redu po čitav dan za kutiju jaja, sa rednim brojem napisanim na ruci, a danas je jedina razlika u tome što uopšte nemamo novca. Jaja ima u prodavnicama, ali oficiri nemaju novca da ih kupe.“

Razmišljanja Dorogina su jedan ideološki bučkuriš, sklop komunističkih i kapitalističkih pojmova. Tako nešto se verovatno može očekivati od čoveka koji je proveo gotovo ceo život pod sovjetskim režimom, bio član Komsomola i Komunističke partije, a danas mora da se saživi sa realnošću slobodnog tržišta. Sa moje tačke gledišta, njegove ideje su zastarele; to je ustajala ideologija koja

je izgubila vrednost sa raspadom SSSR-a. Uprkos tome, admiral u potpunosti razume demokratske težnje i zašto su one neophodne.

Koji od ovih ideoloških polova zaista privlači njegovo srce i u kojoj se od ovih dimenzija on zaista oseća komotno? To nije lako odgonetnuti, ali odlučujem da pokušam.

Dorogin je odgovaran za sve na Kamčatki, od podmornica do stanja u kojem se nalazi vojni muzej. Evo samo jedne epizode iz njegovog života.

Među jedinicama Severoistočne grupe armija nalazi se 22. motorizovana jedinica Čapajev. Nosi to ime zato što je to ista divizija koju je u regionu Volge 1918. osnovao Vasilij Čapajev, legendarni heroj Građanskog rata. Upravo u toj diviziji, borila se i njegova devojka, boljševik Anka, lik koji se pojavljuje u stotinama masnih sovjetskih viceva.

Nakon Drugog svetskog rata, divizija Čapajev bila je raspoređena na Daleki Istok, a i danas je slavna na Kamčatki zbog činjenice da se u njenoj prvoj četi čuva vojnički krevet za Vladimira Iljiča Lenjina, vođu svetskog proletarijata. Lenjin je 1922. proglašen za počasnog vojnika Crvene armije u ovoj diviziji i u skladu s tim mu je dodeljen i krevet. Od 1922, gde god bi divizija bila raspoređena, po tradiciji se sa ostalom opremom prenosio i taj Lenjinov krevet. Čak i danas taj krevet zauzima najbolji položaj u celoj kasarni. Uredno je namešten, a okolni zidovi predstavljaju Lenjinov ugao, sa crtežima na temu „Voloda je bio dobar student!“. Svi ti crteži su registrovani u dnevniku koji se čuva na tajnoj lokaciji u diviziji.

Komandant Prve Lenjinove čete, kapetan Igor Šapoval, 26 godina, smatra da Lenjinov duh drži njegove vojnike na visini zadatka.

„Ozbiljno to mislite?“

„Da. Vide njegov uredno namešten krevet, pa pokušavaju da ga oponašaju.“

Mislim da je ovo smešno, ali onda otkrijem da ni admiral Dorogin nije ništa manje od kapetana Šapovala uveren u uzvišenu ideološku ulogu Lenjinovog kreveta.

„Novim regrutima je to u početku pomalo čudno, ali onda i oni počnu da ga poštuju.“, kaže Dorogin. „Kada je demokratija pobedila u Moskvi, na Kamčatki su neki pokušali da se otarase Lenjinovog kreveta, ali smo uspeli da ga spasemo. Teško da spada u istu kategoriju kao vaš spomenik Đeržinskom u Lubjanki.“

da budete previše pametni da bi ste uništili spomenik osnivača boljševičke tajne policije. Takođe smatra da bi, pošto je Lenjinov ugao ustanovljen specijalnom rezolucijom Saveta narodnih komesara, bila potrebna u najmanju ruku direktiva ruske Vlade, sa potpisom premijera, da se ovaj krevet otpravi na deponiju.

Sada pričamo o tome čiji bi primer morali da slede vojnici na Kamčatki. Sadašnji komandant divizije, potpukovnik Valerij Olejnikov, nedvosmisleno kaže: „Treba slediti primer onih koji su se borili u Čečeniji i Avganistanu.“

Prethodni komandant Prve Lenjinove čete zaista se borio u Čečeniji. Poručnik Jurij Bučnev dobio je odlikovanje Heroj Rusije za učešće u borbama u Groznom. Nastavljamo raspravu o uzorima, i primećujem da obrazovanje vojnika na primeru onoga što se dešavalo u Čečeniji teško da može biti dobra ideja. Dorogin ne učestvuje u raspravi, što je potpuno logično za jednog višeg oficira. On služi svojoj zemlji, drži do principa da njegovi politički, privatni stavovi ne treba nikoga da zanimaju. Ali, voljan je da raspravlja o budućnosti. Ideologija je jedno, a smanjenje vojnih troškova nešto sasvim drugo. Naime, oficiri se osećaju kao da sede na buretu baruta.

„Na neki način očekujemo da, u bilo kom trenutku, država može dati veoma nepovoljnu ponudu onima koji su joj odano služili“, kaže Aleksandar Ševčenko, načelnik divizije. Ostali oficiri slažu se s njim, uključujući i Dorogina. Nijedan od onih koji će verovatno pri tom biti penzionisan nema civilne kvalifikacije koje bi odgovarale njegovom činu i statusu u vojsci, a naravno, neće imati ni gde da živi. Ako budu morali da napuste oružane snage, izgubiće svoje domove, zato što sada svi žive u vojnim stanovima. Igor Šapoval je inženjer koji održava vojna vozila. Vešt je u hladnoj obradi metala, pa će tako, kad više ne bude oficir, moći s radošću da popravlja traktore ili da služi civilnom stanovništvu u kiosku za narezivanje ključeva. Tokom dve od tri godine studija koje je proveo u Moskvi, na Artiljerijskoj akademiji, zarađivao je radeći kao čuvar u podrumu cvečare, smenjajući se na tom poslu sa još tri studenta oficira.

Na Kamčatki se smatra da Ministarstvo odbrane ne shvata da bi jedan oficir u principu morao da se posveti samo svojim vojnim dužnostima, a ne da traći vreme na poslove sa strane.

„U sadašnjoj situaciji, lako je uvući čoveka u neke nezakonite aktivnosti“, kaže admiral. „I meni je bilo ponuđeno 2.000 dolara u koverti. To je uradila osoba koju je na mene uputio jedan prijatelj. Ponudio je mito na veoma obziran način: 'Vama i vašoj ženi potreban je novac za lečenje.' U tom trenutku je bio sasvim u pravu. Uslov je bio da odobrim ugovor za prodaju starog gvožđa pod uslovima nepovoljnim za vojsku, ne za 700 dolara po toni, već za 450. Moj potpis je bio poslednji u nizu potpisa viših vojnih lica. Mogao sam prosto da izbacim tog čoveka napolje, ali pozvao sam tužioca. Mislio sam da bi to moglo da posluži kao primer drugima.“

Naravno, Dorogin je na mnogo načina pravi svetac. Poput mnogih drugih oficira, on ne služi svojoj zemlji zbog novca, već iz osećanja dužnosti. Samo ovde, na najdaljoj tački kopna, mogu se pronaći takvi, duhom zdravi ljudi.

Koliko će trajati strpljenje Dikija, Dorogina i ostalih ne zna niko, pa ni oni sami. Danas mornarica zavisi od starije i srednje generacije mornaričkih oficira. Gotovo da nema mladih ljudi. Oni ne dolaze ovamo. Malobrojni koji dođu, nisu voljni da prihvate ideju po kojoj bi svu svoju snagu morali da posvete mornarici, a da zauzvrat ne dobiju ništa. Kakvi će oficiri preostati mornarici za nekoliko godina?

„Patriotizam?“ Kiselo se smeši mladi kapetan druge klase iz Ribareva. On je oficir na podmornici *Omsk*. „Patriotizam je nešto što mora da se plati. Vreme je da se stavi tačka na ovu besmislicu, na ovu predstavu sa glumljenjem siromaha. Moramo da stanemo na svoje noge, a ne da hramljemo kroz život kao Diki. On je komandant, a nosi jeftine patike i pije jeftinu rakiju. Način na koji se flota tretira nije u redu, i jedino kako na to možete da odgovorite jeste da nametnete sopstvena pravila.“

„Kako to mislite?“

Pod „nametanjem sopstvenih pravila“ ovaj mladi oficir podrazumeva da treba da zarađuju za život kako znaju i umeju. Kaže da svi oficiri njegovih godina tajno trguju svime čega se dočepaju ispod tezge.

„U moju kuću se sada donosi riba i kavijar“, kaže ponosno. „Pre dve godine sam trgovao alkoholnim pićima koja sam krao sa broda i ljudi me tada nisu poštovali.“

„Za mlade oficire dobar životni standard počinje da bude glavni razlog za službovanje u mornarici“, žali se admiral Dorogin. Po njegovom mišljenju svaka pomisao da se na nebrigu države odgovori „nametanjem sopstvenih pravila“ podjednako je fatalna za svakoga u službi kao i preispitivanje komandantovih naređenja.

Starice i novorusi

Dve starice, Marija Savina, bivša šampionka u muži krava, i Zinaida Fenošina, bivša odgajivačica krava, takodje šampionka, ljutito vitlaju podignutim štapovima u pravcu buldožera. On brekće punom snagom, a one viču koliko ih grlo nosi da ih svi čuju: „Odlazite! Vuci se odavde! Koliko ćemo još morati da trpimo ovakve stvari?“

Iza drevnog drveća izranjaju mrzovoljni radnici obezbeđenja i okružuju ih kao da hoće da kažu: „Odlazite dok još možete, ili ćemo pucati.“

Nikolaj Abramov – penzionisani veteran, seoski starešina i organizator demonstracija – širi ruke. „Hoće da nas oteraju sa naše zemlje. Branićemo je do smrti. Šta drugo preostaje?“

Pozornica događaja nalazi se na obodima sela Pervomajskoe u okrugu Narofomin, u Moskovskoj oblasti. Epicentar je imanje koje je nekada pripadalo porodici Berg. Datira iz 1904, pod zaštitom je države i ima status kulturnog nasleđa.

Kada su se malo smirili, ovi stari ljudi tužno odmahuju glavama. „Eto, pod stare dane smo se priključili Zelenima. Šta smo drugo mogli? Samo mi možemo da branimo svoj park od ovih ništarija. Niko drugi neće.“

Ništarije su novorusi koji su unajmili bezdušne građevince da podignu 34 kuće usred sto godina starog parka Berg. Marija i Zinaida su članice specijalne ekološke grupe koju je osnovala skupština sela Pervomajskoe kako bi organizovala direktnu akciju protiv uništitelja prirodne sredine.

Ne obraćajući pažnju na aktiviste, kamioni nastavljaju da voze, a traktori da brekću između dragocenog starog drveća. Nakon jednog sata prorekli su stazu kroz šumu. To treba da bude središnja „avenija“ u budućem naselju. Cevi, žice i betonske ploče leže svuda okolo. Izgradnja je u punom jeku i zaista se izvodi kao da za cilj ima nanošenje što je moguće veće štete prirodnom okruženju. Već je 130 kubnih metara drveta odvezeno, a retke vrste su posečene. Gde god pogledate, u kedrove i jele urezani su znakovi koji ih obeležavaju za buduće sećenje. Mašinerija bestidno uništava okolinu, iskopavajući ilovaču iz dubina i bezdušno zakopavajući duboko ispod nje ekosistem šumskog zemljišta koji je nastajao godinama.

„Jeste li čuli za vajmutov bor?“, pita Tatjana Dudenus. Ona je čelnica ekološke grupe i istraživač na jednom od medicinskih instituta iz ovog kraja. „Pet primeraka je raslo u ovom našem parku. Jedini su u celoj Moskovskoj oblasti. Berg se posvetio gajenju retkih vrsta. Tri vajmutova bora sada su posečena samo zato što su građevinci želeli da proseku ulicu za njihovo novo naselje baš tu gde su oni rasli. I druge dragocene vrste su ugrožene: sibirski srebrna jela i ariš, beli jablan, beli kedar, zapadna tuja – jedini primerak u celoj Moskovskoj oblasti. Samo u poslednja tri dana izgubili smo više od 60 stabala. Ne bi bilo toliko loše da uništavaju manje izuzetne ili bolesne primerke, ali oni imaju sasvim drugačiji pristup. Odluče gde žele da prođe ulica i seku sve što im se nađe na putu. Odluče gde žele da sagrađe kuću i očiste celu okolinu ne vodeći računa o retkom drveću koje uništavaju. Sve što u ovoj šumi raste spada u takozvanu prvu grupu, što zapravo znači da je protivzakonito dirati ovo drveće.“

Da biste dobili dozvolu da ga oborite, morate da dokažete postojanje „posebnih okolnosti“ i da uz svoju prijavu priložite preporuku Državne ekološke inspekcije. Za svaki takav hektar morate da dobijete dozvolu Federalne vlade.“

Kada se odlučivalo o sudbini parka Berg, ništa od gorenavedenog nije urađeno. Zeleni iz Pervomajskog podneli su tužbe narofominskom sudu kako bi doveli u red bestidne *nouveaux riches*. Zatražili su od sudije Jelene Golubjeve, kojoj je dodeljen slučaj, da izda sudsku zabranu kako bi se do ročišta zaustavili dalji građevinski radovi, pošto u suprotnom, nakon što drveće već bude oboreno, presuda u njihovu korist ne bi imala nikavog smisla.

Međutim, kao što smo videli, ovo je doba oligarha u Rusiji. Svaki ogranak vlasti razume samo jezik njihovih šuštavih novčanica. Sudija Golubjeva nije čak ni razmotrila izdavanje sudske zabrane radi zaustavljanja građevinskih radova i, kad su oni već dobro uznapredovali, namerno nije održala ni ročište.

Gotovo svako retko drvo je oboreno.

Valeri Kulakovski se pojavljuje iza gomile stražara. On je zamenik direktora kompanije Promžilstroj, koja sebe naziva građevinskom zadrugom. Kulakovski mi savetuje da se ne mešam u ovo. Kaže da su neki veoma uticajni ljudi zainteresovani za ovo imanje: nameravaju da žive ovde. To je ubrzo potvrđeno. Otkrivam da je „zadruka“ uspeła da se dočepa vlasničkih prava nad hektarima bergskog parka, koji je po zakonu u vlasništvu naroda. To je u potpunosti nezakonito.

Kulakovski samo sleže ramenima i pokušava da razjasni svoj položaj u svemu tome. „Veoma smo umorni od ovih beskrajnih demonstracija seljana. Šta očekujete da uradim sada kada sam uložio toliko novca u sve ovo, kupio zemlju, počeo gradnju? Ko će to, po vašem mišljenju, da mi nadoknadi?“

Takođe kaže da ne planira da povuče radnike.

I nisu se povukli. Park Berg je prestao da postoji. Seča naših najlepših šuma u interesu oligarhâ i njihovih kompanija odvija se diljem zemlje.

Nedugo nakon što su starice iz Pervomajskog krenule u očajničku odbranu svog starog parka, Vrhovni sud Rusije principijelno je razmotrio ovaj problem, poznat kao „šumsko pitanje“, i razrešio ga na nivou cele Rusije.

„Trebalo bi imate na umu interese vlasnika. Oni su kupili zemlju, sagradili kuće, a vi sada želite sve da vratite na početak.“ Advokat Vrhovnog suda ponovio je ono što je Kulakovski rekao gotovo od reči do reči.

društva kao celine od hirova novorusa, imale su drugačiji pogled na stvar: „Svaki građanin ima pravo da živi i uživa u nacionalnom nasleđu. Ako smo zaista građani Rusije, onda je naša dužnost da osiguramo da buduće generacije ne dobiju ništa manje nacionalnog nasleđa nego što imaju današnje generacije. U svakom slučaju, kako možemo ozbiljno da shvatimo vlasnička prava koja su stečena na nezakonit način?“

Suština „šumskog pitanja“ bila je u sledećem: ruski ekolozi, na čelu sa moskovskim Institutom za ekološka zakonska pitanja Eco-Juris, koji je pokrenuo slučaj, zahtevali su ukidanje 22 naređenja Vlade kojima se šume od prvostepenog značaja, šume iz tzv. prve grupe, prebacuju u kategoriju nepošumljenog zemljišta. Jer, to je omogućilo seču više od 34.000 hektara prvorazrednih šuma u Rusiji.

Ruske šume su podeljene u tri kategorije. U prvu grupu spadaju one koje se smatraju izuzetno značajnim bilo za društvo, bilo za prirodno okruženje. To su šume sa veoma vrednim vrstama, staništima retkih ptica i životinja, zatim rezervati i parkovi, kao i gradski i prigradski zeleni pojasevi. Shodno tome Zakon o šumama Ruske Federacije priznaje šume svrstane u prvu grupu kao nacionalno nasleđe. Park Berg je spadao u ovu kategoriju.

Formalni podnosilac zahteva za gorepomenutu promenu kategorije, kao i za pravo na seču šume koje iz toga sledi, bila je, zamislite, Šumarska komisija Ruske Federacije, Rosleshoz.

To je telo koje ima pravo da premijeru podnosi na potpis dokumente koji se odnose na zakonski status šuma. Dvadeset dva naređenja koja ekolozi osporavaju izdata su bez statutarne državne ekološke inspekcije, a rezultirala su time da je nacionalno nasleđe postalo plen kratkoročnih interesa. Šume su posećene da bi bile zamenjene benzinskim pumapama, garažama, industrijskim zemljištem, tržnim centrima, deponijama i naravno – stambenim naseljima.

Ekolozi smatraju da je ova poslednja opcija najnespornija, ali samo ako se novi vlasnici kuća odgovorno ponašaju prema predivnim šumama koje ih okružuju i ako ne uništavaju korenje drveća kada uvode kanalizaciju. Dok se „šumsko pitanje“ razmatralo, a sudije lagano razmišljale, još 950 hektara najkvalitetnije šume osuđeno je na uništenje, na osnovu novih naređenja koja je potpisao premijer. Najveća šteta načinjena je u autonomnim okruzima Hanti-Mansijski i Jamalo-Nenecki, gde je drveće uništavano u korist naftnih i gasnih kompanija. I Moskovska oblast je pretrpela štetu: ono što se dogodilo sa parkom Berg rezultat je namernog odugovlačenja suda. Dok su sređivani papiri i niko nije imao hrabrosti da se pobrine za sve zakonske detalje, bitka za šumu u Pervomajskom se rasplamsala. Kada je, na zahtev tužilaštva, ekološka grupa došla da video-kamerama zabeleži varvarske rezultate građevinskih radova, dovedeno je policijsko pojačanje. Izbila je tuča, kamera

je polomljena, a aktivisti su pretučeni, iako su svi bili ljudi u godinama.

„Naravno, ne želimo da počinjemo rat, ali nije nam ostavljena nikakva druga mogućnost“, objašnjava Nikolaj Abramov, seoski starešina. „Ovaj park je bio poslednje mesto u selu gde smo mogli da odemo u šetnju. Tamo su uglavnom odlazili stariji ljudi i majke sa decom u kolicima. Tamo se nalazi škola za 300 đaka, i obdanište. Sve ostalo je namenjeno kućama za novoruse.“

Postariji borci za očuvanje životne sredine svesni su da su u ratu sa superbogatima, ljudima koji barataju sumama novca kakve oni nikada u životu nisu ni videli. Ali su čuli odjek tog novca: Aleksandar Zaharov, predsednik Saveta pervomajskog seoskog okruga, otvoreno je izjavio na seoskoj skupštini da su sume novca koje su ovde u igri toliko velike, da ne postoji nikakva mogućnost da se situacija promeni. Evo šta je Igor Kulikov, predsednik Ekološkog saveza Moskovske oblasti, napisao oblasnom tužiocu Mihailu Avdjukovu: „Predsednik saveta je članovima ekološke grupe, koje je izabrala skupština, javno izjavio kako je njihova imena i adrese dao mafiji koja će se pobrinuti za njih ukoliko ne prekinu proteste.“

Aleksandar Zaharov je bez sumnje jedan od središnjih likova u ovoj mračnoj priči. Da je on zauzeo čvrst stav, nijedna dača ne bi nikla na zemljištu parka Berg. Na dokumentima kojima se konačno dozvoljava seča drveća u Pervomajskom, u suprotnosti sa zakonom i protivno rezoluciji seoske skupštine, stoji Zaharovljev potpis. Scenario je poznat. Prvi zahtev za „prebacivanje šuma Prvog stupnja u kategoriju nepošumljenog zemljišta“ podnet je visokim krugovima u Moskvi. Ubrzo potom izdata je naredba sa potpisom premijera. Seča šuma počinje onda kada, sprovodeći premijerovo naređenje, lokalni šumarski zvaničnici i čelnik okružnog saveta daju znak za početak.

Nisu zakoni u Rusiji tako loši. Radi se o tome da nema mnogo ljudi spremnih da ih poštuju.

NORD-OST: NAJNOVIJA PRIČA O UNIŠTENJU

Moskva, 8. februar 2003. Ulica Dubrovska br. 1, sada celom svetu poznata kao Dubrovka. U prepunom pozorištu čija je slika – pre samo tri meseca – osvanula u svim svetskim novinama, časopisima i na televizijskim kanalima, vlada prava gala atmosfera. Crne kravate, večernje haljine, čitav politički *beau monde* okupio se tamo. Uzdasi i grimase, poljupci i zagrljaji, članovi Vlade, poslanici Dume, vođe poslaničkih klubova i stranaka, veličanstveno posluženje...

Proslavljaju konačnu pobjedu nad međunarodnim terorizmom u našem glavnom gradu. Proputinovski orijentisani političari uveravaju nas da ponovno postavljanje mjuzikla *Nord-Ost* na ruinama terorizma nije ništa manje od toga. To je prva predstava u ovom pozorištu nakon 23. oktobra 2002, kada je nebranjeno pozorište, glumce i publiku tokom večernje predstave otelo i 57 sati kao taoce držalo tuce terorista iz Čečenije. Nadali su se da će primorati predsednika Putina da okonča Drugi čečenski rat i da povuče trupe iz njihove republike.

Nisu uspjeli. Niko se nije povukao ni sa jednog položaja. Rat se nastavio kao i ranije, bez nepotrebnog trošenja vremena na sumnje o legitimnosti njegovih metoda. Sve što se promenilo bilo je da je 26. oktobra ujutru pušten gas na sve one koji su se nalazili u zgradi pozorišta, nekih 800 ljudi, kako terorista tako i talaca. Tajni vojni gas odabrao je predsednik lično. Nakon napada gasom u zgradu su upale antiterorističke jedinice, a tokom njihovog napada ubijeni su svi teroristi i gotovo 200 talaca. Mnogi ljudi su umrli u nedostatku medicinske pomoći, a vrsta gasa je držana u tajnosti čak i od lekara koji su bili zaduženi za spasavanje života. Već te iste večeri predsednik je odlučno izjavio da je to bila pobjeda Rusije „nad snagama međunarodnog terorizma“.

Žrtve ove ubistvene akcije spasavanja jedva da su pomenute na gala-predstavi, 8. februara. To je bilo tipično pomodno moskovsko okupljanje, na kojem

su mnogi izgleda zaboravili čemu su to nazdravljali. Pevali su, plesali, jeli, mnogi su se napili, a svi su izgovorili gomilu besmislica, koje su izgledale još ciničnije jer je proslava upriličena na mestu masakra, ma koliko da je to mesto bilo renovirano u rekordnom vremenu. Članovi porodica poginulih u *Nord-Ost* tragediji odlučno su odbili da prisustvuju proslavi smatrajući je svetogrdem. Predsednik takođe nije mogao da prisustvuje, ali je poslao čestitku.

Zašto je poslao čestitku? Zato što niko nije mogao da nas slomi. Njegova poruka je sadržala tipičnu sovjetsku retoriku i proistekla je iz tipično sovjetskih vrednosti: naravno, šteta je što su ljudi poginuli, ali interesi društva moraju da budu ispred svega. Producenti su se toplo zahvalili predsedniku na razumevanju njihovih komercijalnih problema i poručili gledaocima da ih čeka prava poslastica ako se vrate u pozorište. Mjuzikl je dobio „novi kreativni podstrek“.

A sada: druga strana medalje, ona strana na kojoj su ljudi, čijim životima je predsednik učvrstio svoje članstvo u međunarodnoj antiterorističkoj koaliciji. Hajde da se pozabavimo onima čijim životima događaji vezani za mjuzikl *Nord-Ost* nisu dali nikakav kreativni podstrek, već su ih, naprotiv, uništili. Hajde da malo obratimo pažnju na žrtve koje državna mašinerija ne samo da zdušno pokušava da zaboravi, već pokušava svim sredstvima i nas da navede da ih zaboravimo. Hajde da se malo bavimo i etničkim čišćenjem do kojeg je došlo nakon terorističkog akta, a i novom državnim ideologijom koju je najavio Putin. „Nećemo gledati na cenu. Neka niko u to ne sumnja. Čak i ako je ta cena veoma visoka.“

Peti

Jaroslav Fadejev, dečko iz Moskve, sada je prvoimenovani na zvaničnom spisku onih koji su poginuli tokom napada na pozorište. U zvaničnoj verziji događaja insistira se na tome da su na četvoro talaca koji su poginuli od vatrenog oružja pucali teroristi, a da specijalna jedinica FSB-a, Putinove službe, nikada ne greši i prema tome nije pucala ni na jednog taoca.

Ne može se, međutim, pobeći od činjenice da je Jaroslavu metak prošao kroz glavu, mada njegovo ime nije na spisku onih „četvoro koje su upucali teroristi“. Jaroslav je peti koji je poginuo od metka. U rubrici „Uzrok smrti“ u zvaničnom formularu koji je dostavljen njegovoj majci Irini za potrebe sahrane, stoji samo – povelaka.

Jaroslav, koji je bio u drugom razredu moskovske srednje škole, napunio bi 16 godina 18. novembra 2002. Trebalo je da se održi velika porodična proslava. Stojeći pored kovčega sada večnog petnaestogodišnjaka, njegov deda,

moskovski lekar, primetio je: „Eto, nismo uspeli da se obrijemo zajedno ni jedan jedini put.“

Četvoro ih je otišlo da gledaju mjuzikl: dve sestre, Irina Fadejeva i Viktorija Kruglikova, i njihova deca, Jaroslav i Nastja. Irina je bila Jaroslavljeva majka, a Viktorija je bila majka devetnaestogodišnje Nastje. Irina, Viktorija i Nastja su preživele, a Jaroslav je poginuo pod okolnostima koje nikada nisu razjašnjene.

Nakon terorističkog napada i napada gasom, Irina, Viktorija i Nastja su u nesvesnom stanju prevezene iz pozorišta u bolnicu. Jaroslav je nestao bez traga. Nije ga bilo ni na jednom od privremenih spiskova. Nije bilo nikakve precizne zvanične informacije o njemu. Telefonska linija za obaveštenja o napadu, koju su vlasti pominjale na radiju i televiziji, nije funkcionisala. Rođaci talaca razmislili su se po celoj Moskvi, a među njima su bili i prijatelji ove porodice. Prečešljali su grad pokrivajući mrtvačnice i bolnice po sektorima.

Konačno su u mrtvačnici u ulici Holzunov pronašli telo br. 5714, koje je po opisu odgovaralo Jaroslavu, ali nisu mogli da potvrde da je to zaista on. U džepu su mu pronašli pasoš na ime njegove majke, Irine Vladimirovne Fadejeve, ali je na stranici namenjenoj deci pisalo: „Muškarac. Jaroslav Olegovič Fadejev, 18. 11. 1988.“ Pravi Jaroslav je bio rođen 1986.

Irina je kasnije objasnila: „Stavila sam svoj pasoš u džep pantalona svog sina. Nije imao nikakvih dokumenata kod sebe. Pošto je bio veoma visok i izgledao je kao da mu je 18, plašila sam se da ga zbog visine Čečeni neće pustiti ako iznenada budu počeli da puštaju decu i adolescente. Tako sam se tamo u sali sakrila ispod sedišta i upisala Jaroslavljeve podatke u svoj pasoš, promenivši mu godinu rođenja kako bih ga još podmladila.“

Sergej, Irinin prijatelj, došao je kod nje u bolnicu 27. oktobra i rekao joj da je pronađeno telo br. 5714. Rekao joj je za pasoš u džepu pantalona i za sličnost sa Jaroslavom. Uprkos mrazu, Irina je istrčala iz bolnice, pravo kroz rupu u ogradi, obučena samo u ono što je tog trenutka imala na sebi.

Taoci koji su preživeli, i nakon što su preveženi u bolnice, zapravo su i dalje držani kao taoci. Po naređenju obaveštajnih službi bilo im je zabranjeno da se vrate kućama. U bolnici im nije bilo dozvoljeno da telefoniraju niti da primaju posete porodice. Sergej je uspeo da uđe u bolnicu tako što je podmitio svakoga na koga je naleteo: sestre, čuvare, bolničare, policajce. Naša korupcija otvara čak i najzabavljiva vrata.

Irina je iz bolnice otrčala pravo u mrtvačnicu. Tamo joj je pokazana fotografija na monitoru, na kojoj je prepoznala Jaroslava. Tražila je da vidi njegovo telo, pažljivo ga prepipala i otkrila dve rane od metka na glavi, ulaznu i izlaznu.

Obe su bile zaptivene voskom. Sergeja, koji je bio sa njom, iznenadila je njena prividna smirenost. Nije jecala niti histerisala. Ponašala se potpuno logično i nije pokazivala emocije. „Bilo mi je zaista laknulo što sam ga konačno pronašla“, kaže mi Irina. „Dok sam ležala u bolnici, o svemu sam već bila razmislila i razmotrila sam sve mogućnosti. Odlučila sam kako ću se ponašati ako mi je sin mrtav. U mrtvačnici, kada sam videla da je to zaista Jaroslav i da je samim tim moj život završen, prosto sam uradila ono što sam ranije odlučila. Mirno sam zamolila sve prisutne da napuste salu u koju je njegovo telo doneto iz komore. Rekla sam da želim da budem sama sa svojim sinom. Odlučila sam ranije da ću to reći. Znaite, pre nego što je umro, nešto sam mu obećala. Dok smo bili zarobljeni, rekao mi je pri kraju poslednjeg dana, tokom noći, nekoliko sati pre gasa: ‘Mama, verovatno se neću izvući. Ne mogu još mnogo da izdržim. Mama, ako se nešto desi, kako će to izgledati?’ Rekla sam mu: ‘Nemoj se ničega plašiti. Uvek smo bili zajedno, i uvek ćemo biti zajedno, i tamo.’ Rekao je: ‘Mama, kako ću te prepoznati tamo?’ Rekla sam mu: ‘Tvoja ruka je uvek u mojoj, tako da ćemo se tamo naći zajedno, držeći se za ruke. Nećemo se pustiti. Samo ne puštaj moju ruku, čvrsto je drži.’ Ali, vidite kako je ispalo. Osećala sam da sam ga prevarila. Nikada se nismo mnogo razdvajali dok je bio živ. Nikada. Zbog toga sam bila tako mirna: bili smo zajedno u životu, pa ćemo i tamo, u smrti, i dalje biti zajedno. U svakom slučaju, kada sam ostala sama sa njim u mrtvačnici, rekla sam mu: ‘Eto, ništa ne brini. Pronašla sam te i dolazim da budem sa tobom.’ ... Nikada ga nisam prevarila... Zato sam bila tako mirna. Otišla sam do sporednih vrata da se ne bih srela sa prijateljima koji su me čekali i zamolila sam osoblje da me puste na službeni ulaz. Kada sam izašla, zaustavila sam neka kola, otišla do najbližeg mosta na reci Moskvi i skočila. Ali, nisam se udavila. Po reci su plutale sante leda, pa sam pala među njih. Ne znam da plivam, ali nisam potonula. Videla sam da ne tonem, pa sam pomislila: ‘Pa, mogao bi bar da me uhvati grč u nozi’, ali se ni to nije dogodilo. Neka bolesna sudbina je htela da me neki ljudi izvuku. Upitali su: ‘Odakle ste? Zašto sada plivate?’ Rekla sam im: ‘Upravo sam došla iz mrtvačnice, ali molim vas, nemojte da me prijavite.’ Dala sam im broj telefona i Sergej je došao po mene. Naravno, dajem sve od sebe da nekako živim, ali ja sam mrtva. Ne znam kako mu je tamo bez mene.“

Kada je tog 26. oktobra u bolnici došla k svesti, Irina je shvatila da je potpuno naga pod ćebetom. Sve žene taoci oko nje imale su odeću, a ona je imala samo malu ikonu oko ruke. Kad je uspela da progovori, zamolila je sestre da joj vrate bar nešto od odeće, ali su joj one objasnile da je sva odeća koju je imala na sebi kad su je doneli iz pozorišta uništena po naređenju agenata obaveštajnih službi zato što je bila natopljena krvlju.

Ali zašto? I čija je to krv bila?

Irina se onesvestila u pozorištu stežući sina u naručju. Osoba kojoj je ta krv pripadala sigurno je ubijena tako da je krv šiknula po njoj. Dakle, mogla je da bude samo Jaroslavljeva.

„Ta poslednja noć je počela veoma napeto“, priseća se Irina. „Teroristi su bili nervozni, ali onda je ‘Mocart’, kako smo ga zvali, Movsar Barajev, kolovođa, objavio da možemo da se opustimo do 11h ujutru. Pojavio se tračak nade. Čečeni su počeli da nam dobacuju sokove. Nisu nam dozvoljavali da ustanemo sa sedišta. Ako vam je nešto bilo potrebno, morali ste da podignete ruku, pa bi vam oni dobacili malo soka ili vode. Kada je počeo napad vladinih snaga i kada smo videli da teroristi trče na scenu, rekla sam sestri: ‘Pokrij Nastju svojom jaknom’, a ja sam snažno zagrlila Jaroslava. Nisam shvatila da su pustili gas, samo sam videla da su teroristi veoma uznemireni. Jaroslav je bio viši od mene, tako da je on u stvari štutio mene dok sam ga ja držala. Onda sam se onesvestila. U mrtvačnici sam videla prostrelnu ranu i shvatila sam se ja očigledno našla iza njega. Njegovo telo je zaštitilo mene. Spasao me je, iako je moja jedina želja za tih 57 sati zarobljenštva bila da ja zaštitim njega.“

Ali, čiji je to bio metak? Da li je urađen balistički test? Da li je sa odeće uzet uzorak krvi kako bi se utvrdilo kome ta krv pripada?

Niko u porodici ne zna odgovore na ova pitanja. Sve informacije povezane sa ovim slučajem strogo su poverljive, i drže se u tajnosti čak i od majke. U registru mrtvačnice kao uzrok smrti navedena je „rana od metka“, ali je to upisano običnom olovkom. I ovaj registar kasnije je proglašen strogo poverljivim: „To su, naravno, izbrisali“, kaže porodica ubeđeno.

„Najpre sam pomislila da je to uradila jedna od Čečenki“, priča Irina. „Dok smo bili zatočeni, neprestano je bila u blizini. U jednom trenutku je rekla, zureći u Jaroslava: ‘Moj sin je tamo’ – u Čečeniji. Ništa nam se nije desilo nakon toga, ali sam osećala da nas posmatra sve vreme, gde god da se nalazila. Tako da je ona možda ubila Jaroslava. Još uvek ne mogu da spavam. Vidim njene oči, uzanu traku njenog lica.“

Prijatelji su Irini kasnije objasnili da veličina ulazne rane na Jaroslavljevom telu ukazuje na to da se ne radi o metku iz pištolja, a Čečenke su imale samo pištolje.

Tako da ostaje pitanje: čiji je to bio metak?

„Mora da su to uradili naši“, kaže Irina. „Naravno, sedeli smo na veoma nezgodnom mestu, odmah pored vrata. Svako ko je ušao, obreo se tačno tu, kod 11. reda. Kada su teroristi upali u gledalište, mi smo bili prvi ljudi koje su ugledali, baš kao što smo se našli i neposredno ispred naših vojnika, čim su uleteli u salu.“

Irina može do sudnjeg dana da analizira šta se i kako dogodilo. To šta ona smatra ili zamišlja vlast ne zanima. Zvanična verzija i državna linija kaže da je vatrenim oružjem ubijeno četvoro ljudi, i nijedan više. Jaroslav, peta osoba, ispada iz zvanične verzije događaja. I zaista, Jaroslav nije zvanično ni svrstan

među žrtve u Krivičnom slučaju br. 229133, koji dodeljen istražnom timu iz moskovskog gradskog tužilaštva.

„Zaista me jako pogada što se ... vlasti pretvaraju da takva osoba nije postojala“, mrmlja Irina.

Još gore je, međutim, to što je Irina pozvana u tužilaštvo čim se drznula da podeli svoje dileme i zaključke sa novinarima. Istražitelj je bio ljut. „Oko čega dižete toliku galamu? Shvatate li da je nemoguće da je imao ranu od metka?“ Učinio je sve što je u njegovoj moći da nasmrt zaplaši ovu nesrećnu majku, koja je već bila u kritičnom stanju: „Ili ćete odmah napisati izjavu u kojoj kažete da ništa niste rekli tim novinarima i da su oni sve to sami izmislili, na osnovu čega će protiv njih biti podnete krivične tužbe za klevetanje obaveštajnih službi, ili ćemo raskopati grob vašeg sina bez vašeg odobrenja i izvršiti post mortem pregled!“¹³

Irina nije popustila pod ovim podmuklim pokušajem ucene. Umesto toga je, nakon četvorosatnog maltretiranja, napustila tužilaštvo i otišla pravo na groblje da čuva grob svoga sina. Bio je pozni novembar kada je u Moskvi već uveliko zima. Ponovo su je od smrti spasili prijatelji koji su je, kad se te noći nije vratila kući, tražili po celom gradu.

Jaroslava su smatrali mirnim, marljivim dečkom. Završio je muzičku školu dok su njegovi vršnjaci još divljali po ulicama ločući pivo i vežbajući svoje nabrekle mišiće. Mnogo je patio zbog toga. Želeo je da bude „žestok“, da bude prodoran, hrabar i neustrašiv.

Vodio je dnevnik, poput većine nas u tim godinama. Irina ga je pročitala nakon događaja u pozorištu. Preispitivao se, vagao sopstvene prednosti i mane. Napisao je: „Mrzim što sam takva kukavica, što se plašim svega i što sam neodlučan.“ „A kakvi biste želeli da budete?“ pitao je dnevnik. „Želeo bih da budem žestok.“ Imao je drugove u školi, ali to nisu bili momci koji su važili za žestoke i koji su se dopadali devojčkama. Kod kuće je imao smisla za humor, znao je da pokaže od čega je sazdan, da bude hrabar i prodoran. Međutim, napolju su počinjali problemi.

Irina je užasno tužna jer neke stvari nikada nije kazala Jaroslavu i što mu nikada nije na pravi način objasnila koliko mu se divi.

¹³ Ovo je bila moralna ucena smišljena da slomi ženu u stanju ekstremnog stresa. Po ruskim zakonima, kao što je istražitelj morao znati, ekshumacija se može odobriti samo nakon sudskog ročišta. Kada se ekshumacija odobri, može se izvršiti samo u prisustvu majke, oca ili bliskih rođaka koje sud odredi kao one koji su trpeli zbog smrti dotične osobe. Istražitelj koji je pokušao da uceni Irinu premešten je na drugo radno mesto zbog svog ponašanja. Kasnije je otpušten bez mnogo buke.

„Ljudi mene, na primer, smatraju snažnom osobom“, kaže mi Viktorija, Jaroslavljeva tetka. „Ali, tamo sam bila potpuno rastrojena.

Tamo smo sedele nas tri pored njega, najmlađeg među nama, i on je nas hrabrio, poput odraslog muškarca. Živci moje ćerke bili su potpuno popustili. Tresla se i jecala. „Mama, hoću da živim. Mama, ne želim da umrem.“ A on je bio smiren i hrabar. Težio je Nastju, podržavao nas je, pokušavao je da preuzme sve na sebe, kao pravi muškarac. Na primer, jedna Čečenka je videla da smo stavile decu između sebe u pokušaju da ih zaštitimo... Irina i ja smo mislile da ih prekrijemo svojim telima ako počne neki napad.

Onda je ta žena došla do nas noseći ručnu bombu. Dodirnula je Nastjinu nogu. Rekla sam: 'Da li biste bili ljubazni da se udaljite?', ali ona je pogledala u Nastju i rekla: 'Nemoj da se plašiš. Ako ja budem stajala pored tebe, neće boleti.

Umrećeš trenutno, a oni koji sede dalje patiće mnogo više.' Onda je Čečenka otišla, a Nastja mi je rekla: 'Mama, zamoli je da ostane sa nama, zamoli je. Rekla je da nas neće boleti.' Nastja je bila slomljena. Zнала sam savršeno dobro da ne bismo imali sreće kad bi ta Čečenka stajala pored nas, a da makar neka nada postoji ako se udalji...“

„Drugi put su nas teroristi zastrašivali rekavši da će početi da nas ubijaju ako niko ne dođe da pregovara, i da će prvi stradati oni koji imaju veze sa policijom ili vojskom. Naravno, mnogi ljudi su brzo bacili svoje vojne iskaznice, ali teroristi su ih pokupili i prozivali su imena sa pozornice. Najednom smo čuli: 'Viktorija Vladimirovna, rođena 1960.' To sam bila ja. Samo je prezime bilo pogrešno... Situacija je bila veoma loša. Niko se nije javio. Teroristi su počeli da idu od reda do reda. Došli su do mene. Irina je rekla: 'Ići ćemo zajedno.' Teroristi su tražili da ovi koji su imalu vojne iskaznice pođu negde sa njima i svi smo mislili da će biti pobijeni. Rekla sam Irini da jedna od nas mora da preživi kako naši roditelji ne bi ostali potpuno sami... Teroristi su pronašli Viktoriju Vladimirovnu koju su tražili, ali dok je sve još bilo nejasno, Jaroslav je došao i seo pored mene. Uzeo me je za ruku i rekao: 'Tetka Viki, nemoj da se plašiš. Ako se nešto dogodi, ja ću poći sa tobom. Oprosti mi za sve. Oprosti mi.' Rekla sam mu: 'U redu je, sve će biti u redu.' ... Ne znam gde je pronašao toliko hrabrosti. Mislili smo da je dete...“

„Bilo je zaista zastrašujuće. Puštali su nam da čujemo šta se o nama govori na radiju. Tako smo znali da predsednik ne želi da pregovara, i da je Žirinovski na svoj tipični zadržani način rekao kako nema svrhe da Duma trači vreme na ovaj teroristički napad. Nije bio vredan rasprave zato što je sve to bila prevara...“

„Nakon što smo pregurali prvi dan, pomislili smo da bismo mogli da sedimo tamo i nedelju dana samo da ostanemo živi i da vlasti pronađu nekakvo rešenje

koje ne uključuje napad na pozorište. Bilo je veoma teško. Bilo je teško ostati pribran. Ali, Jaroslavu je to pošlo za rukom.“

Irinin život se potpuno promenio. Sada ne radi. Nije mogla da podnese da odlazi svakog dana na posao na kojem je radila dok je Jaroslav još bio živ. Njene kolege su bile vesela družina. Dobro su se poznavali i proslavljali bi svaki ispit koji je Jaroslav položio, svaku najbolju ocenu koju je dobio. Nije mogla da podnese ni da hoda po moskovskim ulicama, zato što je svim tim ulicama hodala sa svojim sinom i gde god bi krenula, sećanja su navirala.

„Pogledajte, ovo su karte za noćni voz do Sankt Peterburga, za 25–26. oktobar, baš kada je poginuo. Nameravali smo da idemo na teniski turnir, samo nas dvoje. Dugo sam čekala da negde putujem vozom sa njim, zato što sam uvek imala osećaj da ne razgovaramo dovoljno, a u vozu ćemo biti samo nas dvoje, pa ćemo moći da otvorimo srca. Nije nam se dalo.“

„Zašto kažete da ste osećali da ne razgovarate dovoljno?“

„Ne znam... Mnogo smo razgovarali, ali istovremeno mi se činilo da nije tako. Želela sam da prestano razgovaram sa njim...“

Svi oko Irine pokušavaju da joj pomognu i da je podrže. Ima sreće što je vole oni koji su joj najbliži, ali svejedno je teško. To je bilo previše čak i za sveštenika kojeg je potražila kako bi olakšala dušu. Kada je čuo njenu priču, slomio se. „Oprostite mi“, rekao je, „prosto je previše bolno.“

„Otišla sam da pitam sveštenika šta da uradim. Ja sam nagovorila Jaroslava da idemo na *Nord-Ost*. Bila je to moja ideja. Njemu se uopšte nije išlo“, kaže Irina. Na fotografijama koje su snimljene pre terorističkog napada ona je lepa, samouverena, veoma mlada žena koja sija od sreće, možda malo bucmasta. Sada je zborana i ispijena, sa očajem u mutnim očima. Ne izgleda nimalo mlada u svom večnom crnom kaputu, s crnom kapom, crnim cipelama i čarapama, uvek drhteći i ne skidajući kaput ni u zatvorenom prostoru.

„Jaroslav i ja smo mnogo išli u pozorište. Te večeri smo imali karte za jednu drugu predstavu, u drugom pozorištu“, nastavlja Irina. „Već smo se bili obukli za izlazak. Viktorija i Nastja su došle po nas, i tada smo, stojeći u hodniku, shvatili da su te karte bile za prethodni dan. Jaroslavu je bilo drago. Želeo je da ostane kod kuće, ali ja sam bila uporna: 'Hajde da pogledamo *Nord-Ost*, to nam je blizu' ... Odvukla sam ga tamo, a onda ga nisam zaštitila... Poslednje što mi je rekao bilo je: 'Mama, toliko želim da te pamtim, ako se nešto desi...'“

„Jeste li tamo mnogo razgovarali na taj način?“

„Ne. Iz nekog razloga tada smo razgovarali poslednji put. Znae, dok sam imala Jaroslava, ponekad bih se probudila ujutru sa osećajem da sam najsrećnija žena na svetu... Sada mislim da čoveku prosto nije dozvoljeno da bude toliko srećan... Dovala sam Jaroslava do tako užasnog kraja. Za šesnaesti rođendan sam mu poklonila ogradu oko groba.“

„Niste mu vi to učinili.“

„To je rat. Ovde se vodi rat“, ponavlja Viktorija. „A sada smo mi postali njegove žrtve.“

Br. 2551: neidentifikovan

Pre nego što vam ispričam ovu priču, moram nešto da objasnim. Reč je o načinu na koji živimo u Rusiji nakon događaja u pozorištu, i o stanju ruskog pravosudnog sistema pod Putinom.

Ono što želim da kažem je da naši sudovi nikada nisu bili onoliko nezavisni koliko bi se to moglo pomisliti na osnovu našeg Ustava. U današnje vreme, međutim, pravosudni sistem veselo mutira u stanje potpune podređenosti izvršnoj vlasti. Sve to se uzdiže do ranije nepoznatih nivoa pasivne *pozvonočnosti*.

Ovom rečju označavamo jednu čestu pojavu u Rusiji: sudija izriče neku presudu na osnovu uputstava koja su mu u telefonskom razgovoru (*zvonok*) saopštili predstavnici izvršne vlasti. *Pozvonočnost* je svakodnevna pojava u Rusiji.

Sintagmom „žrtve *Nord-Osta*“ ljudi u Rusiji označavaju porodice koje su izgubile nekog bliskog tokom napada, kao i taoce koji su obogaljeni usled napada gasom. Ove žrtve su počele da podnose tužbe protiv države, tražeći naknadu za duševne bolove koji su im naneti, i navodeći gradsku vlast Moskve kao okrivljenog. Žrtve tvrde da gradski zvaničnici, ne želeći da raspravljaju sa Putinom i FSB-om, nisu organizovali pravovremenu medicinsku pomoć žrtvama. Podnosioci tužbe smatraju da je krivica grada Moskve utoliko veća što je Jurij Luškov, gradonačelnik Moskve i glavna ličnost gradske izvršne vlasti, bio jedan od onih koji su požurivali predsednika da upotrebi hemijsko oružje protiv građana Rusije.

Prve tužbe su podnete Međuopštinskom sudu Tverski u Moskvi (okružni sud) u novembru 2002. Do 17. januara 2003, tek što je federalni sudija Marina Gorbačeva uspela da razmotri prve tri tužbe kako bi utvrdila njihovu osnovanost, broj je već narastao na 61. Nadoknada koju su podnosioci tužbi tražili iznosila je ukupno 60 miliona dolara u rubljama, jer je, po njihovim

rečima, to bila cena državne laži. Oni su najpre želeli da saznaju istinu o tome zašto su njihovi bližnji poginuli. Pokazalo se da je to nije moguće saznati zato što je FSB sve što je bilo povezano sa oktobarskim terorističkim aktom proglasio strogo poverljivim. Pošto je u ceo slučaj bio umešan Putinov FSB, pripremanje za ročište odvijalo se pod baražnom vatrom propagande koju su protiv podnosilaca žalbi vodili državni mediji, optužujući ih za bestidna pokušaj pelješenja državne kase i izvlačenje koristi iz smrti svojih najbližih. Svi poznatiji moskovski advokati zazirali su od zastupanja *nord-ostista*, jer su se plašili gneva Kremlja. Igora Trunova, koji je pristao da ih zastupa, štampa je zasipala gomilama gadosti i uvreda.

Vlasti su dale sve od sebe da se na svaki način izvuku od ovih tužbi. Koristili su svu raspoloživu PR-mašineriju i municiju, kao da nisu okrivljena već oštećena strana.

I tako je 23. januara 2003. sudija Gorbačeva, kao pravi „telefonski sudija“¹⁴, zasnivajući svoju odluku na tehničkim smicalicama, odbacila tužbe prve trojice podnosilaca. Federalni Zakon o borbi protiv terorizma mogao se tumačiti na razne načine, a neka od tumačenja bila su protivrečna. Jedno od njih se moglo shvatiti kao da kaže da država nema obavezu da obešteti žrtve terorističkog akta kakav god da su gubitak pretrpele. U stvari, sudija je uradila mnogo više od prostog odbacivanja tužbi. Njeno obrazloženje odluke bilo je praćeno tiradom o zloupotrebi tragedije, jednako bestidno kao i vlasti koje su, bez sumnje, i tražile od nje da to učini. Ročišta su se razvila u niz neoprostivih uvreda i poniženja za podnosioc tužbi.

Evo nekih primera sa ročišta od 23. januara.

„Karpove, sedite. Rekla sam da sednete!“

„Ali, moram nešto da kažem...“

Sudija Gorbačeva prekida Sergeja Karpova, podnosioca tužbe, usred rečenice. On je otac Aleksandra Karpova, popularnog moskovskog pevača, pesnika i prevodioca, koji se ugušio tokom napada gasom.

„Karpove, sedite ili ću vas udaljiti. Propustili ste priliku da podnesete pismeni zahtev pre ročišta.“

„Nisam propustio priliku. Niko me nije ni obavestio o tome.“

¹⁴ „Telefonsko pravo“ je termin preostao još iz sovjetskih vremena, kojim se označavao neformalni sistem upravljanja zasnovan na ličnom poznanstvu. Zvaničnici telefoniraju sudijama direktno, a ovi fabrikuju zahtevane presude. „Telefonsko pravo“ funkcioniše i u svim drugim sferama života, kao što se može videti iz izreke „Što se ne može uraditi, može se uraditi telefonom.“

„Pa, ja kažem da ste propustili. Sedite ili ću vas udaljiti.“

„Želim da podnesem zahtev...“

„Neću prihvatiti ništa od vas!“

Sudija ima histeričan izraz lica. Pogled joj je prazan i ona zvuči kao ulični preprodavac. Dok grdi podnosioc tužbi, čisti prljavštinu ispod noktiju. Ogavan prizor. Nastavlja da maltretira Sergeja Karpova: „Karpove, ne podižite ponovo ruku.“

„Tražim da mi se objasne moja prava.“

„Niko vama ništa neće objašnjavati!“

Sudnica dugo nije počišćena. Krcata je. Svim novinarima je zabranjeno da koriste diktafone. Ali zašto? Kakve će se to državne tajne ovde razotkriti? Žrtve su na mukama. Nerado pričate sa njima jer odmah počnu da plaču. Rođaci i prijatelji su došli da ih podrže za slučaj da im pozli u toku suđenja. Predstavica pravosuđa nastavlja, međutim, da se valja u svojoj vulgarnosti.

„Hramcova, V. I; Hramcova, I. F; Hramcov, T. I. Jeste li prisutni? Ne?“ Sudija niže imena bez imalo pristojnosti i saosećanja.

„Ja sam prisutan“, odgovara visoki, mršavi mladić.

„Hramcov! Možete da govorite!“ Iz njenog tona mogli biste pomisliti da kaže: „Evo ti rublja, druškane, a sad briši!“

Aleksandar Hramcov je izgubio oca koji je svirao trubu u orkestru mjuzikla *Nord-Ost*. Počinje da govori, ali s mukom zadržava suze.

„Moj otac je sa raznim orkestrima putovao po celom svetu, ali i kao solista. Svuda je predstavljao našu zemlju i ovaj grad. Njegova smrt je nenadoknadiv gubitak. Zar nimalo niste svesni toga? Vi ste pustili teroriste unutra, vi, moskovski gradski čelnici. Neometano su šetali okolo. Naravno da niste vi odgovorni za sam napad, ali zašto je 400 talaca odvezeno u Bolnicu br. 13 kada je tamo na dužnosti bilo samo 50 ljudi i nisu mogli da ih zbrinu kako treba? Neki su umrli pre nego što im je ukazana pomoć. Tako je umro i moj otac.“

Gospođa u sudijskoj odori koja sedi na sudijskoj fotelji, izgleda kao da nije prisutna. Lenjo premešta papire s mesta na mesto kako bi nekako ubila vreme. Mrzovoljna je i povremeno pogleda kroz prozor, namesti kragnu, ogleda se u tamnom staklu prozora. Izgleda da je žulja minduša. Češe se po uhu.

Sin nastavlja. Mahinalno se okreće ka trojici optuženih za stolom sa strane. To su „predstavnici Moskve“, službenici pravnih odeljenja moskovske gradske vlade. Sudija sada zagleda svoje نکته.

„Zašto niste dozvolili bar studentima medicine da uđu u zgradu, ako nije bilo dovoljno lekara i medicinskog osoblja? Ili u autobuse kojima su taoci prevoženi u bolnicu? Mogli su da se pobrinu za naše žrtve na putu do bolnice. Ljudi su se gušili i umirali zato što su ležali na leđima.“

„Hramcove!“, osorno ga prekida Gorbačeva, pošto je primetila kome se obratio. „U koga to gledate? Sve svoje primedbe morate uputiti meni.“

„U redu.“ Aleksandar vraća pogled prema sudijskoj stolici. „Gušili su se u autobusima. Gušili!“

Plače. Ko bi mogao da ostane ravnodušan?

Valentina Hramcova, njegova obudovela majka, sedi odmah iza mesta za svedoke i takođe plače. Obučena je u crno. Gorbačeva ne može da je ne vidi. Do nje sedi Olga Milovidova, čije lice je skriveno maramicom, a ramena su joj se zašiljila kao dve grbe, ali svejedno zadržava suze da ne bi ometala sud. Svi podnosioci tužbi znaju da ne smeju da naljute sudiju, pošto bi onda mogla isprazniti sudnicu pa bi morali napolju da odstoje nekoliko napornih sati. Olga je u sedmom mesecu trudnoće. Njena četrnaestogodišnja ćerka Nina poginula je u publici. Olga joj je kupila kartu za mjuzikl. „Zašto neprestano pokušavate da nas ponizite?“ uzvikuje Tatjana Karpova, majka pokojnog Aleksandra Karpova, Sergejeva žena. „Čime smo to zaslužili?“ Danil Černecov, moskovski student ugušen gasom, imao je 21 godinu i zarađivao je džeparac kao razvodnik u pozorištu. Njegova majka, Zoja Černecova, ustaje i izlazi iz sudnice. Čuje se kako jauče s druge strane vrata. „Radovala sam se unucima“, viče kroz plač. Njegova trudna žena pobacila je devet dana nakon sahrane. „A sada me vređaju u lice usred sudnice.“

U ovoj našoj zemlji je uočljiv nedostatak bilo kakve pristojne pravosudne tradicije. Znamo kakav je položaj sudije Gorbačeve. Ljudi za koje radi smatraju da joj platu isplaćuju upravo oni, a ne mi, poreski obveznici. Mogli bi da uklone i nju i njene službene povlastice, koje su zaista značajne i zbog kojih je njen život lakši od života običnog građanina sa niskom platom. Hajde da pretpostavimo da ona zaista ne može da uradi ništa do da odbaci svaki zahtev ovih nesrećnih žrtava.

Ali, zašto mora da bude toliko gruba? Odakle potreba za tim ismevanjem i uvredama? Da li zaista uživa u šutiranju onih koji su već pali? Ko je uopšte sudija Gorbačeva, koja tako gorljivo staje u odbranu interesa moskovske opštinske kase?

Mislite da je u štampi ili na televiziji pod kontrolom države bilo ko na ovaj način pisao ili govorio o ovim ročištima? To su pusti snovi! Iz dana u dan mediji su obavestavali građane da Vlada podržava sudiju Gorbačevu u odbrani interesa države, koji moraju imati pravo nad ličnim interesima.

Takva je naša nova ruska ideologija, Putinova ideologija. I ne može se pobeći od istine da je najpre isprobana u Čečeniji. Upravo je u trenutku Putinovog uspona na kremaljski tron i uz zvuke bombardovanja s početka Drugog čečenskog rata rusko društvo načinilo tragičnu i potpuno nemoralnu grešku zbog svoje tradicionalne nevoljnosti da razmišlja. Naše društvo je ignorisalo ono što se stvarno dešava u Čečeniji, činjenicu da nisu bombardovani teroristički kampovi već gradovi i sela, te da su pobijene stotine nevinih ljudi. U tom trenutku je većina stanovništva Čečenije osetila, kao što oseća i danas, potpunu beznačajnost svoje situacije. U trenutku kada su odvodili njihovu decu, očeve i braću ko zna kuda i ko zna zašto, vojne i civilne vlasti su neuvijeno poručile (i poručuju i dalje): „Prestanite da kukate. Samo prihvatite da ovo zahtevaju viši interesi u ratu protiv terorizma.“

Gotovo celo rusko društvo mučki je ćutalo tri godine. Većina je prećutno prelazila preko takvog ponašanja u Čečeniji i ignorisala one koji su predviđali da će joj se to vratiti da je proganja, pošto se Vlada kojoj je dopušteno da se u jednom delu zemlje tako ponaša – neće zaustaviti na tome.

Žrtve iz pozorišta i porodice onih koji su poginuli maltretirani su na potpuno isti način. „Prestanite da kukate“, rečeno im je. „To mora da se obavi. Interesi društva su ispred ličnih interesa.“

Pa, možda se Vlada prema njima ponaša nešto bolje, nekih 50.000-100.000 rubalja bolje, pošto je ovoga puta uspela toliko da iscedi iz sebe da im bar plati sahrane.

A šta je sa reakcijom ruskog naroda? Nije pokazano mnogo saosećanja, saosećanja kao politički značajnog impulsa koji Vlada ne bi smela da ignoriše. Bilo je u stvari sasvim suprotno. Iskvareno društvo želi za sebe udobnost, mir i tišinu, a ne mari koliko to košta u životima drugih ljudi. Ljudi beže od *Nord-Ost* tragedije i radije veruju državnoj mašineriji za ispiranje mozga nego svojim očima.

Sat nakon osuđujućeg govora Aleksandra Hramcova, sudija Gorbačeva je smandrljala svoju presudu, presudivši u korist moskovske Vlade. Sudnica se ispraznila, a ostali su samo pobednici: Jurij Bulgakov, advokat u gradskoj Upravi prihoda, Andrej Rastorgujev i Marat Gafurov, savetnici u pravnom odeljenju prestoničke vlasti¹⁵.

¹⁵ To su primetile ožalošćene porodice, ali i novinari koji su pratili ročište.

„Pa, slavite li?“, nisam mogla da ih ne pitam.

„Ne“, tužno su odgovorila sva trojica. „I mi smo ljudi. Vidimo šta se dešava. Sramota je što se naša država ovako ponaša prema tim ljudima.“

„Pa, zašto onda ne prestanete da se bavite tim sramotnim poslom?“

Ćutali su. Rastali smo se i otišli u mračno moskovsko veče, neki toplim domovima ispunjenim smehom porodica, a drugi u stanove koji su zauvek ispražnjeni 23. oktobra 2002. Poslednji je otišao pogureni, sedokosi čovek sa izražajnim očima. Na ročištu je sa tihim dostojanstvom sedeo u uglu.

„Kako se zovete?“, uzviknula sam za njim.

„Tukaj Hazijev.“

„Jeste li i vi bili talac?“

„Ne. Moj sin je tamo poginuo.“

„Možemo li da se nađemo, da porazgovaramo?“

Tukaj Hazijev mi je nerado dao svoj broj telefona.

„Ne znam šta će moja žena reći o svemu ovome. Morate da razumete, to je nešto o čemu uopšte ne želi da govori. Ali, možete da pozovete za nedelju dana. Razgovaraću sa njom.“

Hazijevi, moskovska porodica, zaista prolaze kroz specifično ruski pakao. Ne samo da su izgubili svog dvadesetsedmogodišnjeg sina Timura, muzičara u orkestru mjuzikla *Nord-Ost*, već su na svojoj koži osetili upravo onu ideologiju koja je sada tako raširena i koja je, bez preterivanja, Timurov pravi ubica.

„Zar je Putinu bilo tako teško da pronađe nekakav kompromis sa Čečenima, teroristima?“, neprestano je ponavljao Tukaj Hazijev. „Kome je bila potrebna ta njegova 'nesalomivost'? Nama sigurno nije.“

Tukaj je jedina osoba u ovoj kući na Volgogradskom prospektu u Moskvi koja može da priča o ovoj temi a da ne zaplače. Njegova žena Roza, Timurova udovica Tanja i osamdesetsedmogodišnja baka ne mogu da obuzdaju svoju tugu. Timurova trogodišnja ćerka, svetlokosa Sonječka, trčkara okolo. Njen tata nije bio na proslavi njenog trećeg rođendana, zato što je proslava bila nakon *Nord-Osta*.

tatu. To je tatina šolja. Ne smeš da je koristiš!“, upozorava tonom koji ne trpi pogovora. Baka Roza joj je objasnila da je tata sada na nebu, baš kao i Rozin tata, i da više ne može da se vrati. Ali, devojčica je premala i zaista ne vidi zašto on ne može da se vrati kada ona, njegova voljena Sonječka, to toliko želi.

„Verovao sam u državu“, kaže Tukaj Hazijev. „Gotovo do samog kraja opsade verovao sam u državu. Mislio sam da će obaveštajne službe nešto smisliti, da će sklopiti neki sporazum, nešto obećati, izvrdati neke stvari i da će se sve dobro završiti. Zaista nisam očekivao da će uraditi ono što je Žirinovski predložio dan pre napada. Sećam se da je rekao kako sve treba da omamimo gasom. Spavaće nekoliko sati; onda će se probuditi i prosto otići. Samo se, eto, nisu probudili, i nisu nikuda otišli.“

Ceo život Timura Hazijeva vrteo se oko muzike i Doma kulture u ulici Dubrovska br. 1. Od detinjstva je pohađao tamošnji muzički studio „Lira“. Tamo je i potpisao ugovor sa orkestrom *Nord-Osta*, koji je iznajmljivao prostorije u Domu kulture. I tamo je umro.

Njegovi roditelji, Tukaj i Roza, nekada su imali sobu u zajedničkom stanu blizu Doma kulture, a oba njihova sina, Eldar, stariji, i Timur, tamo su učili da sviraju harmoniku. Učitelji su preporučili da Timur nastavi sa učenjem. Bio je nadaren dečko i, kada je nakon drugog razreda srednje škole morao da odluči čime će se baviti, za samo godinu dana je izvanredno završio predispitni kurs za udaračke instrumente i to uz jedinu pomoć svog učitelja harmonike. Upisao se na koledž za duvačke instrumente, koji je završio za tri godine umesto za četiri, a zatim i prestižnu Muzičku akademiju Gnesins o kojoj je dugo maštao.

Učitelj ga je zvao „rafinad“, kocka šećera, zbog prefinjenog načina na koji je držao bubnjarske palice. Bio je suptilan, inteligentan i veoma uljudan perkusionista.

Timur je kombinovao studiranje na akademiji Gnesins sa sviranjem u duvačkom i simfonijskom orkestru Ministarstva odbrane. Bio je na turneji po Norveškoj sa vojnim orkestrom, a čekala je ga je i turneja po Španiji nakon 23. oktobra.

„Evo, pripremila sam mu ovu uniformu, i svečano odelo za koncerte“, kaže Roza odsečno da je ne bi preplavile emocije dok otvara ormar. „Oni iz Ministarstva odbrane neće ni da dođu po nju.“

Sonječka, prozujavši pored naš, odmah grabi kapu sa sjajnom rozetom, stavlja je na glavu i trči po sobi: „Tatina kapa! Tatina kapa!“ Tanja saginje glavu i brzo izlazi iz sobe.

Nord-Osta. To mu je bio treći posao, ali ga je prihvatio. Bio je oženjen, i imao je ćerku koja raste. Tanja, koja je diplomirala na Akademiji za euritmčke umetnosti i bila glumica i producent, radila je kao vaspitač u vrtiću, za odgovarajuće mizernu platu.

Nije moderno verovati u misticizam i predosećanja, ali mesec dana pre opsade pozorišta, Timur je imao problema sa spavanjem. „Probudila bih se pred jutro“, priča mi Tanja, „a on bi sedeo budan. Upitala bih ga šta radi, pozvala ga da se vrati u krevet, ali on bi rekao: 'Neka nervoza se uvukla u mene.'“

Njegova porodica je pretpostavljala da je Timur samo premoren. Dan mu je počinjao rano, kad bi odvezao Sonječku i Tanju u vrtić. Odmah nakon toga odlazio je u stan svojih roditelja, gde je držao instrumente, da vežba. U poslednje vreme je radio na poboljšanju leve ruke i bio je veoma zadovoljan kad ju je doveo u red. Za nekoliko godina, rekao je Tanji, biće zaista dobar perkusionista. Kada bi završio s vežbanjem, uskočio bi u kola i odvezao se na probu vojnog orkestra. Nakon toga bi dovezao ženu i ćerku iz vrtića kući i otišao na izvođenje predstave *Nord-Ost*. Došao bi kući pred ponoć, a narednog jutra bi sve počinjalo iz početka. Izgledalo je kao da mu se veoma žuri da živi. Zašto? Uostalom, bilo mu je tek 27 godina. Niko nije znao odgovor na to pitanje, niti zna zašto je tog 23. oktobra Timur uopšte bio na predstavi.

„Bila je sreda“, kaže mi Tanja. „Imali smo pravilo da je sredom naše slobodno veče, rezervisano za porodicu. Neki drugi perkusionista je svirao sredom, ali tog dana je zamolio Timura da ga zameni, zato što je njegova devojka insistirala da to veče provede sa njom. Ta devojka je spasla život svom dečku, ali po cenu života mog muža. Nikada nije znao da kaže ne, i zbog toga je izgubio život.“

„Niko ne voli da se stvari koje pripadaju nekom vama bliskom vuku okolo, zar ne?“, upitala je Roza retorički. „Zato smo otišli tamo [u pozorište]. Naravno, nije bilo ni traga od njegovog mobilnog telefona. Timur je bio počeo da zarađuje malo više novca, pa je kupio mobilni. Nije bilo traga ni od njegove nove odeće.“

U pozorištu je Roza dobila nervni slom kada je videla njegove stvari. Roditeljima je vraćena samo njegova stara jakna sa otiskom vojničke čizme na leđima, i njegova košulja. To je bilo sve.

Izgleda da smo u poslednjih nekoliko godina postali veoma prizemni, čak prilično niski. To je sve приметnije kako se rat na Kavkazu nastavlja, a srušeni tabui sve više postaju svakodnevne životne činjenice. Ubijanje? Događa se svakog dana. Pljačka? Pa šta. Maroderstvo? Savršeno zakonito u ratu. Ne samo da sudovi ne osuđuju zločine, već to ne radi ni samo društvo. Ono što je u prošlosti smatrano neprihvatljivim, sada se jednostavno prihvata.

U tim strašnim oktobarskim danima kada su taoci bili zarobljeni, činilo se da se cela zemlja udružila u navali saosećanja, pitajući se kako može da pomogne, moleći se, nadajući se i čekajući. Ali, ništa mi nismo mogli da uradimo. Obaveštajne službe nisu dozvolile nikome da priđe, uveravajući nas da sve drže pod kontrolom. Da li možemo da se pomirimo sa činjenicom da je među malobrojnima kojima je bio dozvoljen pristup bilo i onih koji su iskoristili priliku da nešto ukradu? Pokrali su sve što je bilo novo i lepo. Sve što im je pristajalo. Nema drugog objašnjenja za nestanak odeće i ličnih stvari talaca. Porodice poginulih nikada se neće osloboditi osećaja iz tih dana. I kad bi Vlada iznenada odlučila da im svima da obeštećenje od po milion dolara, te uspomene ne bi nestale. Sudeći po košulji koja im je vraćena, Timur je ležao napolju, na otvorenom. Roza sa nje nikako nije mogla da opere našu čuvenu moskovsku prljavštinu, mešavinu benzina i ulja.

Kada je Timur poslednji put otišao na posao, u džepu je imao desetak raznih ličnih dokumenata sa fotografijom, dokumenata koji su govorili o tome da je bio muzičar u orkestru mjuzikla *Nord-Ost* i u orkestru Ministarstva odbrane. Tu je bio i njegov pasoš, zatim vozačka dozvola i adresar sa brojevima telefona svih njegovih prijatelja i rođaka.

Uprkos tome, njegovo telo je 28. oktobra vraćeno porodici sa etiketom koja je bila gumicom prikačena za njegov ručni zglob na kojoj je pisalo: „Br. 2551 Hamijev, nepoznat.“

„Kako je to moglo da se desi?“, pita Roza Abdulovna.

„Zašto Hamijev umesto Hazijev?“ [Na ruskom ova reč ima uvredljiv prizvuk, pošto *ham* znači podlac i cinkaroš.] „Pa, ako i zanemarimo to što su ga nazvali Hamijev, šta znači ovo 'nepoznat'? I zašto smo morali tako dugo da ga tražimo? Mogli su jednostavno da otvore njegov adresar, pozovu bilo koji broj iz njega i da upitaju onoga ko se javi poznaje li Timura Hazijeva. Odmah bi dobili naš broj telefona.“

Timurova majka govori o danu nakon napada, dugom danu 26. oktobra, koji porodica Hazijev nikada neće zaboraviti.

„Od jutra do 4h popodne njegovo ime nije nigde pomenuto, nije ga bilo ni na jednom od spiskova talaca koje su vlasti sačinile“, seća se Tukaj Hazijev. Kad smo već bili obišli sve mrtvačnice i bolnice, najednom se pojavilo. Postojao je jedan kratak spisak, sa nekih 20 ljudi, i Timur je bio na njemu. Tamo je pisalo da je živ i da je u Bolnici br. 7. Pozvao sam ženu i rekao joj da je sve u redu. Plakali smo od sreće. Prijatelji su nam čestitali. Tanja i ja smo otišli u tu bolnicu najbrže što smo mogli.“

Na ulazu je, međutim, stajao stražar koji nikoga nije puštao unutra. Rekao je

da je tužilaštvo zabranilo da se ulazi. Tanja je počela da plače, a stražar je, sažalivši se, Tukaju šapnuo da je loša vest što je „važ“ doveden ovde. To je značilo da nema nade. Tanja je to čula i počela je da ga preklinje da je pusti. Stražar je popustio i otvorio kapiju.

Izgledalo je da su bolnički hodnici prazni sve dok im nije prišao policajac sa puškom priljubljenom uz ogromni stomak.

„Znate, jednostavno, čovek bez srca. Ni reči upozorenja. Ni: 'Pripremite se za loše vesti'. Samo mi je rekao, pravo u lice: 'Mrtav je. Odlazite odavde.' Naravno da sam histerisala 20 minuta, i zbog toga su dotrčali neki lekari. 'Ko vas je pustio da uđete?', pitali su.“

Kada se Tanja malo pribrala i zatražila da vidi Timurovo telo pre autopsije, odbijena je. Preklinjala je i preklinjala, ali policajac je samo rekao: „Idi i pitaj Putina za dozvolu.“ Pojavila su se trojica zvaničnika iz tužilaštva: „Zašto toliko žurite?“ upitali su. „Imaćete vremena da zakucate poklopac na njegovom kovčegu.“ Onda su rekli: „Prezime? Hazijev? Čečen?“

Ispostavilo se da je to upropastilo Timura Hazijeve. Snage reda i zakona su od njegovog tatarskog prezimena pomislile da je čečensko, a nakon toga je automatski usledilo sve ono što je u skladu sa preovlađujućom ideologijom u ovoj zemlji.

Porodica je sada uverena da je uzrok Timurove smrti to što mu je uskraćena medicinska pomoć, budući da su ga smatrali Čečenom. Kada su muškarci iz porodice Hazijev preuzeli njegovo telo iz mrtvačnice, na grudima mu je krupnim brojevima bilo napisano „9:30“, dakle vreme njegove smrti u Bolnici br. 7. Na njegovom telu nije bilo znakova infuzije, injekcije ili upotrebe aparata za disanje. Odozgo su stigla uputstva da se unište svi Čečeni, tako da Timur, budući greškom smatran jednim od njih, nije imao pravo na reanimaciju. Više od četiri sata nakon napada samo je ležao i umirao. Timura je ubila ideologija.

„Nemamo nikakvih prava u rođenoj zemlji. Mi smo obično ljudsko smeće. Zato se sve to desilo mom Timurki“, rekla mi je Tanja na rastanku.

Dok su Tanja i Tukaj stajali ispred bolničke kapije tog 26. oktobra, u stan u kojem su živeli mladi Hazijevi pokušalo je da uđe oko dvadesetak ljudi, neki u uniformama, neki u civilu. Komšija je brzo intervenisao i uspeo je da ih spreči. Tanji su rekli da su došli po dojavi iz bolnice kako tu živi neki Čečen.

Šta je trebalo da učini porodica Hazijev? Da prihvati poniženje i pogne glavu?

„Kada smo kao podnosioci tužbe govorili o svemu ovome u sudu u Tverskoj“,

seća se Tukaj, „Gorbačeva se pretvarala da ne razume o čemu pričamo. Bila je sigurna da je svima, bez izuzetka, ukazana medicinska pomoć.“

Hazijevi, naravno, imaju umrlicu, ali u njoj se ne pominje uzrok smrti. Rubrika predviđena za to je prazna. Nema ni naznaka da je došlo do terorističkog napada. Osim državne ideologije, koja ga je ubila, Timur i njegova porodica protiv sebe imaju sistem koji izbegava iznošenje dokumentovanih dokaza.

„Verujem da ste pitali zvaničnike i tužilaštvo zašto nije naveden uzrok smrti.“

„Naravno, 28. oktobra. Uveravali su nas da je to samo formalnost, da nam taj papir treba da bismo počeli sa pripremanjem za sahranu. Rekli su da će tek nakon što budu gotovi rezultati post mortem analiza moći da unesu pravi podatak.“

„Jesu li?“

„Ne, naravno da nisu.“

Ovo je prosvetljujući odgovor. Od vlasti niko ne očekuje pošteno ponašanje. Vlasti su, u najboljem slučaju, izvor nevolja, uprkos svom zvanično visokom rejtingu. Nedavno je predsednikov kabinet osnovao posebno odeljenje za stvaranje „ispravne“ slike o zemlji i predsedniku u inostranstvu. Ideja je da se umanjiti širenje negativnih informacija kako bi Rusija izgledala bolje u očima stranaca. Bilo bi još bolje, naravno, kada bi Vlada osnovala posebno odeljenje za poboljšanje slike o zemlji i predsedniku u očima njegovih sopstvenih građana.

„Zar Putin zaista nije mogao da se povuče? Zar nije mogao prosto da kaže: 'Staviću tačku na ovaj rat'? Naši voljeni bi danas bili živi“, neprestano ponavlja Tukaj. „Sve što želim da znam jeste ko je odgovoran za našu tragediju. Ništa više od toga.“

Tanja je nedavno kupila Kirjušu i Frosju, kornjaču i mačku, da bi imala društvo kad se vrati kući. Sonječka je premala da shvati šta se dogodilo njenom tati, ali ne voli da se vraća kući iz vrtića bez njega. Porodicu su nedavno pozvali producenti obnovljenog mjuzikla *Nord-Ost* i ponudili im besplatne ulaznice. Odbili su, ali im je rečeno da kad god pože... Izgleda da smo zaista izgubili smisao za uljudnost.

Siraždi, Jaha i njihovi prijatelji

Samo bi ludak mogao da zavidi Čečnima koji danas žive u Rusiji. Godinama je već njihov položaj nezavidan, ali od napada na pozorište mašinerija rasno zasnovane državne odmazde je u punom zamahu. Rasno motivisani napadi i

čistke pod nadzorom policije postali su opšte mesto. Ljudski životi se uništavaju u trenutku, ljudi u trenutku gube smeštaj, posao, sve vrste socijalne pomoći, i to iz samo jednog razloga: jer su Čečeni. Njihov život u Moskvi i mnogim drugim gradovima gori je od nepodnošljivog: u džepove im podmeću drogu, oružje im se na silu uvaljuje u ruke, i onda ih po kratkom postupku strpaju u zatvor na nekoliko godina. Sasvim otvoreno su pretvoreni u parije. Obreli su se u slepoj ulici iz koje nemaju izlaza. To je način života koji nikog ne ostavlja neozleđenim, bez obzira na životno doba.

„Kada su prekinuli drugi čin i počeli da govore na čečenskom, shvatila sam da su stvari ozbiljne i da će biti još gore. Nekako sam to odmah veoma jasno uvidela.“ Jaha Neseherhajeve je četrdesetogodišnja Moskovljanka, po zanimanju ekonomista. Ona je Čečenka rođena u Groznom, ali se odavno preselila u prestonicu. Tog 23. oktobra otišla je da gleda *Nord-Ost*. Njena prijateljica Galja – poznaju se godinama – potiče iz grada Uhta na severu Rusije. Kupila je karte za 13. red partera i preklinjala je Jahu da pođe sa njom, iako ova nije bila veliki ljubitelj mjuzikla.

„Jeste li rekli otmičarima da ste Čečenka?“

„Ne. Bila sam preplašena. Nisam znala da li je bolje da im kažem ili ne. Mogli su da me ubiju što sam Čečenka koja je došla da gleda mjuzikl.“

Jaha nije videla gas, mada su mnogi taoci primetili bele oblake u vazduhu. Tamo gde je sedela, samo je čula da ljudi viču: „Pustili su gas!“, i nekoliko sekundi kasnije se onesvestila.

Osvestila se u Bolnici br. 13, u koju su odvezene mnoge žrtve, uključujući i Irinu Fadejevu, Jaroslavovu majku, onog dečka koji je ubijen iz vatrenog oružja. Jaha se osećala veoma loše. Nije imala predstavu o tome šta se oko nje događa. Uskoro se pojavio jedan inspektor.

„Pitao me je za ime, prezime, zatim gde živim, gde sam rođena i šta sam radila u pozorištu. Onda su došle dve žene, uzele mi otiske prstiju i odnele moju odeću na forenzičko ispitivanje. Inspektor se vratio uveče i rekao: „Imam loše vesti za vas.“ Prvo što sam pomislila bilo je da je poginula prijateljica sa kojom sam otišla na predstavu, ali on je rekao: „Hapsim vas kao saučesnicu terorista.“ Bila sam u šoku, ali sam ustala i krenula za inspektorom u bolničkim papučama i spavaćici. Prvo su me na dva dana odveli u Bolnicu br. 20 [obežbeđena bolnica za posebne namene], gde me niko ništa nije pitao, niti sam primala bilo kakvu terapiju. U stvari, nijednom nisam dobila nikakvu terapiju. Drugog dana uveče ponovo se pojavio inspektor. Fotografisali su me i snimili su mi glas. Nekoliko minuta kasnije doneli su mi kaput i poluduboke muške čizme, stavili su mi lisice i rekli: „Potrebno ti je lečenje u drugačijoj bolnici.“ Stavili su me u policijski auto, odvezli me u tužilaštvo na deset minuta, a zatim u Marjino

[ženski istražni zatvor u Moskvi]. I tako sam sedela tamo u tri broja većim čizmama na bosim nogama, u prljavom muškom kaputu, nakon nedelju dana nekupanja i nečešljanja. Odveli su me u ćeliju, i sve što je nadzornica rekla bilo je: „Ti, kugo jedna...“

„Jesu li vas često saslušavali dok ste bili u samici?“

„Nisu me uopšte saslušavali. Samo sam sedela tamo i zapitkivala čuvarku o sastanku sa inspektorom.“

Jaha govori tiho, lagano, bez emocija. Izgleda kao da nije prisutna. Njeno lice je lice mrtve osobe, oči su joj razrogačene, pogled upravljen u jednu tačku, mišići nepokretni. Fotografija u njenom pasošu kao da prikazuje nekog drugog, pošto je na njoj lice ponosne i lepe žene.

Jaha pokušava da se nasmeši, ali izgleda da su nakon dve nedelje u zatvoru njeni mišići zaboravili kako se to radi. Mislila je da je s njom gotovo i da ništa neće moći da je spase. Situacija je bila loša da lošija ne može biti. Policajci koji su je prebacili iz Bolnice br. 20, jedini ljudi koji su mogli nešto da joj kažu o njenoj budućnosti, obavestili su je da će „odgovarati za sve njih“, pošto su svi ostali teroristi likvidirani, a ona je jedina preostala.

Kao što se normalno dešava u mjuziklima, međutim, Jahina priča je imala srećan kraj.

Njeni prijatelji su se razmislili okolo i brzo su angažovali advokata koji je nekim čudom uspeo da prođe kroz naizgled neprobojan obruč oko Jaha Neseherhajeve. Puštena je iz zatvora nakon deset dana. Iznenađuje to što su u ova rasistička vremena istražitelji tužilaštva koji su radili na incidentu u pozorištu naprosto uradili pristojnu stvar, budući da nisu mogli da pronađu ništa čime bi mogli da optuže Jahu. Nisu pokušali ništa da joj podmetnu. Nisu pokušali da skroje optužnicu po njenoj meri, da podmetnu dokaze, nisu je zlostavljali niti su je ismevali. Nisu pokušali da se osvete Čečenki samo zato što je Čečenka. Danas je i to velika stvar.

Otišli su još i dalje. Kada su saopštili Jahi da je slobodna, izvinili su joj se i odvezli je kući. Za to treba da zahvali višem istražitelju i advokatu prve klase V. Prihožihu. Takođe treba da zahvali Odeljenju unutrašnjih poslova iz Bogorodskog. Oni su Jahinoj sestri Maliki, koja je dojurila iz Groznog u Moskvu da pomogne Jahi da nakon svega stane na noge, izdali posebnu dozvolu da može ostatu u glavnom gradu na osnovu toga što je članu njene porodice potrebna neprestana nega. Izdali su dozvolu zato što su znali da bez nje nijedan Čečen u Moskvi ne može da izađe iz kuće a da ne bude odmah uhapšen.

Aelita Šidajeva ima 31 godinu. I ona je Čečenka. Od početka sadašnjeg rata živi sa roditeljima i ćerkom Hadižat u Moskvi. Aelita je uhapšena na radnom mestu, u kafu pored stanice metroa Marjino. Priča mi svoju priču mirno i uzdržano, bez suza i histerije, ljubazno se smešeći. Mogli biste pomisliti da joj se nije desilo ništa naročito, kad ne biste znali da se onesvestila odmah nakon što su je konačno pustili iz policijske stanice Marjino nakon sedam sati nemilosrdnog saslušavanja.

„Sve je bilo prilično uvrnuto. Prvo je jedan policajac večerao u našem kafu. Ništa neobično, oni često jedu kod nas. Policijska stanica je udaljena sto metara od nas. Nikada nisam krila od njih da sam Čečenka koja je pobjegla iz Groznog zbog rata. U svakom slučaju, taj policajac je završio s jelom i izašao, a onda je odjednom gomila njih utrčala u kafe. Bilo ih je petnaestak, a predvodio ih je naš lokalni pozornik Vasiljev. I on me veoma dobro poznaje. Sve su nas postrojili uza zid, pretresli su nas, a mene su priveli.“

„I šta su vas pitali?“

„Kakve su moje veze sa teroristima. Rekla sam im: 'Svi ste me gledali svojim očima. Bila sam vam pred nosom dvanaest sati dnevno, od 11h pre podne do 11h uveče!'“

„Šta su odgovorili?“

„S kojim teroristom si išla u restoran? Nikad nisam bila ni u jednom restoranu u Moskvi. Ja ne idem po restoranima. Rekli su da će mi podmetnuti drogu ili oružje ako ne priznam veze sa teroristima. Saslušavali su me na smenu. Neki ljudi, koji su izgledali kao prevaranti u uniformama, prolazili su i zurili u mene. Inspektor je rekao da će me, ako ne priznam veze sa teroristima, dati tim momcima i da će me oni 'pojesti živu'. Rekao je da jedva čekaju da me se dočepaju pošto oni svakoga znaju da nateraju da progovori.“

Aelitu su u policijskoj stanici obavestili da je otpuštena s posla. Tužilac je rekao da su naredili vlasniku kafe da je otpusti ako ne želi da mu zatvore lokal. Pustili su Aelitu samo zato što je njena majka Maka, ruska profesorka stranih jezika, bila zagriženi borac za ljudska prava. Po rečima policajaca iz stanice Marjino, „rastrubila je po celoj Moskvi šta se dogodilo“. Maka je pozvala radio stanicu Eho Moskve, angažovala advokata Abdulaha Hamzajeva i mnoge druge, i, uprkos tome što je policija neprestano ponavljala da Aelita nije u policijskoj stanici, na kraju ih je primorala da je puste.

Aelita više nije u šoku. U potpunosti razume situaciju i kaže da samo želi da ode iz Moskve.

„Nazad u Čečeniju?“

„Ne, u inostranstvo.“

Maka je protiv te ideje. Ne želi da njena ćerka odvede njenu unuku negde daleko: Hadižat mora da ide u školu, uprkos onome što su Movsar Barajev i njegove pristalice učinili u Dubrovki, i uprkos posebnom interesovanju moskovske policije za mlade Čečenke. Maka odbija da ide. Ne može da zamisli da živi bilo gde osim u Rusiji, ali isto tako ne može da zamisli šta to Rusija želi od Aelite, nje i Hadižat. Jedna je žena u godinama koja je provela veći deo života u SSSR-u. Druga je mlada žena koja nikada nije živela punim životom, koja zna samo za bežanje iz mesta u mesto, iz rata u rat. Treća je veoma mlada osoba koja pažljivo sluša i gleda svet oko sebe i za sada ništa ne govori.

Hadižatina učiteljica je upravo pozvala Aelitu i s bolnom neprijatnošću u glasu joj saopštila da treba da donese formular kojim se potvrđuje njen status samohrane majke. Ko izdaje takve formulare? Svi ostali papiri su savršeno u redu, ali ako ne donese taj formular, ona, učiteljica, „prosto ne zna šta da radi“. Žele da izbace Hadižat iz škole. Nakon 26. oktobra, u petom razredu moskovske Škole br. 931 nema mesta za čečensku devojčicu koju je porodica dovela ovamo da uči.

„Ne mogu čak ni da dokučim“, kaže Aelita, „da li to što sam samohrana majka ide Hadižat u prilog ili ne. Kome možete da verujete?“¹⁶

Abubakar Bakrijev je nekada zauzimao skroman tehnički položaj u kompaniji po imenu Prva republička banka. Sada je, međutim, razrešen takvih dužnosti. Sve se odigralo veoma jednostavno i nedramatično. Abubakara je pozvao zamenik direktora za obezbeđenje, koji je rekao: „Nemoj ovo pogrešno da shvatiš, ali imaćemo problema zbog tebe. Napiši pismo u kojem dobrovoljno daješ otkaz.“

Abubakar najpre nije mogao da veruje svojim ušima, ali onda je zamenik direktora dodao kako „oni“ žele da to pismo bude sa nekim ranijim datumom, na primer 16. oktobrom, da bi sve izgledalo kako treba i da ih niko ne bi mogao optužiti da je njegov otkaz deo antičečenske kampanje nakon incidenta u pozorištu.

I eto, to je to: dželatati te ubiju (a za svakog Čečena otkaz danas znači kraj: nema načina da on ili ona nađu novi posao), ali se nadaju da ćeš razumeti koliko im je to bilo neugodno. Jedna od posebnosti današnjih vremena jeste to što ubica priđe žrtvi i bez uvijanja kaže: „Ubiću te, i to ne zato što sam loš čovek, već zato što sam prisiljen na to. Zamolio bih te, međutim, da se pobrineš da sve izgleda kao da nisi ubijen.“

¹⁶ Moskovsko tužilaštvo sprovelo je istragu o hapšenju Aelite Šidajeve nakon što je uložila žalbu. Nijedan od policajaca koji su učestvovali u tome nije kažnjen.

Tog dana je i jedan službenik Dagestanac „dobrovoljno dao otkaz“ u istoj banci, a na „njegovu ličnu odluku“ takođe je stavljen raniji datum. Zauzimao je skroman položaj, ali je takođe počišćen na etničkoj osnovi da bi se izbeglo postavljanje bilo kakvih nezgodnih pitanja o ljudima kavkaskog porekla koji rade u toj banci.

„Prva republička banka je počišćena“, kaže Abubakar. „Obaveštajne službe sada mogu mirno da spavaju. Imam 54 godine. Ne znam kuda ću. Policija je tri puta dolazila kod mene u kuću da vidi kako živim sa svoje troje dece. Pretvarate nas u neprijatelje. Morate da shvatite da sada nemamo drugog izbora nego da tražimo nezavisnost, zato što nam je potrebna zemlja, mesto na kojem možemo da živimo u miru. Dajte nam bilo koje mesto na svetu po vašem izboru, i otići ćemo tamo da živimo.“

Isita Čirgizova i Nataša Umatgarjeva su Čečenke koje žive u privremenom smeštaju za izbeglice u selu Serebrjaniki u Tverskoj oblasti. Srele smo se u policijskoj stanici u Moskvi. Isita je upravo brisala mastilo sa ruku nakon uzimanja otisaka prstiju. Nataša je neutešno plakala. Tog trenutka su puštene iz pritvora, što je čudo u današnje vreme. Policija se sažalila na njih.

Ujutru 13. novembra 2002. ove žene su podvrgnute tipičnom tretmanu. Došle su u Moskvu prvim jutarnjim vozom da uzmu humanitarnu pomoć od jedne organizacija koja se bori za ljudska prava. Uhapšene su na stanici, nekoliko metara od ulaza u tu organizaciju, zato što Nataša hramlje. Ona je dijabetičar i na nozi ima otvorenu ranu, zbog čega se odmah moglo posumnjati da je ranjeni borac. Isita je u sedmom mesecu trudnoće, što znači da ima veoma očiglednu izbočinu pod jaknom, baš na onom mestu na kojem bombaši samoubice nose pojaseve sa bombama. Ovako je bar major Ljubeznov, koji je bio na dužnosti u Policijskoj stanici br. 14, objasnio razloge njihovog hapšenja. *Ljubeznij* na ruskom znači „ljubazan“, ali major se pokazao veoma neljubaznim. Naime, da bi zaštitio Rusiju od terorističke pretnje, osećao se lično obaveznim da opipa Isitinu čečensku izbočinu, kako bi se uverio da je njen uzrok zaista trudnoća.

Isitina i Natašina priča se dobro završila. Policajci su samo mnogo pretili ovim ženama. „Vi ubijate nas, ubijaćemo i mi vas.“ Major Ljubeznov nije imao vremena da se još više osramoti, a osim toga, to je omogućilo da se urade stvari koje su veoma važne u ovakvim slučajevima. Na prvom mestu, uspela sam da presretnem ove dve žene u policijskoj stanici pre nego što su odvedene u izolaciju i sobu za saslušavanje. Drugo, uspela sam da ubedim Vladimira Maškina, načelnika Policijske stanice br. 14 (a bio je potpuno otvoren za ubeđivanje) da ljudi ponekad dolaze po humanitarnu pomoć samo zato što su siromašni, nemaju mogućnost da nađu posao ili sopstveni dom.

Vlasnik male pijace došao je kod nje i rekao: „Od sutra više nemoj da dolaziš na posao jer si Čečenka.“ Zara sama izdržava porodicu koja se sastoji od troje dece i muža bolesnog od tuberkuloze. Zašto je policiji potrebno da se meša u takve situacije?

Aslan Kurbanov je proveo Prvi čečenski rat u šatorskom izbegličkom kampu u Ingušetiji. Tog leta je otišao da se upiše na fakultet u Saratovu, a onda se preselio u Moskvu da živi sa svojom tetkom Zurom Movsarovom, postdiplomkom na moskovskom Vazduhoplovno-tehničkom institutu. Pronašao je posao i zvanično je registrovano da ima prava da živi u glavnom gradu.

Policajci iz Odeljenja za kriminalističke istrage policijskog okruga br. 172 (Bratejevo) došli su u njegov dom 28. oktobra 2002. Zuri su prethodnog dana uzeti otisci prstiju na zahtev lokalne policije, tako da niko nije ništa posumnjao kada su policajci rekli da žele da Aslan pođe sa njima kako bi i njemu uzeli otiske prstiju. Aslan je obukao kaput i ušao u policijska kola.

Tri sata kasnije Zura se unervozila. Nećak joj se još nije vratio, tako da je otišla do policijske stanice. Tamo su je obavestili da je Aslan uhapšen zbog posedovanja droge. Kakva je to budalaština? Ustao je, obukao kaput, stavio malo droge u džep i otišao da se preda policiji? Aslan je uspeo da dovikne Zuri da su ga odveli u neku sobu, izvadili nešto kanabisa ispod stola i rekli mu: „Ovo mora da je tvoje. Nećemo ustupiti ni milimetar pred Čečenicima. Sve ćemo vas ovako srediti.“

Aslan ne puši čak ni cigarete. Svoj 22. rođendan proslavio je 30. oktobra u zatvoru Matroska tišina.

Dana 25. oktobra ujutru policija je upala u stan moskovske čečenske porodice Gelagojev. Alihanu, vlasniku stana, stavljeni su lisice i odveden je. Njegova žena Marek žurno je potražila pomoć u policijskoj stanici Rostokino, ali rekli su joj da nijedan policajac nije napuštao stanicu. Nazvala je Radio Slobodu, koji je izvestio o otmici Alihana Gelagojeva, tako da je do večeri pušten. Pritisnula je pravo dugme.

Alihan mi je rekao da su mu u policijskim kolima stavili vreću na glavu i da su ga tukli celim putem do Petrovke, ulice gde se nalazi Centralna policijska uprava Moskve. Vikali su: „Mrzite nas i mi mrzimo vas. Ubijate nas i mi ubijamo vas.“

Kada su stigli u Petrovku, međutim, prestali su da ga tuku i nekoliko časova su pokušavali da ga ubede da potpiše priznanje u kojem kaže da on stoji iza napada na pozorište. Upravo ovakve stvari su se dešavale u Staljinovo vreme. „Priznanje“ je čak bilo napisano unapred, kao što je bila praksa i u ono vreme. Alihan je samo imao da se potpiše u dnu papira.

Odbio je, ali da bi bio oslobođen, morao je da potpiše izjavu da je dobrovoljno došao u Centralnu policijsku upravu i da nema nikakve primedbe na ponašanje policajaca.

Rasizam? Da. Pakao? Naravno. To je, međutim, i cinična imitacija borbe protiv terorizma. Ne verujem u statistike koje objavljuje policija o napretku njihove antiterorističke „Operacije *Vihor*“, u kojima obznanjaju svetu koliko su „saučesnika terorista“ uhvatili. Ovo je lažna policija koja proizvodi lažne izveštaje zasnovane na lažnim istragama.

A gde su teroristi? Šta smeraju? Ko zna? Policija nema vremena da razmišlja o tome. Putin rukovodi vraćanjem metoda sovjetske lažne aktivnosti namesto istinskog rešavanja problema.

Policijski istražitelji su zvučali veoma utešno, kaže mi tridesetšestogodišnji Zelimhan Nasajev. „Ne brini“, rekli su, „dobićeš tri ili četiri godine i onda ćeš izaći. Mogu da te osude i uslovno. Samo potpiši ovde. Olakšaj sebi.“

Zelimhan već dugo živi u Moskvi. Njegova porodica se preselila ovamo da bi pobegla od Drugog čečenskog rata, idući stopama njegove starije sestre Ine. „Jesu li vas tukli u policijskoj stanici?“

„Naravno. Probudili su me u 3h ujutru i rekli: 'Vreme je za pritisak'. Tukli su me preko neke tvrde površine [očigledno tehnika koja omogućuje da ne ostanu spoljni tragovi povređivanja] po bubrezima i jetri kako bi me naterali da potpišem priznanje, ali ja nisam hteo. Rekao sam: 'Pritisnite me onda. Čak i ako me ubijete, neću vam dati da mi bilo šta prikažite'. Neprestano su ponavljali: 'Šta jedan Čečen kao ti radi ovde? Tvoja zemlja je Čečenija. Idi tamo i nastavi da ratuješ.' Rekao sam im: 'Moja zemlja je Rusija, i ja sam u svom glavnom gradu.' Veoma su se ljutili zbog toga. Da bih izgubio kontrolu nad sobom, jedan policajac je rekao: 'Evo baš malopre sam ti jeb'o majku'“.

Da je taj agent iz stanice Nižegorodski samo znao čiju majku je tvrdio da je silovao, koga je tukao i pokušao da primora da prizna zločin koji nije počinio, a da bi uvećao rejting policije u kampanji „slamanja čečenskog zločina u Moskvi“, pokrenutoj nakon napada na pozorište! Ali, možda je bolje što nije znao.

Roza Nasajeva je unuka, a Zelimhan praunuk, legendarne ruske lepotice Marije-Marjam iz porodice Romanov, rođake ruskog cara Nikolaja II koja se strastveno zaljubila u Vahua, čečenskog oficira Carske vojske. Pobegla je s njim na Kavkaz, preobratala se u islam, uzela ime Marjam, rodila Vahuu petoro dece, deportovana je sa njim u Kazahstan i, nakon njegove smrti, vratila se u Čečeniju. Tu je i umrla šezdesetih godina, uživajući gotovo svetački status. Ova divna priča o rusko-čečenskom prijateljstvu i ljubavi poznata je širom

Kavkaza, ali nije od velike pomoći u ovom trenutku jer ništa nije moglo da spasi Zelimhana od današnje moskovske policije. Čak i da mu je venama tekla krv deset careva, ponašali bi se prema njemu isto kao što se ponašaju prema svakom drugom Čečenu.

Ima delova Moskve u koje zaista ne želite da zađete. To su sumorna mesta u zaleđu fabrika, u industrijskim zonama ili ispod visokonaponskih vodova, i tamo ćete pronaći Čečene koji i dalje pokušavaju da prežive u našem glavnom gradu. Frezerski put je jedna od takvih lokacija, mrka traka asfalta koja vodi od Rjazanskog prospekta, pored jedva nastanjivih petospratnih oronulih zgrada do industrijskih četvrti koje su veoma daleko od života metropole.

U stvari, ove zgrade nisu ni bile namenjene za stanovanje. Zvanično su to još radionice jedne valjaonice bakra koja je, kao žrtva perestrojke, odavno prestala da postoji. Njeni radnici su se razišli a današnji fabrički šefovi zarađuju za život tako što iznajmljuju napuštene radionice i druge prostorije. U jednoj takvoj prljavoj, opljačkanoj fabrici, 1997. se obrela prva grupa čečenskih izbeglica. Pobjegli su od kriminalne anarhije koja je vladala između Prvog i Drugog čečenskog rata i uglavnom su bili članovi porodica koje su se suprotstavljale tadašnjim čečenskim liderima Mashadovu i Basajevu. Direktori valjaonice su dozvolili izbeglicama da renoviraju radionice, da ih pretvore u prostorije za život i da za to plaćaju nadoknadu šefovima.

Čečeni tamo žive i dan-danas, a među njima i Nasajevi kao jedna od 26 porodica. Lokalna policija ih sve savršeno dobro poznaje. Niko ne beži niti se krije, zato što niko ni ne želi to da radi, a i nema kuda da pobjegne.

U trenutku krize sa taocima u pozorištu, policija iz stanice Nižegorodski uputila se pravo ovamo, objašnjavajući da imaju naređenje da uhapsu kvotu od po 15 Čečena „u svakom kvartu“. Uhapšeni su svi muškarci iz svih 26 porodica i odvezeni autobusima na uzimanje otisaka.

Zelimhan Nasajev-Romanov imao je nesreću da ne bude kod kuće u to vreme. Otišao je da isporuči turu nalivpera koje porodica sklapa kod kuće i da uzme delove za sledeću turu.

Policija se ubrzo vratila u daščaru u kojoj živi potomstvo carske porodice. Bili su im potrebni Zelimhanovi otisci prstiju, rekli su, te ga je Roza bez buke pustila da ode. Porodica je počela da brine kada se nije vratio nakon nekoliko časova. Onda su majka i otac otišli u policijsku stanicu gde im je rečeno na tipično glupav način: „Vaš sin je imao ručnu bombu u džepu. Uhapsili smo ga.“

„Uzviknula sam: 'Nemate pravo to da radite! Vi ste ga odveli. Od kuće je otišao sa vama i nije imao ništa u džepovima. Imam mnogo svedoka za to'“, priča mi Roza. „Policajci su samo rekli: 'Ovde se Čečeni ne broje kao svedoci.'“

Bila sam tako uvređena. Znači li to da više nismo građani?“

Kada se Zelimhanova majka narednog jutra vratila u policijsku stanicu, rekli su joj: „Tvoj sin takođe diluje marihuanu. Ne možeš mu pomoći.“

„Stigli smo tamo i odveli su me u jednu kancelariju“, priča mi Zelimhan. „Rekli su: 'Ti diluješ heroin!' Policajac sa višim činom držao je paketić u ruci i objavio je: 'Ovo je sada tvoje.' Imao sam lisice na rukama. Stavili su mi paketić u džep. Počeo sam da se bunim. Tada su mi rekli: 'U redu, dodaćemo i upaljač kašikare', i video sam da onaj policajac već briše upaljač krpom da bi uklonio otiske drugih ljudi. Gurnuo mi ga je u ruku i načinio belešku. Ponovo sam uzviknuo: 'Nemate prava ovo da radite!' A oni su mi rekli: 'Imamo naređenja. Imamo sva prava i ako ne budeš dobar i ne pristaneš da nam pomogneš tako što ćeš priznati zločin, i tvoji rođaci će doći na red. Sada idemo da pretresemo tvoju kuću i tamo ćemo naći drugi deo ove iste kašikare. Potpiši priznanje.'“

Zelimhan je odbio da potpiše bilo šta. Pretukli su ga i rekli da će nastaviti da ga tuku toliko da neće moći da se vidi ni sa jednim advokatom. Pustili su ga samo zato što su se novinari i Aslambek Aslahanov, poslanik Dume, zauzeli za njega. Sada Zelimhan sedi kod kuće u svojoj daščari, u dubokoj depresiji. Trza se kad god neko pokuca na vrata. Depresija je karakteristično raspoloženje svih Čečena koji žive među nama. Ni među starima ni među mladima ne može se pronaći ni jedan jedini optimista. Bar ja nisam uspela da ga nađem. Svako sanja da emigrira, da se utopi u neku kosmopolitsku sredinu i da ne mora više da se izjašnjava o svojoj nacionalnosti.

„Mi prisustvujemo orgiji sistematskog policijskog uznemiravanja Čečena u Rusiji“, tvrdi Svetlana Ganuškina, direktorka Državnog komiteta za građansku pomoć izbeglicama i raseljenim osobama. To je komitet kojem se obraćaju ljudi u nevolji: Čečeni čiji su rođaci uhapšeni, kojima su uzeti otisci, a droga i oružje podmetnuti; Čečeni koji su otpušteni s posla ili im je prećeno deportacijom (za ime Božje, kuda se deportuju ruski građani iz glavnog grada Rusije?). Dođu kod Svetlane Ganušine jer nemaju kome drugom da se obrate.

„Signal za ovaj novi talas sumanutog državnog rasizma, zvanično nazvanog 'Antiteroristička operacija *Vihor*'“, nastavlja Svetlana, „dat je odmah nakon upada u pozorišni kompleks Dubrovka. Čečene isteruju odasvud. Glavni problem je kada ostanu bez posla ili ih isteraju iz stana. To je razračunavanje sa celim narodom u znak odmazde za nedela pojedinaca. Glavni metod za njihovu diskreditaciju jeste lažiranje krivičnih dela podmetanjem droge ili oružja. Policajci smatraju da izgledaju *cool* kada upitaju svoje žrtve: 'Šta biste hteli: drogu ili oružje?' Izbavili su se jedino oni koji imaju majke poput Make Šidajeve. Ali, šta ćemo sa ostalima?“

Jedna čečenska porodica ima tri ćerke. Jedna je položila prijemni ispit i upisala se u muzičku školu, a druge dve nisu. Roditelji su zamolili nastavnicu svoje uspešnije ćerke da daje privatne časove klavira i njenim sestrama. Nastavnica je odbila. Direktor muzičke škole u kojoj svako, naravno, gleda tuđa posla, odbio je da joj dozvoli da nastavi sa časovima, rekavši da je dobio takvo naređenje od Odeljenja za kulturu. Ako nastavnica produži da podučava Čečene, obaveštajne službe će se zainteresovati i za nju.

To je nešto u šta smo aktivno umešani mi, ruski narod. Većina nas se slaže sa ksenofobijom države i ne oseća potrebu da protestuje. Zašto ne? Zvanična propaganda je veoma uspešna, a većina deli Putinovo uverenje da čitav čečenski narod mora poneti breme kolektivne krivice za zločine koje je počinila nekolicina.

Niko, međutim, još ne zna, uprkos ratu koji traje godinama, uprkos terorističkim aktima, katastrofama i rekama izbeglica, šta vlasti, u stvari, hoće od Čečena. Da li žele da oni žive u okviru Ruske Federacije ili ne?

U zaključku, evo jedne priče o običnim ljudima koji žive u Rusiji i trpe zbog hysterije koju je država izazvala.

„Da li te mnogo grde u školi?“

„Da.“ Siraždi uzdiše.

„S dobrim razlogom?“

„Da.“ Ponovo uzdiše.

„Pa šta si to nevaljalo radio?“

„Trčim u hodniku i neko me udari i ja mu odmah vratim da ne pomisli da može da me tuče, i onda me učitelji pitaju: 'Jesi li ga udario?', a ja uvek govorim istinu i kažem: 'Da', ali drugi ne govore istinu i onda ja dobijem grdnju.“

„Možda ni ti ne treba da kažeš istinu? Onda nećeš upasti u nevolju.“

„Ne mogu.“ Uzdiše veoma duboko. „Nisam ja devojčica. Ako sam uradio, kažem: 'Uradio sam.'“

„Znate, on sapliće našu decu, tako da mlađi mogu da udare glavom. I da umru.“

Za ime milog boga! Ovo sad ne govori Siraždi o samom sebi, već to odrasli govore o njemu. Ne o agentu za specijalne operacije obučenom da uništava teroriste, već o sedmogodišnjem čečenskom dečaku po imenu Siraždi Digajev.

Ovo je javno izneseno gledište članice roditeljskog saveta odeljenja 2b Škole br. 155 u Moskvi, koju Siraždi pohađa.

„Znate, moje dete se stalno žali: 'Siraždi nikad nema ništa, a ja imam, pa onda moram da mu pozajmljujem.'“ Ovo su reči druge majke iz istog saveta.

Na šta se ovo dete žali? Pa, moraš da pozajmiš nekome ono što ti imaš a on nema!

„On svima smeta. Morate to da shvatite. Sin mi je rekao da nije zapisao šta ima za domaći zato što je Siraždi pravio toliku buku da nije mogao da čuje učiteljicu. Siraždija ne možete da kontrolišete. Kao ni ostale Čečene. Morate to da shvatite!“ smatrala je druga majka.

Razgovor se nastavlja dok sedimo u praznoj učionici. Deca iz drugog razreda otišla su kućama i sada savet roditelja raspravlja kako da očisti školu od malog Čečena tako da „naša deca ne uče loše stvari od mogućeg budućeg teroriste“.

Sigurno mislite da sve ovo izmišljam. Nažalost, ne. „Nemojte pogrešno da nas shvatite. Nema veze što je Čečen, ne diskriminišemo mi nikoga na nacionalnoj osnovi. Samo želimo da zaštitimo svoju decu.“

Od čega? U novembru je savet roditelja odeljenja 2b sazvaio sastanak kako bi upozorio Siraždijeve roditelje da će od direktora Škole br. 155 zatražiti da ga izbací ako ga ne dovedu u red do Nove godine, i ako, „uprkos tome što je Čečen“, ne počne da se ponaša u skladu sa onim što savet roditelja smatra prikladnim ponašanjem.

„Samo mi, molim vas, objasnite zašto svi oni dolaze u Moskvu?“ Međutim, pravi razlozi izranjaju kada, nedelju ili dve kasnije, član saveta pokuša da objasni zašto su usvojili takvu odluku.

A zašto „oni“ ne bi dolazili u Moskvu? Jesu li stanovnici ovog grada toliko posebni da blizina drugih stanovnika Rusije ima negativan uticaj na njihova osećanja?

„Zašto kažete da je njima teško?“ još jedan roditelj gotovo krikne. „Pita li neko nas da li je nama teško? Zašto mislite da je našoj deci lakše nego njemu?“

Zašto? Pa, Siraždi je rođen u Čečeniji 1995. Dok je njegova majka Zulai bila trudna, granate i bombe su padale svuda oko nje. Pobegla je zato što nije imala drugog izbora kada je počeo Prvi čečenski rat. Danas Zulai obuzmu pomešana osećanja kada vidi da se njen sin i dalje plaši vatrometa i grmljavine, mada su se u Moskvu preselili još 1996, te je on Moskovljanin gotovo čitavog svog života. Krije se i plače, a ni sam ne zna zašto.

„Oh, to je zato što se ovde još ne osećaju kao kod kuće“, dopire pacovski glas još jednog člana roditeljskog saveta. „Oni, dakle, misle da mi treba da igramo kako oni sviraju? Neće moći!“

Iritiranost je izazvana time što je Alvi, Siraždijev otac, došao na sastanak, saslušao šta su imali da mu kažu, a zatim je uzeo reč i usudio se da govori o svojim problemima, o tome kako su ga pred decom psovali policajci koji su mu u cokolama umarširali u sobu i kako on, otac porodice, nije povodom toga mogao da uradi ništa. Deca su sve to gledala.

Alvi im je takođe rekao da je glavni razlog boravka njegove porodice u Moskvi a ne u Čečeniji, uprkos tome što im je ovde jako neugodno, želja da im deca idu u školu na mestu na kojem nema rata. Zulai je po struci nastavnica matematike, ali je morala da radi kao ulična prodavačica u Moskvi, u čemu se nije baš najbolje snalazila. Večeri su provodili praveći rolovane pileće grudi koje je ona sutradan prodavala. Sve što su on i Zulai radili bilo je za dobrobit njihove dece.

„Pazi sad to! Uvlače se pravo u centar Moskve! I očekuju da im se da stan od 500 dolara!“ Ovo je bila reakcija roditeljskog saveta na Alvijev apel.

„Ne želim da moj sin/ćerka sedi u istom razredu sa takvima!“ Takva presuda je izrečena Alviju i Zulai na roditeljskom sastanku.

„Ko kaže da nismo u pravu?“ pitaju članovi saveta roditelja.

Pa, niko ne kaže. Naravno.

Vredi se podsetiti nečega što je počelo na sličan način u prošlom veku, ali je imalo drugačiji završetak. Kada su fašisti ušli u Dansku, svim Jevrejima je bilo naređeno da stave žute zvezde na odeću da bi bili lako prepoznatljiviji. Svi Danci su ubrzo prišili žute zvezde, kako bi spasli Jevreje, ali i kako bi sebe spasli od pretvaranja u fašiste. Pridružio im se i danski kralj.

U Moskvi je danas situacija potpuno suprotna. Kada su vlasti udarile na Čečene koji su naši susedi, nismo prišili žute zvezde iz solidarnosti sa njima. Avaj, uradili smo nešto potpuno suprotno. Postarali smo se za to da Siraždi nikada ne izgubi osećaj da je parija.

Na moj zahtev, pokazuje mi radnu svesku za ruski jezik. Ocene mu se kreću od slabih dvojki do prosečnih trojki. Siraždijev rukopis je neuredan, na šta ga Jelena Dmitrijevna podseća na gotovo svakoj stranici. Ona je njegova učiteljica i svoje prekore ispisuje uvežbanom rukom kaligrafa. Učiteljica je već punih 35 godina, i sve ih je provela u osnovnoj školi.

Jelena Dmitrijevna nije podržala savet roditelja u njihovoj kampanji protiv čečenskog dečaka, ali nije ni prišla žutu zvezdu. Nije odlučno odbila da bude deo cele priče, iako je mogla. A da je to uradila zaustavila bi progon porodice Digajev od famoznog ruskog „javnog mnjenja“.

Siraždi pocupkuje. Vidim da baš nema želju da mi pokazuje svoju radnu svesku iz ruskog. Lukavo pokušava da mi skrene pažnju na vežbanku iz matematike, gde je situacija mnogo bolja. Siraždi je običan dečak koji ne može da sedi mirno. Ali, žarko želi da izgleda dobro. Zašto bi i bio drugačiji, zašto bi bio skromni dečak koji saginje glavu onako kako bi to želeo roditeljski savet, ne bi li im izgledao manje Čečen?

Čak mu i sveska iz matematike ubrzo dosadi. Obećavši da će nacrtati „mač i čoveka“, odlazi veoma žurno. Sve radi veoma žurno. Ubrzo se vraća sa papirom na kojem je nacrtan obris snagatora sa ogromnim mišićima iz *Gospodara prstenova*, i lagana sablja koju predstavlja žvrljotina žute boje.

„Znate, samo smo hteli ono što je najbolje za njega“, kažu sada roditelji iz odeljenja 2b, jer su shvatili da su se novinari, na početku histerije oko *Nord-Osta*, dočepali priče o njihovoj kampanji protiv čečenskog dečaka. „Samo najbolje...“

Hoće li Siraždi poverovati u ono što oni misle da je najbolje za njega? On se zaista tuče kad je vreme za igru. Na časovima likovnog razmazuje boju po zidovima. Sapliće svoje drugare iz razreda, i što češće to čini, to mu oni više stavljaju do znanja da ne pripada odeljenju 2b.

Ovo je život u Rusiji nakon *Nord-Osta*¹⁷. Prošli su meseci, i postepeno postaje sve očiglednije da je ova užasna tragedija pronašla svoju praktičnu primenu. Uistinu, mnogim ljudima je postala veoma korisna i to iz mnogobrojnih razloga.

Prvi u nizu je svakako predsednik Putin sa svojim urođenim narodskim cinizmom. Počeo je otvoreno da izvlači korisne međunarodne dividende iz tog užasa i njegovog smrtonosnog ishoda. Takođe nije oklevao da iskoristi tuđu krv za svoj PR u Rusiji.

¹⁷ Talas rasizma (ne samo antičečenskog, već usmerenog i protiv svih ljudi neslovenskog izgleda) preplavio je Rusiju nakon događaja u pozorištu. Mnoge žalbe se razmatraju u ruskim organizacijama za ljudska prava, prvenstveno u Moskovskom helsinškom odboru, Memorijalnom centru za građanska prava i Odboru za građansku pomoć izbeglicama. Predsedniku su mnogobrojne peticije i apele poslali Amnesti internešenel i Hjuman rajts voč. Bez ikakvog rezultata. Niko nije kažnjen. Ove međunarodne intervencije nisu zaustavile talas rasizma uglavnom zato što ruske vlasti nisu ništa preduzele. Rasistički napadi i ubistva se nastavljaju i ne pokazuju znake opadanja.

Na dnu tog niza nalaze se prepirke unutar roditeljskih saveta ili podmetačine običnih policijaca koji su jedva dočekali da poboljšaju svoje „antiterorističke“ rezultate pre Nove godine kako bi se kvalifikovali za bonuse. Sumanuti antičečenski šovinizam i rasno motivisani napadi iz onih dana nakon prepada na pozorište pretvorili su se u jedan pragmatičan, stabilan rasizam.

„Da onda uzmemo oružje?“, pitaju neki Čečeni. Možete čuti kako škrguću zubima od nemoći. „Ja ovo više ne mogu da trpim“, gundaju drugi. To je znak slabosti, naravno, koja im uopšte ne pristaje, naročito zato što ih posmatraju njihova deca. Ali, šta da rade?

AKAKIJE AKAKIJEVIČ PUTIN II

Često sam se pitala zašto sam se ovako obrušila na Putina? Šta je to što mi se kod njega toliko ne sviđa da me je pokrenulo da napišem knjigu o njemu? Nisam jedan od njegovih političkih protivnika ili suparnika, već samo žena koja živi u Rusiji. Sasvim jednostavno, ja sam četrdesetpetogodišnja Moskovljanka koja je posmatrala Sovjetski Savez u njegovom najsrमतnijem razdoblju sedamdesetih i osamdesetih. Zaista ne želim da se u to vratim.

Završavam ovu knjigu 6. maja 2004. Nije bilo čudnog osporavanja rezultata predsedničkih izbora od 14. marta. Opozicija je legla na rudu. U skladu s tim, sutra ćemo videti početak Putina II, ponovo izabranog neverovatnom većinom od 70 posto glasova. Čak i ako odbijemo 20 odsto na „friziranje“ (tj. izbornu krađu), opet je dobio dovoljno glasova da obezbedi sebi mesto predsednika.

Za nekoliko časova će Putin, tipični potpukovnik sovjetskog KGB-a, dvojniki Akakija Akakijeviča, heroja Gogoljeve priče *Šinjel*, malog čoveka i nižeg činovnika, još jednom sestiti na ruski tron. Njegovi svetonazori su uski, provincijalni, baš onakvi kakve nagoveštava njegov čin; ima neprivačnu ličnost potpukovnika koji nikad nije postao pukovnik, i ponašanje pripadnika sovjetske tajne policije koji špijunira čak i sopstvene kolege. Osvetoljubiv je: nijedan politički protivnik nije pozvan na inauguracionu ceremoniju, kao ni bilo koja politička partija koja je na bilo koji način izvan glavne linije.

Brežnjev je bio lik dostojan prezira, a Andropov krvožedan, mada je bar imao masku demokrate. Černjenko je bio mutav, a Rusi nisu voleli Gorbačova. Jeljcin nas je povremeno navodio da se krstimo pri pomisli kuda bi njegovi postupci mogli da nas odvedu.

Evo njihove apoteoze. Sutra će njihov telohranitelj iz ešalona 25 – čovek koji

je svojevremeno stajao u kordonu kada su prolazile VIP-povorke automobila – Akakije Akakijevič Putin paradirati crvenim tepihom kremaljske prestone dvorane kao da je zaista gospodar. Oko njega će blistati uglačano carsko zlato, sluge će se ponizno smeškati, a njegovi drugovi po oružju, mali broj odabranih sa nižim činovima koji su mogli da dosegnu visoke položaje samo pod Putinom, nadimaće se od sopstvene važnosti.

Verovatno bi i Lenjin tako nadmeno paradirao okolo, kao oholi bogataš, kada je 1918. godine nakon revolucije stigao u osvojeni Kremlj. Zvanične komunističke priče – nemamo drugih – uveravaju nas da je on u stvari paradirao veoma skromno. Ali njegova je skromnost, ja verujem, bila obesna. Pogledajte me, malog i poniznog! Mislili ste da sam niko i ništa, ali sam sada uspeo. Slomio sam Rusiju, baš kao što sam i nameravao. Prisilio sam je da mi se pokori. Sutra će špijun iz KGB-a, koji čak ni u tom svojstvu nije ostavio neki utisak, paradirati kroz Kremlj baš kao što je to radio Lenjin. Paradiraće, i svetiće se.

Hajde, međutim, da malo vratimo točak vremena.

Putinovu pobedu su predviđali i u Rusiji i širom sveta, naročito nakon ubistvenog poraza onih liberalnih i demokratskih partija kakve je zemlja imala na parlamentarnim izborima 7. decembra 2003. Shodno tome, nema mnogo onih koje su iznenadili rezultati od 14. marta. Imali smo međunarodne posmatrače, ali sve je bilo nekako prigušeno. Dan izbora je bio savremeni rimejk autoritarne, birokratske, sovjetske igre „izražavanja narodne volje“, koje se mnogi još suviše dobro sećaju, uključujući i mene. U to vreme procedura je nalagala da odete na biračko mesto i da ubacite glasački listić u kutiju ne mareći za to koja su imena na njemu, jer je o rezultatima ionako već unapred bilo odlučeno.

Kako su ljudi reagovali ovoga puta? Da li je paralela sa sovjetskim vremenima pokrenula nekoga iz učmalosti 14. marta 2004? Nije. Poslušno su otišli na biračka mesta, ubacili svoje glasačke listiće u kutije i slegnuli ramenima: „Šta mi tu možemo?“ Svi su ubeđeni da se Sovjetski Savez vratio, i da više nije važno šta mi mislimo.

Tog 14. marta stajala sam ispred biračkog mesta u svojoj ulici Dolgorukog u Moskvi. Ranije se zvala ulica Kaljajeva, ali ime joj je promenjeno kada je Jeljcin došao na vlast. Kaljajev, terorista u vreme carstva, kasnije je smatran herojem. Postala je ulica Dolgorukog u čast kneza koji je tu imao svoje imanje u Kaljajevljevo vreme, pre dolaska boljševika.

Razgovarala sam sa ljudima koji idu na glasanje i koji su brzo izlazili nakon učešća u toj šaradi. Bili su apatični, potpuno ravnodušni prema izborima Putina za predsednika po drugi put. „Je li to je ono što 'oni' žele da uradimo? U redu. Ništa strašno.“ Tako se većina osećala. Manjina se šalila: „Možda će je sada ponovo nazvati ulicom Kaljajeva.“

Povratak sovjetskog sistema sa učvršćivanjem Putinove vlasti očigledan je.

Mora se reći da to nije omogućila samo naša ravnodušnost, apatija i zamor nakon previše revolucionarnih promena. To se odigralo uz horsko ohrabrenje sa Zapada, prvenstveno od Silvija Berlusconija, koji se izgleda zaljubio u Putina. On je glavni Putinov pobornik u Evropi, ali Putin uživa i Blerovu, Šrederovu i Širakovu podršku, a izgleda da ga ne obeshrabruje ni prekookeanski Buš mlađi.

I tako, ništa nije stajalo na putu povratka KBG-ovog čoveka u Kremlj, ni Zapad niti bilo kakva ozbiljna opozicija u Rusiji. Tokom cele takozvane predizborne kampanje, od 7. decembra 2003. do 14. marta 2004, Putin se otvoreno izrugivao biračkom telu.

Glavno obeležje njegovog prezira bilo je odbijanje da raspravlja sa bilo kime o bilo čemu. Odbijao je da se pozabavi bilo kojim oblikom sopstvene politike u protekle četiri godine. Njegov prezir se nije protezao samo na predstavnike opozicionih partija, već i na sam koncept opozicije kao takve. Nije davao nikakva obećanja u vezi sa budućom politikom, a kampanja bilo koje vrste bila mu je ispod časti. Umesto toga, baš kao u vreme sovjetskog režima, svakog dana se pojavljivao na televiziji primajući vrhovne zvaničnike u svojoj kremaljskoj kancelariji i deleći svoje visokokompetentne savete o tome kako treba da vode ministarstvo ili odsek iz kojeg su došli.

U javnosti je, naravno, bilo kikotanja: ponašao se baš kao Staljin. I Staljin je istovremeno bio „prijatelj dece“ i „prvi uzgajivač svinja u zemlji“, „najbolji rudar“, „drug sa sportistima“ i „vodeći filmski stvaralac“.

Međutim, ništa od toga nije otišlo dalje od kikotanja. Svaka prava emocija isurela je u nepovrat. Nije bilo istinskih protesta zbog Putinovog odbijanja da raspravlja o bilo čemu.

Pošto nije naišao na otpor, Putin je, naravno, postao još odvažniji. Velika je greška pomisliti da on ništa ne primećuje, da nikada ne reaguje i samo gura napred u potrazi za moći, kao što nas ohrabruju da verujemo.

On obraća mnogo pažnje na ono što vidi, i sve uzima u obzir. I drži na oku ovu zemlju koju kontroliše. U tom pogledu on se ponaša baš kao pripadnik Lenjinove tajne policije, Čeke. To je pristup oficira KGB-a. Prvo se informacija kao probni balon pusti preko uskog kruga pojedinaca. U današnjoj Rusiji, to je politička elita glavnog grada, čiju reakciju treba testirati. Ako reakcije nema, ili je bleđa i spora kao puž, sve je u redu. Putin mirno može da gura dalje sa svojom politikom, da širi svoje ideje ili da se ponaša kako smatra da treba, bez osvrtnja na druge.

javnosti. Putin ima pomagače i saradnike, ljude koji su veoma zainteresovani za njegov drugi uspon na tron, ljude koji su sada koncentrisani u predsednikovom kabinetu. To je institucija koja danas zaista vlada zemljom, a ne tamo neka vlada koja sprovodi predsednikove odluke, niti parlament koji overava sve zakone koje predsednik želi da progura. Njegovi ljudi prate reakcije društva veoma pažljivo. Potpuno je pogrešno misliti da njih to ne zanima. Mi smo odgovorni za Putinovu politiku. Pre svega mi, a ne Putin. To što je naša reakcija na njega i njegovo cinično manipulisanje ruskom državom i društvom svedena na obično tračarenje u kuhinji, omogućilo mu je da uradi sve ono što je uradio u protekle četiri godine. Društvo je pokazalo bezgraničnu apatiju, i to je Putinu dalo slobodu koja mu je i bila potrebna. Na njegove postupke i govore nismo reagovali samo apatično, već i plašljivo. Kada su se čekisti ustoličili na vlasti, pustili smo ih da osete naš strah, i stoga se njihova potreba da nas tretiraju kao stoku samo još dodatno pojačala. KGB poštuje samo one jake. Slabe on proždire. Mi bismo morali to da znamo bolje od svih.

Hajde sada da se vratimo na kraj februara 2004. U jednom trenutku su agencije Kremlja za ispitivanje javnog mnjenja upozorile da javnost počinje da biva zamarena Putinovim neumoljivim odbijanjem da o bilo čemu raspravlja ili da vodi kampanju, kao i odsustvom bilo kakve prepoznatljive predizborne kampanje.

Kako bi ojačao oslabljeno biračko telo, Kremlj je objavio da je Putin odlučio da sprovede „čvrste mere“. Pokazalo se da se tu radi o reorganizaciji Vlade tri nedelje pred izbore.

Ljudi su najpre bili istinski zapanjeni. To je izgledalo kao potpuno ludački čin. Prema Ustavu, cela Vlada ionako podnosi ostavku nakon izbora. Novoizabrani predsednik objavljuje ime novog premijera, koji pak predsedniku predlaže ministre. Kakvog smisla ima imenovanje novih ministara sada, kada će svejedno morati ponovo da se imenuju nakon inauguracije? Koja je bila svrha čitavog ovog blesavog postupka koji je samo mogao dodatno da parališe funkcionisanje Vlade ogrezle u korupciji, koja je i bez toga trošila dobar deo radne nedelje na brigu o sopstvenim ekonomskim interesima?

Međutim, iako je promena Vlade mesec dana pre nego što to zahteva Ustav bila u potpunosti idiotska, ona je zaista doprinela jačanju izbornog procesa. Politička elita se uskomešala, nagađanja o tome koga će Putin imenovati okupirala su sve televizijske kanale, političkim analitičarima je data tema za raspravljanje, a štampa je konačno mogla da piše o predizornoj kampanji.

Ali, ova živost u političkom životu trajala je u najboljem slučaju nedelju dana. Putinovi spin-doktori svakog dana su ponavljali na televiziji da je predsednik to uradio samo zato što je želeo da bude „apsolutno iskren prema svima“, nije želeo da „uđe u izbore sa mačkom u džaku“ (što je očigledno označavalo

poštovanje ustavne procedure za promenu Vlade posle izbora). Želeo je da svoj budući politički kurs predstavi pre 14. marta.

Avaj, mora se reći da su mu ljudi poverovali: verovatno nešto preko polovine biračkog tela. Polovina koja je nasela i pozdravila ovu nečasnu, apсурdu argumentaciju ima jednu važnu karakternu crtu. To su ljudi koji vole Putina i veruju mu bezrezervno, iracionalno, nekritički, fanatično. Oni veruju u Putina. Kraj priče.

U nedelji koja je prethodila imenovanju novog premijera mediji su bili prepuni one poznate „ljubavi“ prema Putinu. Oni koji veruju u iskrenost njegovih razloga za promenu Vlade ignorisali su nekoliko očiglednih *non sequitur*.

Zaista morate bezrezervno da mu verujete, kao da ste se prvi put zaljubili, pa da vas odmah ne pogodi očigledno pitanje: zašto Putin nije odabrao manje dramatičan način nego što je smena cele Vlade da bi predstavio svoj budući politički program? Imao je razne načine da to uradi. Mogao je, na primer, da učestvuje u televizijskim debatama. Ali ne. U nedelji nakon smene Vlade videli smo do sada neviđene oblike cinizma. Ruskom narodu koji je gledao televiziju u stvari je rečeno da nema veze šta će se desiti 14. marta. Sve je već unapred bilo odlučeno. Putin će biti car. Spin-doktori su, u stvari, govorili: „Hoće da vam unapred pokaže svoj politički kurs zato što je to jedini izbor koji imate.“

Dan kada je trebalo da bude objavljeno ime novog premijera bio je sav svečan i ceremonijalan, baš kao u operi kada glavni junak treba da izađe na scenu i otpeva svoju prvu ariju. Predsednik će nam sutra ujutru objaviti njegovo ime. Za dva sata. Za jedan sat. Još deset minuta. Štaviše, onaj čije ime treba da bude otkriveno mogao je, uveravali su nas na televiziji, da bude predsednikov naslednik 2008.

U Rusiji je veoma važno da ne ispadnete smešni. To može da se završi loše po vas. Ljudi onda izmisle svakakve viceve i pretvorite se u Brežnjeva. Kada je Putin objavio sastav svoje nove Vlade, počele su da se smeju čak i njegove najtvrdokornije pristalice. Svima je bilo jasno da Kremlj izvodi veoma lošu farsu. To nije bilo ništa više od bednog svođenja računa, mada je, naravno, bilo podvrgnuto beskrajnom spinovanju i skrivano iza šupljih fraza i retoričkih ukrasa kojima je zazivana veličina Rusije.

Ali, u stvarnosti je bilo: tresla se gora, rodio se miš. Praktično svi stari ministri ostali su na svojim mestima. Smenjen je samo premijer, Mihail Kasjanov. On je već nekoliko meseci išao Putinu uz nos, i u malim i u velikim stvarima. Pripadao je nasleđu Jeljcinovog doba. Kada je uzdizao drugog ruskog predsednika na tron, prvi ruski predsednik ga je zamolio da ne uklanja Kasjanova.

se suprotstavio hapšenju liberalnog oligarha Mihaila Hodorkovskog i postepenom uništavanju njegove kompanije Jukos. Jukos je bila kompanija sa najtransparentnijim poslovanjem u ovoj našoj korumpiranoj zemlji, prva koja je funkcionisala u skladu sa međunarodno prihvaćenim finansijskim normama i praksom. Radila je „na belo“, kako se to kaže u Rusiji, a osim toga, donirala je 5 odsto svog godišnjeg bruto prihoda za finansiranje jednog velikog univerziteta, domova za nezbrinutu decu i jednog opsežnog programa za dobrotvorni rad.

Ali, Kasjanov je ustao u odbranu čoveka koga je Putin već neko vreme ubrajao među lične neprijatelje, zbog toga što je Hodorkovski davao velike novčane priloge demokratskoj opoziciji, u prvom redu partiji Jabloko i Savezu desnih snaga.

Po Putinovom shvatanju političkog života to je bila velika lična uvreda. Mnogo puta je javno pokazao da je savršeno nesposoban da shvati koncept rasprave, naročito u politici. Neko koga Putin smatra nižim od sebe ne sme da dozvoli sebi da mu odgovori, a onaj koji to sebi dozvoli smatra se automatski neprijateljem. Putin nije odabrao da se tako ponaša. Nije on rođen kao tiranin i despot; prosto je vaspitan da razmišlja u kategorijama koje je u njega usadio KGB, organizacija koju on smatra idealnim modelom, kao što je izjavio više nego jednom prilikom. Zbog toga Putin, čim se neko ne složi sa njim, odlučno zahteva da se „prekine sa histerijom“. Zbog toga on odbija da učestvuje u predizbornim debatama. Debata nije njegov teren. On ne zna kako se vodi dijalog. Njegov žanr je monolog u vojničkom stilu. Dok ste podređeni, držite jezik za zubima. Kada postanete glavni, govorite u monolozima, a dužnost vama podređenih jeste da se pretvaraju kako se sa vama slažu. To je politička verzija ponašanja oficira u vojsci koja povremeno, kao sa Hodorkovskim, dovede do sveopšteg rata.

Ali, da se vratimo na reorganizaciju Vlade. Kasjanov je izbačen. Ministri su dobili svoje prvobitne portfelje, a Putin je na mesto novog premijera ceremonijalno ubacio Mihaila Fradkova. U poslednje vreme Fradkov je mirno uživao na mestu u birokratskoj hijerarhiji, kao predstavnik Ruske Federacije u evropskim institucijama u Briselu. Neupadljiv, ljubazan, lako zaboravljiv gospodin uskih ramena i velike zadnjice. Većina Rusa je saznala da imamo federalnog ministra po imenu Fradkov tek kada je objavljeno da će biti imenovan za premijera, što nam, u skladu sa ruskom lekcijom, govori da je Fradkov niskoprofilni predstavnik iste one službe kojoj je Putin posvetio veći deo svog radnog veka.

Zemlja se grohotom smejala kada je čula za Fradkovljevu uzlet, ali Putin je bio uporan, čak je počeo da objašnjava svoj „principijelni“ izbor time što je želeo da bude otvoren prema biračkom telu i da uđe u izbore tako da ljudi unapred znaju s kim će se on udružiti u borbi protiv ruskih glavnih nevolja, korupcije i siromaštva.

Ruski narod nije prestajao da se smeje. Ni ona polovina koja podržava Putina, ni ona koja ga ne podržava. Kremaljska farsa se nastavila. Zemlja u celini nije znala za Fradkova, ali ga se poslovna zajednica veoma dobro sećala. On je tipični sovjetski pripadnik birokratske *nomenklature*, koji je tokom cele karijere premeštan tamo-amo na razne birokratske položaje nezavisno od profesionalnog zaleđa i znanja. On je tipičan šef kojem nije previše važno šta vozi sve dok se nalazi na mestu vozača. Dok je bio direktor Federalne poreske policije, ona je bila na glasu kao najkorumpiranija služba u Rusiji. Njene birokrate su uzimale mito bukvalno za sve, za svaki formular koji su izdali i za svaki savet koji su pružili. Služba je nakon toga ugašena, a za Fradkova su se „pobrinuli“, u skladu sa neumrlom tradicijom sovjetske *nomenklature*. Ponovo je zbrinut, ovoga puta u Brisel. Premijer Fradkov je žurno doleteo u Moskvu iz Brisela, izazvavši još veće veselje. U svom prvom intervjuu u novom svojstvu, već na aerodromu, priznao je da u stvari ne zna kako da bude premijer. Ne, nije imao planove, sve je ovo došlo kao grom iz vedra neba. Čekao je da vidi kakvi su dogovori napravljeni i kakva su dalja uputstva.

Rusija je zemlja u kojoj se mnogo toga odvija iza scene i mnogi ljudi imaju kratko pamćenje. Uprkos tome što nije znao ništa o dogovorima i nije imao uputstva od Putina, koja, uzgred, nikada nisu pomenuta u javnosti, Duma je ubedljivom većinom potvrdila imenovanje Fradkova, pozivajući se na svoju dužnost „da sprovede volju birača koji imaju puno poverenje u predsednika Putina“. U ovoj Dumi, čiji je sastav rezultat izbora od 7. decembra 2003, nema gotovo nikakve opozicije Putinu i pod čvrstom je kontrolom Kremlja.

Stigao je 14. mart. Sve je prošlo u skladu sa kremaljskim scenarijom. Život se nastavio kao i ranije. Birokrate su se vratile neumornom pljačkanju. U Čečeniji su se nastavila masovna ubistva, koja su se bila malo stišala tokom izbora da bi se nešto nade dalo i onima koji se već pet godina nadaju miru. Drugi čečenski rat je počeo sredinom 1999, uoči prvog izbora Putina za predsednika. U skladu sa azijskom tradicijom, baš pre nego što je drugi put izabran, dvojica čečenskih ratnih komandanata položila su oružje pred noge velikog vladara. Njihovi rođaci su oteti i držani su u zatočeništvu dok komandanti nisu izjavili da od sada podržavaju Putina i da su se odrekli težnje za nezavisnošću. Oligarh Hodorkovski je počeo da piše Putinu pokajnička pisma iz zatvora. Jukos je ubrzano postajao sve siromašniji. Berluskoni nam je došao u posetu, a prvo pitanje njegovom ortaku Vladimiru bilo je: šta da uradi da i on obezbedi 70 odsto glasova na izborima? Putin mu nije dao nikakav određen savet, a i da jeste – njegov prijatelj Berluskoni ga ne bi razumeo. Berluskoni je ipak Evropljanin.

Otišli su na put u provincijski Lipeck, otvorili su proizvodnu liniju za vešmašine i prisustvovali vojnom aeromitingu. Putin je nastavio da na televiziji grdi birokrate na visokim položajima. Tako ga najčešće vidimo, ili kako prima raporte od zvaničnika u svojoj kremaljskoj kancelariji, ili kako komada nekog

od njih u svojim ljutim monolozima. Snimanje je metodično pripremljeno, govoreći PR rečnikom. Nema reklama, ništa se ne prepušta slučaju.

Putin se čak narodu prikazao i za Uskrs, umesto uskrslog Hrista. Služba je održana u crkvi Hrista Spasa, moskovskoj katedrali koja je sagrađena od betona na mestu gde se u sovjetsko vreme nalazio otvoreni bazen. Prošlo je gotovo mesec dana od njegovog ponovnog izbora. Na početku jutarnje službe stajali su, rame uz rame sa Putinom kao na vojnoj paradi, premijer Fradkov i Dmitrij Medvedev, nova kremaljska siva eminencija, šef predsednikovog kabineta, čovek niskog rasta i ogromne glave. Ta trojica su se nespretno i klovnovski krstila. Medvedev je krsteći se dodirivao prstima čelo, a zatim genitalije. Da umreš od smeha. Medvedev se nakon Putina rukovao sa patrijarhom, kao da su drugari, umesto da mu poljubi ruku kao što zahtevaju crkveni propisi. Patrijarh je prešao preko te greške. Spin-doktori u Kremlju su efikasni, ali su, naravno, prilično nepismeni u ovim stvarima i nisu rekli političarima šta treba da rade. Pored Putina je bio gradonačelnik Moskve Jurij Luškov, koji je stajao iza izgradnje te katedrale, i koji je jedini znao kako da se prekrsti. Patrijarh se obratio Putinu sa „Vaša najviša ekscelencija“, što je lecnulo čak i one koje takve stvari ne zanimaju previše. S obzirom na brojne bivše oficire KGB-a koji zauzimaju visoke položaje u vlasti, uskršnja liturgija je sada zamenila prvomajsku paradu na mestu glavnog obaveznog nacionalnog rituala.

Početak jutarnje službe bio je još komičniji od rukovanja sa patrijarhom. Oba državna kanala uživo su prenosila litiju oko katedrale, koja je prethodila službi. Patrijarh je učestvovao u tome, iako je bio bolestan. Televizijski komentator, koji je bio vernik i teološki potkovan čovek, objasnio je gledaocima da po pravoslavnoj tradiciji vrata crkve moraju da budu zatvorena pre ponoći zato što simbolišu ulaz u pećinu u koju je položeno Hristovo telo. Nakon ponoći pravoslavni vernici koji učestvuju u litiji svečano čekaju otvaranje crkvenih vrata. Patrijarh staje na stepenište na čelo kolone i on će prvi ući u prazni hram gde se već odigralo Hristovo vaskrsenje.

Kada je patrijarh izgovorio prvu molitvu posle ponoći na vratima hrama, ona su otvorena i na njima se ukazao Putin, naš skromni predsednik, rame uz rame sa Fradkovim, Medvedevim i Luškovim.

Nismo znali da li da se smejemo ili da plačemo! Humoristički program u svetoj uskršnjoj noći. I zaista, šta može da vam se sviđa na ovom čoveku? To što oskrnavi sve što dotakne?

Negde u to vreme, 8. aprila, u Čečeniji su devetomesečne bliznakinje proglašene *šehidima* – mučenicama palim za veru. Poticale su sa sićušnog čečenskog majura Rigah i ubijene su pre nego što su prohodale. Bila je to uobičajena priča. Nakon izbora 14. marta nastavljene su nemilosrdne vojne operacije u Čečeniji. Vojska je, u obliku Regionalnog operativnog štaba za koordinaciju

antiterorističke operacije, objavila da pokušava da zarobi Basajeva: „U toku je sveobuhvatna vojna operacija u cilju uništavanja pripadnika oružanih formacija.“ Nisu uspjeli da zarobe Basajeva, ali je 8. aprila oko 2h po podne, u sklopu „vojne operacije“, bombardovan majur Rigah. Pobijeni su svi prisutni: majka i njeno petoro dece. Scena sa kojom se suočio Imar-Ali Damajev, otac porodice, preobratila bi i najtvrdokornijeg militanta u doživotnog pacifistu, ili u bombaša-samoubicu. Njegova dvadesetdevetogodišnja žena Majdat ležala je mrtva, držeći u čvrstom zagrljaju četvorogodišnju Džanati, trogodišnjeg Džaradata, dvogodišnjeg Umar-Hadžija i sićušnu devetomesečnu Zaru. Majčin zagrljaj nije spasio nijedno od njih. Sa strane je ležalo malo telo Zure, Zarine sestre blizakinje. Majdat nije imala mesta, a očigledno ni vremena da razmišlja o načinu na koji će i peto dete prekriti svojim telom, a beba Zura nije imala vremena da prepuzi ta dva metra. Imar-Ali je sakupio fragmente i uspeo je da rekonstruiše broj projektila ubice: 350 F 8-90. Nije bilo teško, broj je bio lako čitljiv. Počeli su da sahranjuju tela, a mula, učenik medrese iz susjednog sela, proglasio je sve one koji su masakrirani mučenicima. Sahranjeni su iste večeri, neopranih tela, bez odeće za sahranu, u onome što su nosili kada je smrt došla po njih.

Zašto toliko ne volim Putina? Zato što godine prolaze. Ovo leto će biti peto od početka Drugog čečenskog rata, a nema znakova da će se taj rat završiti. U vreme početka rata, bebe koje su proglašene šehidima još nisu bile rođene, ali nijedno ubistvo dece u bombardovanjima i čišćenjima terena 1999. nije razrešeno, niti su o njima sprovodile istragu snage reda i zakona. Decoubice nikada nisu sele tamo gde treba – na optuženičku klupu; Putin, taj „veliki prijatelj dece“, nikada tako nešto nije ni zatražio. Vojska nastavlja da divlja po Čečeniji, kao što je divljala i na početku rata, kao da se njene operacije izvode na poligonu na kojem nema ljudi.

Masakriranje nevinih nije pokrenulo lavinu protesta u Rusiji. Nijedna televizija nije prikazala slike petoro malih Čečena koji su pobijeni. Ministar odbrane nije podneo ostavku. On je lični Putinov prijatelj i čak je viđen za njegovog mogućeg naslednika 2008. Čelnik avijacije nije smenjen. Vrhovni komandant nije izjavio saučešće. Oko nas se, naime, sve odvijalo uobičajeno. Ubijali su taoce u Iraku. Narodi su zahtevali da njihove vlade i međunarodne organizacije povuku trupe kako bi se spasli životi ljudi koji vrše svoju dužnost. Ali, u Rusiji je sve bilo tiho.

Zašto toliko ne volim Putina? Eto upravo zato, ne volim ga zbog činjeničnog stanja goreg od zločina, zbog njegovog cinizma, zbog njegovog rasizma, zbog gasa koji je upotrebio u pozorištu, zbog masakriranja nevinih tokom celog njegovog prvog mandata.

Tako ja to vidim. Drugi imaju drugačija gledišta. Ubijanje dece nije sprečilo ljude da pokušaju da produže Putinov mandat na još deset godina. To je

obavljeno stvaranjem novog proputinovskog omladinskog pokreta po uputstvima iz Kremlja. Zamenik šefa Putinovog kabineta je izvesni Vladislav Surkov, priznati PR-doajen u Rusiji. On spinuje mreže koje se sastoje od čiste prevare, od laži umesto istine, od reči umesto dela. Danas je veoma moderno stvarati lažne političke pokrete po direktivi iz Kremlja. Ne želimo da Zapad posumnja da imamo jednopartijski sistem, da nemamo pluralizam i da klizimo u autoritarizam. Najednom se pojavljuju grupe po imenu „Marširajmo zajedno“, ili „Pevajmo zajedno“, ili „Za stabilnost“, ili nekakve moderne verzije pionirskog pokreta Sovjetskog Saveza. Prepoznatljiva odlika ovih proputinovskih kvazipolitičkih pokreta jeste neverovatna brzina kojom ih, bez uobičajene birokratske petljavine, registruje Ministarstvo pravde, koje je obično veoma oprezno kada se radi o pokušaju stvaranja bilo čega političkog ili nevladinog. Prvi javni čin novog pokreta obično bude saopštenje u kojem se kaže da će pokušati da osigura produženje mandata našeg voljenog predsednika. Putin je dobio baš takav poklon za inauguraciju 7. maja. Krajem aprila su pripadnici pokreta „Za stabilnost“ pokrenuli proceduru za produženje njegovog mandata. Njihov osnovni princip jeste da je Putin garant stabilnosti. Istovremeno su pripadnici ovog džepnog pokreta tražili da se pokrene istraga o rezultatima privatizacije. To je pokazalo da su protiv Hodorkovskog, što znači da su Putinovi prijatelji. Moskovska Gradska izborna komisija požurila je da prihvati zahtev mladih pripadnika pokreta „Za stabilnost“ za pokretanjem procedure održavanja referenduma o produženju predsednikovog mandata.

Takvo je bilo stanje na dan inauguracije 7. maja 2004. Putin se slučajno dočepao ogromne moći i iskoristio ju je postigavši katastrofalne rezultate. Ne volim ga zato što on ne voli narod. Prezire nas. Vidi nas kao sredstvo za ostvarenje svojih ciljeva, sredstvo za sticanje i očuvanje svoje lične moći, ništa više od toga. Shodno tome, on smatra da sa nama može da radi šta mu je volja, da se igra sa nama ako mu se hoće, ili da nas uništi ako mu se hoće. Mi smo niko, a on, koji je pustom srećom uspeo da se uzverne na vrh gomile, on je danas i car i bog.

U Rusiji smo i ranije imali vođe takvog profila. To je dovodilo do tragedija, do krvoprolića ogromnih razmera, do građanskih ratova. Ne želim da se to ponovi. Zato toliko ne volim ovog tipičnog sovjetskog čekistu koji paradira crvenim tepihom u Kremlju na putu do trona Rusije.

POST SCRIPTUM

Deseti jul samo je još jedan dan u kalendaru Rusije. Ali, ispostavilo se da je to dan za unošenje nenadanih promena u ovu knjigu.

Kasno sinoć ubijen je u Moskvi Pol Hlebnjиков, glavni urednik ruskog izdanja magazina *Forbs*. Pokošen je dok je izlazio iz redakcije. Hlebnjиков je bio čuven po pisanju o tajkunima, o strukturi ruskog „gangsterskog kapitalizma“ i ogromnim sumama novca kojih su se lako dočepali neki naši građani. Takođe sinoć, raznesen je u Vladivostoku ručnom bombom Viktor Čerepkov. On je bio član našeg parlamenta, Državne Dume, i bio je čuven po borbi za najslabije i najsiromašnije u ovoj zemlji. Čerepkov se nadmetao za mesto gradonačelnika u svom rodnom Vladivostoku, najvažnijem gradu na Dalekom Istoku Rusije. Uspešno je prošao drugi krug i izgledalo je da ima velike šanse da bude izabran. Dok je izlazio iz svog izbornog štaba raznela ga je protivpešadijska mina aktivirana uz pomoć žice.

Da, stabilnost je stigla u Rusiju. To je čudovišna stabilnost u kojoj niko ne traži pravdu na sudovima koji se ponose svojom pokornošću i pristrasnošću. Niko zdrave pameti ne traži zaštitu od institucija koje bi trebalo da održavaju zakon i red, zato što su one potpuno korumpirane i urušene. Zakon linča je dnevna zapovest, i u ljudskim umovima i u njihovim postupcima. Oko za oko, zub za zub. Sam predsednik je dao primer tako što je uništio našu veliku naftnu kompaniju Jukos, nakon što je u zatvor strpao njenog vlasnika Mihaila Hodorkovskog. Putin je smatrao da ga je Hodorkovski omalovažio, pa mu se osvetio. Ne samo da se osvetio Hodorkovskom lično, već je nastavio da uništava koku koja nosi zlatna jaja u ruski državni budžet. Hodorkovski i njegovi partneri ponudili su svoje akcije Vladi na poklon, preklinjući je da ne uništava kompaniju. Vlada je rekla: „Ne, mi zahtevamo svoje.“ Putin je 9. jula silom postavio svog odanog pristalicu Muhameda Cikanova na mesto potpredsednika Jukosa-Moskva,

sestrinske firme Jukosa. Niko nije sumnjao u to da je bivši zamenik ministra za ekonomski razvoj ubačen iz jednog jedinog razloga, da koordinira prebacivanje Jukosa u ruke onih koji su u Putinovoj milosti. Tržište je uzburkano, investitori pokušavaju da se izvuku, a svi iole uspešni poslovni ljudi za koje znam proveli su maj i jun ove godine pokušavajući da pronađu način za prebacivanje svog kapitala na Zapad.

Bili su veoma mudri. Ispred bankomata su se napravili kilometarski redovi 8, 9. i 10. jula. Bilo je potrebno da vlasti samo nagoveste da bi neke banke mogle imati problema, pa da ljudi iz Alfa banke, jedne od najstabilnijih, podignu dvesta miliona dolara za samo sedamdeset dva sata.

Bio je potreban samo nagoveštaj. Zato što svako očekuje da će država igrati prljavo. Povlačenje ovih dvesta miliona dolara za sedamdeset dva sata kaže nam sve što treba da znamo o trenutnoj ruskoj „stabilnosti“.

Ako pogledamo zvanična istraživanja javnog mnjenja, koja sprovode firme koje ne žele da izgube ugovore sa predsednikovim kabinetom, Putinov rejting je dobar da ne može biti bolji. Ima podršku većine u ruskoj javnosti. Svi mu veruju. Svi odobravaju ono što radi.

NAKON BESLANA

Prvog septembra 2004. u Rusiji je izveden po užasu do tada neprevaziđen teroristički akt, i od sada će se ime malog grada Beslana u Severnoj Osetiji povezivati sa košmarom koji nadilazi čak i holivudsku maštu.

Tog 1. septembra ujutru, multinacionalna razbojnička banda preuzela je kontrolu nad školom br. 1 u Beslanu, zahtevajući da se odmah završi rat u Čečeniji. Banditi su upali u školu tokom održavanja godišnje proslave po imenu *linejka*, što je proslava početka školske godine koja se poštuje u celoj Rusiji. Po tradiciji, tom prilikom u školu dođu cele porodice: bake i deke, stričevi, strine, teče, tetke, ujaci, ujne, a naročito porodice najmlađe dece koja tek polaze u školu.

Tako je u taoce pretvoreno gotovo 1.500 ljudi: dece, njihovih majki i očeva, braće i sestara, njihovih nastavnika i dece njihovih nastavnika.

Sve što se dogodilo u periodu od 1–3. septembra, a nakon toga i u celoj Rusiji, u potpunosti je predvidiva posledica činjenice da Putinov režim sistematski nameće vlast pojedinca na štetu zdravog razuma i lične inicijative.

Tog 1. septembra obaveštajne službe, a za njima i vlasti, objavile su da, u stvari, i nema tako mnogo ljudi u školi: samo 354 sve u svemu. Pobesneli teroristi su rekli taocima: „Kada budemo završili sa vama, stvarno će vas ostati samo 354.“ Rodaci koji su se okupili oko škole rekli su da vlasti lažu: unutra je bilo zarobljeno više od hiljadu ljudi.

Niko nije čuo šta kažu rođaci, zato što niko nije ni slušao. Pokušali su da svoju poruku pošalju vlastima preko izveštača koji su se sjatili u Beslan, ali su novinari naprosto nastavili da ponavljaju zvaničnu brojku. U tom trenutku su neki rođaci počeli da tuku neke novinare.

Vlasti su provele 1. septembar i prvu polovinu 2. septembra u neoprostivom stanju šoka i rasula. Nije bilo pokušaja da se pregovara, budući da Kremlj tako nešto nije odobrio. Niko nije pokušao da postavi temelj za pregovore, a oni koje su banditi pozvali da istupe i pregovaraju – predsednik Ingušetije Zjazikov, predsednik Severne Osetije Džasohov, Putinov savetnik za Čečeniju Aslanbek Aslahanov i dr Leonid Rošal (koji je posredovao u prethodim opsadama) – pognuli su glave ili su pobegli iz zemlje, pokazavši kukavičluk u trenutku kada je hrabrost bila neophodna. Svaki od njih je nakon toga imao spreman izgovor, ali nepobitna činjenica je da nijedan od njih nije ušao u zgradu.

Suočivši se sa kukavičlukom zvaničnika, rođaci talaca su se uplašili da će Vlada i ovde ponoviti taktiku koju je primenila prilikom opsade pozorišta u Moskvi iz 2002, kada su izveli napad čiji je ishod bio ogroman broj nevinih žrtava.

Ruslan Aušev, bivši predsednik Ingušetije, ušao je u opsednutu školu 2. septembra. Budući da ga je Kremlj ponižavao zbog toga što je neprestano pozivao na mirovne pregovore i političko razrešenje krize u Čečeniji, Aušev je svojevremeno bio primoran da „dobrovoljno“ podnese ostavku u korist FSB-ovog generala Zjazikova, kandidata kojeg je podžavao Kremlj.

Kada je stigao u Beslan, Aušev je zatekao očajnu situaciju, kako je kasnije pričao. Otkrio je da, dan i po nakon što je škola zauzeta, niko iz štaba „Operacije oslobađanja talaca“ nije smeo da odluči ko će učestvovati u pregovorima. Čekali su uputstva iz Kremlja i bili su paralizovani od straha da će izgubiti Putinovu naklonost, što bi bio znak da je došao kraj njihovim političkim karijerama. Očigledno su takve misli nadvladale brigu za položaj stotina talaca. Za smrt talaca uvek su se mogli okriviti teroristi, dok bi sukob sa Putinom bio političko samoubistvo.

Hajde da nedvosmisleno kažemo da su svi predstavnici ruske Vlade u Beslanu u to vreme bili zabrinutiji za odnos sa Putinom nego što su želeli da nađu način za razrešenje čudovišne situacije u školi. Kada je Putin govorio, niko se nije usudio da protivreči. Džasohov je, na primer, rekao Auševu da ga je Putin lično pozvao telefonom i rekao mu da ne ulazi u školu ako ne želi da se smesta suoči sa krivičnim optužbama.

Džasohov se nije pomerio s mesta. Ni dr Rošal nije otišao ništa dalje. Iako je bio pedijatar, propustio je da ovoga puta spasi ikoga osim sebe, budući da ga je neimenovani obaveštajni izvor upozorio da ga teroristi zovu za posrednika samo da bi ga ubili. Ni on se nije pomerio s mesta.

Svi zvaničnici u operativnom centru uspeli su da spasu svoje karijere, ali nisu uspeli da spasu decu. Čak i pre obračuna od 3. septembra bilo je očigledno da Putinov „vertikalni“ sistem vlasti, zasnovan na strahu i potpunoj pokornosti

jednom čoveku, to jest njemu, ne funkcioniše. Taj sistem nije bio u stanju da spasava živote kada je to bilo potrebno.

Suočen sa ovakvom situacijom, Aušev je upotrebio jednu izjavu Aslana Mashadova koju je našao na internetu, u kojoj Mashadov, vođa čečenskog otpora u čije ime su razbojnici tvrdili da deluju, kaže da je kategorično protiv uzimanja dece za taoce. Aušev je uzeo ovu izjavu i otišao da razgovara sa teroristima. Ispostaviće se da je on bio jedini koji je vodio bilo kakve pregovore tokom beslanske katastrofe.

Kremlj je oštro osudio te njegove napore i optužio ga je za saradnju sa teroristima.

„Odbili su da razgovaraju sa mnom na vajnahu“, seća se Aušev, „iako su svi bili Čečeni i Inguši. Hteli su da razgovaraju isključivo na ruskom. Tražili su da sa njima pregovara u najmanju ruku neki ministar, na primer Fursenko, ministar obrazovanja, ali niko nije želeo da uđe tamo bez odobrenja Kremlja.“ Aušev je proveo u školi oko jedan sat i na svojim rukama je izneo tri bebe. Dozvoljeno je da sa njim pođe još dvadeset šestoro dece. U 2h po podne, 3. septembra, pokrenut je napad, a borbe su se nastavile u gradu do duboko u noć. Mnogi teroristi su ubijeni, ali mnogi drugi su se probili kroz obruče i pobjegli. Činovnici su počeli da broje koliko je talaca poginulo, i broje ih do dana današnjeg. Jedno polje na obodima Beslana je preorano i pretvoreno u ogromno groblje sa stotinama novih grobova. U trenutku kada ovo pišem, više od stotinu talaca je prosto nestalo: zavedeni su kao nestali bez traga. Neki ljudi misle da su ih oteli teroristi koji su uspeli da pobjegnu, drugi da su ih spalile bojeve glave protivoklopnog raketnog sistema Bumar kojima su jedinice za specijalne operacije bile opremljene.

Neposredno nakon Beslana došlo je do dodatnog zatezanja političkih šrafova. Putin je objavio da je ova tragedija bila akt međunarodnog terorizma, poričući vezu sa Čečenijom i okrivivši za sve Al Kaidu. Auševljeva hrabra intervencija je ocrnjena, a masovni mediji su po instrukcijama Kremlja počeli da ga oslikavaju kao glavnog saučesnika terorista, a ne kao jedinog heroja tog užasnog događaja. Ta uloga je, naime, bila namenjena dr Rošalu, pošto su masama potrebni heroji kojima će se diviti. U političkom pogledu, Beslan nije naveo Kremlj da analizira i ispravi spostvene greške. Naprotiv, Kremlj je nakon Beslana krenuo u političko divljanje.

Putinov omiljeni slogan nakon Beslana bio je „Rat je rat“. Njegov sveobuhvatni autoritarizam morao se ojačati. Znao je bolje od bilo koga drugog ko iza čega stoji, i samo ukoliko on bude držao uzde, Rusija će ubuduće biti bezbedna od terorističkih akata. Kremlj je poslao Dumi na usvajanje predlog zakona o ukidanju neposrednih izbora za oblasne gubernatore, jer je Putin smatrao da je to bio razlog koji ih je navodio da se neodgovorno ponašaju.

Nijedna reč se nije čula o tome da su se tokom cele beslanske krize sa taocima upravo predsednici Zjazikov i Džasohov, Putinovi izabranici, poneli kao kukavice i lažovi. Pokazali su onoliko vođstva koliko bi jarac dao mleka.

Predloženu reformu sistema za izbor gubernatora pratila je kampanja ideološkog ispiranja mozga u kojoj se tvrdilo da su se vlasti tokom beslanske katastrofe sve vreme besprekorno ponašale. Nije se moglo ništa drugo uraditi, ništa ne bi bilo efikasnije. Radi stvaranja dimne zavese, komisija za istrage ruskog Saveta federacije (Gornjeg doma ruskog parlamenta) počela je da istražuje taj slučaj. Predsedavajućeg te komisije, Aleksandra Toršina, u Kremlju je primio Putin i otprovio ga je sa nekoliko predsedničkih saveta. Ukratko, komisija nije prekoračila liniju.

Ljudi u Beslanu su počeli da osećaju da su zanemareni. Televizijske reportaže su se usredsredile na dobre vesti: pomoć koju su taoci dobijali, brda slatkiša i igračkica koje su im poslate. Niko se nije bavio time šta se zapravo desilo sa svima onima koji su nestali bez traga.

Tradicionalna četrdesetodnevna žalost je prošla i održani su zvanični pomeni. Nikakav prostor u etru nije posvećen nepodnošljivom bolu porodica.

A onda je došao 26. oktobar, druga godišnjica napada na pozorište u Moskvi, kada je grupa terorista otela publiku i glumce usred predstave. Nakon dva i po dana opsade, obaveštajne službe su izvele napad koristeći nepoznati hemijski gas koji je ubio 130 talaca.

Sve što su vlasti uradile nakon toga bilo je da opravdaju svoje postupke i da dodele sebi ordenje za zasluge. Ne samo da niko nije pokušao da pronađe rešenje za Drugi čečenski rat, već se situacija pogoršavala. Pokrenuta je kampanja uništavanja ili neutralisanja svakoga ko bi mogao dovesti do mirovnog sporazuma, ili bi mogao da spreči da čečenska kriza dovede do ponovnog širenja terorizma u regionu. To je bio predvidljiv odgovor na državni terorizam ruskih „antiterorističkih operacija“ usmerenih protiv naroda Čečenije i Ingušetije. „Antiteroristički teror“ bio je glavna odlika života u Rusiji u periodu između *Nord-Osta* i Beslana. Mi smo samo prašina između dva žrvnja: terora i antiterora. Broj terorističkih zločina rastao je geometrijskom progresijom, a staza koja je vodila od *Nord-Osta* do Beslana jasno se razaznaje.

Tog 26. oktobra 2004. u 11h pre podne, na stepeništu pozorišta u Dubrovki okupili su se svi oni čiji su voljeni poginuli i oni čiji su životi uništeni nakon događaja u tom pozorištu: taoci, rođaci i prijatelji onih koji su poginuli. Ranije tog jutra, obišli su grobove svojih dragih, kao što je i tradicija u Rusiji, a pomen u pozorištu bio je zakazan za 11h. Udruženje za pomoć *Nord-Ost*, dakle udruženje onih koji su pogođeni ovom tragedijom, javilo je o ovom događaju preko uobičajenih kanala. Obaveštenje o pomenu najavljeno je na

lokalnom radiju. Poslate su pozivnice u kabinet moskovskog gradonačelnika i u predsednikov kabinet, i stigla su uveravanja da će se pojaviti njihovi predstavnici.

Ali, sveštenik je čekao, a sat je otkucavao 11h 20, 11h 30, 11h 50. Zaista je bilo krajnje vreme da se počne. Ljudi su počeli da mrmljaju među sobom: „Nije valjda da se niko neće pojaviti?“

Onda je otkucalo podne. Ljudi su se unervozili. Mnogi su tu bili sa decom, siročićima onih koji su poginuli. „Hoćemo da razgovaramo sa vlastima, došli smo da im postavimo neka pitanja, licem u lice.“ I konačno, još ljutitije: „Hitno nam je potrebna pomoć, ignorišu nas, naša deca više nemaju besplatne lekarske usluge!“

I dalje ni traga ni glasa od zvaničnika. Nije bilo svrhe da se duže čeka: niko baš toliko ne kasni. Jesu li se plašili da pogledaju svojim žrtvama u oči? Istraga o događajima u pozorištu nije odvela nikuda. Istina o toj katastrofi i o gasu koje su vlasti upotrebile ostala je veoma poverljiva informacija. Ili se tu događalo nešto drugo?

Trg oko pozorišta zapečatila je policija, obični mladi momci koji su bili poslati da se postaraju da sve strasti ostanu pod kontrolom. Mogli su da čuju šta ljudi govore, i nisu izgledali presrećno. Konačno je jedan policajac objasnio žrtvama da su predstavnici vlasti već bili tu i da su otišli. Došli su na svoj udobni, zvanični pomen dok su porodice bile na grobljima, kako se ne bi suočili sa žrtvama svojih postupaka. Naime, u 10 časova, moskovski gradonačelnik i ceo predsednikov kabinet došli su u Dubrovku da obave svoj pomen za kamere svih glavnih televizijskih stanica. Položeni su zvanični vencici, počasna straža je funkcionisala kao sat, održani su prikladni govori koje su pripremile i odobrile više instance. Sve je bilo veoma dolično: nije bilo suza, ni preteranog pokazivanja tuđe, i čitava ta sterilna šarada prikazivana je iznova i iznova na svim televizijskim kanalima 26. oktobra uveče. Rusija je i dalje mogla da bude sigurna da su vlasti propisno obazrive prema ovom tragičnom događaju, i da su se svi složili da rade pravu stvar. Zvanična nacionalizacija ruskog sećanja na ove događaje uklopila se uredno u samo nekoliko minuta.

Naravno, ništa nije sprečilo gomilu prijatelja i rođaka, nekadašnjih talaca i brojnih stranih novinara da odaju poštu poginulima. Upaljene su sveće na stepeništu na kojem su oni koji su napadnuti gasom ležali jedva živi, i gde su mnogi od njih i izdahnuili pre nego što je stigla medicinska pomoć. Sto trideset portreta mrtvih osvetljeno je drhtavim plamenom divno raspoređenih sveća. Padala je kiša, baš kao što je padala i dve godine ranije, i mešala se sa našim suzama, baš kao što se mešala i tada.

novijoj istoriji nije bilo nedvosmislenijeg odgovora države na ogromnu ljudsku nesreću, i to još na mestu na kojem su žrtve izgubile svoje živote. Očigledan prezir vlasti prema sopstvenim građanima potiče zapravo od njihovog straha od nas. Ne mogu da se suoče sa našim bolom, ne mogu da priznaju svoju ograničenost niti da priznaju odgovornost za mnogobrojne žrtve tolikih terorističkih akata, protiv kojih ne znaju da se bore, jer nemaju ni strategiju za to.

Takva je, ovaj, budućnost koja čeka one u Beslanu. Postojaće zvanična verzija tragedije koja se bitno razlikuje od one nezvanične. Tuga će biti dozvoljena, ali u granicama, i niko nikada neće reći istinu. Niko neće želeći da čuje šta imaju da kažu oni koji su bili tamo. Neka viša instanca odlučuje šta treba da se radi nakon toga. Spontane emocije su nepoželjne, baš kao i u sovjetsko vreme. Ideološki stav usvojen nakon tragedije od 1. septembra glasi: ništa ne sme prikazati vlast kao nekompetentnu (što je ona, bez ikakve sumnje, bila). Suze su dozvoljene, ali samo umereno, pošto je sve, napokon, zadovoljavajuće i pod kontrolom. Tragedija ne sme da se zaboravi, ali ne smeju se ni osećanja preterano pokazivati jer bi neko to mogao shvatiti kao očaj. Nema mesta za to u zemlju Sovjeta, zato što Putin bdi nad nama i bolje od nas zna šta treba raditi. Postoji svetlo na kraju tunela, svi smo borci u ratu protiv međunarodnog terorizma, i, osim toga, „ujedinjeni smo kao nikada pre“.

Duma je 29. oktobra ogromnom većinom izglasala Putinov novi zakon po kojem će on imenovati kandidate za mesto gubernatora, a lokalni parlamenti mogu samo da overe jedno jedino ime koje im bude dostavljeno. Ako lokalni parlamentarci budu toliko drski da dva puta odbiju Putinov predlog, smatraće se da je neposlušni parlament „ukazao nepoverenje predlogu“ i biće raspušten po direktivi, dabome, opet Putina.

Ovo najobičnije ismevanje Ustava pokazuje potpuni prezir prema ruskim građanima, ali ruski građani su to veoma mirno prihvatili. Opozicija je održala nekoliko mitinga, ali to su bile mirne, lokalne demonstracije na koje niko nije obratio pažnju. Putin je postigao ono što je hteo. To se zove postbeslanska Rusija na delu.

Pa, kakva je situacija nakon Beslana? „Partija i narod su jedno“, glasilo je stari sovjetski slogan. U stvarnosti ovaj jaz svakim danom postaje sve veći, dok slike na televiziji odaju sasvim drugačiji utisak. Sovjetska birokratija je sve brojnija i sve jača, i sa sobom donosi starovremensku političku okoštaloost. Ovde nema tragova globalnog zagrevanja. Rusija je progutala laži o tome kako se okončala opsada pozorišta, i sada ne zahteva ni pravdu niti istragu o Beslanu. Dve godine nakon *Nord-Osta*, većina stanovništva mirno je hrkala u svojim krevetima, ili se zabavljala po diskotekama, povremeno se prenuvši taman toliko da ode i glasa za Putina. Upravo smo mi dozvolili da se Beslan dogodi na način na koji se dogodio. Naša apatija nakon događaja u pozorištu i nedostatak saosećanja i brige za žrtve bili su prelomni trenutak. Vlasti su uvidele da su nas vratile

pod svoju šapu pa su se ponovo prepustile samozadovoljstvu koje je izrodilo Beslan.

Ne možemo samo da sedimo i gledamo kako politička zima dolazi u Rusiju na još nekoliko decenija. Ljudi bi da žive. Ljudi žarko žele da naša deca budu slobodna, da se naši unučići rode slobodni. Zato toliko žudimo za skorim otapanjem, ali samo mi možemo da promenimo političku klimu u Rusiji. Čekati da iz Kremlja stigne novo otopljenje, kao što se dogodilo pod Gorbačovim, sada je budalasto i nerealno, a ni Zapad nam neće pomoći. On jedva da reaguje na Putinovu „antiterorističku“ politiku, i smatra da je mnogo toga u današnjoj Rusiji baš po njegovom ukusu: votka, kavijar, gas, nafta, medvedi koji plešu, samosvojni ljudi... Egzotično rusko tržište ponaša se baš kako Zapad očekuje, a Evropa i ostatak sveta savršeno su zadovoljni time kako se stvari odvijaju na ovoj našoj šestini svetske kopnene mase.

Sve što čujemo iz spoljnog sveta jeste „Al Kaida, Al Kaida“, što je bedna mantra kojom se odbacuje odgovornost za sve krvave tragedije koje će se tek dogoditi, primitivni napev za uspavljivanje društva koje ni ne želi ništa drugo do da bude uspavano.